

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Mötesplatser för unga

– aktörerna, vägvalen och politiken

UNGDOMSSTYRELSENS
2008:2
SKRIFTER

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Mötesplatser för unga

– aktörerna, vägvalen och politiken

UNGDOMSSTYRELSENS
2008:2
SKRIFTER

UNGDOMSSTYRELSEN

är en statlig myndighet som verkar för att unga ska få verklig tillgång till inflytande och välfärd. Det gör vi genom att:

- ta fram och förmedla kunskap om ungas levnadsvillkor.
- följa upp riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitikerna och stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete.
- fördela bidrag till och stödja metodutveckling inom ungas egen organisering, mångfald och jämställdhet samt inom internationellt ungdomssamarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:2

ISSN: 1651-2855

ISBN: 978-91-85933-04-4

projektledare: Gerhard Holmgren

grafisk form: forsbergvonessen

omslagsbild: Vestmanlands läns tidning

tryck: Åtta.45

distribution: Ungdomsstyrelsen,
Box 17801, 118 94 Stockholm

tfn: 08-566 219 00

fax: 08-566 219 98

e-post: info@ungdomsstyrelsen.se

webbplats: www.ungdomsstyrelsen.se

Förord

Det finns några ständigt återkommande frågor kring samhällets organiserade fritidsverksamhet för unga. Ska man satsa på bred verksamhet med ambitionen att nå alla eller ska man försöka nå de socialt utsatta ungdomarna? Vilka åldersgrupper bör verksamheten rikta sig till – bara till unga i senare delen av grundskoleåldern eller även till unga på gymnasiet och kanske ännu äldre? Är det kommunerna eller är det ideella organisationer och stiftelser eller är det kanske privata intressenter som ska driva verksamheten? I antologin diskuteras dessa frågor av olika skribenter

Ungdomsstyrelsen har av regeringen fått i uppdrag att genomföra en satsning på förebyggande och främjande verksamheter för ungdomar i riskmiljöer samt på drogfria mötesplatser. I projektet *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* har Ungdomsstyrelsen därför mellan 2006 och 2008 arbetat för att nå unga i riskmiljöer. En målsättning har varit att slå en brygga mellan det förebyggande och det främjande arbetet. Det förebyggande arbetet är av tradition fokuserat på att undvika risksituationer och det främjande arbetet är inriktat på att stärka människors egna resurser. I antologin speglar flera av skribenterna dessa målsättningar både historiskt och i nutid.

Vår förhoppning är att denna antologi ska stimulera diskussioner kring mötesplatsernas roll i samhället och kunna bidra till att utveckla den verksamhet som bedrivs där. Antologin riktar sig till dig som på ett eller annat sätt har eller kommer att ha kontakt med unga i din vardag, till exempel som fritidsledare i en verksamhet, som tjänsteman eller politiker eller genom att du utbildar dig för verksamhet inom ungdomsområdet.

På Ungdomsstyrelsen har Gerhard Holmgren och Torgny Sandgren arbetat med antologin. Jag vill rikta ett tack till alla medverkande författare samt alla andra som på olika sätt bidragit till att möjliggöra denna antologi.

Per Nilsson
generaldirektör
Ungdomsstyrelsen

Innehåll

	Inledning.....	6
1	Främjande mötesplatskulturer..... <i>Torbjörn Forkby</i>	16
2	Om socialpolitik, fritidspolitik och gatans löshästar..... <i>Hans-Erik Olson</i>	46
3	Fritidsledaren är viktigast av allt..... <i>Nikolaus Koutakis</i>	72
4	"Det räcker inte att tänka med hjärtat"..... <i>Diana Pettersson Svenneke och Mia Hanström</i>	98
5	Platserna som lär för livet..... <i>Magnus Nordqvist</i>	122
6	Med lots in i vuxenvärlden..... <i>Leif Berggren</i>	140

7	Hur möter vi de "utsatta"?	166
	<i>Cecilia Löfgren</i>	
8	Rum för kreativitet, lärande och avkoppling	184
	<i>Björn Andersson</i>	
9	Att främja eller förebygga?	204
	<i>Hans-Erik Olson</i>	
10	Kommunala mål i en ny tid?	242
	<i>Lisbeth Lindström</i>	
	Avslutande reflektion och utvecklingsområden	262
	Epilog	
	- Varifrån kommer lusten att le och viljan att se?	274
	<i>Kenneth Ritzén</i>	

Inledning

Två perspektiv ligger till grund för denna antologi. Det ena är mötesplatser, som till exempel fritidsgårdar och ungdomens hus, i relation till målgruppen utsatta ungdomar. Det andra är nya mötesplatser och verksamheter för ungdomar i åldern 15–20 år.

Boken har vuxit fram inom Ungdomsstyrelsens satsning *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* som har pågått under åren 2006–2008. Satsningen har varit inriktad på stöd till ungdomsverksamhet i socialt utsatta områden eller till verksamhet riktad till unga som riskerar att hamna i ett socialt utanförskap. En stor del av stödet har gått till kompetensutveckling av personal som arbetar på mötesplatser för ungdomar som fritidsgårdar och ungdomens hus. Stöd har även getts till att utveckla drogfria mötesplatser för ungdomar i åldern 15–20 år.

Verksamhet för ungdomar i åldern 15–20 år

Ungdomsstyrelsen har i arbetet med Förebyggande- och främjandesatsningen kunnat följa en spännande utveckling på de mötesplatser som finns runt om i landet och på de nya som har vuxit fram. Det handlar om ett idé- och utvecklingsflöde som läggs till den klassiska ungdomsverksamheten på fritidsgårdarna.

De nya mötesplatserna som har vuxit fram benämns på olika sätt, exempelvis ungdomens hus, träffpunkter och kulturhus. Här kan kommuner men även ideella organisationer och stiftelser vara huvudmän. Det finns också fritidsgårdar och fritidsverksamheter som lokaliseras till skolan. Okonventionella lösningar har utvecklats där samverkan mellan olika parter uppstår, till exempel integrering av mötesplatser för ungdomar i befintliga bibliotek. Därutöver finns verksamhet som drivs av organisationer, föreningsliv och studieförbund i form av musik- och kulturhus.

Vi har också kunnat se att många mötesplatser för ungdomar utvecklats till att vara både en fritidsarena med möjlighet till fördjupning i olika kulturella uttryck – som musik, drama, dans och olika medier – och en fritidsarena som är kopplad till ungdomars sociala etablering och integration i samhället och i vuxenvärlden. Mötesplatsen kan då samarbeta med sociala myndigheter, skola och arbetsmarknad. Vid dessa mötesplatser formas relationen till olika målgrupper av både den öppna och den strukturerade verksamheten. Traditionellt har fritidsgårdarna sysslat med öppen verksamhet med planerade gruppaktiviteter som komplement. På många av de framväxande mötesplatserna kan vi se det omvända; en planerad och

strukturerad gruppverksamhet som kommer i första hand och en öppen verksamhet som stödjer denna.

Det finns forskning som visar att det är de mer expressivt orienterade ungdomarna som söker sig till den öppna fritidsverksamheten medan de mer instrumentellt orienterade ungdomarna söker sig till den strukturerade verksamheten. Fritidsgårdarna har med sin öppna verksamhet varit framgångsrika i att locka till sig de mer expressivt orienterade ungdomarna. Vilka grupper de nyutvecklade mötesplatserna når finns det bristande kunskaper om.

Verksamhet för äldre ungdomar tas upp i debattskriften *Verksamhet utan avsikt?* (Svenska kommunförbundet 2002). Den visar att antalet mötesplatser för äldre ungdomar har ökat under 1990-talet medan antalet fritidsgårdar har minskat. Samtidigt har en breddning skett av anordnarrollen och cirka 25 procent av mötesplatserna för unga drivs i regi av någon annan än kommunen. Debattskriften visar också att många av mötesplatserna för äldre ungdomar kan ha sin grund i ett lokalt ungdomsråd och att mötesplatserna ofta arbetar med ungdomsinflytande i kommunen. Liknande resonemang om förändrade mötesplatser förs i Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 06 – En analys av ungas kultur och fritid* (2006). I den konstateras att mötesplatser för ungdomar inte längre kan ses enbart som en arena för rena fritidsaktiviteter. Det handlar lika mycket om en arena för ungdomars integration och sociala etablering i vuxenvärlden och i samhället.

Mötesplatser och utsatta ungdomar

Satsningar på fritidsgårdar och mötesplatser har genom historien ofta setts som verktyg för att fånga in marginaliserade och socialt utsatta ungdomar. Därmed har fritidsgårdarnas verksamhet rättfärdigats och fått en socialpreventiv funktion i samhällets ögon. I detta perspektiv har ungdomarnas vistelse på fritidsgården bland annat ansetts förebygga både kriminalitet och allmänt osunt leverne.

En annan syn på fritidsgårdar och mötesplatser har haft sin utgångspunkt i att verksamheten framför allt ska främja en positiv utveckling för den som deltar. Fritidsgården kan väcka och utveckla nya intressen eller vara en plats att bara få vara på – oavsett vilken "grupp" ungdomarna tillhör och vilken bakgrund de har.

Dessa två synsätt kan uppfattas som en motsättning mellan vilken funktion fritidsgårdarna och andra mötesplatser ska ha och vilken deras primära målgrupp ska vara. Men de kan också ses som två nödvändiga ben i den funktion som fritidsgårdarna faktiskt har. Den ständigt återkommande frågan är hur fritidsgården eller den öppna mötesplatsen kan fånga upp och socialisera ungdomar som befinner sig i social utsatthet. Hur ska en bred generell ansats klara av att integrera ungdomar med sämre förutsättningar? Frågeställningen är inte ny utan har funnits

med, mer eller mindre laddad, genom den ungdomspolitiska historien. Däremot saknas ordentliga analyser om hur denna breda och generella ansats ska se ut för att varaktiga och fungerande strategier ska kunna genomföras i existerande verksamheter. Dessutom saknas litteratur, kontinuerlig forskning, dokumentation och uppföljning inom området.

En av de böcker som behandlat frågan är *Vad skall vi ha gårdarna till?* – en bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar av forskarna Jerzy Sarnecki och Lena Ekman, som publicerades 1978. Författarna menar att det är behoven hos socialt utsatta besökare som behöver prioriteras i fritidsgårdsverksamheten. Ungdomar med stabila sociala utgångspunkter ska självklart finnas med i verksamheten men de har andra förutsättningar till god personlig utveckling. Sarnecki och Ekman argumenterar för strukturerad gruppverksamhet i arbetet med de utsatta ungdomarna. De lyfter då fram verksamheter som teater-, film-, eller tjejkubbar med speciella intresseaktiviteter under längre tid som ett bra exempel på gruppverksamhet. Författarna resonerar också om en strukturerad verksamhet, som klubbarna är, kan stöta bort ungdomar med sociala problematik – men pläderar för att om inga krav på deltagande ställs så blir de socialt marginaliserade ungdomarna inte heller hjälpta.

En senare rapport som diskuterar frågan om fritidsgårdens funktion för ungdomar i riskzon är *Fritidsgården – dess besökare och framtid* av forskarna Ulf Blomdahl och Åsa Claesson från 1989. De menar att en av fritidsgårdarnas viktigaste uppgifter är att arbeta med socialt utsatta ungdomar och presenterar undersökningar som visar att ungdomar i riskzon är överrepresenterade på fritidsgårdarna. Vidare visar de att ungdomar som inte erövrar skolans instrumentella framgångskod väljer en expressiv fritidsstil med en mer "kravlös" och löst organiserad profil, något som den öppna fritidsverksamheten karaktäriseras av. De menar att fritidsgårdarna är framgångsrika i att nå rätt ungdomar – de med en expressiv fritidsstil – men att det finns risk för att fritidsgårdspersonalen inte har någon ambition att nå längre med ungdomarna utan nöjer sig med att de har rätt målgrupp på fritidsgården. Ungdomar behöver stimuleras till att gå utanför ramen för den sociala underordningen de befinner sig i. Blomdahl och Claesson anser att fritidsgårdarna behöver arbeta förebyggande och motverka utslagning och brottslighet.

Senare litteratur som har fokuserat på utsatta ungdomar och fritidsverksamhet är bland annat de rapporter som forskaren Håkan Stattin med flera vid Örebro universitet publicerade i början av 2000-talet (bl.a. i *International Journal of Behavioral Development*). De har pekat på risken med att fritidsgårdarna, med sin överrepresentation av ungdomar i riskzon, kan bli en samlingsplats där negativt beteende lärs in och att fritidsgårdarna kan bli en plats där kriminalitet utvecklas om inte en planlagd och strukturerad verksamhet finns på gårdarna.

I Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 07 – En analys av ungas hälsa och utsatt-*

het (2007) visar utredaren Merike Lidholm på det framväxande salutogena och främjande perspektivet inom fritidsområdet. Hon menar att det har skett en förskjutning i ungdomspolitikerna, såväl nationellt som lokalt, från att fokusera på riskfaktorer till att vilja stärka skyddsfaktorer och ungas motståndskraft i ett hälsofrämjande perspektiv. Ungdomsstyrelsen har i arbetet med Förebyggande- och främjandesatsningen också kunnat se en fokusering på ett främjande arbets- och förhållningssätt på mötesplatserna runt om i landet. Det är många som ger uttryck för att en främjande ansats och arbete med det friska hos ungdomar är framgångsrikt. Det saknas dock forskning om hur pass framgångsrikt den främjande ansatsen är i arbetet med utsatta ungdomar.

Olika benämningar

Det finns många olika benämningar som används på mötesplatser för unga, till exempel öppen ungdomsverksamhet, öppen fritidsverksamhet och öppen verksamhet. Det talas också om strukturerad verksamhet respektive gruppverksamhet och om ungdomsgård, fritidsgård, ungdomens hus, träffpunkt och kulturhus. Så är det också i kapitlen i denna antologi – många olika benämningar används. Vi tror inte att det går att låsa fast en enhetlig definition över landet eller i denna antologi men ett sätt att söka en struktur bland alla begrepp och benämningar kan vara att se *mötesplatser* som en samlingsrubrik för arenor som erbjuder både öppen verksamhet och gruppverksamhet för ungdomar. *Ungdoms- eller fritidsgårdar* har verksamheter som i första hand riktar sig till unga i åldrarna 13–16 år. *Ungdomens hus, allaktivitetshus, kulturhus* och liknande är vanligen riktade till den något äldre gruppen, det vill säga 15–20-åringarna. I praktiken finns dock exempel på att åldrarna både underskrids och överskrids.

Ofta talar man om antingen *öppen verksamhet* eller *gruppverksamhet*. Till den öppna verksamheten kommer deltagarna när de vill och de väljer i stor utsträckning de aktiviteter de själva önskar. En gruppverksamhet kan däremot vara mer eller mindre strukturerad eller "sluten". Ofta är den förenad med någon form av medlemskap, att deltagarna kommer till verksamheten vissa tider och att de följer någon form av planering. I många sammanhang används benämningen öppen ungdoms- eller fritidsverksamhet synonymt med fritidsgårdsverksamhet. Det är dock viktigt att påpeka att fritidsgårdar, såväl som andra mötesplatser för ungdomar, kan ha både öppen verksamhet och mer eller mindre strukturerad gruppverksamhet. Om en verksamhet är öppen eller sluten (gruppverksamhet) beror på pedagogiken och metodiken, alltså en fråga om hur man bedriver verksamheten.

De två perspektiven – mötesplatser i relation till målgruppen utsatta ungdomar samt verksamhet för äldre ungdomar – är utgångspunkt för antologin. Vi tar dock ett brett grepp där grundläggande frågor ställs kring mötesplatsernas verksamhet och förekomst. I antologin presenteras frågor om innehåll, uppdrag, målgrupper, pedagogik, historia samt politik inom området. Ambitionen med antologin är att bidra till kunskapsför djupning och till en fortsatt diskussion kring mötesplatsernas funktion och roll.

Vi har bitt några sakkunniga inom området att skriva varsitt kapitel i denna antologi. Varje författare är ansvarig för innehållet i sin egen artikel. Antologin kan läsas i kapitelordning eller i den ordning som läsaren önskar.

Kapitel 1

Forskaren **Torbjörn Forkby** beskriver två mötesplatser för äldre ungdomar i Göteborg. Utifrån dessa tar han upp frågor om profil och innehåll och identifierar ungdomars sociala strategier och agerande och vad det är som lockar dem till verksamheterna på mötesplatserna. Han för också en diskussion om samhällets ansvar för ungdomars fritid och om de båda perspektiven förebyggande och främjande.

Kapitel 2

Forskaren **Hans-Erik Olson** ger en idéhistorisk översikt av den öppna verksamhetens utveckling. Beskrivningen går över ungdomsklubbarna i början av 1900-talet via hemgårdsrörelsen och de kommunala ungdoms- och fritidsgårdarnas framväxt till dagens nya arenor för äldre ungdomar som exempelvis ungdomens hus. En nära koppling finns till utvecklingen i Stockholm men utblickar görs även till andra kommuner i landet.

Kapitel 3

Forskaren **Nikolaus Koutakis** beskriver den debatt som följde på de forskningsresultat som han och kollegan Håkan Stattin presenterade i början av 2000-talet om hur fritidsgården riskerar att bli en arena som utvecklar negativt beteende bland ungdomar i riskzon. I artikeln resonerar han om hur en strukturerad verksamhet på fritidsgårdar kan motverka en sådan situation och tar upp ett försöksprojekt kring detta.

Kapitel 4

Folkhögskoleläraren **Diana Pettersson Svenneke** och konsulten **Mia Hanström** beskriver grundtankarna i öppen fritidsverksamhet. Båda har lång erfarenhet av att utbilda fritidsledare. De ger en översiktlig genomgång om hur idéer om den öppna verksamhetens metodik har förändrats över tid samt presenterar en fördjupad diskussion om mål, metoder, pedagogik och ledarroll för den öppna verksamheten.

Kapitel 5

Det informella lärande som äger rum på fritidsgårdar och andra mötesplatser tas upp av journalisten **Magnus Nordqvist**. Han har gått igenom litteratur kring lärande och tar upp konkreta exempel på ungdomsverksamheter som dans och skateboardåkning och belyser läroprocesserna i dessa verksamheter. Speciellt fokus riktas mot estetiskt och kroppsligt lärande. Fritidsarenans lärande sätts också i perspektiv av hur det kan fungera som en samhällsbyggande kraft.

Kapitel 6

Många fritidsgårdar lades ned under 1990-talet samtidigt som nya mötesplatser kom till. Vi följer en sådan händelseutveckling i Mölndal. Forskaren **Leif Berggren** fanns på plats under processen och han tar upp frågan om vad som händer med socialisationen av unga när mötesplatser försvinner. Han fokuserar också på betydelsen av professionella insatser och ger en teoretisk referensram till frågan om socialisation.

Kapitel 7

Fyra rundabordssamtal med personal från mötesplatser för äldre ungdomar runt om i landet presenteras av frilansskribenten **Cecilia Löfgren** som frågat om hur de definierar, når och arbetar med gruppen utsatta ungdomar. Hon har även intervjuat ungdomar.

Kapitel 8

Forskaren **Björn Andersson** beskriver hur man kan se mötesplatser i form av olika rum. Utifrån sju olika rumsmetaforer resonerar han om möjligheter och svårigheter i en mötesplats verksamhet. Han tar också upp vad de som arbetar i verksamheten behöver tänka på och knyter sitt resonemang till teorier om rummets betydelse både konkret och symboliskt.

Kapitel 9

Forskaren **Hans-Erik Olson** beskriver statens ungdoms- och fritidspolitiska agerande under 1900-talet fram till idag. Han analyserar och debatterar frågan om utsatta ungdomar och den fria tiden i perspektiv av att förebygga eller främja.

Kapitel 10

Forskaren **Lisbeth Lindström** analyserar vad sex kommuner och två kommunala nätverk inom fritidsområdet säger om sin ungdomsverksamhet utifrån mål och organisation av fritidsverksamheten samt om ungdomars delaktighet och inflytande.

Kapitel 11

Ungdomsstyrelsen ringar i ett slutkapitel in viktiga diskussions- och utvecklingsområden som antologin har gett upphov till.

Epilog

Avslutningsvis har **Kenneth Ritzén**, frilansande pedagog skrivit en perspektivgivande epilog utifrån antologins texter.

Referenser

Blomdahl, U. & Claeson, Å. (1989). *Fritidsgården – dess besökare och framtid*. Stockholm: Fritid Stockholm.

Mahoney, J.L., Stattin, H. & Magnusson, D. (2001). *Youth recreation center participation and criminal offending: A 20-year longitudinal study of Swedish boys*. *International Journal of Behavioral Development*, 25 (6) pp. 509–520.

Sarnecki, J. & Ekman, L. (1978). *Vad skall vi ha gårdarna till? En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar*. Stockholm: Fritidsavdelningen, Stockholms stads socialförvaltning.

Svenska Kommunförbundet (2002). *Verksamhet utan avsikt? en debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Ordförrådet.

Ungdomsstyrelsen (2006). *Fokus 06. En analys av unga kultur och fritid*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Fokus 07. En analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Främjande mötesplats- kulturer

Att nå äldre ungdomar – olika metoder som lyckas

Idag finns för lite kunskap om mötesplatser för ungdomar över 16 år. "Den enögdhet som präglat kunskapsutvecklingen och politiken har pendlat mellan det främjande och det förebyggande perspektivet och har inte erbjudit vare sig metod för att nå 'utsatta ungdomar' eller en förståelse för de äldre ungdomarnas komplexitet", menar forskaren Torbjörn Forkby. I en jämförande studie mellan två olika mötesplatser, sätter han därför denna grupp i fokus och diskuterar vad som verkar fungera utifrån en helhetssyn. För trots de olikheter som finns på ytan, så erbjuder de två olika mötesplatserna något som får ungdomar att söka sig dit och stanna kvar i verksamheten. Vad är det som lockar? Hur resonerar personalen kring populariteten och hur arbetar de för att behålla attraktionskraften? Forkbys studie har som syfte att bidra till diskussionen om samhällets ansvar för ungdomars fritid. Men studien fungerar även som inspirationskälla för hur man organiserar, driver och ständigt utvecklar en fungerande verksamhet som erbjuder verkliga alternativ och positiv livskraft.

MÖTESPLATSKONCEPTET KOMMER HÄR ATT

diskuteras utifrån två verksamheter i Göteborg; Meeths som är beläget i centrala Göteborg och Kulturatom i förorten Angered. De är båda en del av den kommunala satsning som gjordes på ungdomsverksamhet efter den stora diskoteksbranden på Backaplan i Göteborg 1998. Man ville då ge ungdomar möjlighet att anordna och besöka arrangemang under säkra omständigheter. Det finns en hel del som skiljer verksamheterna åt. De befinner sig exempelvis långt ifrån varandra när det handlar om stadsdelarnas befolkningssammansättning och övriga karaktär. Meeths ligger vid en av Göteborgs viktigaste handelsstråk med ett livligt folkliv såväl dag- som kvälls- och nattetid. Stadsdelen har också ett rikt utbud av arbetstillfällen inom kontor och handel. Här bor i och för sig en del ungdomar, men många av dem är studenter. Angered, som Kulturatom ligger i, är en förort som till stor del byggdes inom miljonprogrammet på sextio- och sjuttioalet. Här har en stor andel av invånarna utländsk bakgrund, befolkningen är relativt ung, det finns många stora familjer och arbetstillfällena är relativt få. Att påstå att dessa mötesplatser har olika förutsättningar är en underdrift. Genom att jämföra verksamheterna går det att få en inblick i variationen, bredden och även en del av vad som ändå förenar olika mötesplatskoncept.

Syftet är att beskriva och analysera två mötesplatser för ungdomar och genom detta bidra till diskussionen om samhällets ansvar och åtaganden för ungdomars fritid. I huvudsak kommer tre frågeställningar att behandlas; vad kännetecknar verksamheternas verksamhetskultur och inriktning, vilka målgrupper söker sig till mötesplatserna samt vad är det som lockar dem att komma?

Bara en av tjugo önskar fler fritidsgårdar

En tredjedel av pojkarna och hela fyra av tio bland flickorna i gymnasieåldern saknar mötesplatser att träffas på under sin fritid. Det är betydligt fler än de som saknar idrottsanläggningar, idrottsaktiviteter eller kulturaktiviteter. Detta framkom i en undersökning av ungdomars kultur och fritidsvanor i 27 kommuner.¹ Vad de önskade för slags mötesplatser fanns det många olika meningar om men det var bara en av tjugo som önskade fler ungdoms- eller fritidsgårdar.

Den nationella ungdomspolitikerna har sedan 1980-talet utvecklats i riktning mot en större helhetssyn på ungdomars situation och behov, från att tidigare främst ha fokuserat på fritids- och kulturfrågor. Regeringen har bland annat velat se en större samverkan mellan olika aktörer för att bättre tillgodose ungdomars mångskiftande behov. Ett sätt att beskriva samhällets satsningar på ungdomars fritid är att ordna dem efter två linjer. Den ena linjen innehåller olika åtgärder och interventioner för att förebygga en negativ utveckling och social missanpassning. Här kan nämnas uppsökande socialt fältarbete, Farsor och Morsor på stan, Lugna Gatan och andra sociala projekt. Den andra linjen handlar istället om att främja en positiv utveckling som kan ske genom att stärka ungdomars egna resurser via kreativt skapande och utvecklad delaktighet. Kulturverksamhet, idrottsutövande och föreningsverksamhet är några exempel.

Främjande eller förebyggande – den klassiska frågan

Uppdelningen kan också göras efter målgrupper. De främjande verksamheterna riktar sig till breda ungdomsgrupper, medan de förebyggan-

de insatserna i första hand riktar sig till dem som befinner sig i någon form av "riskzon". En sådan uppdelning är emellertid grov, blir lätt statisk och alltför generell – för i praktiken går olika former av främjande och förebyggande insatser i varandra. Ett tydligt exempel är just ungdoms- och fritidsgårdarna. Verksamheterna har vanligen utgått från ett främjande perspektiv men i hög grad nått ungdomar med någon form av riskbeteende. De ungdomar som inte inordnat sig i skolans eller föreningslivets sociala koder har i högre grad attraherats av verksamheterna. Vad ett främjande perspektiv innebär i praktiken, i vilken mån det kan förenas med förebyggande insatser och hur behoven hos den breda ungdomsgruppen och ungdomar i riskzon bör balanseras mot varandra, är närmast klassiska frågeställningar för fritidssektorn.

Under de senaste decennierna har antalet mötesplatser för äldre ungdomar (de som inte tillhör ungdoms- och fritidsgårdarnas traditionella besökare) ökat i antal.² Motivet till och beteckningen på dessa "ungdomens hus" har varierat, men deras gemensamma nämnare har varit att ge ungdomar möjlighet till delaktighet och inflytande, kreativt skapande och erbjuda möten över olika gränser. I regeringspropositionen³ *Makt att bestämma – rätt till välfärd* utpekas behovet av drogfria mötesplatser för ungdomar. Dessa skulle vara motvikt till en befarad ökad tillgång till alkohol i spåren av det svenska EU-inträdet. Regeringen ville även möta den faktiska ökningen av antalet ungdomar och såg med särskild oro på mängden ungdomar i utsatta områden som riskerade att hamna i ett utanförskap.

Inträdet i vuxenvärlden sker allt senare

Ett ökat intresse för mötesplatser hänger troligen också samman med ungdomstidens för-

längning. Forskare har pekat på sådant som att högre kvalifikationskrav i arbetslivet, svårigheter att få en bostad och en allmän "fixering" vid ungdomlighet inneburit att inträdet i vuxenvärlden skjutits uppåt i åldrarna. Att bli vuxen och tillerkännas vuxnas rättigheter och skyldigheter handlar också om att lyckas i en konkurrens-situation, något som är extra svårt för grupper som har mycket att hämta igen vad gäller språk och omvärldsförståelse.⁴ I värsta fall kan stora grupper av unga förlora framtidstron, bli upp-givna och hamna i ett långvarigt utanförskap.

Även om många ungdomar säger att de saknar mötesplatser är det långt ifrån säkert att de konkreta verksamheterna verkligen blir attraktiva alternativ. Det är också svårt att tolka ungdomarnas svar om vad för slags mötesplatser det är frågan om. Det hör ju ungdomstiden till att söka sig ut och göra nya bekantskaper – och att just mötas. Det finns därför en närmast omätlig marknad för mötesplatser. Men kommer verkligen drog- och alkoholfria offentliga anordningar att bli intressanta för de äldre ungdomarna? Och hur går det att förena såväl sociala som demokratiska/kulturella mål; Vad är det som säger att en mötesplats verkligen kommer att uppfattas som ett ställe där ungdomarna blir tagna i anspråk, får utveckla sina talanger och bidra med sina resurser, och inte en uppsamlingsplats för dem som samhället avvisat?

Ungdomars fritid och samhällets insatser

"Tiden utanför skolan vill faktiskt ungdomar engagera sig i aktiviteter som tar deras hjärta, hjärna och kropp i anspråk och de vill kunna bidra till samhället. De vill också ha roligt."⁵

Det kan faktiskt sägas så enkelt. För även om citatet utelämnar mycket, exempelvis att det finns skillnader mellan könen, att fritiden ser

olika ut i olika länder och så vidare, är det klargörande i sin enkelhet. För det verkar faktiskt vara så att ungdomar vill ha en stimulerande fritid på vilken de kan engagera sig på olika sätt, kunna känna mening, bli tagna i anspråk och faktiskt också ha roligt. Med detta är de som de flesta andra grupper i samhället – och troligen inte helt olika dig och mig.

I synen på ungdomars fritid möts olika ideal och idéer om människans varande och utveckling. Om man går långt tillbaka i historien kan man finna Aristoteles som menade att fritiden är varandets krona.⁶ Då ges nämligen möjlighet till intellektuella aktiviteter för att vinna i kunskap och vishet. Fritiden tillåter konstnärligt utövande och lärande på alla de sätt som människor kan lära sig på. Det handlar om ett lärande som har ett högre syfte än den rena överlevnaden, om att fördjupa meningsfulla relationer och att utveckla ett moraliskt handlande. Larson och Seepersad⁷ söker sig längre fram i historien till brytpunkten för det moderna samhället – 1800-talets Europa. De finner där en spänning mellan en romantisk syn och en protestantisk etik som de menar har relevans även för synen på fritiden. Den romantiska synen betraktar ungdomstiden som ett moratorium där de unga i relativ frihet mellan barndom och vuxenhet kan odla sin personlighet. Den protestantiska etiken bygger däremot på värden som strävsamhet, plikt och arbete och att belöning ska komma först som en frukt av hårt och idogt värv. Fritiden ska därför inte förslösas utan användas till karaktärsdanning genom olika aktiviteter och prestationer. Den romantiska idén framhåller sådant som ungdomars behov av frihet från vuxna, ungdomars självständiga identitetssökande och deras utprovande av sin sexualitet. Att "bara vara" tillsammans med vänner, att festa tillsammans med jämnåriga och att "hänga ute" ses inte som

ett potentiellt riskbeteende, utan som fria aktiviteter som svarar mot djupt liggande behov. Den protestantiska etiken betonar istället vuxennärvaro i ungdomars rum, samspel mellan förebild och adept och strukturerade aktiviteter genom vilka ungdomarna successivt får utveckla sina talanger och förmågor.

Enögd kunskapsutveckling

Synen på hur (olika) ungdomsgrupper bör tillbringa sin fritid har också konsekvenser för synen på samhällets roll för ungdomars fritid. Ohlsson⁸ menar att perspektivet under 1900-talet växlat mellan å ena sidan kontroll och behandling, å andra sidan utveckling och frigörelse. Kontrollperspektivet var dock länge oomtvistat som det mest seriösa.⁹ Detta perspektiv har kunnat luta sig mot den "problemsökartradition" som dominerat forskningen om barns och ungas utveckling. Utgångspunkten har varit att förklara det avvikande beteendet för att kunna utveckla förebyggande och behandlande insatser. Det har varit sämre ställt med kunskapsutvecklingen om vad som skyddar och främjar hälsa och välbefinnande. Att söka efter problemfaktorer är gott och väl – om syftet är att öka förståelsen för vad som ökar risken för att ungdomar blir kriminella eller missbrukar droger och för att utveckla olika stödinsatser. Problemet är att kunskapsutvecklingen ofta varit enögd. Tragiskt nog har man varit blind för de faktorer som skyddar och motverkar en ogynnsam utveckling. Man har missat att uppmärksamma de resurser som ger positiv livskraft. Med andra ord de faktorer som är viktiga i ett främjande arbete, även för barn och unga som har det trassligt.¹⁰ Skyddsfaktorerna, såväl individuella som i omgivningen, kan nämligen också balansera och motverka destruktiva förhållanden som

annars skulle avspegla sig i en negativ utveckling.¹¹ Ibland behäftas dock även det främjande perspektivet med samma sorts enögdhet, med skillnaden att här ser man enbart till de positiva resurserna och inte till problemen alls. Att fokusera på resurser och de positiva krafterna innebär dock inte att barn och unga måste, eller ens blir starka av, att växa upp bekymmersfritt. Om unga aldrig får möta och övervinna olika svårigheter går de illa förberedda ut i livet.¹² Själva kampen att övervinna svårigheter kan faktiskt också vara stärkande.¹³ Det finns idag ett allt mer övertygande stöd för att satsningar på att ge barn och unga goda utvecklingsbetingelser måste utgå från en helhetssyn på hela livssituationen och integrera både främjande och förebyggande insatser¹⁴. Det handlar om att utveckla multidimensionella insatser för att stärka skydds- och motverka riskfaktorerna, på allt från individuell nivå till den totala sociala omgivningen.

När man ser till de spänningar som finns i synen på ungdomars fritid och hur samhällets insatser ska utformas, kan man förvänta sig att hitta motsvarande i synen på fritidsgårdarna (eller mötesplatserna). Ska gårdarna exempelvis vara forum för demokratifostran där ungdomarna genom gårdsråd och stormöten får träning i vad det innebär att formulera och kämpa för sina intressen, ska de vara aktivitetscentra med en mängd olika erbjudanden eller ska de vara utrymmen för kravlös social samvaro? (Se Björn Anderssons diskussion i sitt kapitel.) Mer övergripande formulerat: ska de vara institutioner för preventiva insatser, utrymmen där

ungdomar utvecklar sina intressen och talanger eller är de egentligen i första hand ett uttryck för en fördelningspolitik där ungdomar i utsatta områden får del av samhällets resurser?¹⁵

De beteckningar som används på målgruppen för mötesplatserna säger en hel del om vad som ses som normalt och önskvärt. Ibland är det visserligen den breda ungdomsgruppen man vill nå, men oftast finns

vissa särskilt prioriterade grupper. En välkänd beteckning för en sådan prioriterad grupp är "föreningslös" ungdom. Själva epitetet "lös" signalerar en brist. Det finns alltså något som dessa ungdomar saknar och som de följaktligen bör kompenseras för, i de fall de inte kan slussas in i föreningar.¹⁶ Enligt ett sådant synsätt uppstår behov av fritidsgårdar på grund av att alla ungdomar inte attraheras av föreningsverksamheten. En annan vanlig beteckning bygger på en uppdelning mellan så kallade expressiva och instrumentella ungdomar.¹⁷ Här står det expressiva för ungdomar som uttrycker sin identitet via stil och kreativa former och som söker mer näraliggande "kickar", och som ofta kan ha svårt för det disciplinerade arbete skolan kräver.¹⁸ De instrumentella ungdomarna är på motsvarande sätt de som erövat och inordnat sig i skolans ordning, alltså vad man med stöd av ovanstående kan sägas ha inordnat sig inom den protestantiska pliktetiken. Vanligen har fritidsgårdarna i högre grad attraherat expressiva ungdomar och däribland även ungdomar med riskbeteende.¹⁹ För de särskilt prioriterade grupperna tilldelas fritidsgårdarna sociala mål och de ges en kompensatorisk funktion, även

”Själva kampen att övervinna svårigheter kan faktiskt också vara stärkande.”

om det också finns en målsättning att nå den breda ungdomsgruppen. Vilka ungdomar som besöker mötesplatser för äldre ungdomar och vad som lockar dem finns än så länge ganska lite kunskap om.

Två mötesplatser
– på var sin sida av staden

Vi kommer nu att stifta bekantskap med de två mötesplatserna Meeths och Kulturatom. Meeths har sina lokaler i Göteborgs centrum. Kulturatom finns i Göteborgs ytterområde i Angereds centrum med närhet till flera av de välkända miljonprogramsområdena som Gårdsten, Lövgärdet och Hammarkullen. Meeths finns tre trappor upp och i väl använda lokaler. Kulturatom har däremot vid tidpunkten då studien inleddes relativt nyligen flyttat in i sina nyrenoverade lokaler, vilka delvis delas med gymnasieskolan.

Det finns en gemensam kärna i inriktning, målsättning och målgrupp som förenar dessa två verksamheter – även om det också finns stora skillnader, vilket kommer att belysas nedan. Kärnan är att de vill nå unga över 16 år, ge utrymme för ungdomars eget skapande och kreativitet samt ge dem möjlighet att förverkliga sina idéer.

Båda verksamheterna har också fått medel från Ungdomsstyrelsens satsning *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet*. Presentationen inleds med en kortfattad beskrivning av dessa verksamheter, fortsätter med en bild inifrån verksamheterna och avslutas med några jämförelser från den deltagarundersökning som genomfördes hösten 2007.

Förebyggande och främjande på Meeths

Det övergripande syftet med Meeths satsning FF-projektet är att utveckla formerna för arbetet med ungdomar i åldern 16 till 20 år, som på något sätt befinner sig i utanförskap eller hotas av marginalisering. I ansökan beskrivs att denna grupp hittills har varit svår både att nå och att integrera i verksamheten. Det förhållande att Meeths bygger på ungdomars egna initiativ och drivkraft, har inneburit att ungdomar som själva inte tar initiativet att komma, eller som saknar drivkraft att engagera sig i en aktivitet har hamnat vid sidan av. Det har också varit svårt att få till stånd ett gemensamt arbete kring denna grupp, då Meeths är uppbyggt av ett antal mindre delverksamheter, var och en med sitt uppdrag och sin metodiska inriktning. Samtidigt uppfattar man att det finns goda resurser inom verksamheten även för utsatta ungdomar med en "slumrande" motivation. Projektet avser därför att förstärka arbetet genom ökad intern samverkan och genom metodutveckling. En viktig aspekt av FF-projektet är att de anställda fått en tydligare roll som ledare för planering och genomförande av de olika verksamheterna.

För att stärka den interna samverkan inrättades en grupp med representanter för de olika verksamheterna på Meeths. Gruppens syfte var att gemensamt diskutera hur ungdomar som inte har en självklar egen drivkraft och/eller befinner sig i riskzon kan fångas upp bättre i verksamheten. Metodutvecklingen innehåller tre delar: Digital Storytelling (DST), en drama-verksamhet och GoAhead.

DST är en metod som använder (digitalt) historieberättande för att stärka identitet och självkänsla. Metoden bygger på övertygelsen om att varje individ bär på en historia som är värd att berätta. Många människor har redan en möjlighet att förmedla sin berättelse till en

mängd åhörare. Andra har mycket få mottagare och en del har tystat sina berättelser innan de ens hunnit formuleras. DST handlar om att väva samman bilder med mer eller mindre personliga betraktelser genom modern datateknik. Tanken är att ungdomars identitet, självkännet och tillhörighet till en gemenskap ska stärkas. Metoden valdes i första hand för att den uppfattades som en lockande inslusing av ungdomar som annars inte hade sökt sig till verksamheten.

Dramaverksamheten bygger på liknande tankar om att ge ungdomar möjlighet att uttrycka sig med hjälp av skapande och estetiska metoder. Den primära målgruppen är bredare än för DST. Det handlar om att attrahera såväl utsatta ungdomar som en bredare grupp av teaterintresserade. Syftet är bland annat att skapa möten och kontakter mellan olika grupper, vilket kan ha betydelse för att göra dem mer hemmastadda i miljön.

Ett stående inslag på Meeths är Ungdoms-satsningens musikkonserter, som ges åtminstone en gång i veckan. Arrangemangen ordnas av olika ungdomsgrupper som själva anmält sitt intresse till verksamheten och fått visst stöd från personalen. De anställda hade dock konstaterat att medan publiken bestod av en blandad grupp av killar och tjejer, var killarna i klar majoritet när det handlade om att ta ansvaret som arrangörer. Samtidigt fanns det en hel del tjejer som ville anordna konserter men som inte vågade ta steget. GoAhead skapades därför som en satsning för att stärka tjejers kraft och resurser för att ta en arrangörroll. GoAhead är upplagd som en praktisk läroprocess där ungdomarna får utbildning i den process det innebär samtidigt som de genomför olika arrangemang: genomförandet handlar om allt från att få tag i och boka band, skriva kontrakt – till att göra reklam och att hantera ljud och ljus under konserten.

Förebyggande och främjande på Kulturatom

Ansökan från Kulturatom beskriver en omfattande satsning på att utveckla samverkan mellan olika aktörer och resurser för ungdomar, samt att utveckla arbetet med utsatta ungdomar inom verksamheten under beteckningen Plattform Kulturatom. Den bärande tanken är att utveckla verksamheten för att i högre grad nå utsatta ungdomar. Att tillvarata ungdomars kraft och resurser borde vara minst lika viktigt även när det gäller ungdomar i svårigheter, menar man. Tre delar ingår i projektet: verksamhet till "unga utanför", ungdomstjänstplatser och en ungdomsledarutbildning.

I den första delen är målgruppen ungdomar som inte fått ett fotfäste vare sig i utbildningssystemet eller på arbetsmarknaden (unga utanför). Många av dessa ungdomar kan tidigare ha varit föremål för olika insatser, men utan att reella vägar till integration i samhället skapats. Tanken är att ungdomarna ska få en nystart i livet genom att träffa andra i liknande situation som dem själva, få fungerande rutiner i vardagen och finna vägar till en mer hälsofrämjande livsstil. Därigenom avser projektet att öka ungdomarnas möjligheter till att komma in i samhället.

Även ungdomstjänstplatserna avser att ge en nystart i livet, med skillnaden att målgruppen är ungdomar som har blivit dömda för brottslighet i en domstol. Kulturatoms olika delar ska tas tillvara för att ungdomarna på ett konkret och ofta praktiskt sätt får arbeta av en del av straffet. Tanken är att om ungdomarna kommer in i nya sammanhang, etablerar andra sociala kontakter och får visa upp sina positiva sidor kan en ny identitet växa fram och bli starkare. I bästa fall kan då Kulturatom vara en del av en livsomställning vilket gynnar den enskilde

ungdomen, omgivningen och i förlängningen möjligen även synen på ungdom i riskzon.

Den tredje delen i Kulturatoms projekt är en ungdomsledarutbildning som samarrangeras med ett antal olika aktörer i Göteborg. Satsningen vänder sig till något äldre ungdomar och avser att ta vara på deras ofta underutnyttjade krafter. Efter utbildningen Unga ledare i Göteborg ska de fungera som förebilder och starta/leda grupper och verksamhet för yngre samt stärka sin egen kompetens för att lättare än i dag få ett inträde på arbetsmarknaden.

Rundvandring på Meeths

Om jag försökt lista ut vilka ungdomar som fanns på Meeths innan mina observationer i verksamheten inleddes, skulle jag ha gissat fel. Åtminstone delvis. För även om jag hade nämnt "musikintresserad ungdom i svarta kläder och svart kajal under ögonen" eller "teaterintresserad ungdom med intellektuell ådra", skulle jag säkerligen inte ha anat att det fanns en förening för japansk kultur eller att det fanns flera olika rollspelsföreningar i lokalerna. Antagligen skulle jag också ha haft mycket svårt att lista ut att jag skulle finna en feministisk förening för kvinnligt hantverk och berättande. Trots att jag tidigare vid oräkneligt många tillfällen har besökt mötesplatser för ungdomar, var det alltså mycket som var nytt för mig när jag kom till Meeths. Att så många olika grupper med så skilda kulturyttringar fanns sida vid sida i lokalerna – det var nytt, överraskande och spännande att möta.

Det är svårt att tänka sig ett mer centralt läge för en ungdomsträffpunkt än Meeths. Ändå känns det som att man kommit en väsentlig bit från stadens hektiska liv när man gör entré. Man får väl tacka de många trapporna för det. Här rymdes tidigare ett café som faktiskt också hette Meeths. Men av detta finns inte många spår idag, förutom köket som är av mindre restaurangmodell. Lokalerna är annars mer charmiga än praktiska. De är något svåröverskådliga och sträcker sig från ett litet rum, Bollywood som är iordningställt för filmvisning, genom två öppna utrymmen, Torget och Caféet, vilka har en scen och konserter åtminstone varje lördag, vidare till ett mindre sammanträdesrum och slutar i några kontorslokaler. Därutöver finns ett syrum, ett snickeri under uppbyggnad och ett datorrum. I lokalerna har flera olika ungdomsverksamheter samlats. Här finns Ungdomssatsningen som ger ungdomar möjlighet att arrangera konserter.

I lokalerna finns även Dörröppnarna som vägleder unga i att förverkliga sina idéer, samt Un-plugged som bland annat arbetar med förebyggande arbete kring droger och

sexuellt överförbara sjukdomar. Dessutom har socialtjänsten placerat sina fältassistenter i lokalerna. Ingen av verksamheterna har dock ett särskilt ansvar för att det ska finnas en öppen verksamhet, den uppstår som ett resultat av att man samlokaliserat sig. Mångfalden i verksamheter och kulturer avspeglar sig också bland de anställda. Bland dem finns socionomer, fritidsledare, "kulturarbetare" och en journalist.

”Från de flesta av aktiviteterna kommer ljud: blippande, smällande och smattrande ljud.”

Det kommer många olika grupper av ungdomar till Meeths. De flesta har sökt sig dit av en egen drivkraft eller av intresse. Meeths har sedan länge haft denna inriktning på "motive-rade" ungdomar: "Vi vill gärna att man ska vara motiverad till någon form av utveckling i alla fall. Man ska brinna för någonting på något sätt, man ska ha ett intresse", menade en av de anställda. Dessa ungdomar som "vill" någonting ska få stöd i att förverkliga sina idéer. Ledarna får därmed rollen av coach och handledare.

Att vända sig till ungdomar med egen drivkraft kan låta exklusivt, som att verksamheten aktivt väljer bort utsatta ungdomar som ofta just har svårt att staka ut en riktning. Det är dock en felaktig slutsats om man skulle tänka att detta innebär att ungdomar med olika bekymmer saknas eller för den delen att verksamheten saknar ett socialt perspektiv. Det är istället synen på vad ett socialt perspektiv betyder, på vad som är problematiskt och hur man kan arbeta med olika svårigheter som utmärker verksamheten. "Vi kan vara en normaliserande miljö som kan innebära att ungdomarna på något sätt upptäcker att de har andra sidor, de träffar andra människor, de får en annan roll. De upptäcker att 'jag kan ju fungera' istället för att bli stigmatiserad som någon som har problem och är bekymmersam." (Verksamhetsansvarig)

Det finns dock fler ungdomar som skulle må bra av att komma till Meeths än de som själva söker sig till verksamheten. En utmaning, som nämnts ovan, är att väcka motivationen med hjälp av de metoder och resurser som verksamheten förfogar över. Svårigheten är att nå dessa ungdomar. Satsningen på Digital Storytelling är ett försök att nå denna grupp "slumrande" motiverade. Att olika ungdomsgrupper kan vara relativt svåra att locka, kunde den som anställts för att särskilt arbeta med metoden vittna om:

"Du kan ju tänka dig själv, vuxna som går runt på stan och försöker erbjuda vettiga alternativ mot alla tänkbara dumheter. Hur spännande kan det låta? Men kulturgänget kom hit ändå för att de hade sett affischen på biblioteket."

Den mångkulturella arenan

En grupp som omedelbart fångade mitt intresse när jag började mina observationer på Meeths var föreningen Hikari-Kai, som träffades en gång i veckan. Föreningen säger en hel del både om Meeths karaktär och om ungdomar som söker gemenskap och utrymme. Hikari-Kai är japanska och betyder Ljusets förening.

"Vi älskar Japan helt enkelt" står det på deras webbplats. Det förstärker man verkligen när man ser till hur de gjort i ordning lokalen för kvällens aktiviteter. På ena långsidan projiceras deras japanska dansspel. Framför projektionsduken ligger några kvadratiska plattor med tryckkänsliga punkter som en dansare ska placera fötterna på i takt med musiken. Detta blir faktiskt riktigt besvärligt i takt med ökad svårighetsgrad. Det ser nästan obegripligt svårt ut när de mest avancerade äntrar plattan. Fötterna ser närmast ut att ha kopplats loss från den övriga kroppen för att självständigt dra med sig benen i en blixtrande hastighet, från den ena plattan till den andra. Vad är det som håller kroppen uppe när allt är i luften samtidigt, tänker jag. Strax bredvid sitter några killar i tjugårsåldern med blickarna koncentrerade på ett datorspel av ett slag jag aldrig sett förut. Det gäller tydligen att vara uppmärksam och fingerfärdig för att manövrera mellan styrplatta och knappar för att klara sig helskinnad. Vid sidan av sitter två tjejer, också kring tjugostrecket, och målar japaninspirerade akvarellbilder. Bilderna är färgrika och sirliga, liknande Manga men mer romantiska. Antagli-

gen är också det ett särskilt bildspråk med eget namn och egna regler. Från de flesta av aktiviteterna kommer ljud: blippande, smällande och smattrande. Ljud som skapar spänning, ljud som lugnar ned. I ena stunden hörs crescendo från instrument som tävlar i styrka, i nästa upplösning i romantiska stråkar och viskande flöjter. Allt tillsammans delar i den ljudvägg som möter den som står i färd med att göra entré. En vägg genom vilken enbart tillfälliga genomslag hörs från ungdomarnas röster.

Jag fortsätter in i lokalen och passerar då några av de unga kvinnorna i den feministiska "syjuntan". Jag nickar till dem och någon av dem hälsar väl också lite halvt avmätt tillbaka. De är fullt upptagna med sina interna angelägenheter. En av dem sticker på något som verkar kunna bli en mössa. Tekniken har jag dock aldrig sett förut. Hon närmast knyter ihop den, varv efter varv. En annan delar sin uppmärksamhet mellan kursboken som ligger på bordet framför henne och den pågående diskussionen. En tredje verkar mest göra ingenting. Man kan undra varför de egentligen träffas här på Meeths. De verkar så måna om sin integritet, men är ju samtidigt mycket offentliga här. De har inte ens en dörr att stänga om sig. Om de vill stänga omvärlden ute och åtnjuta avskildheten har de inte mycket att hämta här. Möjligen är detta en del av förklaringen, tänker jag sedan. Att skapa avskildhet i offentlighet kanske blir extra kraftfullt för ett identitetsarbete. Ett slags avskiljandets särskildhet som uppstår just genom att upprätta ett slags offentlighetens privata domän.

Centralpunkten

Meeths är en mötesplats dit ungdomar kommer för att utöva sitt intresse och träffa likasinnade. Vissa av dessa intressen, som att lyssna på musik

eller arrangera konserter, är ett närmast ordinarie inslag på många andra offentligt drivna mötesplatser för ungdomar. Andra intressen är mer ovanliga. Vid en gruppintervju med Hikari-Kai förklarar en av dem:

Det är ju en vanlig grej med Manga, man vågar ju inte berätta. Ingen förstod Manga förrän jag flyttade upp till Göteborg och träffade likasinnade. Jag träffade grundarna av den här föreningen, som jag nu är jättenära vän med. Jag var med från grunden och skapade Hikari, och då kände man ... Då satt man plötsligt med likasinnade människor som delade samma sinne, samma sätt att tänka. Och man känner, äntligen, nu har man en plats åtminstone, att dela, att uttrycka sig. Jag känner att jag är en liten boll jämfört med hela spelet detta utspelar sig i. För Hikari-Kai är stort. Det går inte att fatta storleken förrän man träffar oss och varit med ett par gånger, för då känner man... Vi är en väldigt hemtrevlig... vi är en väldigt personlig förening.

I likhet med kvinnorna i syföreningen verkar deras intresse skapa en form av särskildhet, vilken öppnar för sociala relationer med likasinnade. Men för ungdomarna i Hikari-Kai har det inte alltid varit lätt att finna likasinnade. Därför har Meeths centrala läge i staden varit viktigt eftersom det uppfattas som mer naturligt och som en lättare plats att mötas på, än om verksamheten skulle ligga mer perifert. Det centrala läget passar också väl in på en annan grupp ungdomar på Meeths. Men då handlar det mer om att de utvecklat en livsstil där staden och det offentliga livet är mycket mer spännande än det egna bostadsområdet. Som Andersson (2002) visar i sin avhandling finns det en grupp ungdomar (ofta tjejer) för vilka det

egna bostadsområdet är alltför trångt och närmast hör barndomen och familjelivet till. De är närmast kosmopolitiskt orienterade och vill ut och göra nya bekantskaper, gå på kaféer och utnyttja storstadens lockelser. Jag resonerade om detta med några av tjejerna i GoAhead. Tidigare var de mycket aktiva i sportaktiviteter men hade slutat. Det var helt enkelt en annan värld och andra upplevelser som drog eller som en av tjejerna uttryckte det:

Jag tror det är lite att man hittar sig själv när man kommer upp i gymnasiet. Att man hittar nya intressen och ser vad andra gör – och inte. Väldigt mycket så mellan mina vänner, man har liksom alltid umgåtts med dom i det området där man bor, och helt plötsligt så kommer man ut i en helt ny värld.

Rundvandring på Kulturatom

En svag, lätt igenkännbar mättad doft möter den som besöker Kulturatom. Doften av aktivitet blir allt starkare ju närmare verksamhetens pulserande hjärta besökaren kommer. Det luktar faktiskt svett på Kulturatom. Inte alls påträngande men ändå klart förnimbart, som en signal om att här finns liv. Och där det finns liv så finns det rörelse. En kropparnas rörelse. För det är så jag uppfattar verksamhetens kärna – det är kroppen, rörelsen och aktiviteten som står i centrum. Men i denna kroppslighet finns mycket mer än enbart fysiska förflyttningar i rummet, den rymmer också lärande genom träning och gemenskap.

När man går in på Kulturatom kommer man först in i entrén där ett kafé ryms. Här passerar alla på väg in och ut från lokalerna. Personal har på så sätt möjlighet att se och uppmärks-

samma samtliga som kommer. Här finns också några platser där det ofta sitter några ungdomar och småpratar, förbereder sig inför någon aktivitet eller liknande. Ytterligare möjligheter till mer avslappnad samvaro finns på baksidan av kaféet där bord och stolar och en soffgrupp finns. Här står också ett antal datorer med internetuppkoppling uppställda. Verksamhetens hjärta finns i det angränsande rummet innanför och består av "svarta lådan", en stor lokal som används till konserter men framförallt till breakdans. Till hjärtat hör också två stora och välfungerande danslokaler, där bland annat street-dansklasserna håller till. Utöver dessa lokaler finns replokaler för musikband några kvällar i veckan, en mindre studio, en teaterlokal och ett datorrum. Vad man däremot inte finner är kanske lika signalgivande för verksamheten. Det finns exempelvis inte det i liknande sammanhang närmast obligatoriska biljardbordet. Detta ses nämligen närmast som symbolen för det "fritidsgårdslika" de anställda vill undvika: tidsfördrivet och "bara-varandet" som de befarar förstärker passivisering. Istället vill de medverka till kreativa och lärande utvecklingsprocesser eller med andra ord till att "producera".

Bara öppen verksamhet ger utrymme till destruktiva element att dominera. I rätt avvägning kan en kod sätta sig och ungdomarna glider in i den. (Gruppintervju med anställda.)

I verksamhetens hjärta

Det är i svarta lådan jag sitter och tittar på hur killarna, för det är mest killar här, tränar in sina "moves". Är det verkligen möjligt att utföra tänker jag när jag ser hur de först kastar sig ned på golvet, för att sedan snurra runt på rygg och fortsätta snurren med hjälp av en rörelse, kasta sig

upp från golvet för att sedan bli stående på fötter igen. Det är omkring tjugo personer i lokalen, ganska lösligt indelade i några mindre grupperingar. En lyckad prestation får omedelbar uppskattning och spridda applåder från andra deltagare. En man, som är lite äldre än de andra, är ledare och står till en början och ordnar med musiken. En av de anställda sätter sig bredvid mig och berättar lite om instruktören och några av deltagarna: "Du ser han där, ledaren, som står framför spegeln med nybörjarna. Han var nordisk mästare förra året och 17:e på VM. I år blev han bara tvåa på NM, det var ju lite synd. Men han blev slagen av killen i blått därborta, i andra änden av lokalen. Så nu får istället han åka till VM med sitt crew". Samma sak är det med flera av de andra danslärarna, förstår jag sedan. Vi har Sveriges bästa danspedagoger, som den verksamhetsansvarige sa. Antagligen är det inte långt från sanningen.

Under hip-hop/breakdansträningen gick killarna omkring till synes planlöst i lokalen eller var i grupper och småpratade med sina vänner. De tittade ofta på när kompisarna gjorde en rörelse och gav då ibland någon kommentar eller kort applåd. Det var en form av "coolness" som uppvisades genom att de intog en lekfull men ändå allvarlig attityd till aktiviteten. När ungdomarna tagit sig förbi nybörjarstadiet blev ledaren mer av en resursperson att hämta idéer från i mån av behov och intresse. Den huvudsakliga träningsprocessen utvecklade ungdomarna själva, med stöd av den kultur som skapades i rummet.

Han finns där och är behjälplig, tar sig an nybörjarna, lägger sig på den nivån och lär nybörjarna de första stegen, och de mer avancerade försöker han hela tiden anpassa "testa det här, testa det här", liksom. (Verksamhetsansvarig)

I rummet bredvid breakdansen tränade denna kväll 25-talet andra ungdomar, men nu var istället tjejerna i majoritet. Det var liknande aktiviteter men med helt annan pedagogik och stämning. I street-dancelokalen var ledaren central. Samtliga tjejer tittade koncentrerat på ledaren och försökte imitera rörelserna. Pedagogiken går ut på att steg för steg få ungdomarna att tro att en viss rörelse eller ett visst rörelsemönster faktiskt är möjligt för dem att lära sig. "Okej, jag tar detta mycket sakta så att ni kan hänga med. Det är lite svårt, men vi ska öva det många gånger, jag kommer inte att bli arg om ni inte klarar av det idag, jag lovar". Denna pedagogik är med all säkerhet nödvändig. För dans, som kan se så elegant och välavstämd ut när den är intränad, liknar i början mest en viljans kamp mot en motsträvig kropp. Jag förstår dem som inte hängde med på en gång. Det är inte det att varje enskild rörelse är särskilt svår i street-dansen – men att komma ihåg var och en av dem för att sedan kunna utföra dem snyggt tillsammans, har jag lite svårt att förstå hur man gör.

Ett mål för Kulturatomb är att ungdomarna snabbt ska få möjlighet att visa upp sina "produkter" genom till exempel ett framträdande. Produktion och kreativa processer hänger visserligen samman i den meningen att det kreativa leder fram till någon form av produkt. Samtidigt kan krav på en viss produktionstakt, form för och krav på produkten, verka hämmande. Prestationskrav kan innebära att skolliknande situationer eller tävlingsinriktning förlamar glädjen över den egna utvecklingen. Det är därför centralt att fokusera på vad och vilka som präglar kulturen och stämningen. Det handlar om att skapa en miljö där de särskilt duktiga kan utgöra inspirerande förebilder och inte dömande måttstockar för vad som accepteras som tillräckligt bra. Att skapa en

miljö där man känner både arbetsglädje och arbetsgemenskap, eller som en annan anställd uttrycker det:

Det är jätteviktigt att bygga en meningsfull fritid, att utvecklas och växa, få respekt, och känna stolthet och trygghet, vi ser det hela tiden. Det är en inbyggd funktion i alla skapande verksamheter. Det handlar om att skapa en trygg miljö att göra fel i där vi inte betygsätter prestationerna.

En deltagare i en av streetklasserna jämförde Kulturatom med det kommersiella Dansinstitutet och menade att det råder en mer öppen och tillåtande stämning på Kulturatom. Man går dit för att ha roligt. Till Dansinstitutet går man för att finslipa och fokusera på prestation.

Jag går och dansar på Dansinstitutet också. Svårt att säga vilket som är bäst, det är annorlunda här mot där. Här är det lite friare och mer glädje. Där är det hårdare och de påpekar mer vilka fel man gör.

Det integrera(n)de sammanhanget

Att skapa miljön på Kulturatom kräver ett medvetet förhållningssätt. Det omfattar allt från att Caféet dukar fram godsaker på ett inbjudande sätt, till en personlig mognad hos personalen. För att skapa god kvalitet i aktiviteterna krävs ofta också något utöver det som fritidsledaren har med sig från utbildningen. Därför har flera av de anställda på Kulturatom någon form av spetskompetens, som gör att de har något särskilt att bidra med. Men den viktigaste kompetensen är ändå ofta att ha en god bas i "omvärldskunskap", alltså förståelse för hur övriga samhället fungerar, säger en av de anställda som

fortsätter: "man behöver vara mer omvärldsorienterad, kunna kulturfrågor, genusfrågor ... jag har inte haft användning för kanotpaddling eller fjällvandringar, däremot av kunskap om hur polisen och socialtjänsten fungerar."

Det är lätt att imponeras av såväl ledarnas som av deltagarnas kunnande och engagemang på Kulturatom, inte minst av den sjudande dansaktiviteten. Men är den höga kvaliteten ett tillräckligt motiv för att samhället ska driva en sådan ungdomsverksamhet? Mer än hälften av deltagarna uppgav att de skulle dansa eller redan nu dansar i andra sammanhang, även hos sådana verksamheter som tar mycket mer betalt. Det finns ju också teaterföreningar och andra möjligheter för musikband att repetera på. De anställda angav själva ett antal motiv till att samhället skulle ta ett ansvar för att skapa sådana verksamheter, när jag ställde denna fråga. De menade att det är viktigt att kunna erbjuda en kvalitativt god verksamhet, där ledarens kompetens, lokaler och utrustning har ett värde i sig. Fritidsverksamhet ska vara stimulerande, rolig och lekfull men är för den sakens skull inte på låtsas, menade de. Att utveckla ungdomars förmåga kräver att de anställda verkligen kan möta dem på många nivåer, etablera växande relationer och följa med i utvecklingen. Det handlar också om att erbjuda de ungdomar som inte är vana vid att organisera sig i föreningar, en möjlighet att utöva sitt intresse. Men, även i denna ungdomsverksamhet där möjligheterna till kreativa och estetiska uttryck är så goda och håller hög kvalitet, var det ändå de sociala målen som nämndes i första hand som svar på min fråga om samhällets ansvar. De sociala målen handlar om att uppmärksamma de mindre framträdande ungdomsgrupperna, att ge utsatta ungdomar ett särskilt stöd och att skapa möten mellan olika ungdomsgrupper. Målen handlar

även om gränsöverskridande möten inom det integrera(n)de sammanhanget Kulturatom.

Torbjörn Forkby: Varför ska man ha en sådan verksamhet inom kommunal regi?

Verksamhetsansvarig: För att möjlig... alltså vi som jobbar runt omkring kan ju mycket lättare plocka upp de ungdomar som behöver hjälp eller på något sätt ... Och det som skiljer oss från en förening är ju att de anställda här också har ett ansvar att säga till oss om ... det finns en annan kontroll, en annan insyn. Plus att vi ska skapa möten mellan de här breakdansarna, och så kommer jag med min teatergrupp, svartklädda tjejer som är vegetarianer, bisexuella, homosexuella och går på teaterlinjen många av dem. Dom finns här ofta samtidigt som breakarna. Och det sker kontakter dem emellan, man hejar på varandra. Man vet att man tillhör Kulturatom.

Deltagarundersökningen

Fyra av tio ungdomar på Meeths och hela sex av tio på Kulturatom uppgav att verksamheten ("helt eller nästan") är något av det viktigaste i deras liv. Detta är ett av resultaten av den enkätundersökning som genomfördes i september 2007.²⁰ Syftet var att fördjupa kunskapen om vilka ungdomar som besökte verksamheterna och vad som attraherade. I undersökningen täcktes samtliga verksamhetsdagar in på båda ställena, förutom under konsertarrangemangen då det bedömdes omöjligt att få tillräckligt med tid att fylla i en enkät. Totalt samlades 186 enkäter in, fördelat på 88 från Kulturatom och 98 från Meeths. En uppskattning är att åtminstone hälften av "vanebesökarna" har täckts in på Kulturatom. Med vanebesökare syftas på de

som besöker verksamheten omkring en gång i veckan eller mer. Kulturatom hade under perioden registrerat 188 besökare genom sålda medlemskort. På Meeths är svarsfrekvensen svårare att beräkna. De har ingen medlemskortsförsäljning eller annan registrering, men de hade 65 larmnycklar och kontrakt ute och omkring 200 ungdomar som därmed hade tillgång till lokalerna. Det är svårt att bedöma hur ofta dessa besöker Meeths. I princip samtliga som besökte verksamheten under insamlingen fyllde dock villigt i enkäten. För Meeths är bortfallet i huvudsak relaterat till konsertkvällarna (som kan ha upp till 200 besökare). Konsertbesökarna är dock delvis en annan grupp än vanebesökarna.

Den genomsnittliga åldern bland besökarna var närmast identisk i de båda verksamheterna och låg på 18,7 år koncentrerat till åldersspannet 16–20 år. På båda ställena var också tjejerna i majoritet, dock mer markerat på Kulturatom (65 mot 56 procent). Andelen utrikes födda var också fler bland besökarna på Kulturatom (32 mot 8 procent). Om man räknar in dem som hade föräldrar som var födda utomlands blir skillnaden i utländsk bakgrund betydligt större – 77 procent av besökarna på Kulturatom hade minst en förälder som var född utomlands, motsvarande siffra för Meeths var 28 procent. De flesta av besökarna på båda ställena studerade på gymnasienivå (55 procent på båda). Något fler av besökarna på Meeths studerade på andra nivåer, som folkhögskola eller universitet (26 procent mot 15 procent).

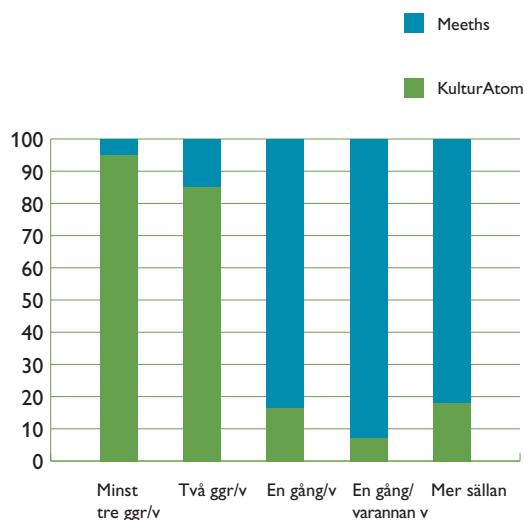
En del av diskussionen i detta kapitel belyser ambitionen att dessa aktörer skulle kunna ta en mer aktiv roll även för utsatta ungdomar. Jag tar i texten upp olika aspekter av vad utsatthet kan innebära, i vilken mån dessa ungdomar söker sig till mötesplatserna och om verksamheternas kapacitet att arbeta med dem. En aspekt

av utsatthet kan vara en socioekonomisk. För att kunna jämföra med andra undersökningar efterfrågades i vilken mån besökarna hade eget rum. Resultatet visar att en större andel av besökarna på Meeths än på Kulturatom hade tillgång till eget rum hemma (95 procent mot 85 procent). När man bryter ned det på utländskt ursprung blir skillnaden större. Om båda föräldrarna var födda utomlands hade 92 procent av besökarna på Meeths eget rum och motsvarande 76 procent hos Kulturatom. Enligt Boverket (Ungdomsstyrelsen, 2007, s. 57) så var andelen ungdomar, 13–18 år i Sverige som hade eget rum 94 procent, alltså i nivå med Meeths och högre än andelen av Kulturatoms besökare. Den lägsta andelen som hade eget rum, 81 procent, är de ungdomar vars fader är född utomlands. Det är rimligt att tänka sig att något lägre andel har eget rum om båda föräldrarna är födda utomlands. Även om man inte kan konstatera någon mer utbredd trångboddhet i Sverige pekar dessa siffror på de skillnader som finns mellan de med svensk och de med utländsk bakgrund, det visar sig även i undersökningen av de aktuella mötesplatserna.

Besökarna har generellt sett en mycket positiv inställning till mötesplatserna. Styrkan uppfattades vara en kombination av bra tillfällen att få utöva sitt intresse på, träffa sina vänner och likasinnade samt tillgången till duktiga ledare (för de ledarstyrda aktiviteterna). De flesta menar att de skulle hålla på med samma aktiviteter på andra ställen, om de inte skulle finnas på Meeths eller Kulturatom. Sex av tio uppgav att de skulle göra samtliga aktiviteter på annan plats om inte mötesplatserna fanns. Åtta av tio skulle göra någon av aktiviteterna. Omkring hälften av besökarna uppgav också att de redan idag utövar "huvudaktiviteten" även på annan plats. Det är då frågan om en mängd olika sammanhang. Det

finns exempelvis de som går dansklass på Angeredsgymnasiet och de som dansar på kommersiella ställen men det kan också handla om att spela rollspel och datorspel i hemmet.

När man skapar ett diagram över hur ofta besökarna kom till verksamheterna blir det nästan som en perfekt matchning av två spegelvända bitar. En större andel av besökarna till Kulturatom var nämligen mycket mer frekventa än besökarna till Meeths. Det vanliga var att besökarna till Kulturatom kom två till tre gånger i veckan, medan besökarna till Meeths kom en gång eller färre. För Meeths del handlade det ofta om att man kom till en förenings-/klubbverksamhet, medan man företrädesvis kom till dansklasser och liknande verksamheter på Kulturatom.

Figur 1. 1. Besökare på mötesplatserna Kulturatom och Meeths fördelat på hur ofta de kommer till verksamheten. Fördelningar inom respektive kategori. Procent

Även upptagningsområdena för mötesplatserna skiljde sig åt. Knappt hälften av Kulturatoms besökare uppgav att de bodde i närområdet och behövde mindre än en kvart att ta sig till verksamheten. Endast en fjärdedel av Meeths besökare uppgav däremot att de bodde i närområdet och behövde därför också längre tid på sig att ta sig till verksamheten. Mer än en fjärdedel av besökarna på Meeths kom från kommuner utanför Göteborg. Kulturatom lockade hälften av sina besökare från andra delar av Göteborg eller från andra kommuner. Man kan därmed inte se den som en traditionellt områdesbaserad träffpunkt men dess kärna av besökare från närområdet var betydligt större.

Den tydliga inriktningen mot dans i form av street- och breakdans på Kulturatom går igen i deltagarnas musikpreferenser. Mer än hälften uppger att de identifierar sig med amerikansk innerstadsmusik som hiphop, rap och r'n'b. Störst andel bland Meeths besökare (35 procent) identifierade sig däremot inte med någon särskild musikstil, utan definierades som allätare.

Fritidspreferenser

Tidigare i kapitlet berörde jag hur synen på ungdomars fritid skiftat i betydelse. En *romantisk* syn jämfördes med en *protestantisk*. Om dessa beteckningar används för ungdomarna i denna undersökning så framstår Meeths besökare som betydligt mer romantiska än Kulturatom. Detta framkom på en fråga om fritidspreferenser i vilken ungdomarna fick välja och gradera vad de helst gjorde på sin fritid. De fick välja tre av sju alternativ. I tabellen redovisas förstahandsvalet och hur många som valt ett visst alternativ bland de tre valda.

Tabell 1.1. Preferens för olika typ av fritid bland besökare på Kulturatom och Meeths. Svaren redovisar förstahandsvalet och andel val av tre alternativ. Procent

	Totalt		Kulturatom		Meeths	
	Första val	Av tre	Första val	Av tre	Första val	Av tre
Ta det lugnt	16,4	17,9	5,0	13,1	24,4	21,3
Fritidsbaserat lärande	23,3	22,5	30,0	19,7	18,6	22,9
Skolarbete	8,2	12,0	15,0	18,0	3,5	10,3
Extraarbete	4,1	8,5	5,0	14,8	3,5	6,7
Ideell föreningsledare	2,7	2,5	1,7	1,6	3,5	2,8
Kompisintimitet	38,4	28,3	31,7	27,9	43,0	30,0
Familjeumgänge	6,8	8,3	11,7	4,9	3,5	5,9
Totalt	100	100	100	100	100	100

Det *romantiska* draget går igenom i de flesta svaren men framgår allra tydligast i alternativen "ta det lugnt" och "fritidsbaserat lärande". En fjärdedel bland ungdomarna på Meeths valde detta alternativ medan endast 5 procent av ungdomarna på Kulturatom menade att de helst tillbringar sin fritid med att "ta det lugnt och slippa göra något särskilt". Betydligt större andel på Kulturatom än på Meeths valde också alternativet att "lära sig saker på fritiden" (30 mot 18,6 procent). Att "vara med kompisar, fika, snacka, lyssna på musik med mera" (kompisintimitet i tabellen) var annars det alternativ som störst andelar föredrog, särskilt bland Meeths ungdomar. På Kulturatom var det nästan jämnt lopp med "fritidsbaserat lärande". Man kan också notera de alternativ som endast valdes i mycket låg grad: att vara ledare i föreningar, att arbeta extra och att umgås med familjen.

Frågorna i tabellen har tidigare ställts i en större nationell undersökning av ungdomar i åldrarna 13–20 år.²¹ Svaren kan endast användas för att få ett visst perspektiv eftersom de inte är helt jämförbara. Detta på grund av att åldersgrupperna skiljer sig åt samt att den nationella undersökningen inkluderade ett öppet svarsalternativ (som 11 procent valde) och enbart efterfrågade förstahandsvalet. Det verkar dock som att deltagarundersökningen från Meeths och Kulturatom placerar sig på ömse sidor om det nationella urvalet. Sätillvida valde 14 procent alternativet att "ta det lugnt", 29 procent valde i första hand att "lära sig saker på fritiden" och för 36 procent var kompisintimitet det viktigaste enligt den nationella undersökningen.

Ungdomarna tog också ställning till innehållet i de fritidsaktiviteter de föredrog. Frågorna kunde besvaras med om de "gillar", "varken gillar eller ogillar" respektive "ogillar" en viss sorts upplevelse eller aktivitet under fritiden.

Tabell 1.2. Andel som uppgav att de gillade en viss typ av fritidsaktivitet, totalt och fördelat på Kulturatom och Meeths. Procent

Gillar fritidsaktiviteter som:	Totalt	Kulturatom	Meeths
innehåller spänning, risker, utmaningar	61,5	64,9	58,8
kräver koncentration, uthållighet	46,9	50,0	44,3
bygger på samarbete med andra	61,3	67,5	56,3
kräver fysisk ansträngning	49,7	64,6	37,5
innehåller skapande, estetiskt uttryck	71,4	66,2	75,5
är strukturerade av en ledare	34,5	46,1	25,3
bestäms gemensamt av deltagarna	52,0	50,6	53,1

I tabellen framgår för det första att en stor majoritet på båda ställena uppskattar aktiviteter som innehåller spänningar, risker och utmaningar och sådana som bygger på samarbete med andra. Tabellen visar dock inte vilken aktivitet det är frågan om; vilken aktivitet som innebär spänning, kräver samarbete och så vidare. För någon kan utmaningar handla om bergsklättring, för en annan kan det handla om att spela paintball. Vissa aktiviteter kan också utformas olika efter vad man vill uppnå i stunden. Detta förklarade en av ungdomarna på Meeths när hon reflekterade över just denna fråga. Visserligen lade hon ned en hel del tid på datorspelande, men det var högst olika från tillfälle till tillfälle och ibland även från stund till stund vad hon ville ha ut av det. När hon var trött och behövde avkoppling så kunde hon spela ett enkelt förströelsespel, när hon ville få tankarna bort från stress i vardagen kunde hon välja ett spel som fordrade hela hennes koncentration. Spelet kunde ställa henne inför gåtor att lösa eller att agera snabbt när en fara uppkom. När hon ville umgås, ha roligt och samarbeta med andra kunde hon spela olika nätbaserade rollspel. Innehållet i till synes likartade aktiviteter kan alltså i vissa fall designas och tillägnas betydelse och mening utifrån vad man vill ha ut i stunden.

Det finns i tabell 2 också några större (signifikanta) skillnader mellan besökargrupperna. Det handlar om att besökarna på Kulturatom i betydligt större utsträckning var inriktade mot fysisk aktivitet. Besökarna på Meeths var å sin sida i större utsträckning orienterade mot skapande och att uttrycka sig estetiskt. Tydlig skillnad fanns också i inställningen till aktiviteter som struktureras av en ledare. Medan 46 procent av Kulturatoms besökare uppger att de gillar sådana aktiviteter var det endast en fjärdedel av ungdomarna på Meeths som gör det. Det är i

och för sig inte någon större andel (15 procent) bland besökarna på Meeths än på Kulturatom som uppger att de ogillar ledarstyrda aktiviteter men det är en klart mindre andel som ser ledarstyrning i sig som en positiv kvalitet. Detta resultat speglar väl att verksamheten på Kulturatom i mycket högre grad just är ledarstyrd. Det kan också ha att göra med vilken sorts aktivitet man tycker om och att man har vant sig vid de traditionella formerna för hur aktiviteten ser ut. Det kan också vara så att ungdomar som vill styra över sin egen aktivitet i högre grad själva söker sig till Meeths.

Expressiva eller instrumentella ungdomar?

En hel del av forskningen kring ungdomars fritid och vilka ungdomar som besöker ungdomsgårdar har haft skolan som den kanske viktigaste referenspunkten. Som tidigare nämnts har expressiva använts som en vanlig beteckning för ungdomar som besöker fritidsgård. Denna står i relation till de instrumentella som betecknar dem som anammat skolans sätt att fungera. Den öppna verksamheten på fritidsgården med sina lägre prestationskrav har då setts som ett alternativ för dem som inte inordnat sig i skolans krav och arbetssätt. Bland dessa ungdomar finns också jämförelsevis många som ägnat sig åt olika former av riskbetående. Men hur är det då med dessa mötesplatser? De har ju en äldre målgrupp, en mer intressedriven verksamhet och erbjuder aktiviteter som i flera fall är tämligen skollika. Man talar ju till och med om dansklass, dansundervisning, danskurser och dansskolor. I enkäten försökte jag att närma mig dessa frågor. Det gjorde jag genom att undersöka den sociala och emotionella anknytningen såväl till ledare på mötesplatsen som till lärarna i (nuvarande eller senaste) skola.

En god anknytning till skolan är en av de viktigaste skyddande faktorerna och vice versa.²² Att fråga om vad ungdomarna själva tycker om ledarna och lärarna blir vanligen ganska platt. Frågan formulerades om till hur de uppfattade ledarens/lärares attityd till dem. Tanken var att hur man uppfattar andras attityder till en själv påverkar den egna trivselen och anknytningen. Det fanns fyra svarsalternativ: absolut/troligen, varken eller, troligen/absolut inte. Därtill fanns svarsalternativet "ingen uppfattning".

Även svaren på dessa frågor påverkas av att verksamheten på Kulturatomb företrädesvis är ledarstyrd, medan den på Meeths är självorganise-

rad. Detta förklarar säkerligen varför ungdomarna på Kulturatomb värderar sina ledare högre och uppfattar sig mer sedda av dem. Ledarna är helt enkelt inte så centrala eller styrande för många av ungdomarna på Meeths. Som vi såg ovan så värderar ju också ungdomarna på Kulturatomb ledarstyrningen högre. Samma sak visar sig exempelvis också i att en mindre andel på Meeths tyckte att det är viktigt vad ledare och lärare tycker om dem (33 mot 52 procent på Kulturatomb). Sex av tio ungdomar på Kulturatomb uppgav också att de fick mycket uppmärksamhet från ledare mot enbart två av tio på Meeths.

Tabell 1.3. Besökarna på Meeths och Kulturatombs uppfattningar om vad anställda på mötesplatserna respektive deras lärare i skolan tycker om dem. Procent

Jag tror att ledare/lärare absolut eller antagligen:		Totalt	Kulturatomb	Meeths
- tycker/tyckte bra om mig	Mötesplats	52,8	70,3	37,9
	Skola	75,5	79,2	71,9
- att det är/var roligt att jag är/var där	Mötesplats	53,2	66,7	41,9
	Skola	62,3	66,7	58
- att jag är/var duktig	Mötesplats	36,7	52,8	23,3
	Skola	64,6	68,6	61,4
- att jag är/var jobbig	Mötesplats	3,2	7	0
	Skola	9,6	13	6,8
- skulle helst vilja slippa/ha sluppit mig	Mötesplats	3,9	7,2	1,2
	Skola	5,7	7,2	4,5
- känner/kände mig väl	Mötesplats	22,9	33,3	14,1
	Skola	38,5	42,9	34,9

Man kan naturligtvis undersöka anknytningen och relationen till skola på många fler sätt än ovanstående frågor. Det finns ju heller ingen jämförelse med hur ungdomar i allmänhet skulle svara på frågorna. Resultatet är ändå intressant då enkäten så konsekvent och på punkt efter punkt tillbakavisar att dessa ungdomar skulle vara på kant med skolan. Istället indikeras det motsatta. Ungdomarna verkar ha en i grunden positiv syn på sina lärare, åtminstone när det handlar om hur de känner sig bemötta. Mellan sju och åtta av tio känner sig omtyckta av sina lärare, nästan lika många uppfattar att läraren tycker att de är duktiga. En mycket liten andel uppfattar negativa attityder som att lärarna tycker att "jag är jobbig" eller ännu värre "helst skulle slippa mig".

Besökarna på Kulturatom tror att deras lärare har en lika positiv inställning till dem som ledarna har. På frågan om ungdomarna uppfattade att ledarna eller lärarna kände dem väl är det dock en mindre andel än hälften som instämmer. Den största andelen menar att de varken känner ledarna eller lärarna bra eller dåligt (se tabell 3).

En målsättning för satsningarna inom projektet *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* är att arbeta med utsatta ungdomar. Dessa ungdomar har ofta ett stort behov av att bli bekräftade och få växa i en relation till vuxna ledare. Här krävs också en mer offensiv och närvarande pedagogik, än den som i huvudsak bygger på ungdomarnas egna initiativ. Att integrera olika former av pedagogik och att på ett intelligent sätt växla mellan dem så att de kompletterar och inte konkurrerar med varandra, är således viktigt i arbetet med så olika grupper av ungdomar. Det handlar dock inte bara om pedagogik utan också om resurser. Verksamheter som avser att integrera utsatta, experimenteran-

de, sökande och mainstreamungdomar inom sina väggar bör vara väl tillgodosedda med personella, kompetensmässiga och materiella resurser. De bör även etablera ett aktivt samarbete med olika aktörer i det omgivande samhället.

Att **göra** mötesplats – en summerande diskussion

En sak står klart för mig efter att ha kommit mötesplatserna Meeths och Kulturatom och deras besökare närmare: det är svårt att förstå dem med hjälp av invanda tankemönster om vad en fritids- eller ungdomsgård är. De är något helt annat än "upphottade" gårdar för en något äldre målgrupp. De verkar också till stora delar ha en annan besökargrupp än den som traditionellt besöker fritidsgårdarna. Uppdelningen mellan expressiva och instrumentella ungdomar är exempelvis svår. Speciellt intressant är resultatet som pekade mot att en stor andel av ungdomarna inte verkade ha någon bristande anknytning till skolan. Resultatet indikerar att det kan vara svårt att diskutera i traditionella termer av "riskzonproblematik" och att koppla det till besökare på offentligt drivna mötesplatser för ungdomar, åtminstone när handlar om dessa två mötesplatser. I den begränsade utsträckning som socioekonomisk utsatthet undersöktes (tillgång till eget rum), ligger resultatet i nivå med nationella undersökningar. Utmärkande är att ungdomar med föräldrar födda utomlands i mindre utsträckning har eget rum. Detta visar sig genom att en större andel ungdomar på Kulturatom inte har eget rum jämfört med ungdomarna på Meeths.

Det kan finnas flera orsaker till att besökargruppen i basverksamheten skiljer sig från tidigare undersökningar av besökare på fritidsgårdar. Det kan ha att göra med den strukturerade

och/eller intressestyrda inriktningen. Ungdomarna kommer till mötesplatserna för att göra något särskilt. Man bör alltså ha ett mål i form av en aktivitet eller "produktion", utöver att träffa sina kamrater. Detta kan åtminstone en del av de utsatta ungdomarna sakna. En andra möjlighet är att ungdomar i riskzon i dessa åldrar inte i någon högre grad söker sig till offentliga anordningar, utan orienterar sig mot andra sammanhang. En sammansatt förklaring kan vara att de "traditionellt" utsatta ungdomarna inte orienterar sig till "nya" offentliga anordningar, särskilt sådana där man måste ha särskilt engagemang eller intresse. Antingen är de då kvar på den lokala fritidsgården där de känner sig mer hemma (i den mån de har möjlighet) eller uppfattar andra (kamratorienterade) sammanhang som mer lockande och möjliga.

Som kapitlet också visar finns det en stor spännvidd i vad en mötesplats kan vara. Självklart finns det också många fler varianter än dessa. Det är också mycket som påverkar att en verksamhet utvecklas på ett visst sätt. Mål- och uppdragsformuleringar påverkar bara till delar och i vissa sammanhang. Stor betydelse har resurser i form av personal och lokaler. Den tydligare ledarnärvaron som finns på Kulturatom kan åtminstone delvis förstås som en resursfråga, de har helt enkelt fler anställda för att driva mötesplatsen. Utformningen har också att göra med var verksamheten ligger rent geografiskt. Meeths speciella läge, att det ligger mitt i centrala staden, gör att den mer eller mindre automatiskt får ett större upptagningsområde än Kulturatom.

Rubriken – Att göra mötesplats – kan förstås både som en aktivitet eller rörelse. Båda mötesplatserna handlar om aktivitet och rörelse i olika former. Det var naturligtvis en alldeles påtaglig rörelse i danserna men det var också en

vibrerande och stundom hoppande rörelse hos Hikari-Kai och bland många av de andra grupperingarna som jag mötte.

Ett sätt att benämna verksamheternas kultur växte efterhand fram. Jag vill tala om den ena verksamheten som en "mångkulturell arena" och den andra som ett "integrera(n)de sammanhang". Dessa beteckningar förvånar kanske få läsare men det spännande är att det visade sig att centrumverksamheten Meeths, med sin majoritet av "svenska" ungdomar var den som bäst kunde beskrivas som mångkulturell, Kulturatom, däremot, hade en dominerade "majoritetskultur" i en tappning av amerikansk ghetto-/innerstadskultur. Denna kultur ramade in deltagarna i något gemensamt. Meeths var heterogen och "dominerades" istället av subkulturerna. Visst fanns också exempel på subkulturer på Kulturatom, men dessa var mer som små avgränsade enklaver i den majoritetskultur som rådde.

Till Meeths kom alltså många olika sorters ungdomsgrupper. Det fanns bland annat hårdrockare, japanfrälsta, rollspelare, konsert-arrangörer. I princip hade alla kommit för sitt intresses skull och för att söka likasinnade. Här fanns ungdomar som hade anammat den urbana livsstilen där kaféer, folkvimmel, pulsen och kulturaktiviteter utgjorde ständiga lockelser – men här fanns också de som sökte en oas av social samvaro i en annars ganska så ensam tillvaro. Hit kom man, träffade sina vänner, organiserade själv sina (kanske särpräglade) intressen och levde sida vid sida med andra grupper som på liknande sätt ordnade sina sociala världar. Alltid i en respektfullhet mot de andra, men med ganska få tillfällen där de verkligen tog tillfället i akt att möta andra utanför den egna gruppen. Ledarna på Meeths arbetade till största delen understödande och handledande.

Men de var i första hand ansvariga för den egna funktionen och inte för en gemensam helhet på mötesplatsen. Helheten blev då mer en fråga om att hitta samordning, beröringspunkter och minsta gemensamma nämnare.

Om pulsen låg i hela Meeths omgivning, i citykärnans folkliv där verksamheten ofta kändes som en lugnare oas (förutom under konsertkvällarna), hade Kulturatomb däremot burit in pulsen innanför väggarna och placerat den på den allra mest centrala platsen. Kulturatomb framstår för mig mycket som kropp, hjärta, svett och idog träning. Verksamhetspulsen fungerar som en identitetsgivare – från att få träna breakdans bredvid sina förebilder, till att gestaltas rent materiellt på den med verksamhetsloggan försedda vattenflaskan. Man kan faktiskt "tillhöra" Kulturatomb. Ledarna var centrala i verksamheten. Det var de som ordnade strukturen och lade upp, eller åtminstone tydligt understödde, träningen som ofta drog till sig ungdomarnas blickar. Visst fanns det andra, mer egenorganiserade aktivitetsformer också, men tyngdpunkten låg på de ledarstrukturerade. Ledarna på Kulturatomb arbetade som ett team där var och en fyllde sin funktion, men delade också ett gemensamt ansvar för att driva verksamheten. De ledare som inte hade ansvar för någon aktivitet och som stod i kaféet eller deltog i den öppna verksamheten fick ofta skynda sig att byta några ord med ungdomar på väg till och från olika pass. Men inte heller på Kulturatomb var mötesplatsen ett ställe dit besökarna gick för att träffa nya vänner, eller umgicks över olika gränser. Istället gick man för aktivitetens skull och för att träffa sina redan etablerade vänner.

Besökarnas önskemål och behov styr

Utöver det som sagts om resurser och geografiska lägen, så tror jag att man kan förklara olikheterna mellan verksamheterna som en följd av en utvecklingsprocess. I denna har intentioner och visioner om verksamhetsinriktning, tillgängliga och möjliga resurser och besökarnas önskemål och behov bildat ett *förstärkande samspel*. Det är svårt att ange någon start på en sådan process men man kan börja med att en besökargrupp kan ha attraherats av en viss verksamhet. Denna grupp ger då uttryck för sina önskemål som kan vara en liten variation på tidigare verksamhetsintentioner. Dessa önskemål tas upp av personal och översätts så småningom i verksamhetsplaner. Projektmedel kanske tillkommer för att utveckla ett nytt område och en ny grupp besökare kan göra entré och därmed tillkommer delvis nya önskemål och så vidare.

En sådan process ligger nära till hands för den så kallade Ungdomssatsningen i Göteborg som syftar till att tillvarata och understödja ungdomarnas kraft och önskemål. I processer av förstärkande samspel kommer även mycket annat att ha betydelse än besökarnas önskemål. Önskemålen skapas nämligen också i förhållande till såväl befintliga som möjliga resurser, till personalens intentioner och kompetens och inte minst till vad som ligger i tiden som "tänkbart" och därmed önskvärt. Jag tycker att jag sett sådana förstärkande processer i båda verksamheterna. Det är dock inte självklart att förstärkande processer överhuvudtaget skapas i en verksamhet. Man ser ofta exempel på neutraliserande processer eller till och med nedåtgående sådana. I en neutraliserande process finns ingen öppenhet för att ta tillvara samspelet mellan olika krafter, behov och intentioner – eller att egentligen "göra" verksamhet. Där är allting

mer eller mindre bestämt på förhand, nya idéer ramas in och oskadliggörs, allt för att inte kunna hota status quo. Än värre är det i den nedåtgående processen. Då reser man motattacker för att bekämpa olika grupper och idéer mot att invadera i verksamheten, samtidigt som själva verksamheten lämnas att vittra sönder. Att Meeths och Kulturatom verkar ha förmågan att vara öppna för förstärkande processer och försöker att tillvarata överskridande möten innebär att en kontinuerlig förändring kan ske. Det är till och med så att möten mellan hardcorerockare och andra ungdomar kan inträffa.

Ja, det är väl inte direkt så att man sätter sig ner jätteglad och pussar och kramar varandra, men det har ändå uppstått kontakter tycker jag. (...) I år var första gången när hårdrockarna, riktiga hardcorerockarna med långt hår och riktigt sådant där, skriker ut eller vad man ska säga ... sjunger sin sång. När de spelade så gick ingen ut, wow, skitbra liksom. Det var första gången det har hänt. Annars har det varit liksom den här strömmen i dörren mellan de olika akterna. (Verksamhetsansvarig, Kulturatom)

Om samhällets ansvar

Jag har nu gett en bild av de två mötesplatserna och beskrivit något av vad som kännetecknar deras olika besökargrupper. Det är därför dags att återvända till den övergripande frågan och nämna något om samhällelig fritidsverksamhet för denna åldersgrupp. Jag menar att det är viktigt att diskutera varje steg som tas i samhället för att utöka sitt åtagande uppåt i åldrarna. Det finns en risk att utvecklingen mot en förlängd ungdomstid ytterligare förstärks, vilket bland annat visar sig i att det tar allt längre tid för ungdomar att bli vuxna idag. Det finns ingen

automatik i att samhällets fritidsverksamhet ska hänga på denna utveckling och erbjuda organiserad verksamhet för allt äldre "unga vuxna". Själva beteckningen unga vuxna, som fått så stort genomslag under senare år, kan i sig ses som ett tecken på en ökad problematisering av gruppen. Efter att ha studerat mötesplatserna Kulturatom och Meeths ser jag ändå att det kan finnas ett stort behov av liknande mötesplatser (som i huvudsak besöks av ungdomar i gymnasieåldern).

När man ser till hur besökarna själva värderade verksamheterna får man en mycket positiv bild av dem men de är ju så att säga själva "part i målet". De skulle väl knappast ha besökt verksamheten om det nu inte fanns något positivt. Men ungdomarna säger också att det är viktigt att aktiviteterna håller hög kvalitet. De får inte vara några "på låtsas" eller "som-om-verksamheter". Dansundervisning, konsertarrangemang och liknande måste vara på riktigt. Här har ju just de speciella mötesplatserna jag tittar på sällsynt goda resurser i form av lokaler och ledarkompetens. Men, återigen, ifall många av ungdomarna skulle hålla på med dessa aktiviteter på andra ställen om de inte fanns att tillgå på mötesplatserna, vad finns det då för skäl till att samhället ska arrangera dem?

Det finns några starka motiv till detta. Bland annat är det viktigt att markera att även om majoriteten av ungdomarna uppger att de skulle fortsätta med sina aktiviteter, gäller det inte alla. Det är långt ifrån säkert att de som säger att de skulle fortsätta verkligen gör det alls eller i den utsträckning som nu är fallet. Det finns en tillgänglighetsaspekt som har att göra med närhet, kostnad och kvalitet som kan vara svår att ersätta fullt ut med andra alternativ. Det viktigaste motivet handlar dock om den symbolfunktion en god mötesplats kan ha. Man måste då rikta

blicken utöver de enskilda aktiviteterna. I denna studie verkar några funktioner vara särskilt viktiga. Mötesplatserna kan vara symboler för att det lönar sig att lägga ned energi och att det är möjligt att verkligen utveckla sina talanger. De kan också vara symboler genom en högkvalitativ verksamhet i form av resurser och ledar-kompetens, som visar att ungdomar är viktiga i samhället. De kan även bli symboler för att det ska finnas plats för alla grupper.

Rollen som aktör på den fria tidens arena

Det fanns hos dessa mötesplatser också en positiv beredskap för att uppmärksamma och agera mot olika former av utanförskap, även om mötesplatserna hade svårt att nå de utsatta ungdomarna i den grad de önskade. Detta arbete var samtidigt något man avsåg att stärka inom ramen för Ungdomsstyrelsens satsning *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet*. Vi återkommer till mer ingående analyser av detta arbete gällande mötesplatserna. Några reflektioner kan ändå ges här som relaterar till mötesplatsernas roll som aktörer på den fria tidens arena, de specifika projekten och "basverksamheten". Det är intressant att notera att båda verksamheterna har ett ansevärt mått av självförtroende när de går in i projektet. Även om de menar att de har svårt att nå utsatta eller "slumrande" motiverade ungdomar i tillräckligt hög grad, är utgångspunkten snarast ett resursöverskott än en brist. Detta överskott handlar inte om ekonomiska

eller personella resurser, utan om tilltron till ett perspektiv som utvecklats över tid. Personalen vill nå fler ungdomar med främjande metoder och med ett perspektiv som de tycker fungerar och som de är stolta över. De vill bli en mer aktiv del i att erbjuda lösningar på problem som många ungdomar hamnat i. Det dåliga självförtroendet och den osäkerhet i yrkesrollen som kommer fram i en del andra undersökningar av offentlig fritidsverksamhet för ungdomar²³ är svåra att se här. En del av detta självförtroende har säkerligen att göra med att man utvecklat metoder som fungerar bra för ungdomar som har en egen drivkraft och motivation och där den mer strukturerade verksamheten på Kulturatom är bra för ungdomarna som vistas där.

Att dessa mötesplatser besöks av många olika grupper av ungdomar men har haft svårare att nå dem i riskzonen kan i själva verket vara en

god utgångspunkt för arbetet med den senare gruppen. Mötesplatsers potentiella kapacitet för arbetet med utsatta ungdomar torde vara mycket bättre än om det fanns en stor grupp med "traditionellt" utsatta ungdomar bland be-

sökarna redan idag, i och med att de socialt mer välfungerande kan ge en strukturerande ram. Av de faktorerna som starkast påverkar utvecklingen för unga i riskzon är nämligen relationer till jämnåriga en av de absolut viktigaste. Om fritidsgårdar har svårt att få till stånd en fungerande verksamhet har det att göra med flera olika saker, men kopplingen till att negativa ungdomskulturer tar över är gängse.²⁴ I de fall

”De aktörer som är tränade på att formulera ansökningar som ligger rätt i tiden har också stora möjligheter att bli beviljade medel.”

ungdomar i riskzon däremot kan knyta vänskapsrelationer med välfungerande ungdomar kan detta spela en mycket positiv roll. Det finns samtidigt skäl att understryka ledarnas ansvar för att upprätthålla en strukturerande ram i verksamhet som rör ungdomar i riskzon. Ansvaret bör även omfatta en aktiv medverkan till att "prosociala" relationer knyts. March, Olsen och Cohen²⁵ menar att beslut i organisationer ofta präglas mer av kontextuella omständigheter, än av rationella övervägningar. Det finns alltid en mängd idéer till lösningar, en rad aktörer och även en mängd problem till hands när en beslutssituation uppkommer. En sådan situation kan uppstå när ett erbjudande om att söka projektmedel uppkommer. De aktörer som är tränade på att formulera ansökningar som ligger rätt i tiden har också stora möjligheter att bli beviljade medel. De anställda på dessa mötesplatser har under åren tränat upp en god förmåga inom projektområdet. Det är därför inte konstigt att de lyckas väl med sina ansökningar. När detta projekt planerades fanns resurser i sådant som tilltron till sina respektive perspektiv och metoder. För Kulturatomb fanns också nya resurser i form av de nya lokalerna som kunde utnyttjas även dagtid. På Meeths fanns en hel del kunskap om konsertarrangemang. I problemkorgen låg för bägges räkning en uppfattning att de inte lyckats nå den aktuella målgruppen, som var lätt att koppla till projektets målsättning.

Balansakt krävs för att idéer ska få gehör

Ovanstående resonemang kan låta som att aktörerna agerar cyniskt. Så skulle det kunna vara om projekten inte svarade mot reella problem. Men man kan lika gärna säga att om projektidéer ska vinna gehör och legitimitet både lokalt i den egna verksamheten och centralt bland bi-

dragsgivarna, måste projektmakarna behärska konsten att matcha den egna situationen och de möjligheter som ges av omgivningen. I dessa två fall är det fråga om en tämligen god matchning mellan de upplevda problemen, möjligheterna i omgivningen och hur basverksamheterna fungerar. Det allra tydligaste exemplet är att samtliga satsningar på Meeths poängterar personalens ledarroll för att nå och knyta kontakt med utsatta ungdomar. I svaren från deltagarundersökningen framgår tydligt att ledarna har en underordnad betydelse för många av ungdomarna på Meeths. Följaktligen vill man skapa större förutsättningar för att de anställda ska kunna agera mer offensivt för att söka upp, slussa in och understödja till nya sociala kontakter.

I reflektionen över vad utanförskap kan innebära i relation till "basverksamheten" och de ungdomar som sökte sig till dessa, blev det samtidigt alltmer uppenbart för mig att det är viktigt att ha ett brett perspektiv på vad utanförskap kan handla om. Det räcker inte med den nästan automatiska kopplingen till förortsområden och integrationsproblematik. För flera av besökargrupperna på Meeths är det helt klart så att verksamheten erbjuder en möjlighet till gemenskap istället för till isolering. En isolering som annars skulle kunna bli mycket kännbar, särskilt om man har svårt att klara omställningen till vuxenvärlden. Det förebyggande kan här handla om att minska det själsliga lidandet. Mötesplatsernas styrka för dessa grupper är just att de *inte* betecknas som mötesplatser för dem som hotas av isolering, utan som intressestyrda mötesplatser för likasinnade. Jag mötte också intressanta exempel på att verksamheterna lyckas att knyta samman olika samhällsresurser för ett gemensamt, främjande arbete kring enskilda "traditionellt" socialt utsatta ungdomar, så det finns en grund att bygga på. Detta arbete kunde faktiskt

bidra till ökad trygghet och ge hopp. Sammanfattningsvis menar jag att exemplen från dessa två verksamheter visar att mötesplatserna i bästa fall kan vara ett slags salutogena centra i kraft av deras totala sammanhang av resurser, kompetens och öppenhet för ungdomars kraft.

Båda verksamheterna har tagit steg mot att realisera de tankar om helhetssyn som ligger till grund för den nationella ungdomspolitik – även om det alltjämt kvarstår en hel del. Exempelvis är den centrala frågan om hur mötesplatserna kan bli en intressant och naturlig "plattform" för olika aktörer i lokalsamhället ännu i stort sett obesvarad.

Det finns goda argument som talar för detta helhetstänkande kring ungdomar. Ett uttryck kan vara att mötesplatserna i högre grad ger utrymme även för utsatta ungdomar. Det finns dock all anledning att reflektera över den diskussion som Hans-Erik Olson för i sitt kapitel kring dilemman i ungdomspolitik vad gäller det förebyggande och det främjande. Det finns en risk att aktörer på den fria tidens arena söker legitimitet "utanför" sig själva och sina egna traditioner. Det förebyggande tänkandet får lätt en dominans över det främjande. Det är när arbetet med utsatta ungdomar utvecklas på en grund av en välfungerande främjande verksamhet som mötesplatserna kan fylla den bästa funktionen och faktiskt erbjuda positiv livskraft och verkliga alternativ, menar jag.

I inledningen nämndes att en stor andel ungdomar önskar fler ställen att träffas på men också att det var en liten andel som med detta menade fritidsgårdar. I detta kapitel har två mötesplatser med god kvalitet och någorlunda klar bild av vad de är till för beskrivits. Min uppfattning är att sådana mötesplatser åtminstone kan vara ett delsvår på hur sådana träffpunkter kan utformas. ●

Referenser

- Andersson, B. (2002). *Öppna rum – om ungdomarna, staden och det offentliga livet*. Akad. Avh. Institutionen för socialt arbete. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Benard, B. (2004). *Resiliency: what we have learned*. San Francisco, CA: WestEd.
- Bjurström, E. (1998). *Den moderna ungdomspolitiken och ungdomars fritidskulturer*. I O. Zetterberg (Red.). Stockholm: Sober och Stockholms stad.
- Blomdahl, U., Claeson, Å. & Borgelin, M. (1989). *Fritidsgården: dess besökare och framtid*. Stockholm: Forskningsenheten, Fritid Stockholm.
- Brendtro, L. K. & Larson, S. J. (2005). *The Resilience Revolution. Discovering Strengths in Challenging Kids*. Bloomington: Solution Tree.
- Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Oesterle, S., Fleming, C. B. & Hawkins, D., J. (2004). *The Importance of Bonding to School for Healthy Development*. Findings from the Social Development Group. *Journal of School Health*, 74(7), s. 252–261.
- Claeson, I. (1996). *Mot alla odds: barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt*. Stockholm: Mareld.
- Cohen, M. D., March, J. G. & Olsen, J. P. (1972). *A Garbage Can Model Organizational Choice*. *Administrative Science Quarterly*, 17 (1), s. 1–25.
- Cohen, S. & Taylor, L. (1992). *Escape attempts: theory and practice of resistance to everyday life* (2. ed.). London: Routledge.
- Gilligan, R. (2000). *Adversity, Resilience and Young People: The Protective Value of Positive School and Spare Time Experiences*. *Children & Society*, 14(Feb 1), s. 37–47.
- Gunnarsson, F. & Svenska kommunförbundet. (2002). *Verksamhet utan avsikt?: en debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Larson, R. & Seepersad, S. (2003). *Adolescents' Leisure Time in the United States: Partying, Sports, and the American Experiment. New directions for child and adolescent development*, 99 (Spr 2003).
- Mahoney, J. L. & Stattin, H. (2000). *Leisure Activities and Adolescent Behavior: The Role of Structure and Social Context*. *Journal of Adolescence*, 23(2), s. 113–127.
- Morrissey, K. M. & Werner-Wilson, R. J. (2005). *The relationship between out-of-school activities and positive youth development: an investigation of influences of communities and family*. *Adolescence San Diego*, 40 (157), s. 67.
- Ohlsson, L. B. (1997). *Bilden av den hotfulla ungdomen. Om ungdomsproblem och om fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser*. Akad avh, Lunds Universitet, Lund.
- Olson, H.-E. (1982). *Från hemgård till ungdomsgård: en studie i den svenska hemgårdsrörelsens historia*. Stockholm: Riksförb. Sveriges fritids- och hemgårdar (RSFH).
- Pittman, K. & Irby, M. (1998). *Reflections on a decade of promoting positive youth development*. I S. Halperin (Eds.), *The forgotten half revisited. American youth and young families. 1998–2008*. Washington DC: American youth policy forum.
- Stevenson, F. & Zimmerman, M. A. (2005). *Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk*. *Ann. rev. Public Health*, 26, s. 399–419.
- Sundell, K. & Forster, M. (2005). *En grund för att växa: forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten Socialtjänstförvaltningen Stockholms stad.

Trondman, M. & Bunar, N. (2007). *Varken ung eller vuxen [Elektronisk resurs]: Atlas.*

Trondman, M. & Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten [Elektronisk resurs]: en studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2001). *Bara vara – mötesplatser på ungas villkor.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2006). *Fokus 06. En analys av unga kultur och fritid.* (No. 2006:4). Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Ung idag 2007. En beskrivning av ungdomars villkor.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Widmer, M. A. & Ellis, G. D. (1996). *Measurement of ethical behavior in leisure among high- and low-risk adolescent.* *Adolescence*, 31 (122), s. 397–409.

Noter

1. Ungdomsstyrelsen 2006.
2. Gunnarsson och Svenska kommunförbundet, 2002).
3. S 43. Regeringens proposition 2004/05:2 s. 43.
4. Trondman och Bunar 2007.
5. Morrissey och Werner-Wilson 2005, s. 4.
6. Widmer och Ellis 1996.
7. Larson och Seepersad 2003.
8. Ohlsson 1992.
9. Ohlsson 1997.
10. Brendtro och Larson, 2005; Claezon 1996.
11. Benard, 2004; Stevenson & Zimmerman, 2005; Sundell och Forster, 2005.
12. Pittman och Irby 1998.
13. Antonovsky 1991; Gilligan 2000.
14. Catalano et al. 2004.
15. Ungdomsstyrelsen 2001, s. 42.
16. Bjurström 1998.
17. Blomdahl et al. 1989.
18. S. Cohen och Taylor 1992.
19. Mahoney och Stattin 2000.
20. Jag vill här passa på att tacka Micha Björk och Karin Falch för hjälp med datainsamling och inkodning av enkätmaterial.
21. Trondman och Ungdomsstyrelsen 2005.
22. Catalano et al. 2004.
23. Se exempelvis Gunnarsson 2002.
24. Mahoney och Stattin 2000.
25. March, Olsen och Cohen 1972.

**Om socialpolitik,
fritidspolitik och
gatans löshästar**

Öppen verksamhet i ett historiskt perspektiv

Den öppna verksamhetens historia är inte bara berättelsen om de allra första hemgårdarna fram till våra dagars ungdomens hus. Det är framför allt en politisk följetong om vilken funktion verksamheter för ungdomar ska ha. Hur en god verksamhet ska bedrivas har främst varit en politisk fråga och inte en pedagogisk, menar forskaren Hans-Erik Olson. De första gårdarna för ungdomar växte fram ur en socialpolitisk, förebyggande målsättning för att skydda föreningslösa ungdomar från gatans lockelser. Senare utvecklades ett alternativt synsätt där öppen verksamhet skulle fungera främjande för ungdomar i riskzon. Ungdomar skulle inte behöva vara med i en strukturerad verksamhet eller förening för att ha en berikande och utvecklande fritid.

Hans-Erik Olson tecknar här en historisk redogörelse av den öppna verksamhetens utveckling och politik med fokus på framväxten i Stockholm och Göteborg. Mot den historiska bilden diskuterar författaren om vi verkligen måste välja mellan det förebyggande och det främjande synsättet som man tvistat politiskt om. Kan en god fungerande verksamhet fungera både och?

FÖRSTA DELEN AV DENNA TEXT FRAM TILL

1955 bygger på min doktorsavhandling i statskunskap *Staten och ungdomens fritid – Kontroll eller autonomi?*. Eftersom det inte finns någon grundforskning om denna del av ungdomspolitiken efter 1955, så har jag här varit hänvisad till sådant tryckt material som har varit lätt att hitta på bibliotek eller via myndigheter och organisationer. Kunskapsläget om den kommunala ungdomspolitiken är ännu sämre. Endast tillfälligtvis går det att genom öppna källor och utan ett omfattande researcharbete finna material av värde. Göteborg är ett positivt undantag.

Öppen och sluten verksamhet

För att förstå begreppet öppen verksamhet måste vi sätta det i relation till sluten verksamhet. Den traditionella föreningsverksamheten är ett gott exempel på den senare. Föreningsverksamheten vänder sig till människor som delar föreningens mål och värderingar. Oftast har de också betalat medlemsavgift för att delta i verksamheten.

Föreningsarbetet är vanligen också målinriktat och planerat. Deltagarna förväntar sig att något ska hända under träffen – en föreläsning, konsert, politisk debatt eller scoutövning. Allt beroende på vilken slags förening vi talar om. Typiska arenor för sluten verksamhet är föreningslokaler, allmänna samlingslokaler, teatrar och konsertsalar. Den öppna verksamheten är svårare att fånga. I sin renodlade form är den icke-målinriktad, oplanerad och därför oförutsägbar men har samtidigt som mål

att främja kreativitet och personlig utveckling. I en öppen verksamhet behöver man inte tillhöra en viss förening eller ideologi. Den är öppen för alla och trösklarna är låga. Även om öppen verksamhet främst har knutits till ungdomsgårdarna, så är den pedagogiska metoden utmärkt även i arbete med vuxna. Typiska arenor är ungdoms- och fritidsgårdar, parker, allaktivitetshus, museer och utställningslokaler med fri entré.

I ungdomsgårdssammanhang är begreppet bekymmersamt. På många gårdar pågår ingen verksamhet värd namnet alls, de är "hängstället" dit ungdomar går för att "bara vara",¹ träffa kompisar, spela biljard, sitta och snacka. Det är här som frågan bränner. Ska ungdomsgårdarna fungera socialpolitiskt förebyggande och vända sig till "ungdomar i riskzonen" eller ska de fungera fritidspolitiskt främjande som sociala och kulturella centra där ungdomar upplever nya dimensioner av livet?²

Gårdarna har vuxit fram ur en socialpolitiskt förebyggande målsättning. Målet har begränsats till att få bort ungdomar i de "farliga tonåren" från gator och torg. Att stimulera dem till personlig utveckling har varit "överkurs" som några har ansett viktigt, andra inte.

Åtminstone sedan 1960-talet, kanske ännu tidigare, har det rått en konflikt bland dem som har varit ansvariga för gårdsverksamheten – politiker och ledare – mellan de som har förespråkat "hängstället" och de som vill ha en pedagogiskt inriktad öppen verksamhet.³

De förra har menat att om gårdarna bedriver en mer kvalificerad verksamhet så försvinner deras huvudsakliga målgrupp – ungdomar i riskzonen – vilka antas inte kunna eller vilja delta ens i måttligt avancerade verksamheter. Det främsta uttrycket för denna idé var de "flumrum" som mot slutet av 1960-talet inrättades på många ungdomsgårdar i Stockholm.

De förra har menat att om gårdarna bedriver en mer kvalificerad verksamhet så försvinner deras huvudsakliga målgrupp – ungdomar i riskzonen – vilka antas inte kunna eller vilja delta ens i måttligt avancerade verksamheter. Det främsta uttrycket för denna idé var de "flumrum" som mot slutet av 1960-talet inrättades på många ungdomsgårdar i Stockholm.

Det var ju bättre, tyckte ledarna, att ungarna satt och haschade på gården än ute i parken. Naturligtvis gick det inte att bedriva någon vet-tig verksamhet på dessa gårdar.

Den andra gruppen ser den öppna verksamheten som ett mål i sig och inte ett medel att nå ett annat mål. Ungdomar som kommer ur socialt, kulturellt och ekonomiskt proletära hem behöver få stimulans att upptäcka världar som deras föräldrar inte har resurser att visa dem. Vi vet sedan länge att denna grupp utgör majoriteten av gårdsbesökarna.⁴ För dem kan gården bli en bildningsarena och ett gott andra hem.

På vilket sätt ungdomsgårdarna ska drivas är därför inte i första hand en pedagogisk fråga, utan en politisk! Vad vill vi med ungdomsgårdarna?

Den öppna verksamhetens förstadium

De kommunala ungdomsgårdarna har sitt förstadium i de pojkklubbar – flickklubbar kom senare – som startades i början av 1900-talet. De växte fram vid sidan av folkrörelsernas ungdomsarbete som kom i gång vid samma tid.

Två av de tidiga stockholmsklubbarna är särskilt intressanta. Den ena är Klubben som 1903 startades av Gösta Bagge efter engelsk modell. Den andra är Kungsholmens ungdomsklubb, som Cecilia Milow startade 1905 efter amerikansk modell. Bägge var ledarledda och öppna i den meningen att man inte behövde tillhöra en viss religion eller ideologi för att vara med i verksamheten.

Klubbarna är intressanta eftersom de förbådar den kommunala ungdomsgårdsverksamheten. Eftersom de nästan alla försvann under 1900-talets två första decennier, så behövdes ett mellanled. Detta finner vi i hemgårdsrörelsen.

Hemgårdarna – de första ungdomsgårdarna

Sveriges första hemgård – det svenska namnet på settlement – blev Birkagården, som startades 1912 i Birkastaden i norra Stockholm av Natanael Beskow och Ebba Pauli.⁵ Beskow hade kring sekelskiftet, precis som Bagge, varit i London och studerat settlementsarbetet.⁶

Någon ungdomsverksamhet var från början inte alls påtänkt. Grundarna tänkte sig istället bilda ett "brödraförbund" mellan arbetare och kristna för att komma tillrätta med den tidiga arbetarrörelsens religionsfientliga inställning.⁷

Av missionsrörelsen blev det inte mycket. Behovet av verksamhet för barn och ungdomar stod snart klart och resultatet blev både daghem och ungdomsklubbar. Modellen hämtades från Milows Kungsholmsklubb.

Det var inte alltid välartade pojkar som kom på besök. "Vid ett tillfälle blev pojkarna så oregerliga att biblioteket fick stängas några dagar." Pojkkubbarna växte och fick snabbt ett 130-tal medlemmar i åldrarna 11–24 år. Kring 1917 hade ett 50-tal flickor tillkommit i flickklubbarna. Klubbarnas verksamhet varierade, somliga spelade fotboll, andra ägnade sig åt studiecirklar i olika ämnen. Varje klubb hade en vuxen ledare, tillsatt av Birkagårdens ledning, som ofta var en student från Djursholm.⁸ Det är värt att notera att nästan alla de här nämnda klubbarna styrdes av män och kvinnor i 40-årsåldern. Enda undantaget var Gösta Bagge som bara var 21 år när han bildade Klubben.

Fenomenet var vid denna tid inte alls ovanligt. Åtskilliga lärare, präster och övriga som intresserade sig för ungdomsfrågor verkade inom "ungdomsrörelsen". Socialdemokraten Richard Sandler, ABF:s skapare, konstaterade att denna del av ungdomsrörelsen var "ovanifrån konstruerad

med ungdomar som objekt". Även från andra håll mötte den kritik för att vara "en väckelse ... ej av utan för ungdom". Andra menade att den "ej (borde) använda ordet ungdomsrörelse, utan ungdomsuppfostran".⁹

I alla organisationer pågår en fostran, eller socialisation om man så vill. Folkrörelsernas ungdomsorganisationer hade ideologin som uppfostran. Alla medlemmar samlades kring en viss idé och kring denna byggdes fostran. Pojkklubbarna saknade denna typ av ideologi. Däremot hade de alla ett uppfostringsmål. De hade uppfostran som ideologi.

Trots att den uttalade tanken med de flesta av dessa verksamheter var, att de skulle bygga på "ungdomens ... självpuppfostran",¹⁰ fungerade det inte så i praktiken. I Kungsholmens ungdomsklubb hade Milow rätt att ensam utesluta medlemmar som uppträtt ovärdigt.¹¹ Hon hävdade att självstyrelsen skulle vara "av ledarna kontrollerad".¹² Även Birkagården styrdes under lång tid av Beskow och Pauli i stort som smått.

Ledarfrågan var således betydelsefull. Vad som var sunt och osunt definierades av ledarna. Rädslan för den socialisation som gatan, bion och fabriken – typiska arbetarmiljöer – förde med sig, var stark hos både liberala och konservativa uppfostringsideologer.¹³ Under fast och ansvarsfull ledning skulle istället ungdomen fostras till de värderingar, som ledarna ansåg vara rätta. Dessa byggde ofta på en kristen grund.

När ledarna inte fanns på plats, skapade ungdomarna sina egna livsrum. År 1915 påvisades att Birkagårdens ledning hade "mycket stora bekymmer för flick- och gossklubbarna. De slå sig ihop efter Birkagårdstimmarna, gå ut i Karlbergsskogen och dansa o.s.v. Och när de få förebråelser svara de, att de nog kunna skaffa sig förströelser själva utan Birkagården alls."¹⁴

Ungdomens fostran under en vuxen ledning var själva poängen med verksamheten, vilket inte på samma sätt var fallet i folkrörelsernas ungdomsorganisationer.

Ett annat gemensamt drag för flera av dessa klubbar var att de hade utländska förebilder. De var således inga lösa hugskott, utan anknöt till en i utlandet tämligen väl utarbetad verksamhet. Så blev inte alltid fallet när kommunerna i mitten av 1900-talet började öppna ungdomsgårdar.

Kommunala ungdomsgårdar blir populära

Jag har inte kunnat belägga att någon av dessa klubbar kallades för "ungdomsgårdar". Första gången jag har sett begreppet är när Stigbergets ungdomsgård 1927 öppnade i en trerummare på Fjällgatan 30 på Södermalm i Stockholm. Aktiviteterna – samkväm, kurser, klubb- och scoutverksamhet för ungdomar som slutat folkskolan – leddes av lärarinnor i Katarina och Sofia skolor. Verksamheten lades ner 1936.¹⁵

År 1931 öppnade hemgården Nordgården i Göteborg ett annex, som kallades "Ungdomsgården". Året därpå startade Talavids ungdomsgård i Jönköping och i början av 1934 öppnades Lundby ungdomsgård i Göteborg. De två senare var enbart till för ungdomar och var "hemgårdar" endast i den betydelsen att de startades av folk inom hemgårdsrörelsen.¹⁶

Termen "ungdomsgård" var ännu i mitten av 1930-talet mångtydig. Det visar några artiklar i den socialdemokratiska kvinnorörelsens tidskrift Morgonbris från 1935. Där talas om "medborgarhem", "ungdomshem", "medborgarhus" och "kulturcentra".¹⁷

De olika namnen speglar den förvirring som rådde. I Stockholm fördes i mitten av 1930-talet

en intressant debatt om att bygga kommunala medborgarhus som ett slags sociala och kulturella centra i alla stadsdelar. Tack vare en donation byggdes ett enormt medborgarhus vid Medborgarplatsen på Södermalm samt några tämligen små hus i några stadsdelar. De senare är nästan alla nedlagda. Av medborgarhustanken blev det inte mycket i Stockholm och därmed inte heller tanken på sociala och kulturella centra i stadsdelarna som var öppna för alla.

En viss ordning på terminologin blev det först när de kommunala barnvårdsnämnderna startade ungdomsgårdar. Nämnderna hade laglig skyldighet att intressera sig endast för barn och ungdomar upp till 21 år. De vuxna fick lösa sina lokalproblem på annat sätt. År 1936 pläderade barnvårdsmanen Axel Wernérus för inrättandet av "ungdomsgårdar" som en central samlingsplats för den del av ungdomen som "icke funnit intresse för ungdomsföreningar eller folkbildningsorganisationer".¹⁸ Kort sagt: ungdomsgårdar var till för "föreningslös ungdom".

Göteborgs Barnvårdsnämnd öppnade 1936 Gamlestadens ungdomsgård, Sveriges första kommunala ungdomsgård. Den tycks från början mest ha varit samlingslokal för olika föreningar men från 1940 började gården bedriva en egen verksamhet. År 1937 startades Majornas ungdomsgård.¹⁹

Ungdomsgårdsverksamheten i Stockholm initierades egentligen av ett riksdagsbeslut 1935. Då beslöts att anslå medel för byggandet av särskilda bostäder åt "mindre bemedlade, företrädesvis barnrika familjer". Uttrycket var en omskrivning för arbetarklassfamiljer och det var i stort sett bara sådana som flyttade in i husen.

I Stockholm började "barnrikehusen" byggas 1936, främst av det allmännyttiga bostadsbolaget AB Stockholmshem.²⁰ I stadsdelarna

Gröndal, Hammarby, Hjorthagen, Kristineberg, Körsbärshagen, Traneberg samt i några kvarter på Södermalm färdigställdes 1938 nära 700 lägenheterenbart i Stockholmshemshus.²¹ Föga förvånande kom en stor mängd barn att bo i dessa områden.

Andelen barn och ungdomar under 16 år var 59 procent.²²

Föreningen Körsbärggården öppnade 1938 en barnstuga i Körsbärshagen på privat initiativ. Klubbverksamheten riktade sig till äldre skolungdom och var öppen på kvällen. Barnvårdsnämnden såg mycket positivt på detta, särskilt "med hänsyn till frågan om fritidens lämpliga användning och motverkandet av gäng- och ligabildning bland i synnerhet de något äldre, vilken som bekant icke sällan få sådana menliga följder som snatteri, ofog, skadegörelse och sexuella förvillelser."²³

Uttalandet är tidstypiskt. Under 1930-talet hade moralkonservativa krafter²⁴ börjat oro sig över den ökade sexuella friheten. Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) bildades 1933 av organisationer inom arbetarrörelsen. En medveten satsning på sexualupplysning hotade enligt de moralkonservativa att göra sexuallivet till en del av njutnings- och nöjeslivet.

Under 1930-talet slog arbetarförfattare som Ivar Lo-Johansson, Moa Martinsson och Jan Fridegård igenom. Med hjälp av den etablerade

litteraturkritiken hade författarna gjort "drängkammarrerotiken och tattarstuguomoralen" till "stor litteratur" och understött en "svindel" inom litteraturen, som nu hotade skada "stora lager av svensk ungdom".²⁵

Ett tredje och kanske större hot mot moralkonservativa värderingar blev den alltmer populära moderna dansen. Svenska kyrkans diakonistyrelse utnämnde 1941 den moderna dansen till "ungdomens fiende n:o. 1".²⁶ Även organisationer som vi idag skulle kalla för präktiga fick sig en åthutning av de moralkonservativa. Detta visar den stora skillnad i värderingar som rådde på 1930-talet. Därför går det inte att tala om "moralisk panik", ideologisk kamp är ett bättre uttryck.²⁷

Denna "kulturkamp" är viktig för att förstå den våg av nya ungdomsgårdar som under 1940-talet vällde fram över landet. Den orsakades mycket av en exalterad debatt om nöjeslivets och den sexuella frigörelsens hot mot ungdomen. Många trodde på fullt allvar att en hel ungdomsgeneration höll på att förgås i dans- och nöjesraseri. Således gällde det att finna medel för att få stopp på förfallet. Ungdomsgårdar och ungdomsledare blev två medel.

Regeringen tillsatte 1939 Sveriges första ungdomsutredning – Ungdomsvårdskommittén. Den beräknade att 53 av de 112 ungdomsråd, som kommittén frågade, antingen redan hade en ungdomsgård eller planerade att öppna en.²⁸

I Stockholm uppdrog Barnavårdsnämnden hösten 1939 åt sin inspektör Adrian Holmberg att börja planer för ungdomsgårdarna. Verksam-

heten skulle på uppdrag av nämnden drivas av de lokala ungdomsråden – föregångare till senare tiders föreningsråd – som vid denna tid fanns i nästan alla av Stockholms församlingar.

Verksamhetens målgrupp var tydlig. En stor grupp ungdomar mellan 14 och 16 år hade vållat nämnden "bekymmer". Varken den eller ungdomsorganisationerna hade lyckats få ett önskat "inflytande" över gruppen. Som en effekt hade brottsligheten ökat.

Holmberg föreslog inrättandet av pojkk- och flickklubbar. Dessa skulle visserligen arbeta under fria former, men "måste ... noggrant övervakas" och ledas av ungdomsledare. "Kända psykologiska förhållanden" visade att ungdom i denna ålder saknade intresse för teoretiska studier. Stillasittande arbete som studiecirkel och föreläsningar var olämpliga. "Ping-pong" och sällskapsspel, film- och teaterföreställningar var bättre. Någon dans fick inte förekomma. Verksamheten skulle drivas av föreningsledare under ledning av Barnavårdsnämndens ungdomsbyrå.²⁹ Tanken på ungdomsgården som hängställe etablerades, vilket var helt i linje med det politiska syftet med gårdarna.³⁰

Sagt och gjort. Arbetet startade först vid barnstugan Hammarbygården i november 1939.³¹ Under början av 1940 startades verksamhet vid barnstugorna i Traneberg, Kristineberg och Hjorthagen.³² Därmed hade grunden lagts för den kommunala ungdomsgårdsverksamheten i Stockholm.

Det var inga djupare pedagogiska tankar som låg bakom öppnandet av de första gårdarna

” Tanken på ungdomsgården som hängställe etablerades, vilket var helt i linje med det politiska syftet med gårdarna.”

i Stockholm. Verksamheten gavs inget egenvärde och var endast ett medel att åstadkomma ett uppfostrande inflytande över den föreningslösa problemungdomen. Detta skulle nås genom att lösa dess "sysselsättningsproblem".³³

Därmed blev verksamheten mindre genomtänkt än många av de klubbar som bildades strax efter år 1900. Även om kunskapsläget är magert, så framträder ändå Birkagårdens klubbar som relativt pedagogiskt genomtänkta. Om de tidiga pojkkubbarna hade arbetat efter principen uppfostran som ideologi, så införde Barnavårdsnämnden nu en ny princip – sysselsättning som ideologi. Den räckte eftersom målet ju bara var att förebygga diverse otrevligheter. Med denna klena målsättning behövde ingen anstränga sig.

Redan i inledningsskedet sågs föreningslivets ungdomsarbete som det goda exemplet, det föreningslösa livet var det dåliga. Holmberg hävdade själv att klubbarna inte skulle behövas om blott ungdomarna gick med i föreningarna.³⁴ Gårdsverksamheten skulle enbart ses som "en förberedelse till ungdomens uppsugande i föreningslivet".³⁵ Den ansågs inte ha något egenvärde utan skulle endast fungera som en sluss in till de stängda föreningarna. Den tanken har därefter gång på gång upprepats som ett slags försvar eller ursäkt för att kommunerna har känt sig tvingade att öppna ungdomsgårdar.

Öppen eller sluten verksamhet?

Ungdomsrådets föreningsledare var redan hösten 1939 misstänksamma mot Barnavårdsnämndens planer. De befarade att verksamheten skulle leda till att "en ny organisation bildades som konkurrerade med dem som redan funnos". Barnavårdsnämnden lugnade dock föreningsfolket med slussningsargumentet.³⁶

Under de följande åren utsattes gårdsverksamheten för upprepad kritik från föreningslivet. I maj 1943 beslöt S:t Görans ungdomsråd begära att få slippa. Rådet konstaterade, att "det fria ungdomsarbetet icke tillfredsställer de fordringar som ställdes på arbetet bland ungdomen". Lokalerna borde istället få disponeras av föreningarna. Därmed skulle ungdomen få en "mer målmedveten sysselsättning".³⁷ Visserligen fanns det i kritiken ett klart inslag av avund från föreningsledarna. Lokalsituationen för föreningslivet var i Stockholm vid denna tid besvärlig. Om föreningslivet fick ta över gårdarna skulle situationen bli betydligt bättre. Men i kritiken finns också en klart innehållslig dimension. Gårdsverksamheten var helt enkelt för dålig för att tillfredsställa föreningsledarna.

Även inom Barnavårdsnämnden fanns kritik men den riktades mot föreningarna. De kunde inte skilja mellan verksamheten för de egna medlemmarna och den öppna verksamheten. Den senare hade istället oftast blivit ett "organ för de egna organisationerna". Den öppna verksamheten måste bli mer effektiv för att nå "gathörnens och de ... skumma kaféernas ungdom". Den lockades inte av politiska, religiösa eller nykterhetsorganisationernas program. Blott idrotten hade haft en viss framgång i det avseendet.³⁸

Nämnden ville inte underskatta ungdomsorganisationernas "gagnande och värdefulla" verksamhet, men den fick inte heller överkattas. Föreningarnas möjligheter att ta sig an den "moraliskt och intellektuellt dåligt rustade ungdomen" var mycket begränsad. Det fanns en stor risk att föreningarna bara intrasserade sig för den ungdom som kunde föra deras idéer vidare. Den ungdomen hade redan löst sina "fritidsproblem" på ett tillfredsställande sätt.

Barnavårdsnämndens främsta uppgift var

att utöva "omsorg om den missanpassade ungdomen". Den var i särskilt behov av "en fostrande fritidssysselsättning" och det var för den ungdomen som verksamheten hade startats. Skulle föreningarna ta

hand om gårdsverksamheten riskerade nämndens arbete "försvåras eller på längre sikt omöjliggöras". De förhoppningar som nämnden i inledningsskedet hyst på ungdomsråden hade inte infriats. Endast ett fåtal råd hade bedrivit verksamheten enligt nämndens ursprungliga intentioner. De så kallade ungdomsråden måste därför befrias från ansvaret för gårdsverksamheten.³⁹

Under 1943–1944 tog Barnavårdsnämnden ett stadigt grepp om verksamheten och ungdomsråden avvecklades successivt. I januari 1945 var den nya ordningen helt genomförd.⁴⁰ Denna utveckling skedde utan protester. Det tycks som om de flesta föreningsledare var tillfredsställda med den nya ordningen. De ville fortsätta att arbeta efter principen ideologin som uppfostran och överlåta åt Barnavårdsnämnden att syssla med den allmänt medborgarligen uppfostran av den för föreningsverksamhet ointresserade "gathörnsungdomen". En arbetsfördelning hade upprättats mellan staden och föreningslivet. Trodde man.

Saken var nämligen inte så enkel, vilket visade sig i en motion 1941 där en grupp SSU:are hävdade att "organisationer och föreningar av olika slag kunna driva en omfattande fritidsverksamhet och på ett ypperligt sätt plocka fram kanske många gånger dolda, men mycket värdefulla

anlag hos de unga, som nu gå förlorade".⁴¹

Linjen fick stöd av ungdokommunisten Knut Olsson, som menade att det under "inga förhållanden (fick) bli fråga om att skapa en särskild 'kommunal ungdomsrörelse'. Det stöd som på detta område bör ifrågakomma, bör ges genom de olika organisationer som vuxit fram ur ungdomens naturliga behov att sammansluta sig för olika syften".⁴²

Resultatet av debatten blev att Stadskollegiet tillsatte en särskild Ungdomskommitté för att utreda hur stadens ungdomspolitik skulle utformas.

Kommittén lade 1946 fram sitt betänkande och fann det principiellt oriktigt att kommunen drev en verksamhet av samma slag som föreningarna. Detta väckte bara "irritation". Någon märkbar överslussning från gårdarna till föreningslivet hade inte heller gjorts. De hade istället etablerat sig som fristående småklubbar, vilka tenderade att bli ett självändamål och därmed konkurrenter till de "redan befintliga, väl organiserade ungdomsorganisationerna".

Kritiken hade sin udd mot Barnavårdsnämndens verksamhet. Idrotts- och friluftsstyrelsens sportledarverksamhet – införd 1942 – drabbades inte, då kommittén inte ville begära att idrottsföreningarna skulle ta hand om den tävlingsointresserade delen av ungdomen.

Kommitténs huvudförslag blev därför att stadens åtgärder "väsentligen borde inriktas på ett stöd åt föreningslivet". Den kommunala verksamheten borde inskränkas och organiseras i samarbete med föreningarna. Endast om organisationerna själva inte kunde ordna samma verksamhet, skulle en kommun driven sådan starta som ett komplement.⁴³ Kommittén föreslog också att en ny kommunal ungdomsstyrelse skulle få ansvar för arbetet med ungdomars fritid.⁴⁴

Förslaget behandlings i fullmäktige drog ut på tiden. Därmed kunde Barnavårdsnämnden förstärka sin ställning som stadens främste arrangör av fritidsverksamhet. Nya förorter växte upp och nya ungdomsgårdar öppnades. I slutet av år 1947 drev nämnden 16 ungdomsgårdar. Verksamheten omfattade 3 100 ungdomar i cirka 160 grupper. Därtill kom deltagarna i den öppna verksamheten. 150 ungdomsledare var arvodesanställda.⁴⁵

På nyåret 1948 inrättades en ny enhet inom Barnavårdsförvaltningen – Fritidsavdelningen. Dit fördes alla "åtgärder för ungdomens välfärd", vilket mer konkret handlade om ansvaret för gårdsverksamheten och fördelningen av bidragen till organisationerna.⁴⁶

Samtidigt visade debatten i fullmäktige att många partier var splittrade i frågan om relationen mellan kommunen och föreningslivet. Axel Jansson (k) menade 1947 att kommunal verksamhet och föreningsverksamhet var två skilda saker. Den allmänna fritidsverksamheten var ett kommunalt ansvar och fick inte lastas på ungdomens egna organisationer.⁴⁷

I budgetdebatten 1948 pekade den gamle mästrelöparen Edvin Wide (s) på de mycket besvärliga ungdomsproblem som staden hade. Man kunde inte förvänta sig att frivilliga föreningar skulle lösa problemen, de hade varken förmåga eller vilja att ta itu med dem. Att engagera "gatans löshästar" var något helt annat än att arbeta med präktig föreningsungdom. Det var en uppgift för kommunen, menade Wide.⁴⁸

I sitt remissvar ansåg Barnavårdsnämnden att Ungdomskommitténs betänkande var ensidigt. Det hade "genomgående ... en markerad överbetoning av de ofta av äldre organiserade, stora och man är frestad säga 'auktoriserade' föreningsarnas betydelse."

Nämnden konstaterade återigen att fören-

ingslivet inte nådde all ungdom och speciellt inte den, som "i särskilt hög grad" var i behov av en "sund fritidsverksamhet och hjälp till social anpassning". Detta innebar inte att nämnden hade en negativ inställning till föreningarna. Tvärtom hade dessa en stor betydelse för den "vakna, målmedvetna ... (och) entusiasmerade ungdomen". Någon ungdomsstyrelse ville nämnden inte heller ha. Så blev det.⁴⁹

Samma debatt fördes med olika intensitet även i andra kommuner. Fram till åtminstone mitten av 1950-talet ställde politikerna i Helsingborg och Norrköping upp på linjen att ungdomsvården skulle bedrivas av ungdomsorganisationerna. Det skulle bli både billigare och bättre, trodde man. I övriga större städer var man inte lika övertygade. Mellan 1953 och 1954 tycks samtliga ha inrättat ungdomsvårdsstyrelser eller utsett ett annat kommunalt organ för att ansvara för verksamheten samt öppnat ungdomsgårdar i egen regi.⁵⁰

Frågan kom upp igen på 1970-talet när SSU startade sin "folkrörelsekampanj". Syftet var att få folkrörelserna att återta de uppgifter som kommunerna under årens lopp hade snuvat dem på. SSU-ledningen hade fått för sig att även ungdomsgårdarna en gång i tiden hade startats av föreningarna – vilket ju inte var fallet – och att gårdarna därför skulle drivas av föreningarna. De flesta kommuner höll sig dock realistiskt kallsinniga till denna idé.

Därefter har frågan kommit upp både här och där samt då och då, främst på grund av att politiker inte förstår skillnaden mellan öppen och sluten verksamhet. Som Ungdomskommittén framhöll 1991, konkurrerar inte gårdarna med föreningslivet utan med gator, torg och spelhallar.⁵¹ Både ungdomsvården samt fritids- och föreningslivet skulle bli mer effektiva om vi nu lärde oss detta, enligt Ungdomskommittén.

1950-talet – fritt fram för ungdomsgårdar i Stockholm

Barnavårdsnämnden hade vunnit en viktig seger, men som god segrare försökte den gjuta olja på vågorna. I sin statsskrivelse 1950 berömde den föreningarna för att i gårdsverksamheten ha upptäckt möjligheten att knyta kontakter med nya ungdomsgrupper. Att gårdarnas syfte var att intressera besökarna för föreningslivet påpekades än en gång. Många gårdsledare hade också rekryterats från organisationerna.⁵² Barnavårdsnämnden tog även initiativet till gemensamma aktiviteter med föreningslivet.⁵³ Plötsligt hade nämnden blivit positivt inställd till föreningslivet.

Därmed kunde nämnden i lugn och ro planera för framtiden. I en utredning 1952 beskrevs ett framtidsscenario. Antalet ungdomar i åldern 15–20 år i Stockholm år 1950 var 30 400. Enligt prognoserna skulle de 1960 vara mer än dubbelt så många – 63 000. Denna utveckling såg utredningen som ett hot. Även om staden dittills på ett relativt tillfredsställande sätt hade lyckats bemästra "ungdomsproblemen", skulle den stora ökningen "skapa problem". Fritidsverksamheten måste därför byggas upp utifrån "ungdomsvårdens intressen". Det gällde särskilt för ungdomar i de "farliga" tonåren.

Därför avvisade utredningen också den tanke som väckts strax efter kriget: att starta en fritidsnämnd i Stockholm. En sådan skulle utgå från andra och mer rekreativa värden, vilket innebar en risk för att "de sociala momenten" skulle skjutas i bakgrunden.⁵⁴ Barnavårdsnämnden slog fast ett socialpolitiskt perspektiv på ungdomens fritid.

Barnavårdsförvaltningen publicerade 1954 en ny utredning: *Ungdom och fritid*. I den slog man fast att "all ungdom" borde få delta i en

värdefull fritidsverksamhet. "Medlemskap i en förening får icke utgöra ett villkor". Den kommunala verksamheten karakteriserades som en "allmän och öppen fritidsservice för ungdom".⁵⁵

Den från starten lanserade tanken på "slussning" av gårdsungdomarna till föreningslivet var inte längre aktuell. Den öppna gårdsverksamheten ansågs istället ha ett "egenvärde" och inte bara vara ett "övergångsstadium och en rekryteringsbas" för föreningslivet.⁵⁶

En viss förskjutning av målsättningen för gårdsverksamheten markerades också. Borta var nu helt de moralkonservativa argumenten från det tidiga 1940-talet. Gårdarna skulle framöver ha en "mera markerad ... uppbyggande inriktning". Där skulle ungdomarna kunna delta i "berikande fritidssysselsättningar och uppleva ett stimulerande ... kamratskap". Verksamheten skulle inte bara vara uppfostrande utan även "karaktärsdanande" och ge deltagarna en "aktiv och positiv livsinställning".

Därmed kan det tyckas att gårdarna sattes in i en fritidspolitisk strategi, men så var inte fallet. Deras huvuduppgift var fortfarande att "motverka ligabildningar och andra asociala tendenser hos ungdomen kvarstår ... Ungdomsgårdarnas resurser kan utnyttjas i direkt sanerande syfte."

Därför blev verksamheten "särpräglad" i förhållande till föreningslivet. Ungdomsgårdarna och föreningarna kompletterade varandra och var båda "oumbärliga led i fostringsarbetet".⁵⁷

Frågan kom upp i Stadsfullmäktige i april 1955. I nästan alla partier vändades man över frågan. Många hade helst sett att föreningslivet tog över hela den kommunala fritidsverksamheten. Men inför det skickliga politiska spel som Barnavårdsnämnden och dess ordförande Hjalmar Mehr (s) drev fick de ge sig. När 10 000-tals ungdomar framställdes som ett hot mot

samhällsordningen var striden avgjord. Nu var det bara att sätta igång och bygga ungdomsgårdar i alla nya bostadsområden som uppfördes vid denna tid.

Efter nästan 15 år av politiska strider om ungdomsgårdarna kunde Hjalmar Mehr denna vårdag 1955 inkassera en total seger. Ett socialpolitiskt perspektiv kunde nu läggas på stockholmsungdomens fritid. Det fritidspolitiska perspektivet försvann i fjärran.

I början av 1955 fanns 25 gårdar, vilka hade drygt 14 000 besök per vecka. På gårdarna arbetade fem heltidsanställda gårdsföreståndare och cirka 280 arvodesanställda. Målgruppen var inte längre 14–16-åringar utan 10–21-åringar. Verksamheten hade nått en sådan omfattning att det knappast är en överdrift att säga att Stockholm i mitten av 1950-talet hade fått en kommunal ungdomsrörelse, dvs. precis det som Knut Olsson hade varnat för 1943. Förhållandet var detsamma i Göteborg. Gårdarna arrangerade en mängd olika aktiviteter, bland annat idrotts-turneringar mellan gårdarnas ungdomar.⁵⁸

Trots utbyggnaden av gårdarna i Stockholm, satsade staden mer på föreningslivet än på de egna ungdomsgårdarna. År 1955 fick gårdarna 360 000 kronor och föreningslivet 655 000 kronor. Stockholms föreningar fick därmed nästan dubbelt så mycket i anslag som nämndens egen verksamhet.⁵⁹

Utvecklingen i andra kommuner

Inledningsvis påpekade jag det klena kunskapsläget när det gäller kommunal ungdomspolitik. Göteborg är ett undantag.⁶⁰

Som nämnts startade den kommunala ungdomsgårdsverksamheten i Göteborg när Gamlestadens ungdomsgård, idag Bagaregårdens kulturhus, öppnades 1936. Året därpå

öppnades Majornas ungdomsgård och 1941 slog Burås ungdomsgård upp sina dörrar.⁶¹ År 1951 hade staden 10 ungdomsgårdar, ledda av en ungdomskonsulent hos barnavårdsförvaltningen. Alla hade hemgårdarna som modell. Hemgårdsrörelsen hade under 1920- och 1930-

talet vuxit och 1937 bildades Riksförbundet Sveriges Hemgårdar – idag Fritidsforum.

År 1951 tillsatte Barnavårdsnämnden en utredning för att komma till rätta med "ungdomens osunda kafévistelse m.m.". Den fick också till uppgift att försöka samordna det ungdomsarbete som utfördes i flera förvaltningar.

Precis som i Stockholm fördes från 1940-talet och framåt en tidvis animerad debatt mellan föreningsfolket och Barnavårdsnämnden om vilka som skulle organisera ungdomens fritidsverksamhet. 1951 års kommitté instämde visserligen i påståendet att föreningslivets arbete var "kärnan i all fritidsverksamhet", trots att föreningarna inte fungerade "som man skulle önska". Bland annat nådde föreningslivet knappt 50 procent av göteborgsungdomen. Kommittén ställde sig också frågan om "föreningslivet någonsin kan tänkas ensamt klara av ungdomens fritidsproblem". Dessutom var det få föreningar "som i sin verksamhet förmår inpassa de ungdomar, som är intellektuellt och moraliskt bristfälligt utrustade". Det var för den ungdomen som den kommunala verksamheten behövdes.

Kommittén menade att det visserligen hade varit bra om de nya fritidlokalerna kunde "utnyttjas av samtliga åldersgrupper och det är utan tvekan lyckligast om ungdomens lokalbehov kunde samordnas med övriga åldersgruppers. Framförallt kan fritidlokaler, medborgarhus, fritidscentra eller vad de benämnas behövas för alla åldrar och läger, vilket bidrar till att övervinna sekterism och slå en bro över klyftan mellan generationerna samt skapa medborgaranda."

Uttalandet får ses som ett försök att blicka de som kände olust för att klassa all fritidsverksamhet som förebyggande. Precis som i Stockholm hörde Göteborgs Barnavårdsnämnd inte till den gruppen. Nämndens ungdomsbyrå borde bli stadens centrala organ för "den förebyggande verksamheten". Den hängde intimt samman med nämndens åtgärder av mer socialvårdande karaktär. Gårdarna var "ett ypperligt instrument" i det arbetet.⁶² Några fritidscentra för alla åldrar blev det inte heller i Göteborg. Hotet från den föreningslösa ungdomen slog ut tankarna på en fritidspolitiskt motiverad verksamhet.

År 1966 var det dags för nästa utredning. Sedan 1940-talet hade kommunens engagemang i människors fria tid vuxit och uppsplittringen av ansvaret ökat. Flera kommunala förvaltningar drev fritidsverksamhet som "ett medel för att nå en speciell målsättning eller intresseinriktning". Barnavårdsnämnden avvek tydligt från de övriga. Det "främsta syftet med ... (nämndens) verksamhet är icke att ge ungdomar förströelse under fritiden utan aktivt medverka till en allmänt förebyggande ungdomsverksamhet som ett medel i den allt mer påträngande och påtagliga frågan om ungdomars sociala anpassning och förhindra narkotika- och alkoholmissbruk eller motverka ungdomskravaller."⁶³

Utredningen pläderade för inrättandet av en fritidsnämnd i Göteborg. Den skulle kunna

anlägga ett helhetsperspektiv på stadens fritidsverksamheter och effektivisera planerings- och prioriteringsarbetet.⁶⁴ Dock skulle det dröja till 1975 och efter ytterligare utredande innan Fritid Göteborg såg dagens ljus.

Kommunerna utvecklar ungdomsgårdsverksamheten

Efter andra världskriget förändrades hotbilden. Det sedliga förfallet var det nu få som bekymrade sig om. I Stockholm, för att ta ett exempel, uppstod de första kravallerna på länge under påskhelgen 1948. Under ledning av "Kungsholmsrövaren" iscensattes ett praktfullt slagsmål under flera dagar mitt på Södermalm. Medierna var där och skildrade ingående hur striden mellan polisen och ungdomarna böljade fram och tillbaka på gatorna.⁶⁵ Liknande kravaller fortsatte på 1950-talet i bland annat Berzeliiparken samt under nyårsnatten flera år i rad på Kungsgatan.⁶⁶ Raggarna visade under sina raggarsvängar runt kvarteren upp sin måttligt förfinade livsstil och retade upp alla vänner av ordning. "Sunar" och "mods" som inte heller kunde dra jämt rök ihop med jämna mellanrum.

Riksdagsbeslutet år 1954 om bidrag till fritidsgrupper fattades för att förebygga ett typiskt ungdomsproblem under 1950-talet – alkoholmissbruket. Beslutet satte också fart på utvecklingen av den kommunala ungdomspolitiken. Många kommuner hade avvaktat beslutet innan de själva formulerade bidragsregler med mera. I många kommuner tillsattes kommunala ungdomsråd, ungdomsstyrelser eller liknande organ för att hantera både bidragen och gårdarna.⁶⁷ Gårdsverksamheten hade också vuxit. Omkring år 1960 fanns heltidsanställda ungdomsgårdsföreståndare i ett 20-tal kommuner, främst i de större städerna.⁶⁸

Under 1960-talet gjorde regering och riksdag förändringar i Barnavårdslagen som gav kommunerna lagstadgad uppgift att driva ett förebyggande arbete i ungdomsgrupperna. Därmed kunde staten sluta att intressera sig för föreningslös ungdom och istället koncentrera sig på föreningsungdomen. Staten började se fritiden som något positivt och inte bara som ett problem. Av denna anledning är det svårt att i statliga utredningar från 1960-talet och framåt hitta några tankar om den öppna verksamheten. 1962 års ungdomsutredning berörde frågan ytligt och konstaterade först att den krävde ansevärd ekonomiska insatser, goda lokaler och väl skolade ledare samt att "samhällets uppmärksamhet och intresse ... behöver inte heller främst vara dikterad av oro för att de unga på fritiden skall föras in på vägar som äventyrar deras personliga utveckling och sociala anpassning. Fritiden är i sig själv en tillgång. Det måste betraktas som en stor och betydelsefull uppgift för samhället att erbjuda goda och varierande möjligheter att utnyttja fritiden på ett positivt och för den enskilde berikande och stimulerande sätt."⁶⁹

Den föreningslösa ungdomens fritid borde också främjas – inte bara ses som en förebyggande insats.

Däremot noterade utredningen att det i många kommuner fanns en spänning mellan föreningslivet och den kommunala verksamheten. Det gällde främst ungdomsgårdarna. Utredningen slog fast kommunernas lagbundna skyldighet att hålla sig underrättad om vad som hände i ungdomsgrupperna, men att de därför inte skulle konkurrera med föreningarna på samma område utan koncentrera sig på aktiviteter som föreningslivet inte klarade av.⁷⁰

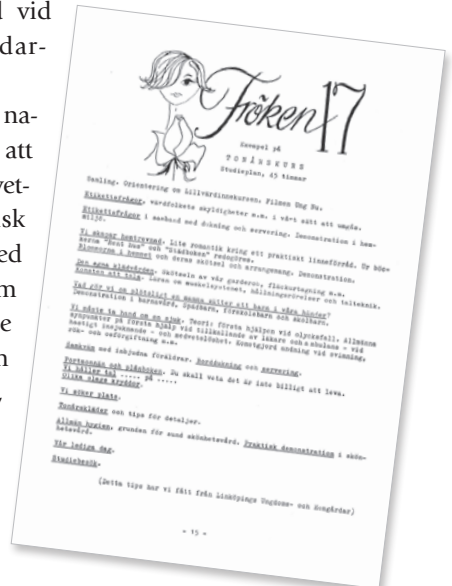
Mot slutet av 1960-talet fick vi nya ungdomsproblem igen. Hasch, narkotika och mel-

lanöl blev nya och vanliga berusningsmedel. På många av Stockholms ungdomsgårdar tyckte ungdomsledarna att det var bättre att ungdomarna knarkade och drack mellanöl inne på gårdarna än att de gjorde det ute i parken. Särskilda "flumrum" inrättades och pubar med mellanölsförsäljning var inte ovanliga. På vissa ungdomsgårdar var över 50 procent av besökarna drogberoende.⁷¹

Detta förbättrade inte ungdomsgårdarnas rykte. De fick allmänt rykte om sig att vara ett tillhåll för mer eller mindre kriminella ungdomar, vilket ju i sig inte var särskilt förvånande eftersom det var för den gruppen som barnavårdsnämnderna hade startat verksamheten. Återigen ser vi exempel på hur politiska beslut styr verksamheten.

I fritidsnämndsdebatten i Göteborg under 1960-talet anklagades Barnavårdsnämndens "förebyggande arbete" av sin kolleger i Idrottsstyrelsen, som menade att "den stora mängd ungdom som utan problem låter sig inlemmas i samhället repelleras av den av barnavårdsnämnden bedrivna förebyggande ungdomsvården i första hand vid ungdomsgårdarna".⁷²

Det går naturligtvis inte att driva någon vetlig pedagogisk verksamhet med människor som är påtända. De ungdomar som inte knarkade, men som behövde gårdarnas sociala och kulturella

verksamhet för att upptäcka världar som deras föräldrar inte kunde visa dem slogs ut från gårdarna.

För att komma tillrätta med gårdarnas drogliberalism startade Riksförbundet Sveriges fritids- och hemgårdar (RSFH) 1974 en kampanj för drogfria gårdar och andra fritidsmiljöer.⁷³ Den lyckades såtillvida att både flumrum och mellanöl försvann från gårdarna. Idag råder det en mycket stor enighet kring behovet av drogfria offentliga fritidsmiljöer.

Från ungdomsgård till fritidsgård – gammalt vin i nya läglar?

År 1971 föreslog arbetsgruppen – Skolöverstyrelsens ungdomsledarutbildning (SULU) – att begreppet ungdomsledare skulle bytas ut mot fritidsledare. Skälet var att det antogs att framtidens fritidsledare skulle arbeta med alla åldrar och inte bara med ungdomar.

Det nya begreppet slog igenom och som en följd bytte under 1970-talet nästan alla "ungdomsgårdar" namn till "fritidsgårdar". Det begreppet hade figurerat i debatten redan på 1940-talet, men hade tidigare inte vunnit någon genklang. Orsakerna kan vi bara spekulera i, men vi har sett hur uppfostringsideologerna kände motvilja mot fritidsbegreppets frihetliga, rekreativa och utvecklande innebörd. De ville ju använda ungdomsgårdarnas fritidsverksamhet för att sanera ungdomsgången. För dem var fritidsverksamhet inte ett mål i sig utan bara ett medel.

Varför kommunerna bytte namn på sina gårdar har inte undersökts. På sina håll gjordes nog namnbytet mest för att någon i kommunen hade hört talas om förändringen i någon annan kommun – allt i fritidspolitiken sker inte som resultat av noggranna analyser och moget övervägande. På andra håll skedde det

dock mer medvetet. Stockholm tillhörde den gruppen. År 1970 motionerade Samuel Strandberg (fp) i fullmäktige om att försöksvis omvandla några ungdomsgårdar till fritidsgårdar för alla ålderskategorier. Strandberg menade att det behövdes fler allaktivitetshus i Stockholm där även byalag och föreningar kunde samlas. Det behövdes också kontaktytor mellan generationerna.⁷⁴ Frågan kopplades samman med tvisten kring skapandet av en fritidsnämnd i staden. I mitten av 1970-talet tillsattes en utredning, vars förslag i flera år stöttes och blöttes innan Stockholms fritidsnämnd 1979 kunde börja arbeta. Det skulle dock dröja tio år innan nämnden kunde enas om vad man skulle arbeta med. Ett fritidspolitiskt program antogs.

I detta togs Strandbergs gamla fråga upp. I målangivelsen för gårdarna påstås att de skulle erbjuda inomhusaktiviteter för alla åldrar, men omedelbart därefter framhölls tonåringarna som en särskilt viktig målgrupp.⁷⁵ Därmed var det fritt fram för de ungdomsledare som ville fortsätta att arbeta förebyggande med ungdomar i riskzonen att så göra. Nämndens politiker abdikerade.⁷⁶

Detta styrks av ytterligare en iakttagelse. I målformuleringarna för "fritidsgårdarna" hade visserligen de gamla målen om "socialt förebyggande" verksamhet försvunnit, men i målformuleringarna framhölls att "socialt utsattas behov" skulle prioriteras.⁷⁷ Vilka som räknades till den gruppen var dock oklart. Ju mer målgruppen snävas in och blir färre till antal, desto starkare framträder de socialpolitiska målen. I samma utsträckning försvinner de fritidspolitiska.

Vid samma tid publicerade Fritid Stockholm boken *Fritidsgården – dess besökare och framtid*. I den pläderade den då nytillsatte forskningsledaren Ulf Blomdahl för att gårdarna borde

”göra större insatser” på det ”förebyggande området”, än de gjort hittills.⁷⁸ Ungdomsgårdarnas förebyggande arbete har en stark politisk och ideologisk förankring.

Allaktivitetshus och ungdomens hus

Sedan 1970-talet har vi sett hur nya mötesplatser för ungdomar med öppen verksamhet har vuxit upp – allaktivitetshus, ungdomens hus, renoverade industrilokaler med talande namn som ”Brandstationen”, ”Elverket”, ”Fabriken”, ”Fryshuset”.

Bakgrunden till dessa anläggningar är mycket olika. Ett spår finner vi i det sena 1960-talets alternativrörelse och dess krav på allaktivitetshus. Den debatten började 1967 i Stockholm när en grupp konstnärer, ungdomsarbetare, publicister och arkitekter bildade Arbetsgruppen Gasklockan. På Torsgatan låg vid denna tid en oanvänd gasklocka, som gruppen ville bygga om till ett allaktivitetshus där kreativitet och nytänkande kunde finna en hemvist.⁷⁹

Idén vann på flera håll snabbt gehör, men lika snabbt kom den att reduceras till allaktivitet enbart för ungdom. Ungdomifieringen av all-

aktivitetshustanken fick dock kritik. I Aftonbladet skrev Birgit Westford 1969 att ”debatten har förts ensidigt inriktad på ungdomen. Bundenheten vid att klassa människor efter ålderstillhörighet har resulterat i att vi tappat bort den

s.k. vuxne... Vad är f.ö. ungdom? 15–20-åriga eller 15–30-åriga? Möjligheten att träffas över åldersgränserna har i vårt urbana samhälle reducerats till ett unicum (hon pläderar vidare för allaktivitetshus i varje stadsdel).⁸⁰

Något allaktivitetshus blev det aldrig i Gasklockan. Den revs och på tomten byggdes bostäder. Efter många förvecklingar öppnades i september 1969 allaktivitetshuset Gamla Bro, uppkallad efter husets adress på Gamla Brogatan.

Även här var det alternativrörelser som stod för initiativet, men det dröjde inte länge innan verksamheten spårade ur. Aktivisterna var missnöjda med byråkraternas maktposition och menade att huset skulle styras genom tidstypiska stormöten. Successivt drog de sig bort ur verksamheten. Kommunen representerades av Barnvårdsnämnden, som var mest intresserad av att finna lösningar på sina problem med knarkande ungdomar i centrum. Dessutom låg huset mitt i det slumområde som resterna av gamla Klara då utgjorde. Istället för aktivister kom ”hemlösa ungdomar” och ”gubbar” att ockupera lokalerna. Gamla Bro blev snabbt ett ”passivitetshus”. Efter ett drygt år stängdes Gamla Bro av polisen efter att ha varit ockuperat i 12 dagar.⁸¹

I Göteborg anställdes den kontroversielle konstvetaren Folke Edwards som chef för Hagahuset eller Dicksonska folkbiblioteket med anor från 1890-talet.⁸² Han förvandlade det till ett allaktivitetshus för alla åldrar och med olika verksamheter med kulturell inriktning. Även här blev verksamheten alltför provokativ för politikerna, som 1972 utsåg en ny chef. Resultatet blev personalkonflikter. Stormöten avlöste varandra och i november ockuperades också Hagahuset. Efter ett par veckor gick polisen in och bar ut samtliga ockupanter och stängde huset.

Senare fick aktivisterna på helt legal väg ett nytt ställe i föreningen Sprängkullen på

Sprängkullsgatan. Det blev under många år ett centrum för proggmusiken och senare punken i Göteborg. Hagahuset gjordes senare om till nuvarande Allégården, ett centrum för lugn pensionärsverksamhet.⁸³

Tanken om allaktivitetshus slog aldrig rot i Sverige. För det första var aktivisterna splittrade. På yttersta vänsterkanten såg man allaktivitetshusen som bas för revolutionärt arbete. Andra såg husen enbart som mötesplatser för olika människor. En tredje grupp såg allaktivitetshusen enbart som ungdomens hus, där främst musikband kunde repa och framträda.

För det andra var många politiker kritiska mot de revolutionära tongångarna. Allaktivitetshustanken slog framför allt rot bland kulturradikala personer, vilket ledde till konflikter med mer konservativa och traditionalistiska politiker både till vänster och höger. Alltför få politiker insåg allaktivitetshusens potential som verktyg att frigöra medborgarkraften och stimulera fysiskt, kulturellt, politiskt och socialt aktiva medborgare. På den tiden trodde de allra flesta att den representativa demokratin var den enda och bästa formen av demokratiskt beslutsfattande. Det är först på senare tid som vi har blivit alltmer medvetna om det demokratiska underskottet i nutidens kommersiella "åskådardemokrati".⁸⁴

Allaktivitetshustanken hamnade många år i kylan, men under 2000-talet har den återfötts. Den har blivit så populär att det har gått inflation i tanken. Nu finns det allaktivitetshus för enbart ungdomar, enbart pensionärer och enbart funktionshindrade. Vi finner allaktivitetshus med bara kulturaktiviteter och med enbart idrottsaktiviteter. Den grundläggande tanken att där ska finnas olika slags aktiviteter för alla slags människor har försvunnit i det blå. Inflationen har suddat ut begreppets förklaringskraft.

Fryshuset i Stockholm öppnades 1984 på privat initiativ av Anders Carlberg och KFUM Söder med främst idrott och musik på programmet. Efter flytten till nya lokaler på södra sidan av Hammarbyhamnen har verksamheten utvecklats åt flera håll med skola, Lugna gatan, Ensamma mammor, med mera.⁸⁵

Öppnandet av detta "ungdomens hus" har sina poänger. Frågan väcktes första gången 1917 inom just KFUM. I en helsidesannons i DN 1917 krävde en amerikanskfödd medlem att KFUM skulle bygga en Ungdomens borg i Stockholm. Där skulle olika intressen kunna tillgodose. Samlingssalar, gymnastiksal, simhall, restaurang, lärum och bibliotek skulle finnas. Borgen skulle ligga väl placerad mitt i staden. Att detta ännu inte hade realiserats i Sverige, men väl i USA, skyllde han på KFUM-ledningens "bristande anpassningsförmåga".⁸⁶

Denna kritik inifrån KFUM möttes av hån från Karl Fries, då ordförande i KFUM:s Centralförening. Idén var "dårlig" och publicerad av en "exalterad ung man". KFUM:s syfte var att tillfredsställa det religiösa behovet hos den manliga ungdomen och inte syssla med olika allmänna saker.⁸⁷ Stöd fick han från andra kristna aktörer. De religiösa föreningarna hade inte till uppgift att ägna sig åt allmän fritidsverksamhet.⁸⁸

Frågan om ett ungdomens hus i Stockholm togs upp flera gånger efter andra världskriget utan resultat. När Kulturhuset planerades på 1960-talet var tanken att göra det till ett allaktivitetshus men det blev bara ett fint kulturhus. Lava inrättades 1996 i Kulturhuset och har blivit ett kulturellt allaktivitetshus för ungdomar i åldern 13–25 år, vilka aktiveras i olika projekt med relation till konstarna. Verkstad, projekt och arrangemang utgör verksamhetens tre ben. Även om Lava också är en öppen plats med ett fik i centrum, så har det således aldrig varit tänkt

som ett hängställe för föreningslös ungdom.

Liknande verksamheter finns i andra delar av landet, men har inte marknadsfört sig lika skickligt som Fryshuset och Lava.

Nya träffpunkter för ungdomar

För budgetåret 1990/91 beslöt regeringen att avsätta 10 miljoner ur Allmänna arvsfonden för "nya träffpunkter för ungdom".⁸⁹ Stödet fördelades av Statens ungdomsråd. För budgetåret därpå avsattes ytterligare knappt 5 miljoner. Stödet avslutades 1994.

Avsikten med stödet var att öka ungdomars delaktighet i samhället. Genom nya träffpunkter för framför allt äldre ungdomar – gymnasister och äldre – där de själva skulle ha "ett betydande ansvar för verksamhet" kunde målet nås. Något förebyggande arbete var det inte fråga om. Träffpunkterna skulle vända sig till "breda ungdomsgrupper". Bidraget skulle gå till ideella och ekonomiska föreningar samt till stiftelser. Kommuner kunde söka medel endast i samarbete med någon av dessa. Hundra verksamheter över hela landet av typen ungdomens hus fick stöd på mellan 10 000 och 350 000 kronor vardera.⁹⁰

Ungdomsstyrelsen lät 1995 Leif Berggren utvärdera 22 av dessa träffpunkter. Genom att dela upp makten i sin formella och informella natur kunde Berggren visa att den formella makten fanns hos vuxna i 8 av de 22 träffpunkterna. I 4 fall hade ungdomarna makten medan den i 10 fall var delad.

Den informella makten låg huvudsakligen hos vuxna i 15 träffpunkter, medan de unga endast hade den i 3 fall. I 4 fall var makten delad. Med tanke på målsättningen var således träffpunktsstödet skäligen misslyckat. Sedan kan vi fråga oss om målsättningen var lämplig. Att ge

15–16-åringar "ett betydande ansvar" för en hel anläggning kan ifrågasättas.

Däremot tycks dessa ungdomens hus ha dominerats av en öppen verksamhet. Samtliga 22 hade en kaféverksamhet i centrum för resten av aktiviteterna, vilka främst bestod av musik, konserter, teater och dans. Träffpunkterna hade alltså i huvudsak en kulturell prägel.

Som vi har sett tidigare är risken stor att en öppen verksamhet blir sluten när en förening driver verksamheten. Det är naturligt att föreningens medlemmar sätter upp dagordningen för huset och även sätter sin kulturella prägel på verksamheten. När den aktiva ungdomsgruppen dessutom har en alternativ musiksmak med tillhörande klädstil så får äldre medlemmar i etablerade föreningar problem. Så skedde till exempel med företrädarna för Folkets Hus-föreningen i Fagersta, när ungdomarna stormade in.

Även om Statens ungdomsråd inte angett att verksamheten skulle nå "ungdomar i riskzon", så var det ändå den gruppen som på många ställen var motorn bakom de vuxna kommunanställdas motivation. Genom de nya verksamheterna hoppades de att lösa den lokala akuta problembilden. Berggrens utvärdering visar att kravaller, fylleri, skadegörelse, "rotlösa ungdomar", "stökig framfart", haschmissbruk, med mera var orsaken till det kommunala engagemanget för att få till stånd de nya träffpunkterna i åtminstone 13 av de 22 fallen. En fritidsledare på Krusagården i Eksjö fångade konflikten:

"Diskussionen präglades starkt av vilken verksamhet man skulle bedriva för den föreningslösa ungdomen och vilket socialt ansvar man skulle ta i det här huset då. Det blev en ganska ... inte konfliktfylld kanske, men det vart två läger i den diskussionen."⁹¹

Så blir det lätt när öppen ungdomsverksamhet diskuteras. Alla vill inte erkänna dess

egenvärde och ett mål i sig utan ser den enbart som ett medel att nå riskzonsungdomarna. I flera projekt finansierade med träffpunktsstödet hoppades man också att den öppna verksamheten skulle slussa in ungdomarna i föreningarna. Denna 1990-talsdiskussion skilde sig således inte så mycket från den som fördes i 1940-talets Barnavårdsnämnd i Stockholm, även om problembilden nu såg annorlunda ut.

Berggrens utvärdering ger en elegant provkarta på fritidsgårdarnas problem. Träffpunkterna riktade sig till ungdomar som "hade vuxit ifrån" fritidsgården, vilket visar hur skarpt ålderssegregerad själva fritidsgårdsverksamheten har blivit. Den ägnar man sig bara åt under ett par år i de tidiga tonåren, därefter är den ointressant. De flesta ungdomar verkar vara överens om att man inte kan växa på gården.

Många träffpunktsledare är också nogga med att framhålla att träffpunkterna inte är någon "traditionell fritidsgård". Underförstått är att på träffpunkterna kunde deltagarna ägna sig åt intressanta och utvecklande verksamheter, som fritidsgårdarna inte klarar av att leverera. Dessutom framhöll flera av Berggrens informanter att träffpunkternas deltagare är mer blandade med avseende både på ålder och intresse.⁹²

Några slutsatser

Den öppna verksamheten har vuxit fram som ett alternativ till den slutna föreningsverksamheten. Man ska inte behöva vara med i en förening för att delta i en berikande och utvecklande fritidsverksamhet.

Öppen verksamhet är en utmärkt pedagogisk metod för att stimulera människor att delta i nya och obekanta aktiviteter. Den kan användas för alla åldrar även om den huvudsakligen endast har kommit till användning i ung-

domsåldrarna. Skälet till ungdomifieringen av metoden är uppenbar. Problemet med "gatans löshästar" har drivit fram nya metoder för att försöka fostra och socialisera dessa ungdomar, vilka har ansetts vara i riskzonen för kriminalitet eller drogmissbruk som exempel.

Att den ungdom som inte är intresserad av föreningsliv är en stor och heterogen grupp har sällan uppmärksammats eller problematiserats. Missanpassade, halvkriminella, haschande och knarkande ungdomar buntades utan vidare ihop med ungdomar som bara stod och hängde i gathörnen, eftersom de inte hade någon annanstans att vara.

Den öppna verksamheten har under sin levnad fått i uppdrag att både arrangera värdefull och berikande fritidsservice åt ungdomen och att sanera halvkriminella ungdomsgång. Två uppdrag som i det närmaste är omöjliga att samtidigt slutföra med god kvalitet. Vi vet rätt lite om det pedagogiska arbetet i de första ungdomsklubbarna och de kommunala ungdomsgårdarna före 1960-talet. Det tycks dock som om ungdomsklubbarna bedrev en relativt strukturerad verksamhet under vuxen ledning. När Stockholms barnavårdsnämnd kom ut på arenan 1939/40 var detta mindre viktigt. Målet var att sysselsätta främst de ungdomar som var "kända" av Barnavårdsnämnden, det vill säga hade mer eller mindre allvarliga anpassningsproblem.

Under gårdarnas guldålder på 1950- och början av 1960-talet tycks dock en strukturerad klubbverksamhet ha varit en viktig verksamhetsform. När haschet bredde ut sig mot slutet av decenniet och omedvetna ungdomsledare lät drogen komma in på gårdarna, så tycks den strukturerade verksamheten ha upphört på dessa gårdar. Det har länge pågått en pedagogisk debatt om gårdarna ska vara ett "hängställe",

som håller ungdomarna borta från gatan, eller ett socialt och kulturellt centrum, där även ungdomar som kommer från icke-privilegerade hem kan få möjligheter att upptäcka världen.

Resonemanget bör ses ur ett främjande eller förebyggande perspektiv. Traditionellt har förespråkarna för gårdarna som "hängställe" haft ett förebyggande perspektiv. De har varit oroliga för att "problemungdomarna" skulle försvinna om det införs en alltför krävande verksamhet. Mot detta har kriminologen Jerzy Sarnecki och psykologen Nikolaus Koutakis argumenterat. De visar att man får den bästa förebyggande effekten när verksamheten är strukturerad. Frågan är dock vad de menar med strukturerad verksamhet?

Jag menar att den grundläggande konflikten går mellan ett individuellt och kollektivt arbetssätt eftersom bägge kan vara strukturerade. Med individuellt arbetssätt menar jag att ledarna arbetar med besökarna som individer. Detta är ett nödvändigt arbetssätt med "problemungdomar". De måste först få sitt eget huvud på plats innan de kan börja fungera i grupp. Det är omöjligt att spela fotboll om ett par spelare inte fattar att bollen ska in i motståndarens mål. De måste först lära sig grunderna med spelet – eller livet. Detta arbete kräver ett socialpedagogiskt synsätt, där gårdsarbetarna har en god kännedom och kunskap om problem aktuella i ungdomsgrupperna – från ADHD till etniska konflikter. Dagens fritidsledare saknar den kompetensen!

I det kollektiva arbetssättet arbetar man samtidigt med en grupp ungdomar, vilket förutsätter att ungdomarna kan fungera i en grupp. I ett sådant arbete räcker inte ett biljardbord särskilt långt. Ska gårdarna uppnå målet att visa besökarna den värld som föräldrarna inte har förmåga att visa sina ungdomar, måste

ledarna vara väl utbildade och ha en animationspedagogisk kompetens. Jag syftar på den kontinental pedagogiska strömning som på franska kallas animation socioculturelle och på tyska Freizeitpädagogik. Båda betecknar en pedagogisk metod som går ut på att stimulera människor att börja leva sina egna liv. Denna metod har således lite att göra med det svenska begreppet "fritidspedagogik", som har reducerats till "fritidshemspedagogik" för 7–12-åringar. Att stimulera människor att göra saker som de tidigare inte har gjort ställer stora pedagogiska krav. I vilken mån dagens fritidsledare får den kompetensen har inte studerats här.

Därmed är vi tillbaka till huvudfrågan. Om gårdarna ska vara en enkel värmestuga för "gatans löshästar" eller ett socialt och kulturellt centrum. Det är i sista hand en fråga som våra kommunalpolitiker måste besvara! Verksamheten blir därefter. ●

Referenser

AB Stockholms hem, Protokoll, (6/3 §4 1939).

Berggren, L. (1995). *Nya mötesplatser! Ökat ungdomsinflytande?* En beskrivning av 22 träffpunktsverksamheter. Delrapport, maj 1995. Ungdomsstyrelsens utvärdering av Träffpunktsstödet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Blomdahl, U. och Kågeson, P. (1974). *Drogfri Gård. En analys av bruket av beroendeframkallande medel på ungdoms- och fritidsgårdar*. Förslag till åtgärder. Fritidsforum nr 1, RSFH, Stockholm.

Bolander, N. (1934):7. *Vi anklaga*, Sveriges Ungdom.

Brange, R. (1982). *Från arbetsstuga till Fritid Göteborg*. Kommunal fritidsverksamhet och kommunalt föreningsstöd i Göteborg 1926–1975. Göteborg: Fritid Göteborg.

Brev: Emilia Fogelklou till Signe Fredholm, (26 maj 1915). Kvinnohistoriskt Arkiv, Göteborg. A:9-69.

Dagens Nyheter 27, 30 och 31 mars, 1 april 1948.

Dagens Nyheter 3 jan. 1918.

Dagens Nyheter 8 jan. 1918.

Dagens Nyheter 28 december 1917.

Essle, S. "Göteborgs ungdomsgårdar", *Ny Tid* (14/7 1960).

"Ett ungdomens medborgarhem", *Morgonbris* (1935):4. "Medborgarhem – hela folkets angelägenhet", *Ibid.* (1935):6.

Fritidsgården – dess besökare och framtid. (1989). U. Blomdahl (Red.). Stockholm: Fritid Stockholm.

<http://www.fryshuset.se/wlt/04987B9F-8CB6-4CAF-B416-FC75472687D3.wlt>

<http://www.socialism.nu/index.php?page=forum§ion=thread&id=1636&view=7&PHPSES>

SID=d414078b8800ba98ede4b2be6cdef7c7

Jonsson, G. (1983). *Spiken i pianot*. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930–1980. Falköping.

Kommunen och fritiden. (1966). Utredning angående den kommunala fritidsverksamhetens organisation i Göteborg, GAKO.

Lindhagen, A., samling, volym 23. Div. handlingar. Stockholms stadsarkiv.

Löfquist, T. (1939). *Bostäder för barnrika familjer*, m.fl. Stockholm: AB Stockholms hems byggnadsverksamhet.

Milow, C. (1923):4. "Flickans frihetsbegär", *Vårdarebladet*.

Milow, C. (1927). *Våra pojkar*. Kungsholmens ungdomsklubbs historia. Stockholm.

Morgon Tidningen. (1–2 april 1948). 27, 30 och 31 mars.

Nelhans, B. (1971). *Allaktivitet – ja men hur?* Erfarenheter från försök att förverkliga en vision. Lund.

Nilsson, N. *Könlösa ungdomsgårdar*, *Ny Tid* (20/7 1960).

Nordgren, A. (1906). *Ungdomsrörelsen*. Småskrifter utgivna av Norrländska studenters folkbildningsföreningen. Uppsala.

Olson, H-E. (1982). *Från hemgård till ungdomsgård. En studie i den svenska hemgårdsrörelsens historia*. Stockholm.

Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid – Kontroll eller autonomi?* Stockholm.

Pauli, E. (1921). *Våra barns moraliska fostran*. Stockholm.

"Riksolyckan" (ledare), *Församlingsbladet* (1933):41. S:t Görans ungdomsråd, årsmötesprotokoll, (17/2 § 2, 1941).

Sarnecki, J. & Ekman, L. (1978). *Vad skall vi ha gårdarna till?* En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar. Stockholm.

Sarnecki, J. (1978). *Ungdomsgårdarna i Stockholm*.

- Sociologiska inst., Stockholms universitet.
- Skrivelse: SSU till Finansdep (11/1 1954). SSU Verksamhetsberättelse (1952-55).
- Social handbok. (1908). Utgiven av G H von Koch på uppdrag av Centralförbundet för Socialt Arbete. Stockholm.
- Social handbok. (1925). *Översikt av offentligt och enskilt samhällsarbete i Sverige under medverkan av ett 40-tal sakkunniga*. G.H. von Koch (Red.). Stockholm.
- Socialdepartementet, Regeringsbeslut (1991-06-20).
- SOU (1944:31). *Stöd åt ungdomens föreningsliv*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande II.
- SOU (1956:42). *Staten och de politiska ungdomsorganisationerna*. 1955 års ungdomsutredning.
- SOU (1963:67). *Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet*. 1962 års ungdomsutredning I.
- SOU (1965:63). *Lokaler för ungdomsverksamhet*. 1962 års ungdomsutredning II.
- SOU (1967:19). *Statens stöd till ungdomsverksamhet*. 1962 års ungdomsutredning V.
- SOU (1991:12). *Ungdom och makt*. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet.
- Statens ungdomsråd. *Medel till utveckling av nya träffpunkter för ungdomar*. (1993-09-01).
- Stockholms fritidsnämnd, *Politiskt handlingsprogram*.
- Stockholms stadsfullmäktige, Handlingar (1938-1970).
- Stockholmshem 1937-1987, Stockholm 1987.
- Svantesson, A. (1941). *Ungdomens fiende n:o. 1. Den offentliga moderna dansen*. Stockholm.
- Ungdom och fritid*. Utredning angående tillgodoseendet av lokaler för ungdomens fritidsverksamhet samt stöd åt ungdomens föreningsliv i Stockholm. Betänkande avgivet av barnavårdsförvaltningen. Stadskollegiet, *Bihang* (1954:53).
- Ungdom på fritid i hem och samhälle*. (1951). Betänkande avgivet av Barnavårdsnämndens ungdomskommitté. Göteborg.
- Ungdomsstyrelsen (2001), *Bara vara – mötesplatser på ungas villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Wernérus, A. *Om förebyggande åtgärder särskilt med avseende på ungdom i åldern 18-21 år*. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd (1936:3).
- Westford, B. *Allaktivitetshus – inte bara i centrum*. Aftonbladet 11/2 1969.
- Örtenblad, S. "Ungdomsrörelsen", *Unga krafter*. Sveriges Studerande Ungdoms Helnykterhetsförbund. (1901-1912).

Noter

1. *Bara vara – mötesplatser på ungas villkor*. Ungdomsstyrelsen rapporterar 21. Stockholm 2001, s. 3.
2. Ibland brukar begrepp användas operationellt. Socialpolitik bedrivs av socialnämnden och fritidspolitik av fritidsnämnden. Vid en närmare analys är saken inte lika enkel. Här används begreppen analytiskt, dvs. syftet med verksamheten avgör hur den ska klassificeras.
3. Jerzy Sarnecki pekar på denna konflikt i sin bok från 1978, Sarnecki, Jerzy–Ekman, Lena, *Vad skall vi ha gårdarna till?. En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar*. Stockholm 1978, 90ff.
4. Sarnecki, Jerzy, *Ungdomsgårdarna i Stockholm*. Sociologiska inst., Stockholms universitet 1978.
5. Beskow hade en teol. kand. examen, men vägrade av religiösa skäl prästviga sig i Svenska kyrkan. Amerikanska kväkare bekostade uppförandet av Djursholms kapell, där Beskow predikade. Samtidigt var han rektor för Djursholms samskola. Ebba Pauli hade tack vare sin fars lyckosamma affärer blivit ekonomiskt oberoende och kunde därför ägna sig åt olika sociala verksamheter.
6. Olson, Hans-Erik, *Från hemgård till ungdomsgård. En studie i den svenska hemgårdsrörelsens historia*, Stockholm 1982, 41.
7. Olson, Hans-Erik, *Från hemgård till ungdomsgård. En studie i den svenska hemgårdsrörelsens historia*, Stockholm 1982, 57f.
8. Birkagården. Verksamhetsberättelse 1912–1916, dat. 1917. En av de mer namnkunniga ledarna var Torsten Tegnér, son till Alice, som senare blev en mycket välkänd sportjournalist och ägare till *Idrottsbladet*.
9. Örtenblad, Stina, "Ungdomsrörelsen", *Unga krafter*. Sveriges Studerande Ungdoms Helynkterhetsförbund. 1901–1912, 53.
10. Nordgren, Nordgren, Ali, *Ungdomsrörelsen*. Småskrifter utgivna av Norrländska studenters folkbildningsföreningen, Uppsala 1906, 14.
11. Milow, Cecilia, *Våra pojkar. Kungsholmens ungdomsklubbs historia*, Stockholm 1927, 43.
12. Milow, "Flickans frihetsbegär", *Vårdarebladet* (1923):4.
13. Jag använder begreppet för att beteckna den grupp människor som satte ungdomars uppfostran, särskilt arbetarklassens, i centrum. De utgjorde aldrig en organisation utan var snarare en idéstruktur.
14. Brev: Emilia Fogelklou till Signe Fredholm, dat. 26 maj 1915. KvA A:9–69. Bägge damerna var vid denna tid engagerade i Birkagården.
15. Anna Lindhagens samling. Volym 23. Div. handlingar.
16. Olson, H-E, *Från Hemgård till ungdomsgård*, 106ff samt 238.
17. "Ett ungdomens medborgarhem", *Morgonbris* (1935):4. "Medborgarhem – hela folkets angelägenhet", *Ibid.* (1935):6.
18. Wernérus, Axel, "Om förebyggande åtgärder särskilt med avseende på ungdom i åldern 18–21 år", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:3.
19. Olson, H-E, *Från Hemgård till ungdomsgård*, 152 ff. Brange, Rune, *Från arbetsstuga till Fritid Göteborg. Kommunal fritidsverksamhet och kommunalt föreningsstöd i Göteborg 1926-1975*. Fritid Göteborg 1982, 21ff.
20. Löfquist, Tor, *Bostäder för barnrika familjer m.fl.* Även det kommunala bostadsbolaget AB *Familjebostäder* byggde denna typ av hus, men i betydligt mindre utsträckning. *Stockholmshem 1937–1987*, 28.
21. Brev från AB Stockholmshem till Barnavårdsnämnden, 12/8 1937. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 4/1 §31 1938.
22. AB Stockholmshem, Protokoll, 6/3 §4 1939.
23. Stockholms Stadsfullmäktige, *Statutlåtande år 1938*, 640ff.

24. De moralkonservativa tillhörde främst kristet orienterade borgerliga grupper, men här fanns även socialdemokrater aktiva inom kristna församlingar eller nykterhetsrörelsen.
25. Bolander, Nils, *Vi anklaga*, Sveriges Ungdom 1934:7.
26. Svantesson, Allan, *Ungdomens fiende n:o. 1. Den offentliga moderna dansen*, Stockholm 1941.
27. Det är inte ovanligt att även svenska ungdomsforskare försökt att belysa delar av ungdomsdebatten under 1900-talet som en "moralisk panik". Uttrycket är hämtat från Stanley Cohens, *Folk Devils and Moral Panics*. Cohen ansluter till funktionalismens vetenskapsteoretiska skola, där man försöker reducera ideologiska motsättningar till kriser i samhällets sätt att fungera. Samma kritik kan riktas mot begreppet "social kontroll". Det brukar inte heller kunna förklara vad debatterna handlar om. I det här fallet handlade saken inte alls om social kontroll utan om en önskan hos de moralkonservativa aktörerna att åstadkomma en *ideologisk kontroll* av främst arbetarklassungdomar. Det är något helt annat.
28. SOU 1944:31. *Stöd åt ungdomens föreningsliv*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande II, 143.
29. Förslag till ungdomsverksamhet vid barnstugorna. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 24/11 §8 1939.
30. Även om verksamheten benämndes som "klubbar" är det inget som tyder på att gårdarna arbetade särskilt genomtänkt med strukturerad fritidsverksamhet i klubbform.
31. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 31/10 §5 1939.
32. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 6/2 §8 1940.
33. Stockholms Stadsfullmäktige, *Bihang* nr 56 1942, 55.
34. S:t Görans ungdomsråd, årsmötesprotokoll, 17/2 § 2, 1941.
35. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 6/2 §8 1940, 66. Stockholms Stadsfullmäktige, *Bihang* nr 56 1942, 55-60.
36. S:t Görans ungdomsråd, styrelseprotokoll, 6/12 §4 1939. S:t Görans ungdomsråd, verksamhetsberättelse för år 1939. Barnavårdsnämnden, Protokoll, 6/2 §8 1942.
37. Brev: S:t Görans ungdomsråd till Stockholms Barnavårdsnämnd, 22/5 1943. Barnavårdsnämnden, Ad Acta handlingar till A:diarerna 1943-1945. S:t Görans ungdomsråd, styrelseprotokoll, 17/5 §5 1943.
38. Skrivelse: Théel - Svensson, Till barnavårdsnämnden, 28/10 1943. Barnavårdsnämnden, Ad Acta handlingar till A:diarerna 1943-1944.
39. Skrivelse: *Barnavårdsnämnden till ÖÄ*, dat. 12/9 1944 (remissvar på Ungdomsvårdskommitténs betänkande II, SOU 1944:31). Barnavårdsnämnden, Protokoll, 12/9 §9 1944. Barnavårdsnämndens delegerade för förebyggande åtgärder, Protokoll, 23/5 §11 1944.
40. Våren 1944 drev nämnden klubbverksamhet vid Kristinebergs-, Kårsbärs-, Riksby-, Värta-, Västberga- och Johanneshovsgårdarna. Under hösten 1944 överfördes även verksamheten vid Gröndals-, Hammarby- och Tranebergsgårdarna. Ny verksamhet startades under hösten vid Svandammsgården. Tjänsteutl. Löfving - Thunå, Barnavårdsnämndens delegerade för förebyggande åtgärder, Protokoll, 23/5 §11 1945.
41. Stockholms Stadsfullmäktige, *Motion* nr 30 1941.
42. Stockholms Stadsfullmäktige, *Protokoll*, 20/9, §32 1943.
43. *Betänkande avgivet den 20 juni 1946...*, 105ff.
44. *Betänkande avgivet den 20 juni 1946...*, 137f.
45. Stockholms Stadsfullmäktige, Barnavårdsnämndens Verksamhetsberättelse år 1947, *Bihang* nr 28 1948.
46. Till den nya Fritidsavdelningen fördes bidrag till ungdomsråd och ungdomsorganisationernas distrikt, vilka hade börjat få bidrag 1946, ungdomsgårdsverksamheten samt den ungdomsledarutbildning, som nämnden startat 1939.

- Barnavårdsnämnden, Protokoll, 13/1 §9 och 9/3 §8 1948. I *Stockholms kommunalkalender* hävdas fr.o.m. 1951 att Fritidsavdelningen inrättades 1942, vilket således är fel.
47. Stockholms Stadsfullmäktige, *Protokoll*, 3/9 §5 1947.
48. Stockholms Stadsfullmäktige, *Protokoll*, 20/12 1948, 588ff.
49. Stockholms Stadsfullmäktige, *Utlåtande* nr 188 1949.
50. SOU 1956:61. *Ny barnavårdsdag*. Förslag avgivet av Barnavårdskommittén. Betänkande II, 784ff.
51. SOU 1991:12. *Ungdom och makt. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet*, 286.
52. Stockholms Stadsfullmäktige, *Statsutlåtande* år 1951, 516.
53. Barnavårdsnämndens Verksamhetsberättelse för 1949, *Bihang* nr 28 B 1950, 20. Skrivelse: Wangson till Mehr, 8/3 1951. Handlingar till A-diariet, 350-645.
54. K-E Granath, Tjänstememorial 23/1 1952. Barnavårdsnämnden, Protokoll 31/8 §14 1954.
55. *Ungdom och fritid*. Utredning angående tillgodoseendet av lokaler för ungdomens fritidsverksamhet samt stöd åt ungdomens föreningsliv i Stockholm. Betänkande avgivet av barnavårdsförvaltningen. Stadskollegiet, *Bihang* 1954:53, 14.
56. *Ungdom och fritid*. Utredning angående tillgodoseendet av lokaler för ungdomens fritidsverksamhet samt stöd åt ungdomens föreningsliv i Stockholm. Betänkande avgivet av barnavårdsförvaltningen. Stadskollegiet, *Bihang* 1954:53, 61.
57. *Ungdom och fritid*. Utredning angående tillgodoseendet av lokaler för ungdomens fritidsverksamhet samt stöd åt ungdomens föreningsliv i Stockholm. Betänkande avgivet av barnavårdsförvaltningen. Stadskollegiet, *Bihang* 1954:53, 38f och 61.
58. Essle, Sven, "Göteborgs ungdomsgårdar", *Ny Tid* 14/7 1960.
59. K-E Granath, Tjänstememorial, 10/2 1955. Barnavårdsnämnden, Protokoll 15/3 §17 1955. SSU:s förbundsledning hävdade i en skrivelse till Finansdepartementet 1954 att kommunernas anslag till den egna verksamheten "oftast ... (var av) mångdubbel större omfattning" än anslagen till ungdomsorganisationerna. Detta gällde alltså inte i Stockholm.
60. *Ungdom på fritid i hem och samhälle*. Betänkande avgivet av Barnavårdsnämndens ungdomskommitté. Göteborg 1951. *Kommunen och fritiden. Utredning angående den kommunala fritidsverksamhetens organisation i Göteborg*, GAKO 1966. Brange, Rune, *Från arbetsstuga till Fritid Göteborg. Kommunal fritidsverksamhet och kommunalt föreningsstöd i Göteborg 1926-1975*. Fritid Göteborg 1982.
61. Olson, Hans-Erik, *Från hemgård till ungdomsgård*, 150ff.
62. Redovisningen bygger på *Ungdom på fritid i hem och samhälle*. Betänkande avgivet av Barnavårdsnämndens ungdomskommitté. Göteborg 1951.
63. *Kommunen och fritiden. Utredning angående den kommunala fritidsverksamhetens organisation i Göteborg*, GAKO 1966, 116.
64. *Kommunen och fritiden. Utredning angående den kommunala fritidsverksamhetens organisation i Göteborg*, GAKO 1966, 117ff.
65. *Dagens Nyheter* 27, 30 och 31 mars, 1 april 1948. *Morgon Tidningen* 27, 30 och 31 mars, 1 och 2 april 1948. Stockholms Barnavårdsnämnd, Protokoll 6/4 § 26 och 19/10 § 14, 1948.
66. Jonsson, Gustav, *Spiken i pianot. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930-1980*. Falköping 1983, 131ff.
67. I en utredning från 1956 ger kommittén en översikt över arbetet i 14 kommuner av varierende storlek – från Stockholm till Fritsla. SOU 1956:42. *Staten och de politiska ungdomsorganisationerna*. 1955 års ungdomsutredning, 23ff.
68. Beräkningen gjordes av 1960:års ungdomsupplysningsutredning. Refererad i SOU 1963:67.

Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. 1962 års ungdomsutredning I, 30.

69. SOU 1965:63. *Lokaler för ungdomsverksamhet.* 1962 års ungdomsutredning II, 33.

70. SOU 1967:19. *Statens stöd till ungdomsverksamhet.* 1962 års ungdomsutredning V, 54f.

71. Blomdahl, Ulf–Kågeson, Per, *Drogfri Gård. En analys av bruket av beroendeframkallande medel på ungdoms- och fritidsgårdar.* Förslag till åtgärder. Fritidsforum nr 1, RSFH, Stockholm 1974, 23.

72. Citerat i Brange, Rune, *Från arbetsstuga till Fritid Göteborg. Kommunal fritidsverksamhet och kommunalt föreningsstöd i Göteborg 1926–1975.* Fritid Göteborg 1982, 99.

73. Blomdahl, Ulf – Kågeson, Per, *Drogfri Gård. En analys av bruket av beroendeframkallande medel på ungdoms- och fritidsgårdar.* Förslag till åtgärder. Fritidsforum nr 1, RSFH, Stockholm 1974.

74. Motion 1970:16. Samuel Strandberg (fp).

75. Motion 1970:16, 11.

76. En på den tiden mycket centralt placerad politiker hävdade i ett privat samtal att det var Stockholms ungdomsledare som stoppade utvecklingen av fritidscentra för alla. De vägrade att arbeta med vuxna. Om detta berodde på omsorg om ungdomar i riskzonen eller om de inte kände sig tillräckligt kompetenta att arbeta med vuxna är oklar.

77. Stockholms fritidsnämnd, *Politiskt handlingsprogram ...*, 11.

78. *Fritidsgården–dess besökare och framtid.* Ulf Blomdahl (Red.). Fritid Stockholm 1989, 47.

79. Nelhans, Bertil, *Allaktivitet – ja men hur? Erfarenheter från försök att förverkliga en vision.* Lund 1971, 12f. Hans bok är en utmärkt presentation av debatten kring allaktivitetshus på olika håll i landet som fördes åren kring 1970.

80. Westford, Birgit, *Allaktivitetshus – inte bara i centrum,* Aftonbladet 11/2 1969. 81. Nelhans, op.cit. 96 ff.

81. Nelhans, op. cit. 96 ff.

82. Edwards hade tidigare varit chef för Lunds konsthall och där gjort sig ovän med politikerna genom att anordna alltför provocativa utställningar.

83. Insiktsfull artikel på nätet–<http://www.socialism.nu/index.php?page=forum§ion=thread&id=1636&view=7&PHPSESSID=d414078b8800ba98ede4b2be6cdef7c7>

84. Politiska målsättningar formuleras vanligen av en liten grupp i ledningen för politiska partier på nationell, regional och lokal nivå. I valrörelserna marknadsför partierna sig gentemot väljarna, vilka på valdagen går och röstar på det parti som har lyckats sälja sina idéer/produkter bäst. Därefter återgår väljarna till att ägna sig åt andra saker än politiken. Så kan åskådardemokratien kort formuleras. Motsatsen är deltagardemokrati där medborgarna ständigt är aktiva i debatten kring våra gemensamma angelägenheter.

85. <http://www.fryshuset.se/wlt/04987B9F-8CB6-4CAF-B416-FC75472687D3.wlt>

86. *Dagens Nyheter* 28 december 1917. Hellsidesannons i uppsropsform.

87. *Dagens Nyheter* 3 jan. 1918.

88. *Dagens Nyheter* 8 jan. 1918.

89. Socialdepartementet, Regeringsbeslut 1991-06-20.

90. Statens ungdomsråd. "Medel till utveckling av nya träffpunkter för ungdomar", 1993-09-01. Berggren, Leif, *Nya mötesplatser! Ökat ungdomsinflytande? En beskrivning av 22 träffpunktsverksamheter.* Delrapport, maj 1995. Ungdomsstyrelsens utvärdering av Träffpunktsstödet. Stockholm 1995.

91. Berggren, Leif, *Nya mötesplatser! Ökat ungdomsinflytande? En beskrivning av 22 träffpunktsverksamheter.* Delrapport, maj 1995. Ungdomsstyrelsens utvärdering av Träffpunktsstödet. Stockholm 1995, 12.

92. Berggren, Leif, *Nya mötesplatser! Ökat ungdomsinflytande? En beskrivning av 22 träffpunktsverksamheter.* Delrapport, maj 1995. Ungdomsstyrelsens utvärdering av Träffpunktsstödet. Stockholm 1995, passim.

Fritidsledaren är viktigast av allt

Om att förstå risker och möjligheter i öppen verksamhet

Är den öppna verksamheten början på en positiv spiral för unga med dåliga förutsättningar? Eller är det en plats som håller kvar dem i sina problembeteenden – och även kanske leder in i kriminalitet?

Utifrån de omskrivna och uppmärksammade studier som visat upp ett samband mellan just besök på fritidsgårdar och kriminalitet diskuterar forskaren Nikolaus Koutakis hur man faktiskt ska tolka dessa samband. Han resonerar kring den vetenskapliga "designen", vilka studier som gjorts och hur förhållandet mellan orsak och verkan egentligen ser ut.

Framför allt diskuterar Koutakis, utifrån rollen som forskare i utvecklingspsykologi, sin syn på alla de möjligheter som finns i all fritidsgårdsverksamhet. Samtidigt ger han också en rad konkreta förslag på hur fritidsgårdsverksamheten som organisation kan förbättras och inte minst anseendet för den hos våra beslutsfattare. Förslagen utgår från forskning om gynnsamma förhållanden i ungdomsmiljöer och teorier om social utveckling men också från den egna erfarenheten av att tillsammans med en fritidsgård i Stockholm arbeta fram en ny syn på och utveckling av den viktiga fritidsledarrollen.

FÖR NÅGRA ÅR SEDAN BRISERADE EN BOMB I fritidssverige. Massmedierna basunerade ut att "forskare vid Örebro universitet påstår att fritidsgårdar skapar kriminalitet". Detta budskap spreds snabbt via nationell tv, radio och press. Det ledde först till reaktioner av olika slag. I vissa läger togs budskapet emot genom bekräftande nickanden, i andra väckte det vrede och uppgivenhet. Bland fritidsledare, politiker och tjänstemän sattes en diskussion igång. Som jag ser det är denna efterföljande diskussion det enda positiva som kom ut av denna medieanka. För det var precis vad det var. En journalist närvarade på en offentlig föreläsning anordnad av Socialdepartementet och skrev utifrån detta en artikel som hänvisade till forskaren. Problemet var att journalisten inte lyssnat på hela mitt föredrag utan skrivit ihop sin artikel utan att höra mina slutsatser. Nyhetsredaktörer spetsade till "nyheten" på bästa kvällstidningsmanér – "forskarchocken" var ett faktum.

Jag gjorde misstaget att försöka få upprättelse i medierna, genom att dementera. Det gjorde saken än värre eftersom Aktuellt redaktion valde att endast klippa ihop och sända min kritik mot fritidsgårdsverksamhet i allmänhet. För kritik, det hade jag, men mitt syfte var inte enbart att kritisera.

I detta kapitel kommer jag ge mitt perspektiv på ungdomars fritidsaktivitet i allmänhet och fritidsgårdsverksamhet i synnerhet. Mitt perspektiv är förstärkt färgat av min bakgrund, utvecklingspsykologiforskarens. Jag tittar in på en verksamhet. Det är som att titta in genom ett fönster, vilket är en väldigt bekväm position. Det är väldigt lätt att visa på brister och kritisera och det spelar ingen roll vad man betraktar på detta vis, alla verksamheter har brister och därmed utrymme för förbättringar. Nu är det inte alltid man kommer undan med att bara

kritisera. Jag kommer att ägna detta kapitel åt att ge mitt perspektiv på verksamheten i vanliga svenska fritidsgårdar. Jag kommer inte endast att lyfta fram negativa förhållanden utan även att föreslå konkreta sätt att utifrån mitt perspektiv förbättra verksamheten. Det är viktigt att här deklarerar mitt perspektiv, som är ett främjande och/eller förebyggande perspektiv. Min kritik och mina förslag på förändring bottnar i detta. Den som inte delar detta perspektiv, den som anser att de främsta målen för öppen fritidsverksamhet är att attrahera många besökare, att framförallt förvalta en befintlig tradition eller att driva öppen fritidsverksamhet med minimala medel har nog väldigt lite att hämta här. Jag anser nämligen att det finns goda skäl att tro att man på vanliga fritidsgårdar kan främja en god utveckling och därmed förebygga problem hos tonåringarna som väljer att spendera sin fria tid där. Detta kan, menar jag, åstadkommas inom ramen för befintlig verksamhet, men det kräver att personalen är medveten och beaktar grundläggande förhållanden. Att man delar min (och andras) syn på fritidsgårdsverksamheten, att den inte endast skall vara öppen och fri. Att det inte måste vara antingen eller: antingen öppen och fri eller främjande och förebyggande.

Svensk forskning om svenska fritidsgårdar

På Örebro universitet hade forskargruppen jag tillhör, Center for Developmental Research, inlett en kritisk belysning av kommunal fritidsverksamhet i allmänhet och fritidsgårdsverksamhet i synnerhet. Denna granskning gjordes som en förstudie inför ett förebyggande ungdomsprogram som vi höll på att utveckla: ÖPP (Örebro PreventionsProgram). I denna genomlysning där olika aspekter av normbrytande beteende studerades bland åttondeklassare

utifrån deras fritidsaktiviteter, såg vi tydligt att konsekvenserna av att vara fritidsgårdsbesökare inte bara var positiva. Det framkom ordentliga kontraster om man jämför fritidsgårdsstammisar med jämnåriga som gör annat på sin fritid. Vi tittade på en rad normbrytande beteenden som till exempel att bli tagen av polis, att dricka sig berusad, tobaksrökning och att använda narkotika. I denna genomlysning framstod fritidsgårdsbesökarna som de som mest ägnar sig åt dessa normbrytande beteenden. Skillnaderna var som störst när man kontrasterar dem mot gruppen unga som åtminstone någon gång i veckan ägnar sig åt någon form av organiserad fritidsverksamhet. Dessa resultat borde inte varit överraskande för någon i branschen. Trots det slog man ifrån sig och sa att det knappast beror på fritidsgårdarna i sig, utan på att fritidsgårdsverksamhet framförallt attraherar ungdomar med en annan bakgrund än till exempel de som spelar cello på sin fritid. I klartext menades att de unga som söker sig till fritidsgården är annorlunda, de har sämre förutsättningar etcetera.

En annan studie från vår forskargrupp där en stor grupp pojkar studerades från 10 års ålder till upp över 30 års ålder (Mahoney, Stattin & Magnusson, 2001) bekräftade detta, fritidsgårdsungdomar skiljer sig från dem som gör annat på sin fritid. I studien användes lärares skattningar av barns anpassning vid 10 års ålder. De barn som vid 13 års ålder sökte sig till fritidsgårdar var framförallt unga som av sina lärare vid 10 års ålder skattats ha mer anpassningsproblem än sina kamrater. Enligt lärarna hamnade

de oftare i konflikt med kamrater, hade svårare att koncentrera sig och presterade sämre i matematik och svenska än sina klasskamrater som gjorde annat på sin fritid. I denna studie tittade forskarna även på om fritidsgårdsbesök var förknippat med anpassningsproblem senare i livet. Studien visade att de som av lärare vid tio års ålder skattats ha problem och som sökte sig till fritidsgårdar, vid 18 års ålder i mycket

större utsträckning förekommer i polisens register än pojkar som skattats ha samma nivå av problem men som inte sökte sig till fritidsgårdar. Samma sak gäller majoriteten av unga som av lärarna inte skattats ha problem inom normalvariationen. De som gick på fritidsgård med någorlunda regelbundenhet fö-

rekom oftare i polisens register vid 18 års ålder. Samma analys gjordes på nytt vid 30 års ålder. Resultaten var desamma, trots att man i denna andra analys endast tagit hänsyn till brott begångna mellan 18 och 30 års ålder. En slutsats som drogs utifrån dessa resultat var att de som söker sig till fritidsgårdar i större utsträckning är socialt belastade innan, men denna belastning förklarar inte helt deras senare kriminalitet. När man jämför likvärdiga grupper av belastade unga, både de som gått på fritidsgård och de som inte gått på gård, är de ungdomar som gått på gård mer kriminella.

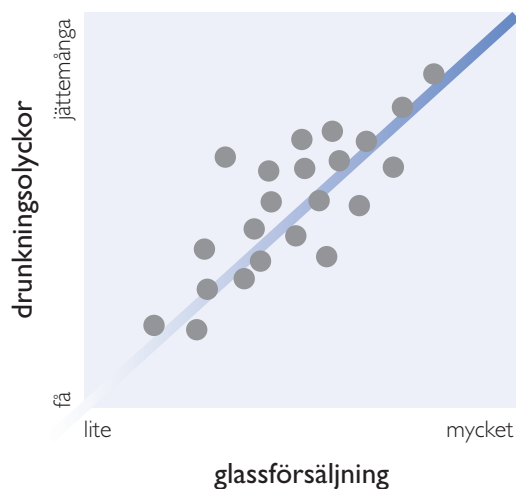
Vetenskaplig design och slutsatser

Det är viktigt att här poängtera att ovan nämnda studier har studerat stora grupper av ungdomar som gått på flera olika gårdar. De sammanvägda

”**Nyhetsredaktörer
spetsade till 'nyheten'
på bästa kvällstidnings-
manér – 'forskarchocken'
var ett faktum.**”

resultaten av konsekvenserna av att gå till en fritidsgård är det som redovisats. Det kan således finnas enstaka fritidsgårdar som fungerar bra men där deras goda resultat drunknar i majoritetens negativa. Det är dessutom så att man i studierna endast studerat samband. Man kan därmed inte säga något om orsak och verkan, utan bara konstatera att fritidsgårdsbesök tycks hänga ihop med en sämre anpassning. Som forskare, praktiker, politiker eller förälder vill man ofta kunna slå fast att orsaken till ett visst utfall är några specifika omständigheter. Man vill kunna uttala sig i termer av orsak och verkan. Detta blir särskilt tydligt i kontakt med allmänhet, till exempel politiker och journalister. De himlar med ögonen om de inte får raka besked: är det eller är det inte på detta viset? Som forskare blir man ofta beskylld för att ge omständliga svar å ena sidan, å andra sidan – detta bottenar i något mycket grundläggande, nämligen att man inom den samhällsvetenskapliga forskningen nästan alltid samlar in information på ett sådant sätt att man inte kan uttala sig i termer av orsak och verkan. Det vi vanligtvis gör är att vi studerar i vilken utsträckning olika egenskaper eller beteenden hänger ihop, det vill säga om de uppträder samtidigt eller kan relateras till varandra. Nu är det ju på det viset att saker och ting kan hänga ihop utan att de för den skull är orsak till något. Låt mig illustrera med ett exempel: vi vet att det finns ett mycket starkt samband mellan glassförsäljning och druckningsolyckor. Detta samband har konstaterats under flera år. Under perioder då det säljs som mest glass sker de flesta druckningsolyckorna. En absurd slutsats utifrån detta vore att lägga restriktioner på glassförsäljning, att inte sälja nära badstränder.

I detta tillspetsade exempel, se figur 3.1, är det uppenbart för var och en att det är en tredje faktor som är med och spökar i sammanhanget.

Figur 3.1. Ett påhittat samband mellan glassförsäljning och antalet druckningsolyckor vid en badplats.

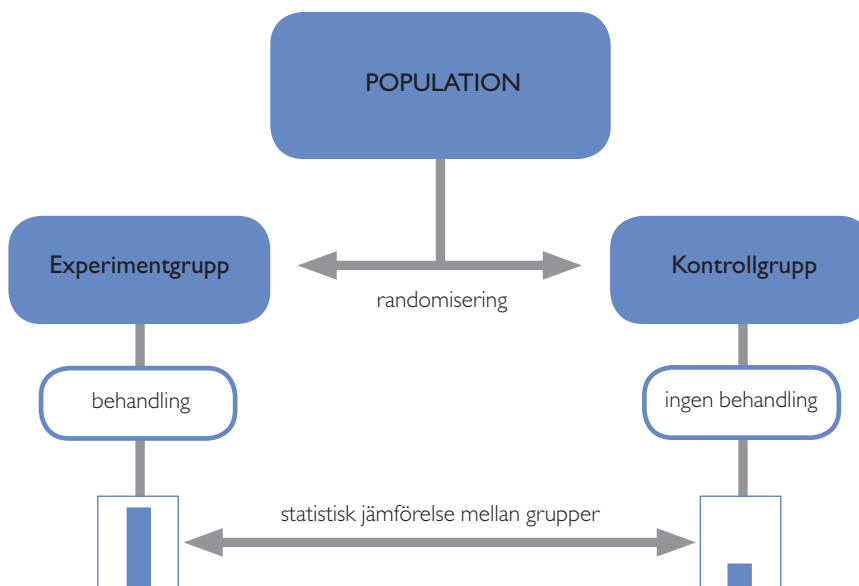
Det är förmodligen vädret som ligger bakom den ökande glassförsäljningen och druckningsolyckorna. När det är varmt svalkar sig många med bad och glass. När många badar utsätter sig många för risken att drunkna (det är ju svårt att drunkna om man inte är i vatten) och en liten del av dessa drunknar också, tyvärr.

Hur som helst, det jag vill ha sagt är att vi nästan aldrig kan uttala oss om vad som är orsaken till olika fenomen som studeras. Strikt vetenskapligt finns enbart en vetenskaplig metod som tillåter tolkningar i termer av orsak och verkan, det är den experimentella metoden. Ett experiment, se figur 3.2., kännetecknas av framförallt två saker; randomisering och kontrollgrupp. Man har åtminstone två grupper av individer som studeras, en experimentgrupp och en kontrollgrupp. Sammansättningen av personer i dessa grupper har skett helt slumpmässigt, man säger att det är en randomiserad fördelning av personer. Så alla individer som

utgör populationen för undersökningen har lika stor chans att hamna i någon av grupperna. Det är inte personerna själva som avgör vilken grupp de tillhör utan det är slumpen. Tanken med randomisering, alltså slumpvis fördelning, är att de två grupperna blir helt och hållet jämförbara – de två grupperna blir dessutom perfekta miniatyrer av populationen de representerar. Därefter utsätter man den ena gruppen, experimentgruppen, för en viss betingelse. Denna betingelse utsätts inte kontrollgruppen för. Om man sedan kan observera systematiska skillnader mellan grupperna i något avseende så tillskriver man dessa skillnader som orsakade av den betingelse man utsatte experimentgruppen för. Tanken är att allt annat är identiskt mellan

grupperna, det enda som skiljer sig är den experimentella betingelsen. Det är alltså denna betingelse som *orsakar* skillnaden mellan grupperna. Det är denna metodologi som används i till exempel biologiska experiment med försöksdjur.

Med människor i samhället är just randomisering det största problemet. Som forskare kan man inte bestämma över människors val, som tur är. Människor tenderar att dela upp sig själva, ofta på ett systematiskt sätt till olika bostadsområden, till olika fritidsaktiviteter med mera. Det är alltså inte slumpen som ligger bakom att man i vissa områden finner personer med liknande bakgrund, de söker sig till varandra. Men det leder också till att vi inte kan säga så mycket om orsaken bakom olika fenomen.

Figur 3.2. Schematisk figur över ett experiment.

Rimliga förutsättningar för kvalitet

Utifrån denna forskning och mot bakgrund av de omfattande diskussioner vi har haft med personal på flera fritidsgårdar upprättade vi en önskelista, där vi listade egenskaper och förhållanden som vi ansåg gynnsamma i verksamheten.

En stöttande kommunal organisation

En förutsättning för kvalitet i all kommunal verksamhet, i synnerhet verksamhet som kommunen inte är ålagd att tillhandahålla av staten är att kommunpolitikerna finner verksamheten angelägen och meningsfull. Varför ska kommunen annars satsa på öppen fritidsverksamhet när det finns så många andra hål att fylla i den kommunala budgeten? Självklart handlar det om pengar, är politikerna beredda att satsa på verksamheten eller vad har de för ambitionsnivå? Kommunal ekonomi är ett nollsummespel, det finns en viss summa att fördela över olika verksamheter, vilka hållbara argument finns för tilldelning till just fritidsgårdsverksamhet?

Detta är fritidsledarnas ansvar, ingen annan visar på betydelsen av att hålla sig med bra fritidsgårdar. Det är fritidsledarna som måste tala för sin vara, att få politiker att förstå vikten av kvalitet i öppen fritidsverksamhet, att det går att se den som en investering snarare än något som endast tär på kommunens ekonomi.

En stöttande kommunal organisation är inget man får ta för givet, den ska man förtjäna. Av denna anledning måste fritidsledare vara offensiva och utåtriktade. Inte vara rädda att slå sig för bröstet när de gör något bra för det handlar om att synliggöra det positiva i sin verksamhet. Det räcker inte med att personalen på gården vet att man är bra. Alla stadsdelar och kommuner har olika nyhetsbrev eller interna nät. Därför är

det viktigt att verksamheten syns där, låt säga att målsättningen till exempel är att uppmärksammas för något positivt två gånger per termin.

Stabil personal med trygga arbetsförhållanden

Ytterligare en förutsättning för kvalitet i verksamheten är att det finns kontinuitet i personalgruppen. Personalen bör huvudsakligen bestå av personer som är proffs, det vill säga att de har adekvat utbildning och ett bra förhållningssätt och att de har fritidsgården som sin huvudsakliga arbetsplats. Det finns många exempel på fritidsgårdar där personalen som håller i kvällsverksamheten till största delen är timanställd personal, bestående av ungdomar som är några år äldre än besökarna och vars främsta merit är att de är före detta stammisar på gården. Att lägga ut verksamheten på entreprenad har i vissa fall lett till att rena amatörer sköter verksamheten. I sin iver att skära ner kostnader har politikerna i dessa kommuner lagt ut verksamheten till föreningar och andra som håller gården öppen. Dessa föreningar ser oftast gården som en födkrok till föreningsverksamheten, ett sätt att dra in pengar till föreningen och prioriterar inte i första hand att utveckla och bedriva högkvalitativ fritidsverksamhet. Bland de som jobbar på gårdar är det dessutom inte helt ovanligt att man ser fritidsledarjobbet som ett genomströmningsyrke, något man gör i väntan på ett mera välbetalt arbete eller ett extrajobb medan man studerar.

Dessa förutsättningar är inte optimala. Incitamenten för personal att engagera sig i besökare, att utveckla verksamheten och att etablera relationer med besökarna är inte de bästa om man inte vet att man finns kvar på gården från en termin till nästa eller i vissa fall till nästa vecka. Det tycks dessutom vara så att medelåldern på

personalen blir låg under dessa förhållanden. Äldre som kanske har en familj att försörja söker sig oftare till tryggare anställningsförhållanden. Med en stöttande kommunal organisation i ryggen kan förutsättningar skapas för att se till att hålla sig med anställd, utbildad personal. Får de dessutom rätt uppskattning kanske kommunen kan behålla de bästa, så att de mest ambitiösa inte flyr fältet. En verksamhet är aldrig bättre än de som utför den. Personalen är A och O.

En helhetssyn på ungdomar

Helhetssyn har blivit ett honnörsbegrepp som alla svänger sig med. Vad som avses under denna rubrik är bland annat att fritidsledare måste beakta och anpassa verksamheten till att besökarna kommer till gården efter en skoldag med allt vad det innebär. För många besökare är det dessutom så att de kliver in i en annan roll när de kliver över tröskeln till gården. Det är ganska vanligt att fritidsledare och skolpersonal kan ha diametralt olika syn på en individ. Skolpersonalen kanske uppger att det är en besvärlig typ som inte verkar ha några ambitioner. Fritidsledarens bild av samma individ kan vara helt annan, denne är en tillgång på gården, någon som endast utmärker sig positivt.

Fritidsgården kan vara ett sammanhang som skapar förutsättningar för en god psykosocial anpassning på flera områden, även till skolan. Som jag ser det är det fritidsgårdens främsta uppgift. Att främja en god psykosocial anpassning är det bästa sättet att förebygga framtida eller nutida problem. Skolan är ett sammanhang där väldigt många ungdomar vantrivs. Att göra bra från sig i skolan är dock oerhört viktigt för varje individs framtid. Fritiden kan ge de som har det jobbigt i skolan en andra chans. Det kan vara ett ställe där de som inte är bra i till exempel

matte ändå kan visa framfötterna. Att känna att de är bra på något. Detta är särskilt viktigt för de unga som inte ägnar sig åt någon organiserad fritidsaktivitet utan har gården som sin huvudsakliga fritidsaktivitet.

Samverkan med lokalsamhället

Man hör ibland talas om gårdar som ser sig som fristäder. Som inte vill ha samverkan med till exempel skola eller socialtjänst. De anställda avskyr tanken på att gården ska ligga i skolområdet. Ofta bottnar detta i att personalen känner sig överkörd eller "mindre värd" (Trondman 2000). Men vi får inte glömma bort att fritidsgårdsverksamhet är en kommunal verksamhet precis som andra.

Precis som skolan och socialtjänsten har viktiga funktioner att fylla har även fritidsverksamheten det, även om det inte är en verksamhet som kommunen är ålagd att tillhandahålla. Detta kan innebära att ett behov av samverkan över sektorsgränser kring enskilda kan uppstå. Fritidspersonal ska inte dra sig för det, det är ju endast positivt att kunna säga att personer som skolan eller andra oroar sig för kan fungera perfekt på gården. Detta är ju även ett ypperligt tillfälle att visa på en alldeles speciell kompetens och relation till ungdomar.

Samverka med skola, socialtjänst, polis, föräldrar och andra fritidsaktiviteter! Var gärna de som bjuder in till samverkan, seriöst satsande fritidsgårdar har ju absolut inget att dölja. Att förekomma är ju också ett bra sätt att inte riskera att känna sig som en underdog.

En klar verksamhetsidé och klara mål

En ifrågasatt och kontroversiell verksamhet, som ju fritidsgårdsverksamhet i vissa läger är,

måste för sin trovärdighets skull ha konkreta verksamhetsidéer och tydliga mål. Verksamheten bör självklart utformas utifrån hur målen formuleras. Många fritidsgårdsverksamheter har gamla luddiga dokument som endast föreståndaren på uppmaning kan plocka fram ur någon dammig pärm (Laxvik 2001). I dessa fall är det knappast fråga om verksamheter med ambitioner och klara mål. Här handlar det snarare om att verksamheten håller öppet, går i gamla hjulspår och förvaltar en tradition. Och så känner personalen sig kränkt för att någon ifrågasätter eller att någon vill veta hur man tänker om sin verksamhet och vilken målsättning som finns. Detta är ju självklara saker. Man bör snarare känna sig kränkt om ingen efterfrågar detta. Ett sätt är att höra om beställaren, till exempel fritidsförvaltningen, är tillfreds med tankegångarna. Det är ett taktiskt sätt, om beställarna är med och sätter ambitiösa mål får man dem som bundsförvant. Då får de se till att det finns förutsättningar att nå målen.

Målsättningen med verksamheten bör vara levande dokument som regelbundet ses över. Målen kan ändras över tid. Det är även anständigt att visa i vilken utsträckning verksamheten uppfyller målen, samt varför målen är formulerade som de är.

Se till att uppdragsgivaren efterfrågar tjänsterna och förstår varför tjänsterna är angelägna samt ställer sig bakom dem. Det är lättare sagt än gjort, men det är alldeles nödvändigt.

Kontinuitet i verksamheten

Kontinuitet i personalgruppen diskuterades inledningsvis. Det som åsyftas här är kontinuitet i verksamheten, öppettider, verksamheter och så vidare. Det finns gårdar där besökarna måste hålla reda på om det är udda eller jämn vecka

eftersom det påverkar öppettiderna. Kontinuitet och förutsägbarhet är egenskaper som bidrar till trygghet och förväntan. Ibland har jag talat om denna punkt som "tråkig kontinuitet", det jag syftar på är helt enkelt förutsägbarheten. Det kan kännas tråkigt från personalens perspektiv att till exempel varje sportlov eller höstlov göra samma saker, anordna läger eller åka på resa. Ibland behöver man påminna sig om att det inte är personalens behov som ska tillgodoses i dessa aktiviteter. Förutsägbarheten i kontinuiteten uppfattas av besökarna som positivt, det ger dem något att se fram emot. Som besökare på en fritidsgård kanske man ägnar 3–4 år åt att vara på gården, på den tiden hinner man knappast tröttna på årligen återkommande aktiviteter.

Med kontinuitet menas även kontinuitet i normer och regler. Att samma regler gäller oavsett vem som jobbar, eller att ambitionen är densamma från personalens perspektiv. Detta förutsätter ett gemensamt synsätt och gemensamma arbetsmetoder. Alla människor, även fritidsledare, är olika individer med specifika personligheter. Det är ju endast berikande att inte alla är identiska. Men de individuella skillnaderna får inte leda till olikheter i regler eller tolerans mot avsteg. Om alla i personalen står bakom verksamhetsidén på gården och drar åt samma håll kommer denna samsyn som ett brev på posten.

Tyngdpunkten på relationer med ungdomar

Det enda man har att arbeta med i en öppen verksamhet är relationer. Utan relationer ingen reell påverkan. Av denna anledning är det viktigt att fritidsledarna sätter relationerna till besökarna i första rummet. Att ha en relation är inte endast att känna till besökarnas namn. En bra relation bygger man över tid. De starkaste

relationerna är inte de som uppstår spontant – provningar kan ibland skapa förutsättningar för starkare anknytning. Att som fritidsledare dra sig för att ryta i då det är befogat eftersom man inte har en bra relation till den aktuella besökaren kan upplevas som kontraproduktiv. En rak och tydlig person däremot är det få som inte respekterar. Hållbara relationer bygger på ömsesidig respekt. Ett sätt för en fritidsledare att visa respekt för besökarna är att visa intresse för deras bakgrund, att hålla sig uppdaterad med de aktuella ungdomskulturerna och visa intresse och införskaffa kunskap om ungdomarnas sociala levnadsvillkor.

Det är förstås även viktigt att ifrågasätta och "störa" de ungdomar som har en glorifierande attityd till droger, kriminalitet, kränkningar och trakasserier, att bemöta den ibland tuffa atmosfären på gården. Denna typ av yttringar är många gånger en provokation, en inbjudan till dialog. Ta den.

Forskning om gynnsamma förhållanden i ungdomsmiljöer

Ovanstående punkter är till stor del privat tyckande. Eftersom det inte finns särskilt mycket forskning om gynnsamma förhållanden på fritidsgårdar har jag tittat på två beslätade teori-bildningar som ger sig på att specificera vilka förutsättningar som krävs för att skapa goda villkor för barn och ungdomar. Dessa förutsättningar är inte specifika för fritiden utan är generella principer.

Social kontrollteori

En av de mest betydelsefulla teorierna om hur man ska förstå utvecklingen av en kriminell karriär är teorin om social kontroll (Hirschi 1969).

Egentligen fokuserar teorin på att förstå varför de flesta av oss trots allt följer de lagar och normer som genomsyrar samhället, snarare än att fokusera på varför vissa blir kriminella (trots titeln på Hirschis bok: Causes of delinquency). Hirschi utgår från att alla människor har förutsättningar för att utföra brottsliga handlingar men att det är den sociala kontrollen, snarare än höga moraliska ideal, som är det förhållande som bäst förklarar varför de allra flesta i de flesta situationer trots allt betar sig i enlighet med lagar och normer. Detta antagande ligger inte i fas med hur man normalt ser på moralutveckling. De allra flesta universitetsutbildade pedagoger och socialarbetare i Sverige (och i många andra länder) har blivit undervisade i Kohlbergs idéer om barn och ungdomars moralutveckling. Enligt Kohlberg, som byggde vidare på Piagets teorier, befinner sig tonåringar i det tredje eller fjärde stadiet av moralutveckling (så kallad konventionell moral). I detta stadium antas tonåringar styras av en önskan att följa lagar och regler och leva upp till samhälleliga förväntningar, snarare än att de styrs av rädsla för upptäckt eller bestraffning (Kohlberg 1981, Gibbs, Arnold, Ahlborn & Cheesman 1984). Enligt social kontrollteori ökar sannolikheten att tonåringar bryter mot regler och normer i situationer då risk för upptäckt är minimal. Enligt Piaget och Kohlberg stämmer inte detta då de flesta tonåringar har nått upp till den konventionella nivån i moralutvecklingen, då man införlivat samhällets normer och regler.

En central term i social kontrollteori är social anknytning (eng. bonding). Med anknytning menas här att man tagit till sig samhällets regler och gjort dem till sina vilket i sin tur leder till att man betar sig som de flesta andra. Anknytningen avgörs av fyra faktorer: känslomässiga relationer, engagemang, deltagande och tilltro

till de värden man anknyter till. Hirschi menar att ju starkare anknytningen är till delar av samhället, som familj, skola och till exempel fritid, desto mindre är sannolikheten att unga ägnar sig åt normbrytande beteende. Svag anknytning ökar sannolikheten för detta genom att individen har mindre att förlora än den som har en stark anknytning. Känslomässiga relationer har att göra med individens intresse och känslighet inför andra, helt enkelt hur starka band individen har till andra. Hirschi menar att unga med någorlunda starka band till föräldrarna i mindre utsträckning ägnar sig åt normbrytande beteende eftersom konsekvenserna av detta kan inverka negativt på denna relation. Hirschi menar dessutom att lågpresterande skolelever, de som inte når skolans mål, genom en kedja av mekanismer (bland annat låg skolprestation) som leder till vantrivsel i skolan blir benägna att avvisa auktoriteter såsom lärare och andra som bestämmer. Dessa elever kan även välja att bryta mot normer för att ta avstånd och visa sitt missnöje.

Engagemang i denna teori har att göra med hur mycket tid, energi och ansträngning som man ägnar åt aktiviteter i samhället. Tanken är att individer som investerar tid och engagemang i aktiviteter inom olika områden blir mindre benägna att genom normbrytande beteende riskera sin sociala position. Ju mer individen investerar i tid och relationsskapande, desto mer slår denne vakt om sina relationer. Den tredje komponenten är deltagande. Detta har att göra med hur mycket tid man investerar i aktiviteter. Om individen är engagerad i socialt accepterade aktiviteter så kommer denne helt enkelt att i mindre utsträckning ha tid över till att hitta på rackartyg. Den sista komponenten handlar om tilltro. Det handlar om vilken tilltro man har till samhället. Respekterar individen den rådande

moralen, respekterar denne samhällsauktoriteter och den samhällsordning som råder?

Social utvecklingsmodell

Hawkins och Weis (1985) har integrerat social kontrollteori med inlärningsteori (Akers, Krohn, Lanza-Kaduce & Radosevich 1979) till något de kallar en social utvecklingsmodell (eng. social development model). Hawkins och Weis menade att känslomässiga relationer; engagemang, deltagande och tilltro inte på ett tillfredställande sätt förklarar hur sociala band utvecklas i till exempel en familj eller i en skola. En vidare förklaringsmodell krävs menar de, där social inlärningsteori beaktas. Social inlärningsteori utgår från att beteenden är inlärd och upprätthålls genom att de leder till belöning. Om ett beteende leder till oönskade konsekvenser kommer det att upphöra. Den sociala utvecklingsmodellen utgår ifrån att barn lär sig mönster av beteenden via omgivningen. Dessa beteenden fås genom framför allt fyra olika källor: upplevda möjligheter att delta i aktiviteter med andra människor, faktiskt deltagande, social kompetens eller känslan att besitta tillräckliga kunskaper för att engagera sig och upplevelsen av belöning för deltagande och engagemang. Vad ger detta individen? Forskarna antar att individen kommer att bete sig i enlighet med samhällets normer och regler beroende på om de som individen har sociala band till hyser lojalitet till samhället (Catalano, Haggerty, Oesterle, Fleming & Hawkins 2005).

Teorier som bygger på social kontroll betonar betydelsen av anknytning till samhällets institutioner som familj och skola, men självklart också till fritid. Man antar att människor beter sig i enlighet med samhällets lagar och regler därför att de inte vill riskera sina relationer till

föräldrar och andra företrädare för samhällets institutioner.

Den sociala utvecklingsmodellen inkluderar även de sociala konsekvenserna av beteenden – individens inlärningshistoria. Båda dessa teorier utgår från att det existerar en god relation mellan till exempel barn och föräldrar och att denna relation är värd att slå vakt om. Vid avsaknad av anknytning ökar sannolikheten att individen inte lägger band på sig utan känner sig fri att i vissa situationer medvetet bryta mot gällande regler och normer. Dessa idéer markerar en viktig poäng: det är oerhört viktigt att alla barn och unga har någon bra förebild som de tillåts knyta känslomässiga band till. I många fall är denne en förälder men om föräldrar av olika anledningar inte kan leva upp till detta krävs ställföreträdande föräldrar. Det kan vara en mormor, en lärare, en idrottsledare eller varför inte en fritidsledare.

Synen på ungdomar och öppen verksamhet

Den öppna verksamheten på fritidsgården riktar sig till alla. Verksamheten är dock framförallt utformad med tanke att attrahera ungdomar med en så kallad expressiv personlighet och livsstil (Ardström 1995). I fritidsvärlden menar man att unga grovt kan delas in i två kategorier, de expressiva och de instrumentellt orienterade. Unga med en expressiv personlighet kännetecknas av att de föredrar aktiviteter som ger dem omedelbar behovstillfredsställelse. Man tänker

sig att dessa unga föredrar fritidsaktiviteter som är kravlösa och som saknar långsiktiga mål. Dessa ungdomar föredrar således aktiviteter som diametralt avviker från aktiviteter och verksamheter som premieras av det konventionella samhället, till exempel skolan och det moderna arbetslivet. Unga med en instrumentell orientering däremot är unga som trivs i skolan och/eller engagerar sig i organiserade fritidsaktiviteter

(Blomdahl & Claesson 1989). Många fritidsgårdar är uttalat inriktade mot de expressiva ungdomarna. Denna inriktning är den ursprungliga och den har en lång tradition som är väl förankrad i fritidsledarkåren. Den öppna verksamheten som utgör ryggraden i många kommunala fritidsgårdar är tänkt att

tillfredsställa denna målgrupp. Det finns forskning som belyser detta, vilket presenteras i andra kapitel i denna antologi.

Öppen verksamhet riktar sig alltså framförallt till så kallade expressiva ungdomar. Man vet också att dessa ungdomar har sämre förutsättningar än andra, de är ungdom i riskzon i begreppets vidaste bemärkelse. Otaliga undersökningar som bygger på ovanstående antaganden bekräftar denna bild, inklusive studier gjorda av medarbetare vid den forskargrupp jag tillhör.

Det är just precis här jag inte får ihop det. Om man är nöjd med tingens ordning, om fritidsledare inte tror att det går att göra något för att bryta denna underordning av de ungdomar de vänder sig till, då anser jag att de gör helt rätt i att fortsätta jobba med denna inriktning.

”I fritidsvärlden menar man att unga grovt kan delas in i två kategorier, de expressiva och de instrumentellt orienterade.”

Att dela upp ungdomar i expressiva och instrumentella och att på förhand tro sig veta vad de föredrar. Men om man har några som helst ambitioner att förebygga eller främja, om man tror att fritiden kan göra skillnad, då är man illa ute om man biter sig fast vid denna hundraåriga tradition. Jag kan inte förstå att vuxna i detta sammanhang inte tar mera ansvar och försöker förändra de unga som kommer till gården. Har man inte kommit längre? Är det bara så att vuxna vill hålla buset från gatorna? I så fall har man lyckats. Om man har andra ambitioner, tror då vuxna att de unga vet sitt eget bästa? Jag menar att bara för att vuxna tror att de man antar vara expressiva efterfrågar kravlös verksamhet med kortsiktiga mål så är det också det de ska erbjudas. Eller är det rädslan för att mista dessa ungdomar från fritidsgården som gör att fritidsledare försöker gå dem till mötes? Jag har inga svar på dessa frågor. Men jag är bekymrad.

Jag vill vända på detta. På fritidsgårdarna vet personalen sedan länge att de man kallar expressiva är en stor grupp av besökare på gården. Inför detta faktum frågar jag mig om den öppna pedagogiken och inriktningen på expressiva ungdomar erbjuder en gynnsam miljö för dessa. Jag kanske har ett annorlunda perspektiv. När jag talar om gynnsam miljö menar jag en miljö som kan bidra till att dessa negativa förutsättningar tonas ned eller rentav kan överbryggas till något som främjar en god anpassning eller förebygger en negativ. Jag kan tycka att det är fejt och populistiskt att endast erbjuda det som man tror efterfrågas, utan att se till vad dessa ungdomar från ett vuxet och samhälleligt perspektiv behöver. Jag menar att en allmänt finansierad ungdomsverksamhet inte bör syssla med verksamhet som inte gynnar samhället eller individerna den betjänar. Alternativet måste inte vara att de så kallade expressiva ungdomarna

uteblir om verksamheten breddas. Fritidsledare med fingertoppskänsla, de professionella, bör veta hur mycket de kan förändra för att snärja besökarna. Jo, jag skrev snärja. Jag menar att denna grupp unga med dåliga erfarenheter från till exempel skolan är de som framförallt behöver en konstruktiv fritid som en andra chans. Som det är idag är det de som trivs i skolan och presterar bra som är inne i en positiv spiral. De gör bra ifrån sig i skolan och på fritiden ägnar sig många av dem åt aktiviteter som leder till konkreta mål. Sådant som får dem att bli varse att de är duktiga. Detta är jättebra.

Jag tror dock att det finns andra än de som gör bra ifrån sig i skolan som denna typ av aktiviteter skulle vara bra för. De så kallade expressiva. Tänk om även de involverades i aktiviteter som ger känslan av att lyckas, att de regelbundet fick känna att de är bra på något. Tänk om de också använde en del av sin fritid till aktiviteter som bekräftar dem och som bygger upp deras självförtroende. Problemet är att dessa ungdomar inte själva i någon utsträckning söker sig till denna typ av fritidsaktiviteter. Det är lätt att förstå att de föredrar annan typ av fritidsaktiviteter. Om man har förväntningar på misslyckande inför situationer där man förväntas leverera, är det lätt att förstå att man drar sig undan situationer som kan försätta en i ytterligare misslyckanden (Nurmi 1993).

Strukturerade aktiviteter – leder till social anpassning?

I detta avsnitt kommer jag gå igenom några studier som gjorts av forskare vid Center for Developmental Research, vid Örebro universitet. Studierna jag tar med i denna översikt belyser sambanden mellan fritidsaktivitet och olika aspekter av social anpassning. Några av dessa be-

rördes översiktligt inledningsvis i detta kapitel. Med social anpassning avses i vilken utsträckning ungdomar ägnar sig åt normbrytande beteenden, om de använder alkohol och droger, hur de klarar sig i skolan och så vidare.

Jag inleder med en studie som jämför den typiske fritidsgårdsbesökaren med unga som ägnar sig åt annat än fritidsgården på sin fritid. Resultaten från denna studie visar att fritidsgårdsungdomar dricker mera alkohol, använder droger i större utsträckning och de åker oftare fast för polisen än unga som gör annat än är på fritidsgården på sin fritid.

Nästa studie undersöker om det är så att unga med en viss bakgrund i större utsträckning söker sig till fritidsgårdar och att denna selektion är orsaken till att vi finner flera med problem på gården. Denna studie tittar även på om det kan vara fritidsgården i sig som miljö som orsakar dessa skillnader mellan besökare och de som gör annat på sin fritid. För det tredje ska jag presentera en studie som tittar på om inträde i fritidsgårdsmiljön sammanfaller med ökade problem.

Är det en överrepresentation av ungdomar i riskzonen bland fritidsgårdsbesökarna? Denna forskningsfråga ställdes i en studie av Mahoney och Stattin (2000). Tanken var att undersöka om olika typer av fritidsaktiviteter hänger ihop med aspekter av social anpassning. Den teoretiska utgångspunkten var att unga som åtminstone i någon utsträckning ägnar sig åt aktiviteter som utvecklar någon förmåga borde ha en bättre social anpassning än unga som inte ägnar sig åt sådana aktiviteter på sin fritid. Som alla vet är det en enorm skillnad i struktur mellan till exempel cellolektioner och att hänga med kompisarna på stan. I studien definierade forskarna organiserade aktiviteter som:

- En aktivitet som unga utövar tillsammans med jämnåriga.
- Det finns en vuxen ledare närvarande.
- Man träffas minst en gång i veckan på en förutbestämd tid. Enligt denna definition räknas inte öppen fritidsverksamhet som organiserad verksamhet.

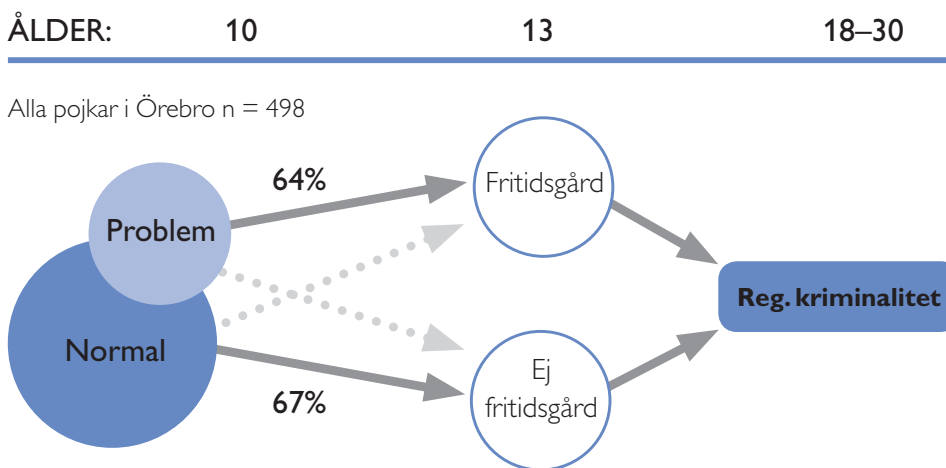
I denna studie ingick ett representativt urval av 703 stycken 14-åriga pojkar och flickor. Forskarna delade in ungdomarna i fyra grupper som jämfördes med varandra i olika avseenden; ungdomar som endast engagerar sig i strukturerade aktiviteter (dessa utgjorde ca 45 procent av undersökningsgruppen); ungdomar som både ägnar sig åt organiserade aktiviteter och går på fritidsgården (32 procent); ungdomar som endast går på gården (9 procent) samt slutligen de ungdomar som inte gör något av ovanstående (14 procent). Resultaten visar tydligt att unga med engagemang i strukturerade aktiviteter uppvisade lägst grad av olika typer av anpassningsproblem. Engagemang i ostrukturerade aktiviteter (fritidsgården) hängde ihop med relativt höga nivåer av anpassningsproblem, som till exempel att ha blivit tagen av polisen för något olagligt man gjort inklusive blivit omhändertagen för berusning på allmän plats, berusningsdrickande eller haschrökning. I stort var resultaten lika för pojkar och flickor. Men pojkarna hade överlag högre nivåer av problembeteenden. Slutsatser från denna studie är att det är en överrepresentation av unga med problembeteenden bland fritidsgårdsbesökare. Detta resultat borde inte vara överraskande för någon i branschen. Nästa studie av Mahoney, Stattin och Magnusson (2001)

fick dock många att höja på ögonbrynen. Forskningsfrågan var: Varför är fritidsgårdsbesökare mer problemtygda? Ett vanligt svar på denna fråga hänvisar till selektion, det vill säga att det inte är en slumpmässig grupp unga som söker sig till fritidsgården. De som söker sig dit har en mera problematisk bakgrund.

Att undersökningar visar att fritidsgårdsungdom är mer problemtygd har enligt denna förklaringsmodell således ingenting med gården i sig att göra. De som söker sig dit tycks vara personer med mer problem helt enkelt. Det är en möjlig förklaring. En annan förklaring är att unga socialiseras på ett negativt sätt på gården. De kommer dit som oförstörda ungdomar och efter en tid där utvecklas de till förhårdade värstingar. Vi kan kalla denna förklaring socialisation, problemen uppkommer eller förstärks på gården. Detta undersöktes

med en longitudinell design (Mahoney, Stattin & Magnusson 2001), forskarna använde sig av data från en representativ grupp som följts under lång tid, den så kallade IDA-studien (Magnusson, Dunér & Zetterblom 1975). Mahoney och medarbetare fokuserade på pojkar i sin studie. De inledde med att göra en indelning av alla pojkar i studien, cirka 500 stycken. Utifrån lärarskattningar delade forskarna in pojkarna i en så kallad normal grupp kontra en grupp unga med förhöjda problem (enligt deras lärare) vid 10 års ålder. Normalgruppen bestod av 71 procent av alla pojkar och den andra gruppen av resterande 29 procent.

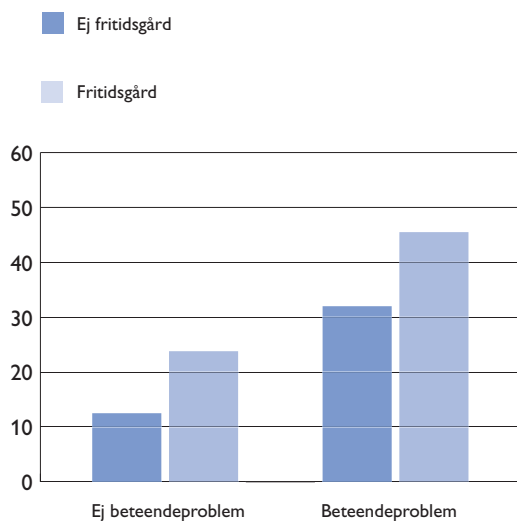
Först undersökte forskarna om det förekommer selektionsprocesser (figur 3.3). De tittade helt enkelt efter om det var en överrepresentation av unga med lärarskattade problem som sökte sig till fritidsgården när de

Figur 3.3. Longitudinell design där lärarskattat problembeteende vid 10 års ålder sätts i relation till fritidsgårdsbesök vid 13 års ålder. Vilket i sin tur relateras till kriminalitet vid 18–30 års ålder:

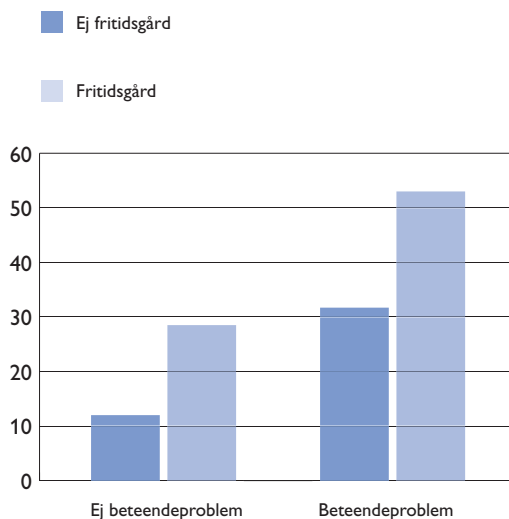
Källa: Mahoney, Stattin och Magnusson (2001).

var tillräckligt gamla för att få gå dit vid 13 års ålder. Endast en minoritet (33 procent) av pojkar från den så kallade normalgruppen sökte sig till fritidsgården vid 13 års ålder medan en majoritet (64 procent) av pojkarna från gruppen, som enligt deras lärare vid 10 års ålder hade mer problem, sökte sig till fritidsgården vid 13 års ålder. Detta resultat stöder idén om selektion. Forskarna studerade även anpassning i vuxen ålder för dessa pojkar. De fann då att de pojkar som vistats på fritidsgården, oavsett vilken lärarskattad grupp de tillhörde, i mycket större utsträckning förekom i polisens register vid 18 och 30 års ålder än de som inte vistats på fritidsgården under sin uppväxt.

Figur 3.4. Andel pojkar som registrerats för brott upp till 18 års ålder.

Källa: Mahoney, Stattin och Magnusson (2001).

Figur 3.5. Andel män som registrerats för brott mellan 18 och 30 års ålder.

Källa: Mahoney, Stattin och Magnusson (2001).

I en analys där forskarna kontrollerat för personlighetsegenskaper, familjefaktorer och socioekonomiska faktorer vid 10 års ålder visade sig fritidsgårdsbesök vara ett förhållande som starkt förklarar kriminalitet senare i livet. Selektionsförklaringen är således inte hela sanningen. Det tycks även förekomma en negativ socialisation.

I en annan studie med endast flickor framkommer en lite annorlunda bild (Stattin, Kerr, Mahoney, Persson & Magnusson 2005). Forskarna frågade sig varför det tycks vara en viss grupp av flickor som besöker fritidsgårdarna.

Även bland flickor kunde forskarna slå fast att det finns en relation mellan fritidsgårdsbesök och normbrytande beteenden även när de kontrollerat för personlighetsegenskaper, familjefaktorer och socioekonomiska faktorer vid 10 års ålder. Men bland flickor tycks det inte

vara fritidsgårdarna i sig som förklarar sambanden. Det var snarare det faktum att dessa flickor i större utsträckning kom i kontakt med kamrater, inklusive pojkvänner, som ägnar sig åt normbrytande beteenden.

Att umgås med många kamrater som är fritidsgårdsbesökare visade sig vara en kombination som är särskilt ogynnsam. Flickor som är fritidsgårdsbesökare umgås mest med andra fritidsgårdsbesökare. För flickor är det inte gården i sig som hänger ihop med problem. Att vara en fritidsgårdsbesökare men inte bara umgås med andra fritidsgårdsbesökare visade sig inte vara förknippat med problem. Eller att vara på gården utan att ha särskilt många kompisar är inte heller associerat med problem, åtminstone inte med normbrytande beteende.

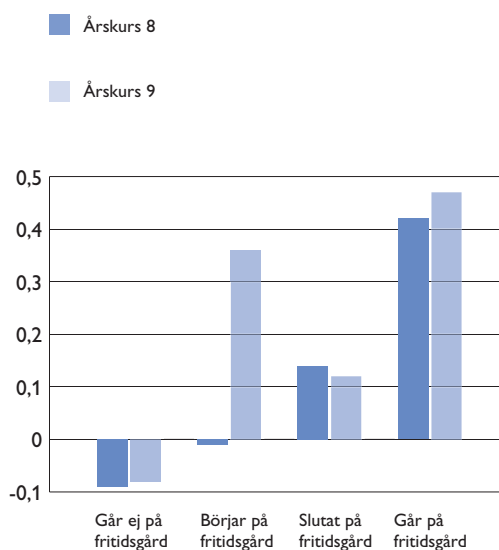
Hänger problembeteenden tidsmässigt ihop med inträde i fritidsgården? Minskar problembeteenden när ungdomar slutar gå på fritidsgården?

Ökar problemen beteenden på fritidsgården?

I en publicerad studie av Mahoney, Koutakis och Stattin tittade vi på om inträde i fritidsgården hänger ihop med en ökning av problembeteenden. Men också om problembeteenden minskade när ungdomar slutar vara på gården. Vi använde oss av en longitudinell studie över 18 månader med 1 200 stycken 14–15-åringar. Även här delade vi in ungdomarna i fyra grupper utifrån engagemang i fritidsgården vid 14 och 15 års ålder. Den första gruppen bestod av pojkar och flickor som inte vistats på fritidsgården, vare sig vid 14 eller 15 års ålder (56 procent). Nästa grupp var de som börjar vara på gården, de gick inte dit vid 14 års ålder men började vid 15 års ålder (8 procent). Den tredje

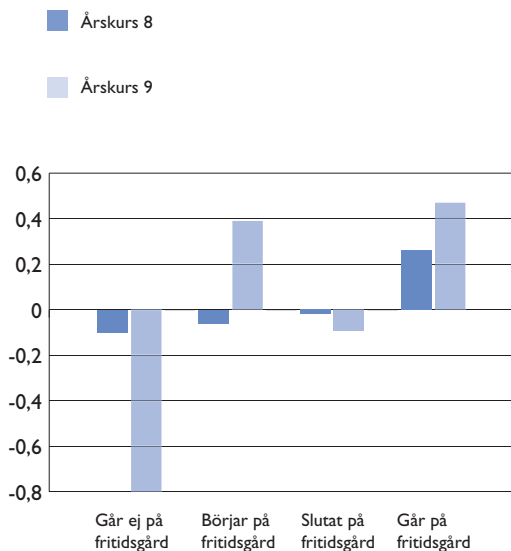
gruppen var de som slutade, de vistades på gården vid 14 års ålder men inte vid 15 års ålder (17 procent). Den sista gruppen var de som var fritidsgårdsbesökare både vid 14 och 15 års ålder (19 procent).

Vi ville undersöka om problembeteenden hänger ihop med in- och utträde i fritidsgårdsverksamhet. Resultaten visade på en ökning av problem för de som började vid 15 års ålder. Det handlar om en ökning i tillgreppsbrott, våldsamt beteende, narkotikaanvändning och att bli tagen av polis. Det var stora skillnader mellan de som var fritidsgårdsbesökare och de som inte var det, precis som tidigare studier visat. Bland dem som slutade gå till gården vid 15 års ålder observerades ingen minskning av problembeteenden förutom ett undantag, att bli tagen av polisen.

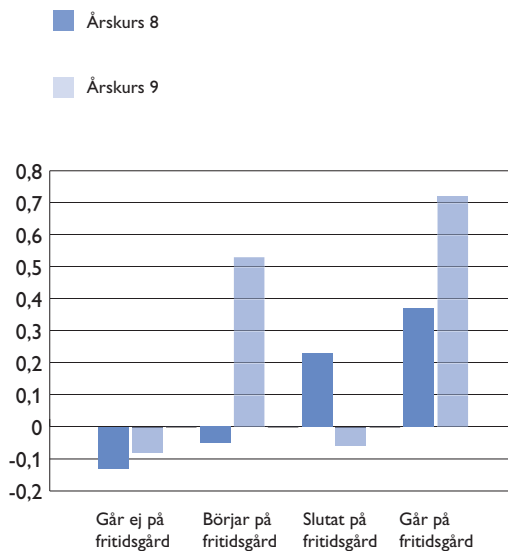
Figur 3.6. Andel självrapporterade tillgreppsbrott.

Källa: Mahoney, Koutakis och Stattin (2002).

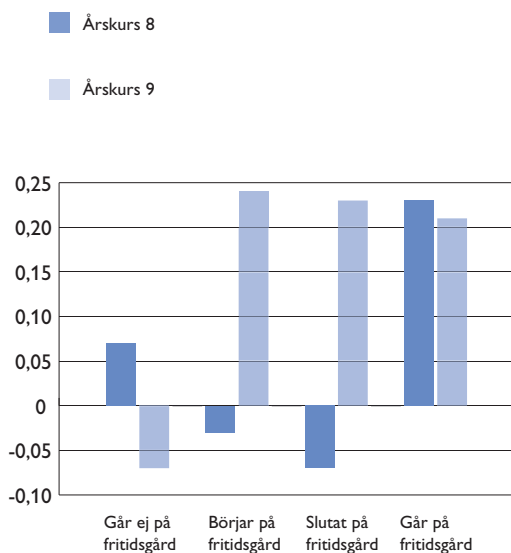
Figur 3.7. Andel självrapporterat våld.

Källa: Mahoney, Koutakis och Stattin (2002).

Figur 3.9. Andel självrapporterad poliskontakt.

Källa: Mahoney, Koutakis och Stattin (2002).

Figur 3.8. Andel självrapporterad narkotikaanvändning.

Källa: Mahoney, Koutakis och Stattin (2002).

Sammanfattningsvis visar denna studie att problembeteenden hänger samman i tid med inträde i gårdsverksamhet. Vid utträde finns problemen kvar. Figur 3.6–3.9 anger så kallade z-värden, det innebär bland annat att värdet 0 i figuren är medelvärdet för samtliga grupper. De inbördes relationerna mellan grupperna är dock oförvanskade.

Om orsak och verkan

Undersökningsresultaten jag redogjort för måste tolkas med försiktighet. Som jag tidigare nämnt har olika undersökningsdesigner olika egenskaper, dessa egenskaper påverkar vilka slutsatser man kan dra utifrån dess resultat. Nämnade studier kan inte var för sig uttala sig om orsak-verkan, detta av framförallt fem skäl. För det första, undersökningsresultaten kommer från

deskriptiva (beskrivande) studier som egentligen endast avspeglar samband (glassförsäljning och drunkningsolyckor är också samband). För det andra kan det finnas faktorer som forskarna inte beaktat och tagit hänsyn till som bättre kan förklara resultaten. Detta faktum måste man vara ödmjuk inför. Notera dock att forskarna tagit hänsyn till och kontrollerat för flera bakgrundsfaktorer som man utifrån tidigare forskning vet hänger ihop med en dålig utveckling. Mahoney, Stattin och Magnusson (2001) samt Stattin, Kerr, Mahoney, Persson och Magnusson (2005) kontrollerade för såväl föräldrars oro (kring till exempel vad ungdomarna gör av med sina pengar på och barnens skolarbete), personlighetsegenskaper (aggressivitet, motorisk oro och koncentrationsproblem), popularitet bland klasskamrater (utifrån sociogram), familjefaktorer (om ungdomarna bor tillsammans med båda sina biologiska föräldrar) som socioekonomiska faktorer (föräldrars utbildning och inkomst samt bostadsstorlek). Trots detta visade sig fritidsgårdsbesök ha ett förklaringsvärde i att förutsäga kriminalitet.

För det tredje vet vi inte exakt vad som länkar samman fritidsgårdsbesök med framtida kriminalitet – är det bristen på struktur, för få vuxna, ett negativt kamratinflytande eller något annat? För det fjärde, undersökningarna studerar fritidsgårdar. Som om de är homogena. Det vet ju alla att det finns en variation i ambitionsnivå och funktion på olika fritidsgårdar. Här dras alla

fritidsgårdar över en kam. Det som presenteras är medelvärden. Det säger således ingenting om hur det är på enskilda gårdar. Trots detta ger medelvärdesberäkningar vid handen att fritidsgårdsbesök i stort är förknippat med anpassningsproblem. För det femte vet vi inte hur läget skulle vara om det inte fanns fritidsgårdar i regionen. Det kanske skulle vara mindre problem eller mer, därom kan vi bara spekulera. Jag har tidigare genomfört en fallstudie (som inte berörs i detta kapitel) där vi tittat på ett samhälle som inte har någon fritidsgård eller liknande träffpunkt för ungdomar och jämfört nivån av ungdomsproblem med ett liknande samhälle som har en fritidsgård. Resultaten visar att det inte är några skillnader i problemnivåer. Det är alltså varken bättre eller sämre där det finns en fritidsgård. Fördelningen av ungdomar med anpassningsproblem såg dock annorlunda ut. I samhället som saknar fritidsgård är det inga systematiska skillnader i ungdomsproblem utifrån fritidsaktiviteter. Resultaten från denna fallstudie måste dock tolkas med försiktighet eftersom det just är en

fallstudie (Koutakis & Stattin 2001).

Undersökningensresultaten är således behäftade med metodologiska brister. Jag vet ingen studie som är helt fri från brister. Så en viss försiktighet i tolkningen av resultaten måste iaktas. Dock är det så att flera av studierna är gjorda med olika data, men resultaten är samstämmiga. Om resultaten saknade förankring i verklig-

” Hur som helst, en slutsats vi kan dra är att fritidsgårdar inte nödvändigtvis fungerar som en skyddande miljö för ungdomar. Vissa kan fungera på motsatt sätt.”

heten kan man inte förvänta sig samstämmighet. Hur som helst, en slutsats vi kan dra är att fritidsgårdar inte nödvändigtvis fungerar som en skyddande miljö för ungdomar. Vissa kan fungera på motsatt sätt.

Relationen mellan fritidsaktivitet och problembeteenden

Fritidsgårdsbesökare uppvisar en mer problematisk anpassning än ungdomar som gör annat på sin fritid. Dessa resultat kan inte enbart tillskrivas selektionseffekter. Man måste även beakta socialisation. Även efter kontroll för personlighet, familj och socioekonomiska faktorer så framstår fritidsgården som en viktig faktor i att förutspå framtida kriminalitet.

Även om dessa studier bygger på samband (korrelationer) är det rimligt att anta att det ligger något mer än bara slumpmässiga samband bakom alla analyser. Studierna jag redovisat pekar entydigt åt samma håll.

Sammanfattningsvis pekar ovanstående studier på att vissa fritidsaktiviteter hänger ihop med en dålig anpassning medan andra hänger ihop med en god. Det tycks vara samma mekanismer som är verksamma på fritidsgårdar som på andra platser där en negativ gruppdynamik uppstår (McCord 1978, Dishion, McCord & Poulin 1999).

Ur ett förebyggande perspektiv menar jag fortfarande att fritidsgården utgör en unik möjlighet att förebygga problem (Koutakis 2000, Ardström 1995). Allt för sällan tas dessa möjligheter tillvara. Fritidsgården är unik i och med att den lockar till sig ungdomar, även unga med problem. De kommer dit av fri vilja. Men för att fritidsgården ska fungera förebyggande eller främjande krävs radikala förändringar i ambitionsnivå och syfte med verksamheten. Jag ska

ge ett exempel på ett lovande utvecklings- och fortbildningsprojekt.

Fallstudie på annorlunda fritidsgård

Vi gjorde en fallstudie på en fritidsgård som stack ut ur mängden. Det var en gård som i många avseenden skiljde sig från de andra. Den uppfyllde flera av punkterna vi listade tidigare. På gården hade anställda en så pass avvikande syn på sitt uppdrag att de var uteslutna ur fritidsgårdsgemenskapen i staden de verkade. De hade en klar ambition och tydliga mål med sin verksamhet, de var drivande i samverkan kring enskilda, hade en stabil personalgrupp av huvudsakligen fast anställd personal, kontinuitet i verksamheten och sociala ambitioner med verksamheten. Vi genomförde en separat analys där denna fritidsgård jämförs med övriga gårdar i kommunen. Resultaten visade att inträde i fritidsgårdsverksamhet på den aktuella gården inte var förknippat med ökade anpassningsproblem, så som tidigare redovisats varit fallet i övriga gårdar i kommunen. Av detta kan vi dra åtminstone två slutsatser. För det första är det skillnad på gård och gård. Det är meningslöst att tala om att fritidsgårdar i allmänhet är si eller så. För det andra, att det finns gårdar som fungerar bra, även om majoriteten i våra undersökningar inte skapar goda förutsättningar för besökarna och alltså inte är förknippade med en god psykosocial anpassning hos besökarna.

Vantör

Vår forskning fick, som nämnades inledningsvis, i förvanskat skick stort genomslag i medierna, men även inåt – gentemot fritidsledarna. De såg på mig som någon som bara pekar på brister i verksamhet och synsätt. Under denna tid fick

jag många ovänner, många knöt näven i fickan, medan andra kanaliserade sin vrede i utrop eller via e-post. Jag antar att endast en bråkdel av dessa nådde mig, eftersom några fritidsledare propagerade för att man skulle ignorera mig. Hur som helst, jag har aldrig fått så mycket hatmejl som under denna tid. Paradoxalt nog så hade man i många fall bestämt sig för att tycka illa om mig utifrån mediernas rapportering, inte genom att direkt höra eller ta del av det jag skrivit eller sagt.

En aktör som visade stort kurage och tog ansvar var Fritidsforum. De anordnade en rad föreläsningar runt om i landet där jag och representanter från Fritidsforum (framförallt Thorsten Laxvik) fick debattera våra olika ståndpunkter. Mitt budskap under dessa föreläsningar var tudelat. För det första, fritidsgårdar har många brister, vissa insatser är eller kan vara kontraproduktiva. För det andra, fritidsgården har enorma möjligheter att främja en god utveckling och att förebygga anpassningsproblem. I efterhand vill jag tro att dessa föreläsningar rörde om i verksamheten, jag vet dock att många i stort endast uppfattade mig som kritisk till verksamheten.

En gård hörde av sig till mig och sa ungefär såhär: Okej, vi har hört dig kritisera fritidsgårdsverksamhet i allmänhet, du har även talat om fritidsgårdens outnyttjade potential. Exakt vad menar du? Hur kan vi tillämpa denna kunskap på vår verksamhet i stadsdelen Vantör i Stockholm? (detta hände innan stadsdelarna Årsta och Vantör slogs ihop 2007). Jag blev ställd av att få frågan, jag är ju ingen fritidsforskare eller praktiker. Jag har aldrig jobbat på en fritidsgård. Jag kunde dock inte avfärda deras frågor eller inbjudan till ett samarbete kring fritidsledarrollen. Här utmanades min trovärdighet. Eftersom detta samarbete kommer att redogöras för och publiceras på annat

håll kommer jag här att endast översiktligt beskriva processen med några punkter.

Att definiera fritidsledarrollen

Inledningsvis kom mycket av våra diskussioner att handla om fritidsledarrollen. Vad är en fritidsledare, var börjar och slutar fritidsledarrollen? Min roll i detta arbete var inte att komma med konkreta svar, det var snarare att ställa frågor. Dessa diskuterades sedan på gemensamma träffar i personalgruppen. Andra frågor som behandlades på samma sätt var vilken mening och funktion fritidsgården fyller. Hur kan öppen verksamhet främja en god anpassning bland besökarna?

Vi såg ganska snart att återkopplingen till fritidsledarna ofta var otydlig. Detta betraktades som ett stort problem. En målare kan väldigt tydligt se resultatet av sitt arbete, denna återkoppling är viktig för utvecklingen och motivationen. Blev det fint? Gjordes rätt förbehandling innan ytorna målades? Valdes rätt färgtyp? Rann färgen på besvärliga ställen? Vad bör jag tänka på till nästa gång? Denna typ av reflektioner efter ett dagsverke är viktiga för utvecklingen av en hantverkares yrkesskicklighet. Om man målar i mörker och ingen tittar på resultaten finns inga incitament för att lägga manken till. Ungefär så tänkte jag på fritidsledarrollen, hur kan man som fritidsledare veta att man gjort ett bra jobb en kväll? När man som fritidsledare jobbar med människor kan man inte lika enkelt läsa av resultaten av sitt arbete. På detta vis är fritidsledarrollen ett väldigt otacksamt yrke, det är först när något dåligt sker som det uppmärksammas. Gör man något bra märks det inte eller tas för givet. Jag tror att fritidsledare precis som andra yrkesutövare behöver snabb återkoppling, så de blir varse direkt om de gör något bra. Men också att an-

dra kan se att de är skickliga. Ett sätt att lösa detta är att alla medarbetare får en specifik uppgift varje kväll. Att försöka lära känna en besökare man inte fått grepp om eller att försöka få till ett förtroget samtal med någon angelägen besökare.

Till viss del är detta en ledningsfråga. Att göra verksamheten målstyrd. Att dela ut uppdrag till medarbetarna. Ledningen måste även kunna läsa av resultaten av fritidsledarnas arbete. Av denna anledning startades ett dokumentationsprojekt: varje kväll dokumenterades kvällen, men inte bara med det gamla vanliga: antal besökare, könsfördelning etcetera, utan fritidsledarna beskrev även hur kvällen varit, i vilken utsträckning respektive medarbetare nått sina tilldelade mål samt vilka mål de haft för kvällen.

Det är viktigt att understryka att processen som ledde fram till detta arbetssätt tog form utifrån de anställdas diskussioner. Det var de som fann lösningarna, jag ställde frågorna.

Konsekvenser av ett reflekterande arbetssätt

Dessa resultat är till sin natur svåra att kvantifiera. Man kan se dem som kvalitativa markörer på en förändring. Hur stor denna förändring är kan man dock inte uttala sig om, vi har ju inte den exakta nivån innan eller något annat att jämföra med. På grund av detta kommer jag att kortfattat redogöra för vilka områden en förändring kommit till stånd. Tanken är att i ett framtida projekt bygga in en bättre utvärderingsdesign för att i andra termer kunna uttala sig om konkreta resultat. Syftet med detta arbete har framförallt varit att sätta igång processer. Nedan kommer jag i punktform att redogöra för några områden som personalen i Vantör lyft fram som positiva förändringar kopplade till vår samverkan.

- En ökad medvetenhet om verksamhetens brister och svagheter. Insikten om att behjärtansvärd verksamhet kan resultera i negativa effekter.
- Utarbetade rutiner för hur och när fritidsledare tar kontakt med föräldrar, socialtjänst med mera.
- Mer långsiktig planering av verksamheten.
- Mer inslag av lärande aktiviteter i verksamheten för besökarna. Exempel är boxningsklubb som etablerats på gården, dansverksamhet, musikverksamhet, hälsotema, städgrupper (på uppdrag av fastighetsägare ta ansvar för till exempel klottersanering, självklart mot betalning).
- Personalen har ökad kunskap om vikten av att bekräfta ungdomarna, kartlägga behoven och situationen i ungdomsgruppen.
- Mycket bättre struktur, dokumentation och uppföljning i verksamheten.
- Bra samarbete med lokalsamhället, till exempel skola, polis och socialtjänst.
- Insikten om att fritiden kan fungera som en andra chans, har ungdomar misslyckats på ett område tillåts de briljera på gården.
- Roliga aktiviteter tillsammans, korpfboll etcetera.
- Loggbok: minnesanteckningar

varje kväll, utifrån dessa planeras verksamhet och aktiviteter framåt.

- Säkrare i yrkesrollen, vilket till exempel märks i att fritidsledarna har kurage att ta kontakt med föräldrar angående ett barn de känner oro för. Utan att ha konkreta bevis men utifrån en erfarenhetsbaserad intuition.

Utvecklingsarbetet i Vantör kan ses om en strävan till allmän utveckling och förkovring men det är även resultatet av en medveten strategi. Genom att personalgruppen fått sig till exempel Social Development Model till livs, samt kunskap om risk- och skyddsfaktorerers betydelse har personalen tillsammans utvecklat sin egen inriktning och strategi. Denna är på intet sätt färdig utan står under ständig omprövning. Målet är ju att främja en god utveckling samt att förebygga problem hos besökarna. Detta tänker personalen sig kunna åstadkomma genom att upprätthålla en gemensam vision om vad man ska tillhandahålla på gårdarna. Man strävar efter att ha tydliga förväntningar på besökarna, det finns även tydliga regler och rutiner. En fördjupad relation till besökarna där de aktivt bjuds in att engagera sig i verksamheten är en annan strävan. Det skapas aktivt tillfällen för detta. Intentionen är att ha inslag i gårdsrutinerna som är aktiviteter vilka på olika sätt leder till en förkovran som boxning, dans, musik, webb, keramik eller annat. Detta gör personalen genom att beakta alla besökares unika förutsättningar och personlighet. Det är också precis vad Social Development Model handlar om. I verksamheten är fritidsledarna som sagt inte helt klara med hur de ska nå ända fram, men riktningen är klar.

Författarens slutord

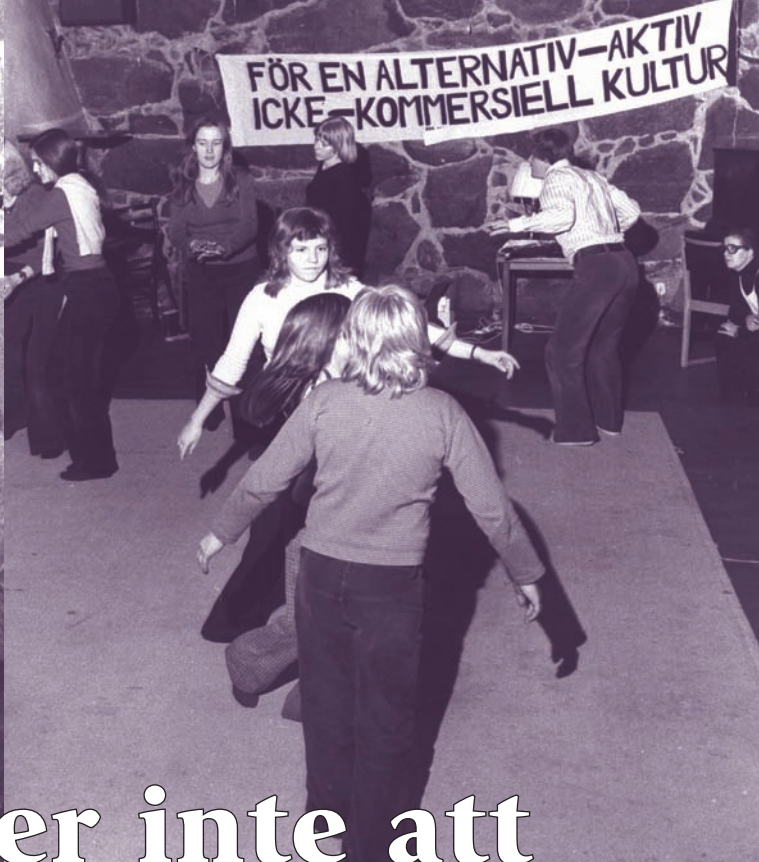
Det finns ingenting som säger att föreningar eller så kallade strukturerade verksamheter skulle ha monopol på att utveckla förmågor och stimulera unga till gradvis större utmaningar. Det är dock vanligt att denna typ av ingredienser i fritidsverksamhet återfinns inom ramen för det man traditionellt förknippar med föreningsverksamhet. Jag menar att det inte måste vara så. Som jag ser det finns det ingenting som hindrar att personalen på fritidsgården i den öppna verksamheten faktiskt kan ha en dold agenda. Locka in ungdomarna i attraktiv öppen verksamhet och kvarhålla/engagera dem genom att erbjuda dem roliga och utmanade aktiviteter. Så att ungdomarna efter ett tag stannar upp och tänker att: "det där som verkade så svårt i förrgår, det fixar jag nästan idag". Även om fasta tider och förutbestämda aktiviteter är bra förutsättningar för att främja lärande och själsligt växande är de inte obligatoriska. En professionell fritidsledare bör med sin fingertoppskänsla ha förmågan att snärja sina besökare och till slut göra dem till "framstegstorskar". Detta kan endast åstadkommas av fokuserade proffs. Alla andra kommer att genomskådas som präktiga och efterhängsna tråkvuxna som inte låter en bara vara. Om gården upplevs så kommer buset, de som vantrivs och misslyckas i skolan att hänga vid korvkiosken istället för att vara på den präktiga och krävande gården. Då har man inte vunnit något. Men om fritidsledarna på gården kan bidra till att besökarna känner att de utvecklar en förmåga, tillåts visa framfötterna och på olika sätt leds in i åtminstone någon aktivitet som de med någorlunda regelbundenhet deltar i – då kan besökarna bli varse att de är bra på något och även de med misslyckandeförväntningar tvingas ompröva sin förväntan.

Jag kan bara spekulera i vad det skulle leda till i termer av beteende. Ungdomarna skulle växa som individer och ompröva synen på sig själva, vilket sannolikt leder till att de skulle se sig själva i en ny dager och tack vare det närma sig utmanande uppgifter på ett annat sätt. Om man på förhand tror att man kommer att misslyckas med ett matteprov är risken större att misslyckas än om man tror att man är kapabel att klara det. Dessa erfarenheter av att lyckas med sådant man företar sig på sin fritid skulle få återverkningar för hur man ser på sig själv vilket i sin tur skulle ge bättre förutsättningar att lyckas i skolan. Detta skulle kunna vara början på en positiv spiral som tar unga med taskiga förutsättningar ur en underordningens och pessimismens grottekvarn upp till en nivå där de är någorlunda likställda sina klasskamrater. Törs vi ifrågasätta traditionerna eller lägger vi locket på? ●

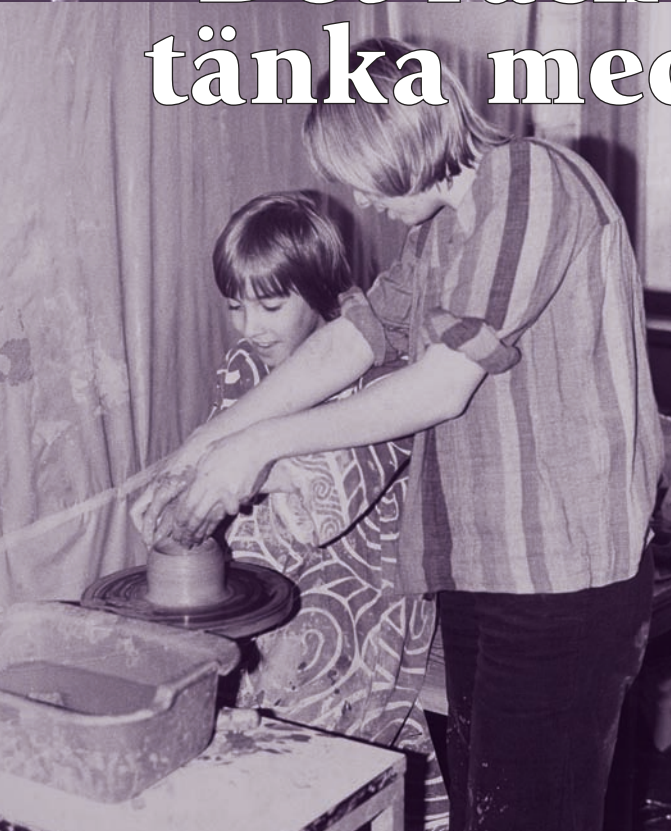
Referenser

- Akers, R. L., Krohn, M. D., Lanza-Kaduce, L. & Radosevich, M. (1979). *Social learning and deviant behavior: a specific test of a general theory*. *American Sociological Review* 4: 636–655.
- Ardström, B. J. (1995). *Att vara ledare i öppen fritidsverksamhet*. Stockholm: Fritidsforum.
- Blomdahl, U., & Claeson, Å. (1989). *Fritidgården – dess besökare och framtid*. Fritid Stockholm: forskningsenheten.
- Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Oesterle, S., Fleming, C. B. & Hawkins, D. J. (2004). *The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the Social Development Research Group*. *Journal of School Health* 74, 7, 252–261.
- Dishion, T.J., McCord, J. & Poulin, F. (1999). *When Interventions Harm: Peer Groups and Problem Behavior*. *American Psychologist*, 54(9), 1–10.
- Gibbs, J. C., Arnold, K., Ahlborn, H. & Cheesman, F. (1984). *Facilitation of sociomoral reasoning in delinquents*. *Journal of Child and Clinical Psychology*, 52, 37–45.
- Hawkins, J. D., & Weis, J. (1985). *The social development model: An integrated approach to delinquency prevention*. *Journal of Primary Prevention*, 6, 73–97.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Kohlberg, L. (1981). *From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away With it in the Study of Moral Development*. In *Essays on Moral Development, Vol 2: The Psychology of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row.
- Koutakis, N. (2000). *Fritidsgårdarna har enorm potential*. *Fria tider*, 4.
- Koutakis, N. & Stattin, H. (2001). *Is it really true that community based youth centres are beneficial for youngsters?* In: I. Colozzi & G. Giovannini. (Eds.), *Unprotected time of young people in the EU*. Bologna: It. Fondazione Alma Mater.
- Laxvik, T. (2001). *Bärande relationer*. Malmö: Fritidsforum.
- Magnusson, D., Dunér, A. & Zetterblom, G. (1975). *Adjustment: A longitudinal study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Mahoney, J. L., & Stattin, H. (2000). *Leisure time activities and adolescent anti-social behavior. The role of structure and social context*. *Journal of Adolescence*, 23, 113-127.
- Mahoney, J.L., Stattin, H., & Magnusson, D. (2001). *Youth recreation center participation and criminal offending: A 20-year longitudinal study of Swedish boys*. *International Journal of Behavioral Development*, 25 (6) 509–520.
- Mahoney, J.L., Koutakis, N. & Stattin, H. (2002). *Unstructured leisure and the development of antisocial behavior: A contemporary longitudinal study of the Swedish Youth Recreation centers*. Unpublished manuscript.
- McCord, J. A. (1978). *A thirty-year follow-up of treatment effects*. *American Psychologist*, 33, 284–289.
- Nurmi, J-E. (1993). *Self-handicapping and failure-trap strategy: A cognitive approach to problem behavior and delinquency*. *Psychiatria Fennica*, 24, 75–85.
- Stattin, H., Kerr, M., Mahoney, J., Persson, A. & Magnusson, D. (2005). *Explaining why a leisure context is bad for some girls and not for others*. In J. L. Mahoney, R. W. Larson, & J. S. Eccles (Eds.), *Organized activities as contexts of development: Extracurricular activities, after-school and community programs*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Trondman, M. (2000). *Det är något särskilt med jobbet. Den solidariska underordningens logik. Ett kultursocialistiskt ode till en fritidsledare.* I L. Berggren (Red.). *Fritidskulturer*. Lund: Studentlitteratur, 141–185.

**"Det räcker inte att
tänka med hjärtat"**

Främjande metoder i öppen fritidsverksamhet

Fritidsverksamhetens främsta uppdrag är att främja ungas möjligheter att hitta och utöva sina intressen och på så sätt få dem att upptäcka och utveckla sina inneboende resurser, anser Mia Hanström och Diana Pettersson Svenneke. Här beskriver de utifrån ett pedagogiskt och praktiskt metodperspektiv hur det främjande synsättet kan användas i öppen verksamhet. Genom att fokusera på det friska hos varje individ och arbeta på flera plan för att skapa sammanhang och relationer blir den öppna verksamheten en attraktiv plats för ungdomarna att vistas på. Det räcker dock inte att bara "tänka med hjärtat". Tydliga metoder som att definiera sina olika målgrupper, göra medvetna prioriteringar, tänka i mål och marknadsföringstermer samt att arbeta med ledarnas uppdrag, roll och utveckling är nödvändigt.

Det finns idag enligt författarna forskning om unga och deras fritidsstilar samt en hel del väl beprövade och dokumenterade metoder som kan bidra till att den öppna fritidsverksamheten utvecklas och bättre svarar mot en bred ungdomsgrupps önskemål och behov.

DEN FÖRSTA KÄNDA ÖPPNA VERKSAMHETEN

är Birkagården i Stockholm. En hemgård för alla åldrar som startades 1912. På 1930-talet startades de första ungdomsgårdarna. De var föreningsdrivna med kommunalt stöd. Officiellt var deras främsta uppdrag att slussa ungdomar, som hållit till på gator och torg, vidare till föreningslivet.

Ledarna kom från föreningslivet, men dessa gav upp efter några år. De förstod sig inte på ungdomarna som kom till den öppna verksamheten och som inte alltid var intresserade av det som erbjöds. Föreningslivet ansåg också att arbete på ungdomsgårdar sög musten ur deras bästa ledare och deras egen verksamhet. Statsvetaren Hans-Erik Olson¹ har visat att samhällets främsta drivkraft för denna verksamhet var att politikerna ville få kontroll över de bråkiga ungdomarna (läs pojkarna från arbetarklassen). De ville motverka och förebygga olika slag av elände som de förväntade sig kunde uppstå.

Även om många föreningsledare stod villrådigas så fanns det ledare som förstod hur verksamheten skulle utformas för att nå de unga som inte attraherades av föreningslivets mer slutna former. Pastorn och hemgårdsföreståndaren Hans Jensen var den som först formulerade det han kallade för "Den öppna linjen".² Han menade att: "...den ger gruppkontakter (gängen) och individuella kontakter. Den är en uppsamlingsform med fri sysselsättning i hobbyrum, med läsning i öppna bibliotek, tidnings- och tidskriftsrum, med sällskapsspel och barsservering med samtal och diskussioner under inte allt för bundna former. Den öppna linjen vänder sig i första hand till den ungdom, som inte attraheras av föreningsliv och ordnad verksamhet i övrigt." Han menade att den öppna verksamheten kunde fungera som sluss till mer organiserade aktiviteter både inom fri-

tidsgårdens ram och föreningslivet, men att den också hade ett egenvärde.

Femtioalets ungdomspolitik präglades av att motboken avskaffades – det medförde en oro för allt som skulle kunna inträffa om ungdomen lättare fick tag på sprit. Det blev då naturligt med motiverade stöd till såväl föreningar som ungdomsgårdar med ett förebyggande perspektiv.

I början av 1960-talet tillsattes en statlig utredning om ungdomens fritid som innebar ett trendbrott. I rapporten³, som kom 1967, skriver utredarna:

"... det är inte riskerna att den som är ung skall misslyckas i fråga om social anpassning och personlig utveckling utan möjligheterna att ta till vara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag som bör vara den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik".

I början av 1970-talet präglades fritidsgårdsverksamheten till stor del av mellanölet och dess följdverkningar. Arbetet fokuserade på de "socialt svagare ungdomarna" och det *socialpreventiva uppdraget* blev centralt och gruppverksamheten tonades ned på ungdomsgårdarna. Det socialpolitiska perspektivet att motverka och förebygga drogmissbruk och kriminalitet dominerade.⁴

I slutet av 1970-talet gjorde Sarnecki & Ekman (1978) en utvärdering och skrev boken "Vad skall vi ha gårdarna till?".⁵ Här framfördes en massiv kritik och författarna förordade en *tydligare inriktning mot klubbaktiviteter och gruppverksamhet för att på så sätt bidra till ungas utveckling*. Hantverk blev ett vanligare inslag på fritidsgårdar. Den öppna delen av gårdsverksamheten tillmättes inte större värde. I början av 1980-talet kom också Statens ungdomsråds stora utredning "Ej till salu".⁶ Där diskuteras

kommersialiseringen av ungas liv och fritid. En diskussion uppstod som ifrågasatte att "allt skulle serveras" ungdomarna, då samhället därmed gjorde dem till "passiva konsument". En effekt av denna diskussion var att *en proffsig fritidsledare skulle akta sig för att bli en "fixare som serverade färdiga program"*. Det blev nästan fullt att ordna för mycket aktiviteter.

I mitten av 1980-talet genomfördes en rad försök med gårdsdemokrati⁷ där ledaridealet formulerades i termer av att *fritidsledaren skulle gå från fixare till handledare*. Denne skulle erbjuda ungdomarna möjlighet till *delaktighet och demokratisk skolning* och lära dem att själva arrangera sina fritidsaktiviteter. I en av forskaren Diana Petterssons utvärderingar av tio försök att införa gårdsdemokrati skriver författaren: "En välfungerande gårdsdemokrati har mycket att ge besökarna. Det ger dem en chans att *utveckla sina talanger och intressen, det stärker självförtroendet, gemenskapen och förmågan att forma sin egen fritid*".⁸ Hon menar vidare att fritidsgården har mycket goda förutsättningar att träna unga i demokrati.

"Att arbeta med gårdsdemokrati är ett kvalificerat pedagogiskt arbete. Det kräver medvetna och metodiska insatser från personalen". De anställda behöver både utbildning och tid för gemensam metodutveckling. Resultaten visade också att ju högre andel utbildade i personalgruppen, desto längre kom man i demokratarbetet (till exempel lättare att släppa ifrån sig makten och störst andel aktiva och ansvarstagande ungdomar).

Stort genomslag för riskperspektivet

I slutet av 1980-talet kom boken "Fritidsgården och dess besökare"⁹ av Ulf Blomdahl och Åsa Claesson med flera där man visar att ung-

domar har olika fritidsstilar, och att de unga som har en expressiv fritidsstil prioriterar spontana aktiviteter före regelbundna gruppsammanslagningar. Denna bok fick ett starkt genomslag. Forskningsresultaten förklarade varför det var så svårt att nå de "expressiva gårdsbesökarna" med grupp- och klubbverksamhet och medförde en upprättelse för den öppna verksamheten. Bokens författare formulerar ledaruppdraget med att ledarna skulle "utveckla ungdomarnas kompetens, motverka utslagning och brottslighet, ge ungdomarna bestämmanderätt och stärka flickornas ställning". Här kan man se en blandning av tankarna om att se ungas möjligheter och att motverka olika problem. Detta speglar den kluvenhet som finns inom fritidssektorn och förebådar dagens diskussion kring främjande och förebyggande förhållningssätt som motiv för ungdomssatsningar. Samtidigt bidrog ungdomskulturforskningen med en diskussion om hur vuxna alltför ofta ser unga som problem och drabbas av moralisk panik. Författarna beskrev också ungas behov av frizoner. Det blev tillåtet att "*bara vara*". Tanken om att fritidsledaren skulle arbeta med fritidsaktiviteter tonades ned.

När vi studerar de statliga och kommunala mål som formulerats sedan fritids- och ungdomsgårdarnas uppkomst fram till idag så kan vi konstatera att ambitionerna pendlat mellan att förebygga riskbeteenden och att främja en utveckling av ungas egna resurser.

Trots dessa främjande ambitioner från 1960-talet förefaller riskperspektivet ha haft starkast genomslag. Detta gäller inte minst sedan krisen på 1990-talet då flertalet fritidsverksamheter drabbades av nedskärningar. Det förefaller som om många fritidsledare upplevde att samhällets stöd till de utsatta krympte och tog själva på sig en del av detta ansvar. Detta

gav också en möjlighet för dem att skapa legitimitet för den egna verksamheten när den var hotad. Fritidsledarna förefaller inte i samma utsträckning ha uppmuntrats att göra en bred fritidsverksamhet, även om till exempel det officiella uppdraget varit "fritid för alla inom en viss åldersgrupp".

Det historiska arvet från 1900-talets första hälft har påverkat de öppna verksamheterna sedan dess. Arvet har influerat alltifrån vilken verksamhet som erbjudits till hur den fysiska utformningen och inredningen ser ut. Det har även påverkat det omgivande samhällets förväntningar, verksamhetens status och vilka resurser som ställts till förfogande. Slutligen har det naturligtvis också påverkat fritidsledarnas syn på sitt uppdrag och därmed förhållnings sättet till besökarna.

Även om kommunerna numera sällan formulerar fritidsledarnas uppdrag som kontroll, så är samhällets kontrollbehov fortfarande det tyngsta argumentet, det märks till exempel när unga oroar ute på gator och torg eller en gård ska legitimeras eller om dess existens är i fara. Insatser gentemot dem som stör i det offentliga rummet belönas, medan man sällan får samma uppmuntran för arbete med till exempel generellt bra och stärkande aktiviteter eller arbete med flickor som, till skillnad från pojkarna, riktar destruktiviteten mot sig själva när de inte blir sedda eller mår dåligt. På många håll är den öppna verksamheten fortfarande inriktad på att fånga upp och arbeta socialt med utåtagerande (läs pojkar). Om

personalen får belöning och uppmärksamhet så är det för just sådana insatser. Detta är strukturer som är svåra att förändra. Blomdahl formulerade detta redan 1998 och menar att det verkar finnas en "Fritidens dolda läroplan"¹⁰ som styr under de mer demokratiska målen som uttalas offentligt. Den dolda planen består av tre teser:

- 1) Det bestående ska bevaras.
- 2) Den offentliga ordningen ska upprätthållas.
- 3) Organiserad, synlig och mätbar aktivitet ska premieras.¹¹

Många aktörer lyfter fram det främjande perspektivet

England har genomgått en liknande utveckling. Den engelska forskaren Sue Robertson som också

utbildar fritidsledare skriver: "Det engelska samhället tenderar att se sina ungdomar som problem istället för medlemmar i samhället. Myndigheterna har dock struntat i fritidsgårdarna under 1990-talet och minskat på resurser och öppettider och istället

ökat inriktningen mot tidsavgränsade projekt. Detta har medfört att ungdomsledarna ombetts att arbeta mer kortsiktigt och med en liten andel av ungdomsgruppen, huvudsakligen pojkar med problem. Detta har i sin tur medfört att ett stärkande arbete inriktat på lika möjligheter för alla ungdomar i bostadsområdet försvunnit."

Robertson¹² menar att samhället istället bör se unga som medborgare och anser att den

”På många håll är den öppna verksamheten fortfarande inriktad på att fånga upp och arbeta socialt med utåtagerande (läs pojkar).”

öppna verksamhetens uppgift är att både tillhandahålla fritidsaktiviteter där ungdomarna kan ha kul och utvecklas och att arbeta med deras sociala relationer (fungera som en social arkitekt).

I slutet av 1990-talet kom även Folkhälsoinstitutet¹³ att bidra till att lyfta fram fritidsverksamheten som en viktig resurs i folkhälsoarbetet. Man utgick från medicinsociologen Antonovsky. Denne lyfte fram betydelsen av att hitta de salutogena (hälsofrämjande) faktorer som pekar framåt mot ett gott liv med psykisk hälsa (istället för att fokusera på problem och dess orsaker). Det viktigaste för god hälsa är att man har känslan av sammanhang (KASAM). Avgörande för människans känsla av sammanhang är hennes copingförmåga, det vill säga verktyg att klara av stressituationer. Detta påverkas i sin tur av i vilken utsträckning tillvaron upplevs som begriplig, hanterbar och meningsfull.¹⁴

Fritidsledarläraren Kenneth Westin lyfte upp det främjande perspektivet i fritidsarbetet genom att särskilja det från det motverkande och förebyggande arbetet¹⁵ i en artikel i Fria Tider 2001.

I början av 2000-talet arbetade Fritidsforum Riksförbundet Sveriges fritids- och hemgårdar med att ta fram både policy och riktlinjer för gårdsverksamhet för att tydligt lyfta fram vikten av öppen verksamhet och formulera kvalitetskriterier för gårdsverksamhet. Detta sågs som speciellt viktigt då allt fler kommuner skar ned på denna verksamhet och skapade olika mötesplatser utan några högre krav eller verksamhetsförutsättningar.¹⁶

År 2001 gav Fritidsforum ut boken "Bärande relationer". Där formulerades fritidsledarens uppdrag så här: "Fritidsledaren drivs av sin tilltro till människor och till människors möten. Därför består en viktig del av fritidsledarens arbete av att skapa goda förutsättningar för dessa

möten. Fritidsledaren möter ibland människor som saknar grundläggande förutsättningar för att delta i goda möten, till exempel ungdomar som saknar tilltro till vuxna eller som provocerar /.../ Denna process kallas byggandet av bärande relationer."¹⁷ Här läggs tyngdpunkten på att fritidsledarens främsta uppdrag är att bygga bärande relationer mellan sig och besökaren. Ingången är salutogen men man fokuserar arbetet på de unga som har problem. Ingen betoning läggs vid att fritidsledare ska arbeta med att möta ungas önskemål kring att ha något kul att göra på fritiden eller för att stärka relationer *mellan unga*. Arbetet blir väldigt inriktat på relationen mellan fritidsledaren och besökaren.

Fritiden har ett främjande uppdrag

Fritidsverksamhetens främsta uppdrag är att arbeta med att främja ungas möjligheter att hitta och utöva sina intressen på fritiden. Den ska också erbjuda en infrastruktur som gör det möjligt för unga att upptäcka och utveckla sina inneboende resurser. Ungdomar måste ses som medborgare och inte som problem.

Det främjande perspektivet avspeglar sig och skiljer sig från det förebyggande synsättet i hur man definierar och ser på målgruppen.

Synen på målgruppen

En fritidsverksamhet med ett främjande fokus riktar sig mot en bred målgrupp, även om verksamheten kan värna extra om de med störst behov av stöd. De flesta fritidsaktiviteter, vare sig det gäller barn eller vuxna, vänder sig till alla, det vill säga i praktiken flera målgrupper. En för snäv målgrupp riskerar att bli stigmatiserande och kan göra verksamheten ointressant, ibland till och med för målgruppen. Deltagarna kan bli

utpekade eller känna sig som föremål för speciella insatser. Om man lyckas nå en blandad grupp kan det bidra till en bättre stämning, än om man har en besökargrupp där till exempel ett kön dominerar för starkt. Unga med olika intressen kan också inspirera varandra att pröva nya områden.

När man tänker på en målgrupp så utgår man alltid från ett antagande om den. Dessa antaganden kommer att prägla hur ledarna bemöter deltagarna när man träffas i verksamheten. Förväntar jag mig att den som kommer är som "du och jag är mest", eller som någon stackare som måste hjälpas? Paulo Freire har i sin bok *Pedagogik för förtryckta*¹⁸ lyft fram betydelsen av att se sin målgrupp som aktiva subjekt. Han menar att om ledarna bara ser deltagarnas tillkortakommanden så riskerar de att göra deltagarna till objekt. Några med brister som ska åtgärdas på ett eller annat sätt. Det blir ett uppifrånperspektiv. Ett främjande synsätt bygger på en övertygelse att alla människor har möjligheter och resurser, att varje individ har möjlighet att vara aktiv och utvecklas, bara omgivningen och förutsättningarna finns. Freires synsätt ligger nära den grundsyn som präglar folkbildningen och de flesta av fritidsledarutbildningarna. Denna grundsyn utgör basen för det förhållningssätt som krävs för att lyckas i den öppna verksamheten.

Vilket motiv och vilka mål som finns för verksamheten

Hur verksamheten ser på målgrupperna kommer också att färga av sig på motivet för den aktivitet man erbjuder. Man kan arrangera en aktivitet både utifrån ett förebyggande och ett främjandeperspektiv.

Med främjandeperspektivet gör man aktiviteten utifrån att de unga ska få göra något kul,

utöva sitt intresse, träffa vänner och få chans att utvecklas. Det kan också botten i ett rättviseperspektiv – de som inte har förutsättningar, till exempel ekonomiska, kan via en bred öppen verksamhet erbjudas möjligheter.

Det förebyggande perspektivet innebär att man erbjuder en aktivitet för att de unga inte ska göra något som man anser inte är bra för dem (till exempel använda droger). Det bygger på en negativ förväntan, en syn på de unga som objekt. Det är ett uppifrån- och uppfostrandeperspektiv vilket ofta färgar av sig på verksamhetens utformning och bemötande av de unga. Den riskerar därmed att mista sin möjlighet att intressera och engagera.

Unga är inte annorlunda än vuxna. Vilken vuxen vill gå på ett arrangemang som ordnas för att denne inte ska göra något som någon annan anser är dåligt för den samme? Det betyder dock inte att man ska sluta med förebyggande verksamhet men man ska ha klart för sig att det är skillnad och att det kan innebära konsekvenser för hur aktiviteten tas emot.

Lyckas man med att främja glädje och växande så kan det få långtidsverkande effekter som till exempel om deltagarna hittar ett nytt intresse och/eller får nya vänner. Det kan dessutom bli förebyggande på köpet. Men det är inte säkert att en aktivitet som arrangerats för att förebygga (till exempel fylleri) främjar något mer än att deltagarna lyckas avhålla sig från något destruktivt just i den stund de deltar.

Ledarskap och metoder

En viktig bas för att lyckas med den öppna verksamheten är att ledarna har en positiv syn på de unga de möter. Att ledarna utgår från det positiva, de ungas möjligheter, resurser och förväntar sig något gott. Det medför ett salu-

togent eller hälsofrämjande synsätt.¹⁹ Man fokuserar på det friska och positiva, det som fungerar och arbetar på att hitta mer utrymme för detta. Utgångspunkten innebär att ledarna söker efter tillgångar och styrkor, istället för att fastna i det som är problematiskt och som inte fungerar. Med detta förhållningssätt ger man utrymme för människors resurser, vilket gör att de bättre kan handskas med de svårigheter och utmaningar som de ställs inför på egen hand. Ledarens förhållningssätt och arbetsmetoder kommer att inrikta sig på att göra växande och utveckling möjligt. Bemötandet är mycket viktigt. Ledarna förväntar sig något gott och visar tilltro: "Jag vet att du klarar det." Genom samtal kan ledarna bekräfta, stärka och stötta om så behövs. De unga behöver inte vuxna som har alla svaren, de behöver vuxna som kan lyssna, möta dem med respekt och som de kan bolla idéer med och känna förtroende för.

Fritidsledarens uppdrag innebär att skapa förutsättningar för fritidsaktiviteter. De unga ska kunna göra något roligt, spännande eller utmanande, enskilt eller tillsammans. Alla unga behöver också hitta något i livet som de är bra på. En av ledarens uppgifter är att skapa en infrastruktur för aktiviteterna. Det ska vara lätt att komma med och bli aktiv, kanske pröva sina talanger och/eller vara den som arrangerar något för andra. Verksamheten ska erbjuda såväl sociala som fysiska arenor där intressen kan blomma och utvecklas.

Antonovsky talar om att god hälsa främjas om människan upplever en känsla av sammanhang. Tillvaron måste vara begriplig, hanterbar och kännas meningsfull.

Bra fritidsverksamhet kan erbjuda detta. Där får de unga chans att utveckla social kompetens, höra till, behövas, lära sig demokratiska spelregler och de kan utforma och påverka verk-

samheten tillsammans. Fritidsledarna kan som vägledare och samtalspartner bidra till att göra tillvaron mer begriplig. En bra öppen verksamhet har ibland större förutsättningar än andra att bidra till just detta eftersom den inte är styrd av en läroplan eller de krav på framgång som ibland styr föreningslivet.

Öppen fritidsverksamhet.

Den öppna verksamheten kännetecknas av:

- Att den är öppen för alla.
- Att man kan komma och gå när man har lust.
- Att man inom vida ramar kan välja fritt att:
 - möta vänner, samtala och/eller
 - syssla med olika former av fritidsaktiviteter; spontanidrott, uttrycka sig genom skapande, musik etcetera.

Detta sker utan krav på konsumtion, konkurrens eller prestationskrav.

Öppen verksamhet – för vem?

En viktig förutsättning för att lyckas med arbetet i den öppna verksamheten är att noga fundera över vilka målgrupper man vänder sig till och sedan skaffa sig så mycket kunskap som möjligt om dessa. Dessa kunskaper är grunden för ett medvetet ledarskap.

Vilka ungdomar söker sig till öppen verksamhet?

Redan på 1930-talet började ungdomsarbetare att formulera insikten om att alla ungdomar inte har samma fritidsvanor, utan att det går att urskilja olika fritidsstilar eller mönster. Detta beskrevs bland annat i den statliga utredningen

Ungdomens Fritid som kom 1947.²⁰ Den beskriver hur "... den slutna verksamheten tycks föredras av de ungdomar som är intresserade av en bestämd sak och som är mer inriktade på långsiktiga mål". Man konstaterar också att den öppna verksamheten når ungdomar som den slutna verksamheten inte förmår fånga upp. "Dessa ungdomar söker en verksamhet av friare karaktär och med utrymme för social samvaro".

På 1980-talet bekräftade fritidssociologen Ulf Blomdahl kunskaperna från 1930-talet. Han visade också hur fritidsvanor hängde ihop med trivsel i och framgång i skolan och lyfte fram att de med positiva erfarenheter från skolan oftare deltog i fritidverksamheter med ett undervisningsliknande upplägg.²¹ Dessa fritidsverksamheter har ofta långsiktiga mål, en strukturerad form och kräver deltagande på bestämda tider, exempelvis föreningsliv, idrott och musikskolan. De ungdomar som inte varit framgångsrika i skolan återfinns sällan i fritidsaktiviteter av den här typen. De väljer bort eller känner sig inte välkomna i den sortens aktiviteter.

De föredrar istället den öppna fritidsverksamheten och till exempel fritidsgårdar har varit framgångsrika med att nå just de ungdomar som inte deltar i något annat. Verksamhetens form svarar mot deras önskan om att slippa det skolliknande och kraven på prestation. De vill istället träffas och göra något roligt här och nu, de söker något spännande och oförutsett.²² Denna teori ska inte tolkas som att alla unga kan placeras in i ett antingen/eller fack vad gäller dessa stilar. Snarare ska de betraktas som två poler på en skala. De flesta unga har drag av båda stilarna och kan också flytta sig mellan olika stilar över tid. Teorin kan hjälpa till att öka förståelsen för varför inte alla trivs i föreningslivet och förklara varför den öppna verksamheten varit så bra på att fånga upp de som inte deltar i andra organiserade aktiviteter.

Alla kategorier av ungdomar går på fritidsgård

Forskaren Stig Elofssons studie av vilka som besöker fritidsgårdar i Helsingborg²³ visar att det är ett tvärsnitt av ungdomar som går till en fritidsgård: ca 40–45 procent av högstadiungdomarna. I störst utsträckning går ungdomar i årskurs 7 och 8 och därefter minskar andelen besökare med stigande ålder. Mer än hälften av dem som går till en gård är också medlem i en förening. De som besöker gården oftare än 10 gånger/månad skiljer sig dock från snittet. De har en tydligare expressiv fritidsstil, deltar mindre i organiserade aktiviteter och är mer utåtagerande. Gårdarna är dock sämre på att nå de som Elofsson definierar som "inåtagerande". Traditionellt har det också varit en större andel pojkar som besökt gårdarna och så är det också i de här refererade undersökningarna. Flickor besöker inte fritidsgårdarna lika ofta som pojkar och de slutar också gå dit tidigare än pojkar.

Till ungdomstiden hör att vilja bli stor och vuxen. Det är förmodligen inte så kul att gå kvar på ett ställe där man kanske gått sedan mellanstadiet, när man går i gymnasiet. Det kan vara en trygghet för vissa men de flesta unga söker nya utmaningar och nya platser.

Dessa mönster har gällt åtminstone från 1980-talet²⁴ och fram till cirka 2000. De senaste årens forskning visar dock på en tillbakagång gällande andelen högstadieelever som besöker en fritidsgård.²⁵

Den vanligaste målgruppen för öppen verksamhet är ungdomar i 13–16-årsåldern. Statistiken visar att gårdarna tappar besökare – samtidigt som ungdomarna önskar sig öppna mötesplatser. Beror det minskade besökantalet på att gårdarna är för socialt inriktade? Har personalen slutat göra rolig och attraktiv fritidsverksamhet? Att gården som form är ute och inte lyckats förnya sig? Vad är det som gör att ungdomar väljer att inte gå dit?

När det gäller de öppna verksamheterna som inriktat sig på något äldre tonåringar är besökarstrukturen något annorlunda. Dessa verksamheter, som ofta har en inriktning mot musik och andra former av skapande, verkar ha problem med att nå de ungdomsgrupper som av tradition trivs på fritidsgårdar. Detta är en stor utmaning för de som vill utveckla framtidens öppna verksamheter. Hur kan man arbeta så att verksamheten når såväl de grupper som traditionellt besökt fritidsgårdar som unga från flera olika typer av ungdomskulturer?

Unga önskar öppen verksamhet

Ett flertal undersökningar visar att majoriteten av unga, under tonårstiden, önskar att kommunen i första hand borde satsa på just en sådan mötesplats som en fritidsgård eller annan typ av öppen verksamhet kan vara. Den grupp som framför detta önskemål är för det mesta betydligt större än de som faktiskt besöker befintlig verksamhet. Det är dessutom en högre andel flickor som uttrycker detta trots att de är i minoritet av dem som besöker öppna verksamheter. I till exempel en undersökning av gymnasister från Stockholm 2005 visar Blomdahl/Elofsson

att 42 procent av alla gymnasister (hälften av flickorna och en tredjedel av pojkarna) vill att kommunen ska satsa på träffpunkter. De som i denna undersökning önskar sig träffpunkter är ett genomsnitt av vanliga ungdomar och deras bakgrund och livsstil spelar mindre roll. Men det de önskar är en öppen verksamhetsform som ska skilja sig från en traditionell fritidsgård.²⁶

Ungas önskemål, behov och identitetsarbete

Utgångspunkten för den öppna verksamheten måste vara de unga medborgarnas önskemål och behov. Vad vill de göra på fritiden och vilket stöd behöver de för att "en känsla av sammanhang" ska uppstå? Ledarna ska naturligtvis fråga ungdomarna själva och se till att de har möjlighet att påverka och utforma verksamheten. Men kompetenta ledare måste också kunna avläsa det icke uttalade. Unga uttrycker sällan själva sina behov i direkt form. Det handlar både om att kunna avläsa vad unga uttrycker "mellan raderna", tendenser i tiden och kombinera det med aktuell forskning om ungas situation och fritidsvanor. Fritidsledarna måste lyssna in, tolka och sätta det i relation till generell kunskap. Att enbart fråga de som redan besöker verksamheten kan medföra att fritidsledarna riskerar att fastna i gamla besökarstrukturer, verksamhetsformer och förlegade föreställningar om vad öppen verksamhet är. Unga är inte en enhetlig grupp och alla unga är inte intresserade av samma saker eller har samma behov. Man måste därför skaffa kunskap om flera olika grupper om man vill nå en bred målgrupp.

Ungdomskulturforskaren Thomas Ziehe har visat hur unga har ett stort behov av att bearbeta frågor kring sin egen identitet då gamla traditioner, förebilder och normer inte har samma

giltighet idag som för tidigare generationer.²⁷ I en tid av snabb förändring väcks många frågor kring vilken identitet som är möjlig och vem man vill vara, kan vara och bli.²⁸ Detta identitetsarbete tar sig många uttryck. Estetiskt genom kläder, musikstilar etcetera, men det kan också märkas genom ungas sätt att vara och hur de konfronterar vuxenvärlden. Forskare påtalar att unga har behov av såväl "fysiska" som "mentala" arenor, där de får chansen att experimentera och pröva olika stilar och uttryck som ett led i att finna sin identitet. Sociologen Nils Fernow menar att arenor är viktiga då de ger ungas talanger, resurser och förmågor en chans att blomma ut.²⁹ Sådana arenor kan bidra till att unga upplever meningsfullhet och tillhörighet i tillvaron, vilket i sin tur kan stärka deras självkänsla och identitet.

Det vi gör på fritiden blir allt viktigare för vår identitet och hur vi uppfattar varandra och oss själva.³⁰ Vi blir förknippade med den aktivitet vi ägnar oss åt. För de som har öppen verksamhet som sitt intresse är det naturligtvis viktigt att den inte är förknippad med något negativt utan är något som ses som häftigt och positivt.

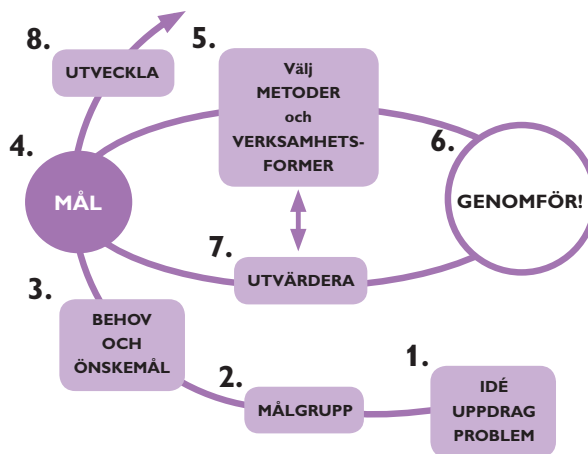
Olika fritidssociologiska studier visar också att ungas möjligheter att få prova och utöva flera olika fritidssysselsättningar varierar kraftigt. Möjligheterna är naturligtvis större om man har föräldrar med många egna intressen och en ordnad ekonomi, än om man inte har det. Här kan den öppna verksamheten bidra till att utjämna skillnader och skapa möjligheter i olika grupper. En bra verksamhet som är attraktiv för olika ungdomskategorier kan också fungera integrerande i flera avseenden. Men en förutsättning är då att den inte har stämplat som ett ställe för de som har problem. En ungdom behöver ju

inte vara i riskzon bara därför att han eller hon kommer från en familj som har få ekonomiska resurser eller som har mindre kännedom om eller möjligheter att introducera barnen i de olika möjligheter som finns på fritidsområdet.

Om det vi gör på fritiden blir allt viktigare – vad erbjuds då de som endast går till en fritidsgård? Har fritidsgårdarna den kvaliteten att de kan kompensera dem som inte har något annat att tillgå?

Fritidsmetodik

Som grund för följande metodavsnitt ligger "Fritidsmetodikspiralen". Det är en generell analys- och utvecklingsmodell för medvetna fritidsmetoder som utvecklats på Skarpnäcks folkhögskolas fritidsledarutbildning av Kenneth Westin och Diana Pettersson Svenneke. Den är tillämpbar på alla typer av målgrupper och verksamheter.

Figur 4.1. Fritidsmetodikspiralen.

Modellen har sin grund i att ett medvetet arbete utgår från ett uppdrag, en idé eller ett problem som behöver utföras eller åtgärdas.

Det första steget innebär att fritidsledarna skaffar sig gedigen kunskap och gör en analys av sin/sina målgrupp/-er. Det är här viktigt att få fram både vad de önskar sig och vad de behöver. Ju mer kunskap ledarna har, desto lättare blir det att finna "rätt" metoder. Därefter formuleras mål som ska utgå från denna analys. Målen bör fokusera på vad deltagarna ska få ut men man kan också ange mål för verksamheten eller personalens arbete. När målformuleringen är klar väljer man metoder och genomför verksamheten. Om resurserna är otillräckliga kanske man behöver söka extra medel för att kunna genomföra det som planerats. Medvetna metoder följs också upp av en reflekterande utvärdering. Utifrån vilket svar man då får sker förhoppningsvis en utveckling och en ökad medvetenhet om vad som är gynnsamt för deltagare och verksamhet.

Modellen kommer att användas i följande resonemang kring metoder i öppen verksamhet.

Skapa kunskap om målgrupperna

Grunden för allt medvetet fritidsarbete är att ledarna definierat målgrupperna för verksamheten och att de skaffat sig en gedigen kunskap om dessa.³¹ Som nämnts tidigare är en viktig del av en främjande fritidsverksamhet att verksamheten når en bred målgrupp. Här saknas på många håll ett medvetet förhållningssätt. När kommuner och ledare tillfrågas om vilka som är målgrupp för deras öppna verksamhet ges oftast svaret "alla i närområdet i en viss åldersgrupp". Detta är bra men det skapar samtidigt omedvetna eller outtalade prioriteringar.

"Alla" är inte lika varandra eller intresserade av samma saker för att de tillhör samma åldersgrupp. Om man verkligen vill nå "alla" måste man fundera kring vilka *olika målgrupper* som finns inom begreppet "alla". Vilka metoder och verksamhetsformer kan fungera för respektive grupp? Vad underlättar för eller hindrar olika grupper att delta? Vad lockar dem? Hur påverkar lokalernas utformning intresset för eller möjligheten att komma? Hur ska marknadsföringen se ut? Troligen behövs olika former för att nå fram till olika grupper.

När personalen funderar över sin målgrupp är intersektionalitet en viktig aspekt. Det betyder att man måste ta hänsyn till att det finns samverkande maktstrukturer som har betydelse för vilka förutsättningar en människa eller grupp av människor har att delta i verksamheten. Samhället rangordnar människor utifrån till exempel kön, ålder, klass, etnicitet, sexuell identitet, fysisk och psykisk hälsa samt religiös tillhörighet och detta kommer att påverka vilka verksamheten når.

Fritidsledarna måste tänka igenom sin verksamhet och hur den fungerar utifrån flera olika målgruppers behov och förutsättningar. Hur gör vi med ledarskap, rekrytering, aktiviteter, verksamhet, klimatet och lokalerna? Vad hindrar den ena och den andra gruppen från att komma? Hur kan man underlätta för olika grupper att ta del av verksamheten? Vilken speciell verksamhet leder till att just den grupp vi valt att prioritera kommer? Här krävs både medvetenhet och samarbete över olika gränser med föreningar, föräldrar, myndigheter och andra.

Rikta och prioritera medvetet – utan att stigmatisera

Den öppna verksamheten ska vända sig till alla, det är en grundprincip för att den ska upprätthålla sin attraktionskraft. Men en målgrupp som är speciellt viktig är den där man har svag ekonomi, där man väljer bort eller stängs ute från andra organiserade aktiviteter, inte har någonstans att utveckla sina resurser, har svagt stöd hemma och missgynnas i skolan. Det vill säga en grupp som är betydligt större än de som bråkar eller använder droger. Personalen måste dock ställa sig frågan vad det innebär för verksamhetens attraktionskraft om man arbetar så att man *bara* når en missgynnad grupp? Risken är stor att både målgruppen och verksamheten betraktas som något problematiskt!

Många fritidsverksamheter gör idag mer eller mindre omedvetna prioriteringar som gynnar vissa grupper och stänger ute eller skrämmer bort andra. Detta speglar sig i statistiken över vilka som besöker öppen verksamhet. Det är ofta nödvändigt att prioritera eftersom resurserna inte räcker för att jobba med alla men prioriteringar måste ske efter en medveten diskussion. Vilka som prioriteras kan givetvis växla, beroende på vilka som saknas, har en svag ställning i verksamheten eller som har störst behov just då.

Inom en verksamhet måste ansvariga till exempel kunna säga "vi har det här året valt att arbeta mindre med de stökiga killarna och prioriterar flickor med muslimsk bakgrund då de deltar minst i samhällets satsningar på fritid."

Mål

– vad ska den öppna verksamheten ge?

Vad söker ungdomarna på sin fritid? Svaret blir naturligtvis olika beroende på vem som svarar

och när man svarar. Men det ungdomar sysslar med på fritiden svarar ofta mot generella behov. De vill koppla av, ta det lugnt, kanske avreagera sig eller glömma vardagen för en stund. De vill vara ensamma eller söka kontakt och gemenskap med nya och gamla vänner. De vill "ladda batterierna" och söka omväxling och utmaningar. Ungdomar vill utveckla sina förmågor, bli sedda och tagna i anspråk, uttrycka sig på olika sätt, pröva sina tankar och söka sin identitet. Unga försöker också att fysiskt och kroppsligt få utlopp för sin energi och sitt engagemang.

Ingen söker allt vid samma tillfälle eller kanske inte ens under samma period – beroende på hur resten av livet ser ut. Vad som är säkert är att ingen söker en fritidsaktivitet för att bli uppfostrad, förebyggd eller kontrollerad. Att besöka en öppen verksamhet kan vara en fritidssysselsättning i sig. Väl där kan ungdomar utöva olika fritidsaktiviteter och/eller bara ta det lugnt.

En öppen verksamhet med god kvalitet ska sträva efter att svara mot en rad olika typer av behov. Varje verksamhet måste utforma sina egna mål men nedan följer ett förslag.

Målet med den öppna verksamheten är att de som besöker den ska:

- kunna träffa nya och gamla vänner,
- utöva sina fritidsintressen,
- utveckla positiva relationer och god social förmåga,
- ha kul och koppla av,
- diskutera och bolla viktiga frågor,
- bli lyssnad på,
- förverkliga sina drömmar,

- upptäcka och utveckla sina talanger och möjligheter (exempelvis sociala, fysiska, praktiska, konstnärliga),
- lära sig hjälpa andra för att bland annat utveckla egenvärde, självtillit och självständighet,
- få stöd i att förstå samhället och i att leta sig ut för att hitta nya intressen, kunna påverka eller söka hjälp.

Detta ställer krav på såväl viss personaltäthet, personalens kompetens som lokalens resurser och faktiska utrustning.

Ledarens uppdrag och roll

En fritidsledare har ett mångfasetterat arbete med flera olika uppgifter i sitt uppdrag. Bland annat att producera och organisera olika tillställningar, ordna aktiviteter och arrangemang, jobba med gruppgemenskap och teamutveckling, ha handledning och coachning av grupper och individer, styra demokratiutveckling, leda konflikthantering och inte minst handha en pedagogisk uppgift som tar sin grund i livslångt lärande.

Ledarens syn på sin roll och sitt uppdrag genomsyrar allt och naturligtvis hur man använder metoderna. Fritidsledaren har en unik ställning i samhällets infrastruktur som särskiljer denne från polis, socialarbetare, lärare och andra som arbetar professionellt med unga. Fritidsledaren har en stor fördel men också en viss sårbarhet då denne representerar en **frivillig** verksamhet.

Grunden för ett gott arbete är ett medvetet ledarskap. Det innebär att man som ledare är medveten om sig själv och hur man påverkar andra. Man har också ett demokratiskt arbets-

sätt och utvärderar kontinuerligt sitt arbete.

I en studie av en grupp fritidsledare³² delades arbetet upp i följande områden:

- Att göra fritidsaktivitet möjlig
 - direkt eller genom att skapa en infrastruktur för aktiviteten.
- Att skapa goda relationer till och mellan besökarna.
- Att bidra till att stärka ungas identitet.
- Att fungera som "demokratitränare" och som en länk till samhället.

Fritidsledarens uppdrag kan kort sammanfattas i att erbjuda aktiviteter där unga kan ha kul och utvecklas, fungera som "social arkitekt" och bidra till ungas integrering och känsla av delaktighet i samhället. Han/hon ska också göra fritidsaktiviteter möjliga, tillhandahålla en arena för möten och aktiviteter, pejla in och läsa av intressen och vad som ligger i tiden för att kunna erbjuda "rätt aktiviteter" och i detta skapa delaktighet och träna unga i demokrati.

För att den öppna verksamheten ska ha ett främjande förhållningssätt innebär det att ledarna ska:

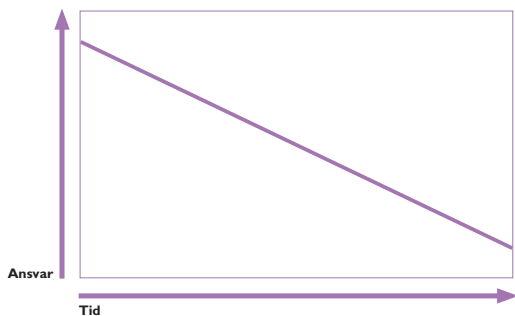
- ha en positiv förväntan och ett salutogent förhållningssätt,
- ha ett demokratiskt och handleddande förhållningssätt,
- se den unge som ett aktivt subjekt,
- ha förmåga att skapa trygghet, goda relationer och lösa konflikter,
- kunna lyssna in och fungera som samtalspartner, men vara medveten om sin roll,

- arbeta så att unga blir medvetna om sina egna förmågor att hantera olika livssituationer, utan att bli offer,
- se sig som en länk till andra delar i samhället.

En viktig del av ledarens uppdrag är att skapa trygghet och ett gott (mänskligt) klimat bland deltagarna. Om detta inte finns blir det svårt att uppnå några av de andra målen med verksamheten.

Inte bara vad utan *hur* man gör det

En annan fråga är hur mycket besökarna själva ska arrangera sin verksamhet? Här kan "vägledarmodellen" vara en bra utgångspunkt. Den innebär att ledaren ger ett mer aktivt stöd i början och minskar sitt stöd när deltagarnas behov minskar.

Figur 4.2. I den första kontakten har ledaren stort ansvar för ramarna och innehållet i verksamheten. Ju längre tiden går, desto större ansvar läggs över på besökarna att de sköter och leder olika delar av verksamheten. Ledarna finns dock alltid kvar med sitt ansvar för att säkra ett tryggt klimat, att verksamheten hålls inom ramarna för målen och för att hantera konflikter.

Ett av målen är att ungdomarna själva ska kunna skapa verksamheten och att ledarna endast stiger in när deras kompetens behövs. Ungdomar som är tränade att ta ansvar, arrangera och organisera kan också bedöma när de behöver skaffa kompetens utanför den egna gruppen. De kan liksom vuxna "köpa" eller engagera folk som kan saker och ting bättre än de själva om de ska genomföra en aktivitet.

Ungdomar är alltför ofta skolade in i en icke ansvarstagande position och hjälplöshet. Det är en bekväm position, men dränerar ofta unga på energi eller gör att de kanaliseras sin energi destruktivt. Det är välkänt att människor som möts av en negativ förväntning ofta lever upp till den. Väntar man sig att de inte kan ta ansvar, så blir resultatet ofta därefter.

Fritidsledaren har en viktig roll som inspiratör och idégivare. Rätt ofta ställs frågan "vad vill ni göra?" till ungdomar och svaren blir ofta väldigt traditionella eftersom de utgår från sina erfarenheter och referensramar.

Fritidsledaren kan genom sin yrkeskompetens, erfarenhet och kunskap om nya metoder och företeelser tillsammans med ungdomarna och deras idéer skapa nya inslag i gårdens verksamhet. Fritidsledaren får inte frånta sig rollen att som inspiratör visa på nya möjligheter på fritidsområdet.

Det räcker inte med att lyssna
– det behövs formella strukturer

Idag talar man om vikten av "att främja ungdomars aktiva medborgarskap". Trenderna och strukturerna för demokratin i den öppna verksamheten har under årens lopp skiftat. På många håll har ansvariga och ledare ansett att det är tillräckligt att ledarna varit lyssnande och inte haft några strukturer för demokrati och påverkan alls.

Vi vet idag att det är viktigt att ha en tydlig formell struktur³³. Informella strukturer gynnar de redan resursstarka. Dessutom lär man sig inte hur samhället i övrigt är strukturerat om ungdomarna inte ges chans att träna i en trygg miljö.

Det ska finnas en formell demokratisk struktur där det är tydligt vem som har rätt att fatta beslut och var beslut fattas. Här måste metoderna väljas utifrån vad som gynnar målet mest. Det är ledarnas uppdrag att föreslå de former och metoder som är mest ändamålsenliga för de grupper man möter. Oavsett metoden ledaren väljer så krävs en tilltro till ungdomars förmåga att ta ansvar.

Demokratiarbete är långsiktigt och kräver att man bygger upp en form och struktur som samtidigt kan förnyas.³⁴ Utöver det har gårdsdemokrati problematiken att ungdomarna försvinner just när de börjar bli rutinerade och börjar kunna ta stort ansvar. Som vägledare gäller det att kontinuerligt arbeta med formerna för makten och mötena. Det är också viktigt att ramarna för ansvar och makt är tydliga så att ungdomarna förstår hur de kan påverka och använda sig av de demokratiska vägarna.

Det är viktigt att komma ihåg att en eller ett par unga inte är representativa för alla unga. Ibland kan ungdomsarbetare ha mer generell kunskap om ungdomar och deras intressen.

Fritidsledaren måste sträcka sig utanför det egna huset

Kultursociologen Mats Trondman diskuterar också fritidsledarens uppdrag och menar att det kräver att man både är "social i hjärtat och social i hjärnan"³⁵. Han menar att fritidsledare ofta känner stor empati för och solidaritet med de unga de arbetar med och varnar för att om ledaren visar empati utan att visa vägar till för-

ändring, så finns risken att man upprätthåller en social underordning. Fritidsledaren måste arbeta med att se hur olika samhälleliga strukturer kan begränsa ungdomarna och stödja dem i ett konstruktivt förändringsarbete så att de stärker sina egna möjligheter att agera självständigt på fritiden (och i livet) även när de slutat i verksamheten.

Fritidsledaren måste också se att uppdraget sträcker sig utanför det egna huset och att man fungerar som en länk mellan ungdomarna och det omgivande samhället. Det gäller att ha kontakter med såväl föreningslivet och studieförbund som med samhälleliga stödinstitutioner och myndigheter.

Fortbildning, handledning och utveckling

Att arbeta som fritidsledare i öppen verksamhet innebär att man själv är verket. Det kräver att man ständigt jobbar med sin egen utveckling och lär nytt. Man behöver kompetensutveckling och fortbildningar i form av kurser samt gärna grupphandledning. Grupphandledning är ett sätt att stärka de enskilda individerna men kan även medföra att arbetsgruppen blir ett mer samverkande team och synliggör deras kompetens. Då många öppna verksamheter också har timanställda är det viktigt att även dessa får utbildning och handledning.

Fyra områden att ständigt arbeta med

För att uppnå målen med den öppna verksamheten behöver fritidsledaren använda en rad olika metoder. Arbetet med demokrati, delaktighet, medinflytande och ett medvetet ledarskap går på tvärs över alla områden. Olika fritidsaktiviteter har ett egenvärde men kan också användas som medvetna metoder för att skapa gemen-

skap och/eller bidra till ungas utveckling.

Det finns en grundstruktur som fritidsledare kan använda för att utveckla sitt arbete med den öppna verksamheten. Den består av fyra områden som huvudsakligen har utkristalliserats med utgångspunkt i en lång rad av utvecklingsprojekt kring öppen verksamhet.

För att lyckas skapa ett utbud som når en bred målgrupp krävs att fritidsledaren ständigt bearbetar samtliga områden som ska utgå från målet för verksamheten. Metoderna måste ständigt anpassas till de lokala förutsättningarna. De fyra områden som är viktiga att tänka kring är:

1. Marknadsföring och rekrytering av nya besökare
2. Det mänskliga klimatet
3. Lokalernas utformning
4. Ett varierat aktivitetsutbud

1) Marknadsföring och rekrytering av nya besökare

Hur den öppna verksamheten marknadsförs gentemot målgruppen men även gentemot det omgivande samhället blir allt viktigare, särskilt om verksamheten vill nå en ny eller bred målgrupp och inte bara "stammisarna".

Det gäller att informera de yngre om att verksamheten finns. Fritidsledarna kan gå runt i skolklasser och bjuda in till särskilda välkomstkvällar med möjlighet att möta och pröva verksamhetens utbud. Fritidsgårdarna har oftast en stark pojkdominans i besökargruppen och det krävs speciella åtgärder för att nå flickor. Fritidsledarna måste söka upp flickorna där de finns, *skapa relationer* och berätta om vad verksamheten har att erbjuda.

Marknadsföringen måste ske kontinuerligt. Genom att erbjuda intressanta verksamheter och ständigt informera om vad som är på gång, blir den öppna verksamheten känd. Ett av de bästa sätten att nå ut, är att få de besökare som redan deltar i verksamheter aktiva i rekryteringen. Dagens teknik öppnar för nya informationskanaler. Mass-sms, mejllistor och en uppdaterad webbplats kan öka chanserna att nå olika målgrupper.

Vuxna behöver också få veta vad verksamheten går ut på, hur ledarna ser på sitt uppdrag, vilken policy som gäller, vad som händer i verksamheten och vart de kan vända sig med frågor.

Verksamheten bör även marknadsföra sig gentemot föreningar och andra fritidsverksamheter i området. Ömsesidigt utbyte av information kan göra det möjligt att inspirera unga att söka sig till nya aktiviteter. I bästa fall kan det också inspirera och öka möjligheterna för andra aktörer att komma in och bidra med inslag i den öppna verksamheten.

2) Det mänskliga klimatet

Det räcker inte att få ungdomarna att komma en gång, de måste bemötas på ett sådant sätt och med en sådan verksamhet att de vill komma tillbaka. Den atmosfär och stämning som möter den som kommer in i lokalen är avgörande. Känner man sig sedd och välkomnad? Blir man uttittad, ignorerad eller bortskrämd av stammisarna? Vilket klimat som råder är ytterst personalens ansvar. Vad utstrålar de? Hur bemöter de nya och gamla besökare och hur hanterar de besökarnas attityder och beteende gentemot varandra?

Vad skapar ett gott klimat? Trygghet och personlig kontakt utgör en viktig grund. Lokalernas utformning och inredning kan också underlätta

eller försvåra skapandet av en god stämning.

Ledarna måste arbeta med att själva skapa kontakt och vardagsrelationer till besökarna. De måste också fungera som "sociala arkitekter" som underlättar för besökarna att få kontakt och bygga relationer sinsemellan.

Det är också viktigt att ledarna garanterar trygghet från förtryck och diskriminering. Ledarnas inbördes relationer och arbetsklimatet färgar också av sig på det allmänna klimatet.

Att skapa och hålla kontakt

Det kan vara svårt att skapa kontakt, en fördel kan vara att personalen har redskap i form av olika "erbjudanden" som till exempel "skriv i vår bok", "får jag fotografera dig till vårt besökarcollage", "vill du spela ett spel" eller "kommer du på fredag och ser film". Naturligtvis är det viktigt att så snabbt som möjligt lära sig besökarnas namn.

Förutom aktiviteter finns det också goda erfarenheter av att jobba med kontaktskapande inredningsdetaljer som saker att titta på och fråga om.

Ett av ledarnas viktigaste uppdrag är att skapa relationer mellan besökare. Ledarna ska välja aktiviteter som främjar samarbete, fördjupar kontakter och bygger relationer av olika slag.

Datorer och mobiltelefoner är för många nya vägar till att hålla kontakt.

Att skapa trygghet och respekt

En sak som skiljer den öppna verksamheten från andra samlings- och mötesplatser är att det finns personal som har i uppdrag att garantera besökarnas trygghet. Om något händer finns det vuxna som ser och som har mandat att ingripa. Detta skiljer den öppna verksamheten från andra offentliga platser där unga vistas med risk att hamna i situationer där de kan bli kränkta eller där

situationen kan bli farlig, utan att någon ingriper.

Det är ledarens uppgift att identifiera och hantera konflikter för att skapa en trygg miljö och god stämning på gården – inte att lösa dem åt någon eller några. Ledare som bidrar till att hantera konflikter ger också ungdomarna erfarenheter och kunskaper som är viktiga i deras vuxenblivande.

En bra metod för att skapa och upprätthålla ett bra klimat är att utforma någon form av "regler" tillsammans med besökarna. Hur vill vi att det ska vara här? Hur vill vi bli bemötta? Vad är okej och inte?

Det brukar inte behövas några långa listor med paragrafer men några saker är viktiga att slå fast. Att följa upp att överenskommelsen efterlevs är ledarnas uppgift!

En bra utgångspunkt för en sådan överenskommelse kan vara FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna:

Den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter innehåller tre punkter:

- 1) de grundläggande friheterna, såsom yttrandefrihet, religionsfrihet och mötesfrihet,
- 2) rättigheter till skydd mot övergrepp, såsom förbud mot slaveri och tortyr samt rätten att inte bli godtyckligt frihetsberövad,
- 3) rättigheter för att tillgodose de grundläggande behoven, såsom rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och utbildning.

FN har under åren utarbetat bindande konventioner som behandlar olika delar av de mänskliga rättigheterna.

Barnkonventionen.³⁶

En förutsättning för att barnkonventionen ska kunna efterlevas är att unga har kunskap om sina rättigheter, vad de innebär och att de har möjlighet att vara delaktiga i sin vardag. Gården ska vara ett redskap i arbetet med att förverkliga barnkonventionen. I den står bland annat:

- Inget barn får diskrimineras på grund av till exempel kön, hudfärg, etniskt ursprung eller funktionshinder (artikel 2)
- Barnets bästa skall komma i främsta rummet (artikel 3)
- Varje barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6)
- Varje barn har rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem och rätt att få sina åsikter respekterade (artikel 12).

3) Lokaler och inredning

En förutsättning för att nå en bred målgrupp är att lokalerna är attraktiva och kan erbjuda en bredd i aktivitetsutbudet. Detta ställer krav på tillgång till olika typer av utrymmen. Grundläggande för all öppen verksamhet är att lokalerna är fräscha, mysiga och gynnar kommunikation. Alla lokaler sänder ett budskap – inte minst om besökarnas värde. Är det snyggt eller slitet? Kan man visa upp lokalerna och känna sig stolt – både som personal och besökare? Deltagarna måste kunna sätta sin egen prägel och man måste kunna ändra efter olika behov. Lokaler att gå undan i är viktiga men det bör också finnas möjlighet att flytta ut aktiviteter i den öppna verksamheten. I lokalerna måste också finnas saker att ta tag i när man till exempel är ny, känner sig osäker, väntar på någon eller behöver ha

någon sysselsättning. Det kan vara spännande tidningar, ritmaterial, dagbok, knäp- och knepgrejer i form av till exempel korsord, sudoku, jonglerbollar, konstverk, handmassagegrejer och manikyrgrejer, fototavlor och fotoalbum, veckans frågesport eller pussel.

För utsmyckning sätter bara fantasin gränser. Man kansamlauddasakerför att göra intryck, skapa kontakt och ge möjlighet för besökarna att göra egna avtryck genom att bidra med något till inredningen.³⁷ Det behövs olika pusselbitar i att skapa en lokal som främjar igenkänning, närvaro, dialog, identitet och skratt. Att kunna säga att "den där stenen har jag plockat när vi var på Öland, de där bilderna tog vi när vi hade spökväll eller de där är när det var en grupp här och berättade om gatubarn i Ryssland" kan skapa en känsla av tillhörighet.

I lokalernas utformning ingår kanske också det viktigaste – tillgängliga ledare.

På senare år har ett flertal öppna verksamheter placerats i skolan. En fördel med detta är att verksamheten har nära till de i målgruppen som går där. Många ledare påtalar dock problem med att skapa en verksamhet med hemkänsla och egenart. De unga som inte trivs i skolan vill inte vara där på sin fritid och skolans förväntningar inkräktar på gården som ett fritt alternativ.

4) Aktiviteterna måste varieras

Den öppna verksamhetens främsta uppgift är att erbjuda möjligheter till aktivitet på fritiden. Vad som definieras som aktivitet kan variera. Att sitta och fika, snacka och ta det lugnt kan också vara en aktivitet. Den öppna verksamheten måste erbjuda ett brett spektrum av aktiviteter för att nå en bred målgrupp och vara attraktiv. Det krävs att verksamheten är kul och omväxlande, med bland annat överraskningar och oförutsedda händelser.

Om varje kväll är sig lik och det ständigt kommer samma besökare svarar det dåligt mot det som dagens unga efterfrågar. Det måste hända något både på vardagskvällar och på helgerna. Om det inte händer kul och intressanta saker förlorar verksamheten snabbt sin attraktionskraft.

Den öppna verksamheten är en del i en infrastruktur och en arena som ger unga möjlighet att själva skapa sina aktiviteter. Vilken fast utrustning finns och vilka aktiviteter garanteras därmed? Där kan finnas till exempel scener, dj-bås, sporthall, möjlighet till skapande, kök, replokaler och datorutrustning. Det handlar dock också om att det ska finnas en demokratisk struktur som fångar upp intressen, som gör det lätt för unga att själva arrangera och organisera för sig själv och andra. Det behövs både fysiska förutsättningar och ledare som kan handleda och själva organisera och arrangera.

I uppställningen som följer kan ledare stämma av om det finns en bredd i det egna utbudet. En öppen verksamhet med kvalitet bör kunna erbjuda de flesta av följande aktivitetstyper med jämna mellanrum:

Saker att "ta tag i"

Fast utrustning för musik,
sport och skapande

Kul vardagsaktiviteter

Större arrangemang

Oförutsedda händelser

Regelbundna aktivtetsinslag

Grupper

Specialkvällar

Resor och läger

Avslutande ord

Det är mycket viktigt att stärka den öppna verksamhetens utrymme inom fritidssektorn. Det är en jämlikhetsfråga såväl som en fråga om att ta tillvara människors resurser.

Den öppna verksamhetens framtidsutmaningar är att skapa balans mellan att erbjuda spännande och attraktiva aktiviteter och tillåta "bara varandet". Fritidsledarna måste arbeta individuellt med besökarna samtidigt som de behöver erbjuda större arrangemang med roliga och häftiga aktiviteter och låta ungdomarna använda gården som en mötesplats för jämnåriga.

Det är också mycket viktigt att utbilda ledare som kan göra ett bra jobb i den öppna verksamheten. Dessa behöver ha med sig ett tydligt främjande perspektiv på sitt uppdrag och behöver aktivt arbeta med att problematisera och utveckla verksamheten i samråd med ungdomarna och i samklang med samhällsutvecklingen.

Den öppna verksamheten har sedan 1950-talet stått inför utmaningar och oförstånd. Idag finns både forskning, kunskap och kompetens inom området vilket gör att denna viktiga verksamhet har alla möjligheter att utvecklas. Problemet är att det inte är de resursstarka grupperna som besöker eller har goda erfarenheter av öppen verksamhet – vilket gör att politiker har liten kunskap och lätt prioriterar bort en oerhört viktig verksamhet. Här behövs ett ständigt aktivt medvetandegörande av de som beslutar om resurserna. *Det har aldrig varit goda tider för öppen verksamhet, varken i hög- eller lågkonjunktur.*

Det behövs en stark rörelse som tar strid för en kvalitetsbaserad öppen verksamhet. En sådan kräver mer personal än vad som finns

idag och en mångfald av kunskaper och erfarenhet inom personalen. Hur ska verksamheten annars nå målgrupperna och samtidigt tillsammans med ungdomarna producera arrangemang och aktiviteter? Det är dags att den öppna verksamheten får en självklar plats i fritidsutbudet utan att behöva legitimera sig som en socialt förebyggande verksamhet utan en verksamhet som innehåller många viktiga delar i ett gott samhällsbygge. ●

Referenser

- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ardström, B. J. (1993). *Att vara ledare i öppen verksamhet*. Stockholm: Fritidsforum.
- Blomdahl, U. (1985). *Fritidsaktiviteternas kumulativitet*. Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning, Stockholm.
- Blomdahl, U. (1998). *Fritidens dolda läroplan*. I *Fritid i ny tid*. O. Zetterberg (Red). Stockholm: Sober i samarbete med Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning.
- Blomdahl, U., Claesson Å. & Borgelin, M. (1989). *Fritidsgården: dess besökare och framtid*. Stockholm: Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning.
- Corrigan, P. (1979). *Schooling the Smash Street Kids*. London: Macmillan.
- Elofsson, S. (2000) *Vilka besöker fritidsgårdar? – Kön, bakgrund, inflytande, integration m.m. – en studie av ungdomar i högstadie- och gymnasieåldrar i Helsingborg*. Helsingborg: Skol- och fritidsnämnden.
- Fernow, N. (1989). *Ungas identitet och tillhörighet*. Anförande den 11 februari 1989. Stockholm: Kommunförbundet.
- Fernow, N. (1994). *Ungdomar*. Trollhättan: Social service förlag.
- Fornäs, J., Lindberg, U. och Sernhede, O. (1984). *Ungdomskultur: Identitet och motstånd: en antologi*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Freire, P. (1972). *Pedagogik för förtryckta*. Falköping: Gummeson.
- Fria Tider (1999). Artikel i nr 3 1999, s. 27. Stockholm: Fritidsforum.
- Ginyard, K. och Johansson, T. (2001). *Det synliga och det osynliga – en studie av fritidsledarens yrkesroll*. KSM/ITUE, Linköpings universitet.
- Hagström U., Redemo, E., Berman, L. och Roos, L. P. (1998). *Låter sig skydds-änglar organiseras? – hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden*. Folkhälsoinstitutet, Stockholm.
- Hanström M. (1991). *Tjejerna också!* Fritidsforums förlag.
- Hanström M. (1994). *Men tjejerna då!* Fritidsforums förlag.
- Hanström M. (1996/97, 2001). *Metodik för tjejverksamhet*. Björnens förlag.
- Hanström M. (2005). *Metodikbok för killsverksamhet*. Björnens förlag.
- Jensen H. (1949). "Den öppna linjen", artikel i tidningen Hemgården, nr 1 1949.
- Laxvik, T. (2001). *Bärande relationer*. Stockholm: Fritidsforum.
- Lieberg, M. (1992). *Att ta staden i besittning: om ungas rum och rörelse i offentliga miljöer*. Institutionen för Byggnadsfunktionslära, Lunds universitet.
- Lindfors, B. (1964). *Uppdrag på ungdomsgården. Barnavårdsnämndens fritidsavdelning*. Stockholm: Ungdomsgårdsbyrån.
- Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar: en undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid: kontroll eller autonomi?* Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, D. (1985). *Vi bestämmer tillsammans – en utvärdering av gårdskooperativet i Navestad*. Norrköping: Fritidsnämnden i Norrköping i samarbete med Navestads fritidsgårds kooperativa förening.
- Pettersson, D. (1989). *Gårdsdemokratiprojektet – en utvärdering*. Stockholm: Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning.

- Pettersson D. (1991). *Fritidsmetodik för tjejer*, Fritid Stockholm.
- Pettersson Svenneke D. & Havström M. (2007). *Fritidsledares tysta kunskap*. Fritidsforums förlag.
- Robertson, S. (2000). *A warm, safe place: an argument for youth clubs*. Youth and Policy 70. 71-77. Leicester U.K: National Youth Agency.
- Robertson, S. (2005). *Youth clubs: association, participation, friendship and fun!* Russel House, Lyme Regis.
- Sarnecki, J. & Ekman, L. (1977). *Ungdomsgårdsutredningens försöksverksamhet: slutrapport*. Stockholm: Fritidsavdelningen, Stockholms stads socialförvaltning.
- Salsheden, S. (2004). *Fritidsgården – en plats för ungdomsproblem eller för ungdomars positiva utveckling?* Stockholm: Stockholms universitet, Sociologiska Institutionen.
- SOU (1947). *Ungdomens fritidsverksamhet*. SOU 1947:12. Stockholm: Socialdepartementet, Statens offentliga utredningar.
- SOU (1967). *Statens stöd till ungdomsverksamhet*. SOU 1967:19. Stockholm: Socialdepartementet, Statens offentliga utredningar.
- SOU (1991). *Ungdom och makt*. SOU 1991:12. Stockholm: Socialdepartementet, Statens offentliga utredningar.
- Statens ungdomsråd (1981). *Ej till salu – rapportserien "Till varje pris" – slutrapport*. Stockholm: Liber förlag.
- Stålstierna, A. (1998). *Hundra års bekymmer: fritidsgårdarna och den öppna ungdomsverksamhetens historia : en sammanställning från en fundersam praktiker med Stockholm som horisont*. I Fritid i ny tid. O. Zetterberg (Red.). Stockholm: Sober i samarbete med Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning, .
- Trondman, M. (2000). *Det är något särskilt med jobbet – den sociala underordningens logik*. I Fritidskulturer. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Trondman, M. (2003). *Kloka möten; om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdom*. Lund: Studentlitteratur.
- Zetterberg, O. (1998). *Fritid i ny tid*. Sober i samarbete med Stockholms stads kultur- och idrottsförvaltning: Stockholm.
- Ziehe, T. (1986). *Ny ungdom: om ovanliga läroprocesser*. Norstedts: Stockholm.
- Åkerberg Lundkvist (2006). *"Varför Haninges högstadiel elever går mindre på fritidsgård"*. Skarpnäcks fhsk: examensarbete fritidsledarutbildningen.

Noter

1. Hans-Erik Olson, *Staten och ungdomens fritid*, Arkiv, 1992.
2. Jensen Hans *Den öppna linjen* artikel i tidningen Hemgården, nr 1 1949.
3. Rapporten SOU 1967:19.
4. se Zetterberg O. (Red.). *Fritid i ny tid*.
5. Sarnecki & Ekman, *Vad skall vi ha gårdarna till?*
6. Statens Ungdomsråd *Ej till salu*.
7. Pettersson Diana, *Gårdsdemokratiprojektet – en utvärdering* och Pettersson Diana, *Vi bestämmer tillsammans – en utvärdering av Navestads gårds kooperativ*.
8. Pettersson Diana, *Gårdsdemokrati – en utvärdering*.
9. Blomdahl och Claesson m.fl., *Fritidsgården och dess besökare*.
10. Blomdahl U. i Zetterberg O, *Fritid i ny tid*. Sober förlag 1998.
11. Blomdahl U. m.fl. "Fritidsgården – dess besökare och framtid".
12. Roberson S. A, *warm, safe place: an argument for youth clubs*. University of West England.
13. Hagström, Redemo och Bergman, *Låter sig skyddsänglar organiseras?*.
14. Antonovsky 2001, *Hälsans mysterium*.
15. Westin K. artikel i *Fria tider* nr 2–3 2001.
16. Policy för gårdsverksamhet 2004 och Riktlinjer för bra gårdsverksamhet www.fritidsforum.se
17. Laxvik T. *Fritidforum* 2001.
18. Freire P. 1970. *Pedagogik för förtryckta*. 1970.
19. Antonovskys Aron 2001, *Hälsans mysterium*.
20. *Ungdomens fritidsverksamhet*. SOU 1947:12.
21. Blomdahl U., *Fritidsaktiviteternas kumulativitet*. Fritid Stockholm 1985 och *Fritidsgården och dess besökare* som han skrev tillsammans med Åsa Claesson 1989. Fritid Stockholm.
22. Corrigan, *Schooling the smash street kids*.
23. Elofsson S., *Vilka besöker fritidsgårdar?* 2000.
24. Blomdahl och Claesson m.fl., *Fritidsgården och dess besökare*. Fritid Stockholm 1989.
25. Åkerberg Lundkvist, *Varför Haninges högstadies elever går mindre på fritidsgård*. 2006.
26. Elofsson S., *Vill gymnasieungdomar att Stockholms stad ska satsa på träffpunkter?*. Forskningsenheten Kultur- och idrottsförvaltningen, Stockholms stad 2006.
27. Se t.ex. *Ungdomskultur: Identitet – motstånd*. Fornäs/Sernhede (Red.).
28. Thomas Ziehe, *Ny ungdom*.
29. Fernow Nils, *Ungas identitet och tillhörighet*. Anförande på Kommunförbundet 1989-11-02.
30. Per Nilsson, *Fritid i skilda världar*. Ungdomsstyrelsen 1998.
31. I kapitel 4 har vi angett några av de fält som man bör vara orienterad i för att skaffa generell kunskap.
32. Pettersson Svenneke D. & Havström M., *Fritidsledares Tysta kunskap*. Fritidsforums förlag 2007.
33. Pettersson D. *Gårdsdemokratiprojektet – en utvärdering*. Fritid Stockholm 1987.
34. Pettersson D., *Gårdsdemokratiprojektet – en utvärdering*. Fritid Stockholm 1987.
35. Trondman M. i *Fritidskulturer*, (Red Berggren).
36. <http://www.rb.se/sv/Barnkonventionen/KortaVersionen>.
37. Se b.l.a . Ami Stålstjärna, "Metoder i öppen verksamhet". Fritid Stockholms personaltidning 1995.

**Platserna som
lär för livet**

Delaktighet i samhället skapas på mötesplatserna

”Det lärande som sker på skateboardrampen, i replokalen, framför spegeln, i dansstudion och på alla andra platser där ungdomar möts på sin fritid är annorlunda än det lärande som sker i skolans klassrum – kanske är det till och med så att skolan har mycket att lära av det som händer på dessa mötesplatser.”

Magnus Nordqvist relativiserar här skolans roll i lärandet och diskuterar istället lärandeprocessen i relation till ungdomars olika mötesplatser – utifrån en rad faktiska exempel. Vad händer till exempel i mötet mellan punkarna på busstationen eller mellan hiphoparna i replokalen i Vivalla? Hur ser stilens symboliska språk och kroppens roll ut i läroprocessen? Och hur har Mixgården i Hammarkullen fått sina besökare att engagera sig i olika samhällsfrågor?

Magnus Nordqvists utgångspunkt är att lärandet är viktigt för individen men också för samhället, eftersom det är genom individers lärande som vårt samhälle skapas och omskapas. Den viktiga frågan är därför hur lärandet som sker där ungdomar möts kan leda till ökad delaktighet i samhället.

Magnus Nordqvist visar att fritidsgårdarna och de öppna verksamheterna kan bli idealiska platser för det lärande som gör oss till del av ett sammanhang och ett samhälle.

JAG BOR GRANNE MED EN SKOLA, DENNA

lärdomens högborg. Jag har varit därinne, på föräldramöten och utvecklingssamtal med mina barn. Men som granne är det framför allt annat jag förknippar den med.

Ljusa sommarkvällar till exempel, mullret och dunket från skateboardrampen inne på skolgården. Nya trick som nöts in. Oändliga turer fram och tillbaka. Ibland genomstunget av ett uppmuntrande tillrop eller ett lyckotjut. Ligger vinden rätt kan jag också höra en basstrummas hjärtslag från en källarlokal längre bort, där några hårdrocksband repar. I gympsalen ovanför har jag varit på konsert en gång. Det var länge sen nu, men en stark upplevelse. Tillsammans med hundratals unga och ett hardcoreband skakade jag om samhällets grundvalar.

Men när jag tittar ut genom mitt fönster just nu, en av dessa gråa höstdagar, ser jag bara det vanliga gänget sitta och röka på kyrkogårdsmuren som gränsar till skolan. Det är de där som aldrig skrivit på skolans antirök- och snuskort och inte får vara med om utlottningen av mp3-spelare och biobiljetter. De sitter på muren, precis där den rökfria skolan slutar, i en stilla demonstration. Till bilden hör att en lärare eller kurator då och då kommer ut och maktlöst försöker tala dem tillrätta.

– Ni förstör er hälsa. Ni får cancer. Tänk på alla pengar ni slösar bort.

Det är ett spel, med typiska roller och regler, och sällan med en överraskande vändning.

Jag har som ansvarstagande vuxen själv varit där och röjt en gång. När några av dem fick för sig att sparka på lyktstolpen som står där. Jag tänkte prata med dem, men blev snabbt indragen i samma katt- och rättalek som skolpersonalen. Det är inte lätt det där.

Ungdomar och lärande

Ska man skriva om ungdom och lärande är det ofrånkomligt att relatera till skolan. Men lärande är mycket mer än det som sker inne i klassrummet. I alla de situationer jag skissat ovan är lärandet i full gång.

I det här kapitlet ska vi diskutera lärande i relation till ungdomars olika mötesplatser – fritidsgårdar, allaktivitets-, kulturhus och allt vad de kan heta. Vi ska se närmare på detta lärande, hur det kan beskrivas och vad det kan rymma för betydelser.

Jag är inte forskare och jobbar inte med ungdomar. Det betyder att jag är beroende av andras forskning och teorier för att skriva den här artikeln. Samtidigt är lärande och dess förutsättningar något så grundläggande mänskligt att även erfarenheter från andra sammanhang kan vara av intresse. Jag är journalist med intresse för pedagogik, utbildning och lärande. Ett intresse närt av bland annat en tämligen misslyckad skolgång och ett ideellt engagemang inom föreningslivet.

Min utgångspunkt är att lärande är något viktigt för individen, men också för samhället, eftersom det är genom individens lärande som samhället skapas och omskapas. En viktig fråga blir därför hur lärandet som sker där ungdomar möts kan leda till ökad delaktighet i samhället. Vi ska börja med att titta på några exempel, som vi sedan kan diskutera utifrån.

Mixgården i Hammarkullen

Hammarkullen i Göteborg är ett område som i det allmänna medvetandet ofta förknippas med social utsatthet, missbruk och kriminalitet. En bild som naturligtvis är alldeles förenklad.

Hammarkullen är exempelvis också den föreningstätaste stadsdelen i Göteborg.

Men utan tvekan så lever de boende här i en ganska speciell miljö. Många har rötter i andra delar av världen, i området finns över hundra nationaliteter representerade. Många av de vuxna saknar arbete. Många bär på en känsla av utanförskap. Här ligger sedan flera år fritidsgården Mixgården.

Under 2006 gjorde forskarna Pia Andersson och Thomas Jordan vid Göteborgs universitet en studie om hur denna mötesplats fungerar. De var intresserade av hur personalen tänker och arbetar och vad det har för betydelse för de ungdomar som besöker gården.¹ Projektet finansierades av Brottsförebyggande rådet och Tryggare och mänskligare Göteborg och fokus låg på fritidsgårdens brottsförebyggande effekter. Följande beskrivning bygger på deras rapport. Ganska snart under läsningen förstår man att Mixgården inte bara är en mötesplats för ungdomar, utan också en plats för möten mellan ungdomar och vuxna samt mellan ungdomar och det omgivande samhället. Personalen strävar efter att bygga en nära relation till varje besökare. Ingen ska förbli anonym och osedd. Kramar och annan mer eller mindre spontan kroppskontakt har stor betydelse.

Kommunikation går överhuvudtaget som en röd tråd genom verksamheten och ett mångdimensionellt samspel med olika grupper i samhället präglar gårdens speciella kultur. När jag frågar Pia Andersson vad hon själv lärde sig mest av under arbetet med studien nämner hon sättet som de använder konflikter för att utveckla relationerna på och omkring gården.

– De tror ju på konflikter som ett sätt att bygga bärande relationer och försöker därför inte undvika eller blunda för dem. Detta var något vi fick höra i många av intervjuerna med

ungdomarna som sa sig uppskatta och bli trygga av det. Det går ju stick i stäv med det som man ofta brukar säga är typiskt svenskt.

På ungdomarnas sida – och samhällets

Personalen på Mixgården är noga med att inget ska ske över huvudet på ungdomarna. Inte heller när det uppstår problem och konflikter. De vill visa att de står på ungdomarnas sida, men också på samhällets. Att det inte behöver betyda en motsats.

– Personalen pratar mycket om att vara fostrande, berättar Pia Andersson. Något som ungdomarna lyfte fram i intervjuerna var att här blir det man gör uppmärksammat och får konsekvenser. Det passerar inte obemärkt förbi som det kan göra i skolan.

Gården är väl förankrad i Hammarkullen som samhälle. Som grund för personalens sätt att jobba ligger en analys av den totala situationen i området och strävan är att ha ett områdesperspektiv.

– Det behövs en förankring i området för att få de boendes förtroende, både ungdomarnas och deras föräldrars, menar Pia Andersson. Personalen söker vägar att övervinna det motstånd och glapp som annars lätt uppstår mellan tjänstemän och boende här.

Ett uttryck för detta områdesperspektiv är att personalen tillsammans med ungdomarna engagerar sig i olika samhällsfrågor. Ett exempel är när man tog en aktiv roll i kampanjen för flyktingamnesti 2005. I Hammarkullen har många direkt eller indirekt erfarenhet av att vara flykting, så detta var en fråga av stor personlig betydelse för de flesta i området. Genom sitt engagemang visar personalen att det går att vara en del av samhällsutvecklingen.

Annars styr ungdomarnas egna intressen i stor utsträckning inriktningen på verksamheten. Det betyder att skapande i olika former får ta stor plats. Här finns lokaler för musik och dans, som alla har tillgång till.

Personalen försöker aktivt motarbeta elitism – strävan efter att bli bäst och överglänsa andra – och istället uppmuntra experiment och samarbete mellan ungdomarna. Genom möjligheterna att skapa musik och dans på Mixgården har många ungdomar fått bestående intressen som har haft positiva återspeglings i deras liv, konstaterar forskarna i rapporten.

Ungdomarnas skapande sker inte heller i ett vakuum, utan sätts in i ett sammanhang på ett sådant sätt att den enskilde blir tagen på allvar men också får möjlighet att ta personligt ansvar för uppfattningar och åsikter som han/hon ger uttryck för. I studien berättas om ett tillfälle, då någon skrivit en låttext som innehöll nedvärderande ord om polisen. När en polis kom förbi gården dagen efter frågade personalen upphovsmannen om de fick spela låten. Och så blev det ett samtal kring det.

– Verksamheten på Mixgården varierar ganska mycket över tid, berättar Pia Andersson. Personalen betonar att det handlar mycket om att ha timing, ha en känsla för vad som behövs just nu, att försöka guida ungdomarna, utan att störa dem för mycket i deras egna processer.

Även om det inte är det uttalade syftet handlar studien om Mixgården i hög grad om läroprocesser av olika slag. Men redan i titeln – *En plats för samhällsbyggande* – framgår att verksamheten inte bygger på någon enkel modell av in- och utläring utan om komplicerade samspel där inte endast ungdomarna lär, utan samtliga berörda individer och grupper.

Lärandet är inte bara individuellt utan kollektivt, samhälleligt.

Musikverksamheten i Bilda

Skapande och uttryckande verksamhet är ett viktigt inslag på de flesta mötesplatser för ungdomar. För att utveckla förutsättningarna för detta arbete spelar studieförbunden en viktig roll. Studieförbundet Bilda, som jag känner bäst, har till exempel kontakt med över niohundra musikgrupper och ett hundratal dansgrupper över hela landet. I Bilda är det idag viktigt att motivera arbetet med ungdomars musicerande med att det handlar om skapande, konst, med ett eget berättigande.² Tidigare har det annars varit lätt att hamna i ett "istället-för-resonemang", typ att musikintresset håller ungdomarna borta från droger och kriminalitet.

Att människor har rätt att definiera sig själva och det de gör är en grundläggande inställning som Bilda vill ska känneteckna verksamheten.

I och med det har man i viss mån lämnat *varför*-frågan bakom sig, och koncentrerar sig idag istället på *hur*. Ambitionen är att bygga upp en "infrastruktur för ungdomars skapande", som Tobias Johansson uttrycker det.

Tobias Johansson har jobbat som konsulent i Bilda i sex år. Han har skrivit boken *Alla får spela*, som bygger på hans och hans kollegors erfarenhet av att arbeta med ungdomar och musik.³

Som grund för sitt arbete utgår de ifrån fyra kvalitetskriterier: Alla får repa, Alla får spela, Alla får dokumenteras samt Alla får utvecklas.

– Vår idé går ut på att var banden än befinner sig i sin utveckling, så vill vi ge dem de verktyg de behöver för att komma vidare. Är du nio, tio år och vill komma igång behöver du hjälp med instrument och någon som lär dig grunderna, är

du sexton kanske du vill ha hjälp med att spela in några låtar och få spridning på dem.

Tobias Johansson beskriver det som att studieförbundet vill arbeta ungefär som ett skivbolag arbetade (före fildelningsrevolutionen), fast med band på olika nivåer och utan krav att sälja. Själva skapandet ska stå i centrum.

– Det viktigaste vi gör är att träffa folk i rep-lokalen och ställa frågan "Vad håller ni på med just nu? Vad behöver ni hjälp med?".

Få ett sammanhang

De senaste åren har Tobias Johansson varit in-dragen i ett projekt i Vivalla i Örebro. Här är det inte rock, som i övriga landet, utan hiphop som dominerar.

– Det var ett gäng som hörde av sig till oss och sa: hjälp oss bygga en studio. Tillsammans med en pappa hade de redan fixat i ordning en lokal. Och eftersom alla får repa, tyckte vi att det är klart att vi måste försöka hjälpa till, berättar Tobias Johansson.

Hiphopare startar sällan band, utan jobbar själva, i par eller mindre och mer lösa konstella-tioner. Det innebär att folkbildningsarbetet måste bedrivas lite annorlunda än med rockarna.

I Vivalla har Bilda engagerat många ledare som stöttar ungdomarna och man arrangerar kurser om inspelningsteknik och hur man skriver låtar och liknande.

– Vår folkbildningsidé handlar ju om att man träffas, pratar och utvecklas tillsammans, så vi försöker skapa sådana möten på olika sätt.

Utän den här verksamheten skulle många av de här ungdomarna sitta isolerade hemma och göra låtar, menar Tobias Johansson. Här får de ett sammanhang, där de kan få en mer personlig respons på det de gör än de kan få via YouTube.

– Som en kollega till mig sa, om man inte

får tag på de här ungdomarna så kommer de bara att rappa om New York, horor och picka-dollers, sånt som deras idoler rappar om. Men det blir ju naturligtvis intressantare om de rappar om Vivalla, om sig själva och sånt de själva varit med om.

Genom musiken är ungdomar Sveriges största kulturkonsumenter men också kultur-producenter. Alla människor har förvisso behov av att uttrycka sig själva, men aldrig är det behovet större än i ungdomsåren. Idag serveras som bekant inga färdiga svar på frågan "Vem är jag?". Och det är en fråga som är svår att komma åt på något direkt sätt. Den måste upplevas, kän-nas, materialiseras. För många är populärmu-siken, med alla sina koder och meningsskikt, det medium där detta kan ske. Ett språk som kan bli personligt relevant och samtidigt möj-ligt att dela med andra. I musiken formulerar unga sina erfarenheter, behov och intressen. I musiken bearbetar de dem och kommunicerar dem till andra.

Dansen utvecklar även språket

Jämfört med andra studieförbund är Bildas dansverksamhet relativt blygsam. Men vad som kan vara värt att nämna är att man också här arbetar med utgångspunkt i gruppen. Det är gruppens process snarare än individernas dans-teknik som står i centrum.

Till en del kan detta förklaras av att Bilda samarbetar med kyrkor, fritidsgårdar och andra mötesplatser för ungdomar, där dansgrupperna har en hemvist. De är redan organiserade när de kommer i kontakt med Bilda. Dansläger har varit ett annat sätt att komma i kontakt med så-dana grupper.

– Vi jobbar utifrån gruppen, att det finns ett gäng som vill utvecklas tillsammans, berättar

Fredrik Thomsen, som arbetar som konsulent i Jönköping och har kontakt med ett 40-tal dansgrupper. Han fortsätter:

– Mitt fokus är att se till att de har de förutsättningar de behöver för att kunna utvecklas. Vi har inga krav på dem att de ska prestera och visa upp sig, men försöker erbjuda sådana möjligheter när de frågar efter det.

En dansverksamhet i en helt annan skala äger rum på Nacka dans och teater i Stockholm. Över 1 000 barn, ungdomar (med betoning på unga tjejer) och vuxna dansar här. Kurser arrangeras i alla möjliga genrer men street, funk, hiphop och jazzdans är störst. Verksamheten finansieras av Nacka kommun.

Maria Nordlöw är dans- och teaterpedagog och sedan några månader chef för verksamheten. För henne är möjligheterna att få lära sig dansa en demokratifråga. Dansen handlar om relation och balans mellan fem olika komponenter: kroppen, rummet, tiden, kraften och gruppen. Genom att utveckla dessa i en helhet så utvecklas du som människa, din självkänsla och självuppfattning stärks, din förståelse för det sociala samspelet ökar och din språkliga kompetens utvecklas.

– Att till exempel kunna avläsa avstånd och hitta rätt timing är otroligt viktigt i alla sociala situationer. I den konstnärliga processen blir du medveten om det. Du får en massa kunskaper om hur du gör och betar dig och hur andra agerar och reagerar på det du gör. Du löser koder som det är svårt att tillgodogöra sig på andra sätt.

Maria Nordlöw berättar att hon sett hur dansen kan snabba upp språkutvecklingen för nyanlända invandrare och människor med språkliga funktionshinder.

– Språket sitter ju till stor del i kroppen och därför är det inte konstigt att språkutvecklingen

går snabbare om du använder kroppen vid inlärningen. Språket blir konkret och en del av dig själv.

Dansen lever som all konst i spänningsfältet mellan disciplinering och lek. Kroppen är ett känsligt område, inte minst i ungdomsåren. Men Maria Nordlöw vill betona det lekfulla. Hon menar även att dansen kan finnas i mer traditionell undervisning, där en lärare är förebild för deltagarna.

– Jag tycker att dansen ska vara glädje, att de som kommer hit ska få gå in i ett annat rum, en annan verklighet, en lekbubbla.

Skejtare bygger Malmö

I Malmö ligger två gigantiska mötesplatser – Bryggeriet och Stapelbäddsparken. Hit kommer ungdomar inte bara från Öresundsregionen utan också från övriga Sverige och Europa för att åka skateboard. Bägge anläggningarna lär vara den bästa inomhus- respektive utomhusanläggningen för skateboardåkning i Europa.

De är resultatet av ett långsiktigt och djupgående samarbete mellan stadens skateboardåkare, kommunpolitiker, tjänstemän och föreningsaktiva.

I början av 1990-talet var skateboardåkning betraktad som ett problem i Malmö. Men när engagerade människor från olika delar av samhället träffades och började arbeta tillsammans vände det.⁴

Idag kan kommunpolitiker och skateboardåkare vara stolta över samma saker. Ronny Hallberg som varit aktiv i den här processen från början, bland annat som anställd av föreningen Bryggeriet säger:

– Det offentliga Malmö har under den senaste tioårsperioden gått från att ha sett på skateboardåkning som ett problem till att se den

som den starkaste attraktionskraften som lockar ungdomar hit från hela Europa. Malmö har blivit en förebild. Politikerna kan vara stolta när de är ute och pratar ungdomspolitik, de kan peka på att här har vi jobbat fram något fantastiskt tillsammans. Det har varit en otrolig läroprocess där det offentliga lärt sig att det går att lämna över en hel del av ansvaret på ungdomarna själva, de som är berörda, "brukarna".

Brist på plats är ett av de främsta kännetecknen på en stad. Marken räcker inte till, det byggs på höjden och på djupet. Varje kvadratmeter får en bestämd, uttänkt, regisserad funktion. Så kommer skatarna och vänder upp och ner på det där. Glider på räcken, hoppar i trappor, kör slalom i gångtunnlar.

– Skateboardåkningen – åtminstone den mest synliga delen – äger rum i stadens offentliga rum, där det är trångt och man måste samsas. Den bryter mot sättet som dessa stadens ytor "ska" användas. Den bryter mot starka normer och uppfattas därför ofta som lite upprorisk, konstaterar Åsa Bäckström.

Åsa Bäckström på Stockholms universitet, har forskat kring skateboardåkningens betydelser. Hon har skrivit om detta bland annat i sin avhandling från 2004, *Om brädskulturer, informella läroprocesser och identitet* samt i artikeln *Frihet, ungdomlighet, gemenskap: Stereotyper inom skateboard- och snowboardkultur*, som är den jag framför allt använt mig av här. Åsa Bäckström berättar att det finns en myt – eller som hon kallar det, stereotyp – om hur skateboardåkare ska vara, som både de själva och vi

andra är med och upprätthåller. Skateboard är inte bara att åka bräda, det är att vara en del av en subkultur med bestämda värderingar, symboler och uttryck. En skateboardåkare ska vara fri, vild och tänja på både fysiska och sociala gränser.⁵

Entreprenörer skapas i skatekulturen

Stereotyperna inom skateboardkulturen har gjort att åkarna i ganska liten utsträckning har organiserat sig i traditionella föreningsformer.

Det betyder inte att de inte organiserat sig alls, tvärtom. Det finns till exempel ett myller av småföretag, som sponsrar åkare, gör och säljer brädor, kläder, skatefilmer och så vidare. Företag som ofta har täta nätverk mellan sig.

Delvis är det ett sätt för kulturen att säkra sin egen överlevnad, enligt Åsa Bäckström, ef-

tersom man utan traditionella föreningar inte har samma möjligheter till offentligt stöd. Men det tycks som sagt också vara ett sätt att organisera sig som passar in i livsstilen. Ronny Hallberg bekräftar den bilden. Men konstaterar samtidigt att skatarna i

Malmö inte varit så främmande för föreningsformen heller.

– Min erfarenhet säger att många skejtare är fantastiska entreprenörer. Jag tror att det kan ha att göra med att om du har staden som arena, så är du tränad att läsa av stadsmiljön, se möjligheter, upptäcka nya platser att åka på. Jag tror att det smittar av sig på andra områden. Det skapas en massa nya grejer inom

” Skateboard är inte bara att åka bräda, det är att vara en del av en subkultur med bestämda värderingar, symboler och uttryck.”

skatekulturen hela tiden. Man ser möjligheter där andra bara ser en tom grå yta.

Ronny Hallberg jämför med den lagidrott som han själv fostrades i. I skating finns inga ledare som styr, åkarna kommer och går som de vill, världsmästaren åker på samma bana och väntar på sin tur på samma sätt som den åtta-åriga nybörjaren. Tävlingarna är inte så viktiga, i alla fall inte själva tävlingsmomentet, det handlar mer om att ha kul tillsammans och att få en möjlighet att uppleva saker.

– Det finns andra normer i de här idrotterna som bygger på en annan sorts ordning och gemenskap. Jag tror att det är normer som kanske bättre stämmer överens med hur unga människor lever idag och är övertygad om att de kommer få genomslag också på andra områden framöver.

Samarbetet kring skateboardåkandet i Malmö är ett bra exempel på de möjligheter till möten som uppstår när man lyckas övervinna fördomar som råder mellan olika grupper och generationer i samhället.

Vad är lärande?

Ungdomars mötesplatser är inte ställen där man bara hänger. Precis som människor i alla åldrar vill ungdomar att det ska hända något mer. De vill utveckla sig, erövra nya insikter och färdigheter.

Men beroende på vilket perspektiv och vilket syn man har på lärande så är det inte säkert att man som utomstående betraktare lägger märke till och förstår att värdera det.

Men att åka skateboard, lära sig dansa eller harva på en gitarr i en replokal kan vara sätt att utveckla sin identitet, få en tillhörighet och växa som människa tillsammans med andra. Energin i dessa aktiviteter gör också att man många

gångar lär sig en massa andra saker på köpet.

I den smått klassiska studien "Under rocken" från 1988 studerar ungdomsforskarna Johan Fornäs, Ulf Lindberg och Ove Sernhede vad som händer kring ungdomarna i tre musikkband.⁶

De konstaterar att en rad olika läroprocesser är kopplade till ungdomars musicerande. De delar upp dem på tre olika nivåer. Den första handlar om lärande och den yttre verkligheten, om alltifrån hur man stämmer och spelar en gitarr till hur man skaffar spelningar; den andra om det lärande som sker inom en själv som person, om vad man vill, hur man fungerar tillsammans med andra och så vidare; och så till sist den tredje om allt det lärande som sker i samspelet med andra människor, allt som har med normer, språk, symboler, kommunikation och sådant att göra.

Lärande och skolan

Vi skulle kunna kontrastera det här resonemanget med skolan – som jag konstaterade i början av den här artikeln är det ju den institution som vi vanligtvis förknippar med lärande.

Jag lärde mig inget i skolan, brukar jag säga. Men det är naturligtvis inte sant. Inte helt och hållet. Men vad jag menar är att skolan i mitt liv långt ifrån hade den betydelsen som vi ofta ger den.

Vi flyttade mycket när jag var barn, mellan olika miljöer. En hel del kraft gick åt till att hitta in, bli accepterad, lära känna och tycka om mig själv i de nya och annorlunda sammanhang där jag hamnade. Själva skolarbetet blev lidande. Jag hade svårt att ta det på allvar. Upplevde inte att det var riktigt på riktigt. Undervisningen gav mig inga verktyg att hantera de problem som jag brottades med.

Snarare var det faktiskt ofta tvärtom. Jag upplevde tidigt att det fanns ett glapp mellan hur de vuxna i skolan låtsades att saker och ting var – mot hur det egentligen var, exempelvis när det gällde regler och relationer på skolan. Detta skapade en misstro, som undergrävde deras ansträngningar, att intressera mig för det de försökte lära ut. Nej, då hade jag faktiskt större nytta av de erfarenheter som jag fick genom föräningsslivet och de kunskaper som jag skaffade genom de böcker jag själv letade fram på biblioteket. Det här är naturligtvis bara en människas erfarenhet. Och jag nämner det bara för att relativisera skolans roll och placera in lärandet som sker i skolan i ett sammanhang som sträcker sig utanför klassrummets väggar.

Vad vi lär oss, vilka vi blir, vår upplevelse av delaktighet hänger på så mycket mer. Att det finns någon arena där vi kan bli sedda och bekräftade men också möta motstånd.

I dag breder ett instrumentellt synsätt ut sig. Inte minst ungdomar tvingas in i en färdig mall, där snart sagt allt de gör värderas utifrån ett förutbestämt mål. Aktiviteten tillmäts inget värde i sig. Barnkulturforskaren Krister Svensson kallar detta för barndomens optimering.⁷ Denna tendens påverkar också det barn och ungdomar gör på sin fritid. Det är, som Krister Svensson påpekar, stor skillnad i vad man lär sig genom att sparka spontanfotboll med några kompisar på en gräsplätt och att gå i fotbollsträning. Problemet med ett instrumentellt synsätt är att så mycket värdefullt faller utanför ramarna och blir osynligt.

För mig tog det en bra bit upp i vuxen ålder innan jag förstod att det jag lärt mig på andra håll än i skolan faktiskt har ett värde. Och det kunde jag se först när jag hamnade i sammanhang där det värdesattes och blev bekräftat.

Det lärande som sker på de platser där ung-

domar möts på sin fritid är annorlunda än det lärande som sker i klassrummet, men det betyder inte att det är mindre viktigt eller saknar betydelse. Kanske är det till och med så att skolan har mycket att lära av det som händer här. Samhället förändras ju hela tiden och det är inte säkert att de som sätter upp målen vet vad som kommer att bli värdefullt. I ungdomars spontana aktiviteter kan finnas insikter som genom att lyftas fram och medvetandegöras i en dialog kan få stor betydelse både för dem själva och andra, precis som Ronny Hallberg anser.

De kan vara avgörande för deras liv och fortsätta väg in i samhället.⁸

Lär sig gör man överallt

Jag har en i grund och botten väldigt enkel syn på lärande. Nämligen att det handlar om det utbyte med omgivningen som vi liksom alla levande varelser är beroende av.

Vi kan uttrycka det så att vårt liv utspelar sig på gränsen mellan oss som individer och vår omgivning. Det är den här gränsen som alla stora frågor inom religion och filosofi kretsar kring: Vem är jag? Vem är du? Vad är världen? Hur kan jag veta att något är sant? Hur ska det beskrivas så att jag själv och andra kan förstå? Rörelsen över gränsen och den förändring som den resulterar i kan kallas lärande. Ett annat ord som beskriver samma rörelse är dialog. Dialog kommer från två grekiska ord, "dia", som betyder "mellan", och "logos", som betyder "ord, mening". Ordet passar således väldigt bra att beskriva flödet över den här gränsen som jag talar om. I dialogen mellan det som är mig själv och de och det som finns runtomkring mig utvecklar sig både min inre och min yttre värld i en ömsesidig process. Lärande som dialog:

- knyter ihop det inre med det yttre, det personliga med det sociala och kulturella;
- beskriver lärande som en process som pågår hela livet i alla sammanhang. Frågan är inte om man lär sig något, utan vad man lär sig;
- beskriver ett lärande som tar sig många olika uttryck: kroppsliga, estetiska likaväl som kognitiva, allt som kan passera över gränsen har betydelse, samt
- visar att alla människor är aktiva i denna process, de är aldrig enbart offer för yttre påverkan, utan är också med om att skapa och omskapa detta "yttre" genom sitt sätt att vara och handla.

Kroppens betydelse

Med synen på lärande som dialog får kroppen en central roll.

"Kroppen är det livsvillkor vi alla delar", skriver specialpedagogen Liv Duesund.⁹

Gränsen som är en förutsättning för den lärande dialogen mellan individ och omvärld är knuten till kroppen och vår upplevelse av den.

Den franska filosofen Maurice Merleau-Ponty talar om människan som kropp vänd mot och helt inriktad på samspelet med sin omgivning, något han kallar för människans till-världen-varo. Världen omkring oss är inte en avskild objektiv värld, utan en *levd* värld.

Som kroppar ingår vi i världen och världen i oss. I boken *Kropp, kunskap och självuppfattning* utvecklar Liv Duesund de här tankarna om kroppen utifrån en mängd perspektiv och

visar kroppens fundamentala betydelse för allt lärande – på tvärs med den undanskymda plats den ofta fått i teorierna.

Hon knyter an till den fenomenologiska skolan inom filosofin (som Merleau-Ponty var en del av) som utgår från världen som en helhet, på samma gång förbunden med och upplevd av den upplevande individen.

Genom kroppens olika sinnen tar vi intryck. Den är platsen för våra upplevelser. Samtidigt är det med kroppen som vi handlar och uttrycker oss. Kroppen är också ett objekt för sig själv. Den kan se sig själv i spegeln, ha åsikter om sig själv, klä ut sig själv, förflytta sig själv. Kort sagt: överskrida sig själv på olika sätt.¹⁰

Att ta plats

Om kroppen ofta glömts bort i skolans ordnade undervisning har den ofta en helt annan roll i de aktiviteter som ungdomar engagerar sig i på sin fritid. Och då tänker jag inte först och främst på idrotten, där den ju är uppenbar.

Rockmusik och hiphop är musikstilar där den uttryckande kroppen och den personliga rösten – mot en bakgrund som tematiserar livet i vårt (sen)moderna samhälle – är framträdande drag. Ungas skapande handlar i hög grad om att bli sedda och hörda.

Skateboardåkning handlar precis som dans om rörelse. Duesund skriver om flytet, den omedvetna medvetenheten, som uppstår när en färdighet nöts in, sitter i kroppen. Och instrumentet, brädan, blir en del av den egna kroppen. Man går in i rörelsen, precis som dansaren går in i och blir ett med musiken.

Jag skulle gissa att det är detta åkarna själva talar om när de betonar vikten av att ha "känsla".

De här aktiviteterna är inget som sker isolerat, utan de är i högsta grad delar av kultu-

rella och sociala sammanhang, avgörande för hur ungdomarna utformar sina identiteter. De handlar både bokstavligt och bildligt om att ta plats. Genom att omdefiniera offentliga platsers funktion så gör skateboardåkaren staden till sin. Sådana upplevelser har stor betydelse för den egna självuppfattningen, menar Liv Duesund.

Symbolisk kommunikation

På Mixgården betonar personalen vikten av att se och bemöta alla som individer. Spontan kroppskontakt men också massage är en viktig del av gårdens pedagogik. Upplevelsen av den egna kroppen och hur den uppfattas av andra är den viktigaste faktorn för hur ungdomar ser på sig själva.

Alla dessa existentiella frågor som är så centrala under ungdomsåren glider undan direkta språkliga uttryck. Därför blir symboler av olika slag viktiga. Symboler knyter samman insidan och utsidan. De är typiska gränshenomen. Symbol kommer precis som dialog från grekiskan och betyder just att "binda ihop", "föra samman". Och det är just vad symboler gör, binder ihop det inre och yttre. Det är ingen slump att vi gärna bär på och uttrycker symboler med kroppen.

Jag tänker på cigaretten i munnen på ungdomarna på kyrkogårdsmuren, som jag nämnde i inledningen. Den uttrycker något, säger något, om tonåringarnas inre värld. Likaså sätter den igång något hos de vuxna som ser den där. De uppfattar så att säga signalen, går igång på den. Precis som alla symboler har cigaretten ett överskott på mening. Det skulle gå att skala av lager på lager av betydelser i denna enkla vardagsituation. (Det lustiga är att samtalet mellan ungdomarna och de vuxna från skolan inte

handlar om allt detta, utan enbart om cigaretten som ett fysiskt objekt, med vissa hälsofarliga egenskaper. Cigaretten blir en del av spelet över gränsen mellan den unge och den vuxne, mellan gänget och skolan, mellan ungdomarna och vuxenvärlden, samhället.).

En hel del av det som händer på de platser där ungdomar möts handlar om estetisk, symbolisk kommunikation och är en del av arbetet med frågorna om vem *jag* är, vilka *vi* är och hur *andra* ser på oss. I detta sammanhang kan man tala om stil, som blivit ett viktigt begrepp för att förstå olika ungdomsgrupper, vad som händer inom dem och mellan dem och den omgivande kulturen. Ungdomskulturforskaren Erling Bjurström uttrycker det så här:¹¹

"Alla personer, handlingar och objekt bär, åtminstone potentiellt, på stil. Eller rättare sagt är det möjligt att betrakta, bedöma eller värdera dem utifrån vad som kan betecknas som ett stilperspektiv. På motsvarande sätt fungerar bestämningar av stil som viktiga

”Kroppen är det livsvillkor vi alla delar.”

redskap för att klassificera, kategorisera och fälla värdeomdömen om till exempel det sociala livet, estetiska uttryck eller enskilda personer. Stilar fungerar i denna mening också – både avsiktligt och oavsiktligt – som kommunikation.”

Åsa Bäckström skriver i sin artikel om brädsporens stereotyper om stil som ett sätt att både markera och överskrida gränser.

"Det mest iögonfallande för den utomstående betraktaren av dessa sporter är kanske motståndet. Då menar jag motståndet som en praktik att med hjälp av visuella symboler eller agerande utmana och ifrågaställa gängse samhälleliga och kulturella uppfattningar.”¹²

Hon citerar i detta sammanhang också redaktören för magasinet *Edge*, Dojan:

”Vi intresserar oss för en udda och annorlunda livsföring, då vi förknippar den med självständighet; att göra som man själv vill och inte som alla andra. Vi tittar på det som är extremt; det som går snabbt och högt, för att det inger en känsla av frigörelse. Skate-, surf- och snowboard är för oss självklara sporter, eller ännu bättre; livsstilar, eftersom dessa har allt det vi står för ...”¹³

Symboler och stil är ett sätt att bearbeta de gränser som definierar oss som människor, som ger identitet och knyter oss till olika grupper och gemenskaper.

I punkares sällskap

En kväll när jag sitter och väntar på bussen på ett resecentrum i en medelstor svensk stad kommer två grabbar i högstadieåldern fram.

– Snygga nitar!

Jag blir lite förvirrad först, innan jag förstår att de pratar med killen bredvid. Han har mycket riktigt en svart skinnjacka med massor av nitar.

– Du är punkare va?

Det behöver jag själv bara ett ögonkast för att konstatera. Visserligen slokar hårkammen och döljer att halva huvudet är rakat. Men många andra typiska attribut finns där också och skapar ett otvetydigt helhetsintryck.

Frågan är retorisk, ett sätt att få igång samtalet. Grabbarna som frågar ser betydligt prydligare ut än min bänkgranne, men de har också en del av kännetecknen och försöker därtill upprätthålla en lite respektlös och punkig attityd. Men de kan inte dölja att de är intresserade av att lära känna killen bredvid mig.

De ställer frågor om kläder, hår, musik och omgivningens reaktioner på honom som punkare. Min bänkgranne svarar med stort tålmod.

Delar frikostigt med sig av sina erfarenheter.

När bussen kommer utbyter de mobilnummer och bestämmer träff på en fest kommande helg.

Jag inser att jag just fått ett exempel på stilens betydelse för att skapa identitet och tillhörighet. Hur den kan ge inträdesbiljett till en gemenskap.

Det fanns en omedelbar ömsesidighet hos de här grabbarna som byggde på det som nitarna i deras kläder signalerade. De behövde inte prata länge förrän de hade lokaliserat gemensamma bekanta, refererat till händelser de kände till och jämförde sina tolkningar av och naturligtvis tipsat varandra om musik.

Men mötet på resecentrum gör också en annan sak tydlig, nämligen att punkare är inget man bara hux flux blir, det är något man successivt lär sig vara, genom ett intrikat samspel mellan egna preferenser, ställningstaganden, identifikationer och andras bekräftelse och bejakande.

Det finns de som anser att allt lärande i själva verket handlar om att bli en del av en gemenskap.

Mot fullt deltagande

Några som anser att lärande handlar om att bli del av en gemenskap är de brittiska pedagogerna och forskarna Jean Lave och Etienne Wenger.¹⁴ De ser lärande som först och främst deltagande. För att fånga in alla viktiga dimensioner av detta har de lanserat termen *legitimerat perifert deltagande*. Ett typexempel på vad de menar är lärlingskapet. En nybörjare går i lära hos en mästare och börjar därigenom sin bana mot ett fullt deltagande i en yrkesgemenskap, som så småningom leder till att han själv får ta hand om egna nykomlingar, lärlingar. Lave och Wenger

anser att detta är ett grundmönster som gäller för allt lärande, inte enbart för de exempel på lärlingskap som man kan hitta i historien. I sin bok exemplifierar de med barnmorskor, skräd-dare och anonyma alkoholister.

Poängen är just att jag inte kan vara punkare om jag inte accepteras som det av andra punkare. På något sätt måste jag bli upptagen i gemenskapen av de andra. Förhandlingen kring detta kan man tänka i stor utsträckning sker indirekt med stilens symboliska språk. Men att sätta några nitar på jackan är inte tillräckligt för att bli en full deltagare. Det är något jag fost-ras till genom att umgås med andra punkare. Genom att lära mig koderna: sättet att klä sig, sättet att tala, sättet att tycka, tänka och handla; så rör jag mig från periferin in mot centrum i punkarnas gemenskap.

Det går naturligtvis att dra en parallell till de andra exempel som vi lyft fram i den här artikeln. Att lära sig dansa, åka skateboard, spela musik handlar inte bara om att mekaniskt lära sig en teknik. Imitationen kan vara en del i denna process. Man imiterar inte för att kopiera, utan för att så småningom själv kunna uttrycka sig och kommunicera som en del i gemenskapen.

Lave och Wenger lyfter fram att den kunskap som gemenskapen bygger på i hög grad skapas, utvecklas och förmedlas vidare genom berättelser. Att lära sig berätta på "rätt sätt" är därför ett viktigt led i utvecklingen mot ett fullt deltagande. Något jag blev varse i mitt möte med punkarna. Lave och Wenger diskuterar också vad detta sätt att se på lärande innebär för skolan. De konstaterar till exempel att skolans undervisning i fysik knappast leder till delaktighet i en fysikernas gemenskap. Istället anser de att skolan utgör en egen gemenskap eller "social praktik". Om man hårdrar det: att det man lär sig i skolan i första hand är att gå i skolan.

Vi kan fråga oss vad det innebär för fritids-gården eller ungdomshuset. Vilken typ av gemenskap är det man blir en del av där? En del forskning har ju pekat på att fritidsgårdar som ofta lockar till sig ungdomar som inte trivs i skolan och på andra sätt kommit på kant med samhället riskerar att bli en rekryteringsbas för kriminalitet. En springande punkt är vilka relationer de grupper som ungdomarna ingår i har till andra grupper i samhället. Fungerar de som broar mot ett ökat deltagande i samhället eller blir de snarare återvändsgränder? Vad kräver grupperna för anpassning av den enskilde och i vilken grad går de att kombinera med andra tillhörigheter?

Föreningen Bryggeriet i Malmö och Stapelbäddsparken är ett bra exempel på hur en grupp skateboardåkare kan spela en viktig roll i utvecklingen av lokalsamhället.

Många av författarna i den här skriften lyfter fram betydelsen av att ungdomar får en möjlighet att uppleva sig själva som duktiga på något. Att kunna något, betyder också att vara någon, att ha en tillhörighet. När denna tillhörighet är till en grupp som har positiva relationer till andra viktiga grupper i samhället, så kan det vara en väg till ökad upplevelse av delaktighet i samhället överhuvudtaget.

Mångkulturell utmaning

Vi lever i ett samhälle som snabbt förändras. I fronten för denna förändring lever ungdomarna. Och i än högre grad ungdomarna i storstädernas mångkulturella förorter. De växer upp i en miljö som ingen tidigare har erfarenhet av. Att möta ungdomarna här på ett sätt som gör dem till deltagare och inte enbart offer för samhällsutvecklingen är en stor utmaning. Samtidigt är det enkelt – mot bakgrund av ett

instrumentellt synsätt – att definiera dem som problem. Något som blivit tydligt inte minst i debatten om skolan.

Ove Sernhede, forskare vid Göteborgs universitet, har i sin forskning ägnat stor uppmärksamhet åt ungdomar i dessa områden och deras relationer till samhället. Just nu studerar han ett antal skolor i Göteborgsområdet och hur de möter denna situation:

– Vad vi ser idag är en skola som blir mer och mer problemtyngd. Men ju mer vi försöker skapa disciplin och återuppbygga gamla auktoritära strukturer och dra åt tumskruvarna, ju mer kommer problemen med våld och hot att öka. För det har att göra med att de ungdomar som bor i de här områdena inte blir förstådda, det finns ingen kommunikation.

Ove Sernhede anser att man inom skolan inte förstått vad det mångkulturella samhälle som dessa ungdomar är de första att växa upp i egentligen är.

– När skolorna tänker mångkultur så tänker de på de här ungdomarnas föräldrakulturer. Men de här ungdomarna är inte mer orienterade mot sina föräldrars kultur än de ungar som bodde här ute på 1970-talet var. Ungdomarna själva säger att vi har ingen invandrarkultur, vi är en blandning, det blir så här när vi möts.

Men bilden är enligt Ove Sernhede delvis en annan på andra mötesplatser för ungdomar utanför skolan. Där tycks man i alla fall i några fall hittat ett annat sätt att förhålla sig till ungdomarnas verklighet och de "hybridiserade kulturer" som växer fram. Han lyfter fram Mixgården i Hammarkullen som ett exempel.

– Här försöker personalen intressera sig för ungdomar och det som är viktigt för dem. Gården är öppen för alla och man ser blandningen som en styrka. Man har en väldigt tydlig lokal identitet samtidigt som mycket av det man sys-

lar med knyter an till det globala. Personalen förminskar inte ungdomarna och gör dem inte till stackars invandrare som inte förstått hur det svenska samhället fungerar, utan försöker bygga på de resurser de har.

Med ökad medvetenhet och satsningar inte minst på personalens utbildning, skulle detta kunna vara något att ta fasta på och utveckla, menar Ove Sernhede. Skolan och samhället överhuvudtaget skulle kunna ha mycket att lära av dessa mötesplatser för ungdomar.

– Fritidsgårdarna skulle kunna vara idealiska laboratorier för de här läroprocesserna som inte ryms i skolan. De skulle kunna vara en arena för ett gemensamt sökande, för kommunikation. Ytterst handlar det ju om att de här ungdomarna bär på en massa resurser som är viktiga i det samhälle som växer fram. Men då måste man lyfta fram det och ge dem en tro på sig själva.

Bort från det instrumentella

Till sist i den här artikeln skulle jag vilja lyfta fram ytterligare en brittisk tänkare, professorn i pedagogik Gert Biesta (som för övrigt varit gästprofessor vid Örebro Universitet).¹⁵ Han är kritisk till den ställning som lärandet fått i samhällsdebatten. Han menar att den riskerar att urholka en bildningstradition som är mycket vidare.

Lärande blir inte mycket mer än en ekonomisk transaktion. Eleven förvandlas till en konsument med ett behov som leverantören, det vill säga läraren, skolan eller samhället ska tillfredsställa. Själva innehållet i utbildningen förvandlas till en vara som ska konsumeras. Men bildning, menar Gert Biesta, är en social process som mer handlar om kommunikation än om konsumtion.

”Frågor om vilka vi är och vilka vi vill bli genom utbildningen är visserligen av enorm betydelse för oss själva men det är också frågor om relationerna med andra och om vår plats i den sociala väven.”¹⁶

Konsumtion betyder ursprungligen ungefär ”att förtära” och kommunikation ”att göra gemensam”. Det är detta skapande av något gemensamt utifrån våra skillnader som individer som han är ute efter. Var kan barnen och ungdomarna, de som Gert Biesta kallar för nykomlingarna, bli handlande subjekt som är med och skapar det samhälle de ska leva i? Vad händer med den kunskap och erfarenhet som dessa nykomlingar själva bär på?

”Det finns [...] ett annat sätt att förstå lärandet, ett som inte uppfattar det som förvärv av något som redan existerar utan istället ser lärandet som ett svar på en ’fråga’. Ser vi lärandet på detta sätt kan vi säga att någon lär sig något *inte* när han kan kopiera och reproducera sådant som redan existerar utan när han kan svara på det som är obekant, som är annorlunda, som utmanar, irriterar eller rent av stör. Här blir lärandet ett skapande eller ett uppfinnande, en process av att bringa något nytt till världen: ens eget unika svar.”¹⁷

Subjekt i sin egen och samhällets utveckling blir man, enligt Gert Biesta, när man handlar, när man ”för sina begynnelse till världen”. Och det är bara möjligt där det finns någon, på andra sidan gränsen, som i sin tur tar upp dem och på sitt personliga sätt svarar på dem.

Då blir jag bekräftad, men också utmanad, eftersom det är *en annan* som svarar. *Den andre* bjuder mig motstånd.

”Vi behöver andra, andra som svarar på våra initiativ, för att kunna handla och därmed att vara subjekt. Detta innebär också som vi sett att handlandet aldrig är möjligt utan pluralitet. Så

snart vi undanröjer pluralitet, så snart vi fjärras oss från de andras särskildhet genom att försöka ta kontrollen över deras gensvar, inte bara berövar vi dem deras handlingar utan berövar oss själva förmågan att handla, att bryta in i världen och att vara subjekt.”¹⁸

Tillbaka till Mixgården

När jag läser Tomas Jordans och Pia Anderssons studie om Mixgården i Hammarkullen så blir det i mina ögon en illustration av vad Gert Biesta beskriver.

Mötet mellan personalen och besökarna beskrivs i termer av ömsesidighet, av kommunikation och gemensamt lärande. Där de vuxna vare sig ensidigt regerar och dikterar villkoren eller lägger sig platta för ungdomarnas önskemål, utan bjuder motstånd.

Genom att tydligt sätta in gården och verksamheten i ett sammanhang, som utgörs av området Hammarkullen men också det omgivande samhället, så blir deltagandet i gårdens verksamhet också en möjlighet till att delta i samhället i stort. Verksamheten på gården står i kontinuitet med verkligheten utanför väggarna, såväl den som ungdomarna lever i, som den personalen representerar.

Deltagandet på gården blir i bästa fall en väg ut ur rollen som objekt för andras ”integration”, rollen som offer som alltid lurar i ett socialt stigmatiserat samhälle som Hammarkullen och en väg till genuint deltagande.

”Den dagliga dialogen med ungdomarna innehåller många diskussioner om på vilka sätt ungdomarnas situation hänger ihop med större samhällsfrågor och hur Hammarkullen är en del av ett omfattande samhällssystem. Det är viktigt för ungdomarna att tydligare förstå varför deras sociala situation ser ut som den gör och komma

bort från negativa tolkningar, (såsom föreställningar om att de själva är dåliga eller att deras föräldrar är lata). Ungdomarna söker aktivt vägar att förstå sin livsvärld, frågar mycket och ser också hur fritidsledarna hanterar olika företeelser. Att engagera sig i de frågor som är viktiga i närmiljön åskådliggör för ungdomarna en mer konstruktiv problemhantering än att sparka in rutor när man är besviken och frustrerad."¹⁹ ●

Referenser

- Andersson, P. & Jordan, T. (2007). *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande?* Göteborg: Tryggare och Mänskligare Göteborg.
- Biesta, G. (2006). *Bortom lärandet Demokratisk utbildning för en mänsklig framtid*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjurström, E. (1997). *Högt och lågt. Smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Boréa.
- Bäckström, Å. (2004). *Frihet, ungdomlighet, gemenskap: Stereotyper inom skateboard- och snowboardkultur*. www.idrottsforum.se
- Duesund, L. (1996). *Kropp, kunskap & självuppfattning*. Falköping: Liber Utbildning.
- Fornäs, J., Lindberg, U. & Sernhede, O. (1988) *Under rocken. Musikens roll i tre unga band*. Stockholm: Symposion.
- Göransson, S., Lieberg M. & Liberg, T. (2006). *Ungdomar utvecklar det offentliga rummet Exemplet stapelbäddsparken*. Alnarp: Movium.
- Johansson, T. (2006). *Alla får spela – en bok om att spela i band*. Stockholm: Studieförbundet Bilda.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning Legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge university press.
- Nordqvist, M. (2003). *Utan musiken dör man*. Älvsjö: Studieförbundet Bilda.
- Svensson, K. (2007). *Barnkultur eller barn kultur eller...? I Ung kultur i ett föränderligt kulturlandskap*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Ziehe, T. (2007). *Øar av intensitet i et hav af rutine*. Köpenhamn: Forlaget politisk revy.

Noter

1. Andersson, P. och Jordan T. *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande?* Göteborg (2007).
2. Den här diskussionen förs i Nordqvist, M. *Utan musiken dör man*. Stockholm (2003).
3. Johansson, T. *Alla får spela – en bok om att spela i band*. Stockholm (2006).
4. Man kan läsa om tillkomsten av Stapelbäddsparken i Göransson, S. Lieberg M., och Liberg T. *Ungdomar utvecklar det offentliga rummet – Exemplet stapelbäddsparken*. Malmö (2006).
5. Bäckström, Å. (2004) *Frihet, ungdomlighet, gemenskap: Stereotyper inom skateboard- och snowboardkultur*. www.idrottsforum.se
6. Fornäs, J. och Lindberg, U. och Sernhede, O. *Under rocken. Musikens roll i 3 unga band*. Symposium (1988).
7. Se Krister Svenssons artikel *Barnkultur eller barnkultur eller...?* i Ung kultur i ett föränderligt kulturlandskap. Sveriges Kommuner och Landsting (2007).
8. Se exempelvis Ziehe T., *Øar av intensitet i et hav af rutine*. Köpenhamn (2007).
9. Duesund, L. (1996) *Kropp, kunskap & självuppfattning*. Falköping: Liber Utbildning.
10. Ibid.
11. Resonemanget som följer är hämtat från Åsa Bäckströms artikel, se not 5, citatet är ifrån Bjurström, E. (1997) *Högt och lågt. Smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Boréa.
12. Ibid.
13. Ibid.
14. Se Lave, J. Wenger E. (1991), *Situated learning Legitimate peripheral participation*. Cambridge university press.
15. Biesta G. (2006) *Bortom lärandet – Demokra-*

tisk utbildning för en mänsklig framtid. Studentlitteratur.

16. Ibid.

17. Ibid.

18. Ibid.

19. Andersson, P. och Jordan T. *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande?* Göteborg (2007).

Artikeln bygger på intervjuer gjorda på telefon under perioden dec 2007 – jan 2008 med följande personer:

Pia Andersson, Göteborg

Tobias Johansson, Örebro

Fredrik Thomsen, Jönköping

Maria Nordlöw, Nacka

Ronny Hallberg, Malmö

Åsa Bäckström, Stockholm

Ove Sernhede, Göteborg

**Med lots in i
vuxenvärlden**

Mötesplatsernas betydelse för ungas vuxenblivande

Sedan mitten av 1990-talet har närmare 300 fritidsgårdar lagts ned i Sverige. Därigenom har många av de lokalt förankrade mötesplatserna försvunnit och med dem möjligheten till viktiga samtal mellan vuxna och ungdomar.

Socialisationsforskaren Leif Berggren har följt tre fritidsgårdars nedläggning i Mölndals kommun i slutet av 1990-talet. Nedläggningarna medförde en rad negativa konsekvenser för Bifrost, det bostadsområde där ungdomarna var i störst behov av en fritidsgård. Berggren följde unga och vuxna men också händelser som omgärdade problematiken för att få insyn i processer som kan förklara tjänstemäns, politikerns och Bifrostfolkets ställningstaganden. Han konstaterar att vi har mycket att lära av fallet Bifrost.

I sin analysmodell utgår Berggren från att den snabba samhällsförändringen och den tilltagande individualiseringen ökar ungas behov av att få tala om hur livet ska levas. Sådant som tidigare var mer eller mindre givet handlar idag om att veta alternativen och att välja rätt. För många unga, som saknar viktiga samtalspartners, kan en kommunikativ "lots", en professionell vuxen på en fritidsgård, innebära skillnaden mellan en dålig och bra väg till vuxenlivet.

HÖSTMÖRKRET LÄGGER SIG ÖVER BIFROST.

Jag sitter i fritidsgården Baracken tillsammans med några ungdomar. Året är 1998. Vi pratar om litet av varje. Så frågar jag vad de tycker om den vuxne ledare som finns på gården, Roine.

– Han är så bra att snacka med, säger Christoffer¹ som är 15 år.

På vilket sätt är han bra, frågar jag.

– Han vet hur saker och ting fungerar. Han har alltid något att berätta.

Vad berättar han om?

– Om livet. Och så har han bra saker att säga om kändisar och teve.

Hösten 2000, talar jag med Adnan, 17 år. Adnan kommer från den delen av Kurdistan som ligger i Irak, han har varit i Sverige ungefär två år och bott i Bifrost ungefär ett år. Han har inga kompisar att tala med. Han känner sig ensam. Jag frågar vad han gör på fritiden.

– Det beror på vad man vill syssla med. Kompisar är viktigast för fritiden. Om man inte har någon eller några att umgås med då trivs man inte med sig själv. Jag vet hur det känns, säger Adnan, som är en ung man med ett stort behov av att få prata om allt från träslöjd till filosofi. Vi sitter kvar länge efter det att intervjun är klar. "Jag tycker om att tala med dig", säger han, och när vi talar om språk och tänkande, formulerar han sig poetiskt vackert:

– Språket är som ett hav, det kommer aldrig att ta slut, det är oändligt!

Det handlar om socialisationen

I de två berättelsefragmenten ryms det mesta av utgångspunkten för den här artikeln. Jag läser och tolkar det Christoffer, Adnan och andra berättar, som om det i något avseende handlar om *socialisationen* mellan vuxna och unga som är på väg mot vuxenblivandet – ett socialisationsmöte.

Socialisationen² är en livslång process där kunskaper, normer, värderingar, attityder, handlingsmönster samt roller, överförs till oss. Vi blir genom den på olika sätt och i olika grad införlivade i den sociala verklighet som för tillfället råder i samhället.

Den aspekt på socialisationen som är utgångspunkt för den här texten är *vuxnas ansvar att gå unga tillmötes i behovet att få prata om hur livet kan levas*. Ett behov som på grund av samhällsförändringar tycks öka³ och blir ett problem när varken familj eller andra i de ungas närhet räcker till. Fritidsgården, där det finns vuxna som vill lyssna, kan då bli en livsviktig mötesplats. När små lokalt förankrade gårdar tas bort försvinner inte bara nära mötesplatser för unga, utan även stödet och stabiliseringsfunktionen som professionella vuxna, med inblick i det lokala sammanhanget, gett de unga som sökt samtalskontakt⁴. Problematiken diskuteras utifrån händelser i bostadsområdet Bifrost i Mölndal och benämns fallet Bifrost.

Fallet Bifrost

Bifrost är det naturnära och av många omtyckta bostadsområdet i Mölndal, som fick dåligt rykte i slutet av 1990-talet. Fritidsgårdar lades ned och problem med ungdomar dök upp. Åren 1997–2000 vistades jag periodvis i området för att samla material till min forskning⁵ om hur man tog sin an problemen. På Mölndalspostens löpsedel stod med stora bokstäver den 5 mars 1997: UNGDOMSGÄNG SPRIDER SKRÄCK I BIFROST och i tidningen kunde man läsa om "kristallnatten", då fönsterrutor på en skola slogs sönder. Den lägenhet jag bodde i var belägen mitt i händelsernas centrum, men jag upplevde aldrig den panikstämning som målades upp. Däremot träffade jag många osäkra ungdomar och även vuxna.

År 2000 var antalet boende i Bifrost ungefär 3 500 personer fördelade på drygt 1 700 hus-håll, varav cirka 60 procent var hyresrätter och resten bostadsrätter. Cirka 15 procent var utländska medborgare, mot 6 procent i Mölndals kommun totalt. Bifrost var i många avseenden ett vanligt svenskt bostadsområde.

Det som hände i Bifrost och Mölndal, ska inte betraktas som något unikt – tvärtom. Och heller inte något som tillhör historien. Det är ett beklagligt scenario som idag, tio år senare, i allt väsentligt tycks vara lika aktuellt⁶. Dessutom, vilket är viktigt att framhålla: Mölndal var, och är, en framsynt kommun som, enligt min och många andras bedömning, kommit långt i sitt tänkande kring ungdomars situation. Att Bifrosthändelserna ändå sker i ett sådant sammanhang gör saken än mer angelägen att belysa och diskutera.

Fallet Bifrost är alltså ett talande exempel för vårt sätt att resonera idag när ekonomiska argument ska vägas mot ungdomars behov av mötesplatser. Förhoppningsvis kan denna text bidra till att resonemanget tar en annan riktning.

1993 års utredning

– nedläggning av tre fritidsgårdar

Våren 1993 fick Stig Klasson, tjänsteman i Mölndals kommun, uppdraget att göra en utredning med ett sparbetning på en halv miljon kronor i direktivet. Han kom fram till att man kunde lägga ned tre mindre fritidsgårdar – den som låg i Bifrost och två andra inom en till en och en halv kilometers radie från Bifrost. Dessa tre gårdar ersattes av en stor aktivitetsinriktad fritidsanläggning och sporthall som benämndes Aktiviteten. Den låg nära Mölndals centrum, cirka en kilometer från Bifrost. Tillgången på mindre

mötesplatser av vara-karaktär⁷ minskade dramatiskt, liksom ungas möjligheter till att möta och kommunicera med vuxna.

1997 års utredning

– fritidsgårdarna saknas

Tre och ett halvt år senare, våren 1997, fick jag⁸ uppdraget av kultur- och fritidsnämnden i Mölndals kommun att utreda Aktivitetens funktion. Den hade inte alls motsvarat de ambitioner som politikerna gett uttryck för i nedläggningsbeslutet. Aktiviteten kunde inte ersätta tre fritidsgårdar. I utredningen skrev jag bland annat:

”Beslutet 1993 att lägga ned tre fritidsgårdar och ersätta dem med Aktiviteten har inneburit att kommunen ersatt tre små och lokalt förankrade fritidsgårdar med en stor anläggning utan förankring i något bostadsområde. En konsekvens är att antalet gårdsbesökare i de områden som berörs av nedläggningarna, minskat med cirka 70 procent[...]Minskningen av antalet fritidsgårdsmiljöer sammanfaller i tid med den hårdare ungdomsmentalitet som flera av de intervjuade vittnar om och som periodvis blivit mycket kännbar för personalen på Aktiviteten, som bland annat yttrade: 'Tidigare har det varit så jävligt det kan bli. Vi har suttit och grinat ibland'[...]Sammantaget kan sägas att förändringen från tre små gårdar till en inrymd i det stora aktivitetshuset mer har handlat om att banta en budget och mindre om att tillmötesgå de behov och önsknings som finns bland ungdomar i närliggande bostadsområden”⁹

Från bara-vara till fritidskonsumtion

Storskaligheten i Aktiviteten innebar ett stort utbud av speciallokaler för sport, dans och konst. Det innebar också att de mer avgränsade och

till samtal inbjudande utrymmen, som normalt finns på en fritidsgård, saknades. Ett signum för de mindre gårdarna var, enligt ungdomarna som jag intervjuade, en närhet såväl i miljön som mellan ungdomar och vuxna ledare. Självt kände jag att den atmosfär av otvungenhet som jag i regel möter på en fritidsgård, saknades på Aktiviteten. Det var närmast att likna vid ett stort centrum för konsumtion av fritidsaktiviteter, vilket kan vara bra för den som söker en speciell aktivitet, men inte för den som vill sitta ned och samtala och eller inte göra något särskilt. Detta att inte göra något särskilt är för övrigt en vanligt förekommande "aktivitet" bland ungdomar om man frågar dem vad de gör. I själva verket händer det mycket i den "doing-nothing-culture"¹⁰ där ungdomar utbyter tankar. Ja för vuxna med för den delen!

Bifrostprojektet blir svaret på oron

Avsaknaden av fritidsgårdarna ledde till oro i Bifrost och så småningom till protester bland Bifrostborna, vilket i sin tur fick de två kommundienstmännen Stig Klasson och Stefan Lindskog att initiera tanken på ett samhällsarbete i bostadsområdet med hjälp av externa pengar. Med anslag från Socialstyrelsen kom ett omfattande projekt igång, till vilket fyra forskare knöts, däribland jag. Som ett led i projektupptakten arrangerade Mölndals kommun den 10-11 april 1997 ett seminarium. Förutom forskargruppen och ett trettiotal lokalt berörda, deltog ett tjugotal från andra kommuner och myndigheter med liknande projekt, påbörjade eller planerade. Seminariet inleddes av Stig Klasson som bland annat knöt an till ett samrådsmöte om ungdomssituationen i kommunen.

– Inledningsvis vill jag ställa frågan till mig själv och till er: Varför ett projekt i Bifrost? Ut-

gångspunkt var att vi på kultur- och fritidsförvaltningen hade fått 600 000 kronor som ett slags kompensation för att man hade minskat ned på fritidsgårdarna. Problemen hade ökat på olika sätt. En opinion hade vaknat: "Ni måste göra något i kommunen". Man resonerade ungefär så här: "Där ser man vad det blir för resultat när kommunen lägger ned fritidsgårdar". Mötet om ungdomssituationen i Mölndal kom ganska snart att handla om situationen i Bifrost. Rätt eller fel, det sades i alla fall att i Bifrost har man under åren, säg kanske de senaste 10, 15, eller 20 åren, genomgående haft flest problem med Mölndalsmått mätt [...] Men det är ofta så att man fastnar nånstans och man fastnade lite grand i Bifrostområdet [...] Jag väckte frågan i planeringsgruppen, fick uppdraget och tog kontakt med Stefan Lindskog från socialförvaltningen [svarade tillsammans med Stig för planering och ledning av Bifrostprojektet] [...] Varför kommer överhuvudtaget ett projekt igång? Jo, det måste finnas problem. Fast problemen behöver inte nödvändigtvis vara större än i andra liknande områden, men det måste finnas problem som blivit uppmärksammat ur politikernas eller ur tjänstemännens synvinkel. Och det fanns det i Bifrost.¹¹

Projektet benämndes *Motverka, förebygga och bygga upp – en möjlighet i Bifrost!*? Våren 1997 beviljade Socialstyrelsen anslag för tre års verksamhet där ett helhetsgrepp skulle tas och där ambitiösa mål var att öka demokrati och delaktighet, kommunikation, folkhälsa och kunskap. Bifrost beskrevs i bakgrundsavsnittet som ett problemområde med tilltagande segregering och fritiden som otillfredsställande för ungdomarna i området, bland annat på grund av att det saknas bra träffpunkter. Projektet refererade till socialarbetare och fritidsledare som konstaterat problem med gängbildningar.

En annan verklighet

Det lilla utdraget ur Klassons inledningsanförande ger inte helt rättvisa åt hans argumentation men vissa tendenser kan skönjas. Bland annat hans anmärkningsvärt självkritiska och utlämnande sätt att berätta om hur Bifrostprojektet kommit till. Han, som i hög grad administrerade nedläggningen av de tre fritidsgårdarna, sticker inte under stol med sin och kommunens roll i detta och därmed till bakgrunden till projektets tillkomst. Lite tillspetsat kan man säga att Klasson beskriver att han i första hand befattar sig med en annan verklighet än den där ungdomarna i Bifrost har sina problem. Och det är i och för sig inte så konstigt. Hans uppgift är ju att administrativt initiera och leda verksamheter – eller stoppa. Nedläggningen är ett exempel på stoppfunktionen.

Klasson visar också prov på en *strategisk balansakt* när han konstaterar att Bifrost å ena sidan är ett vanligt bostadsområde med vanliga problem, å andra sidan är det kommunens mest belastade område med stora problem. Denna balansakt kan ses som ett pragmatiskt hantlande av olika intressen som påverkar möjligheterna att lyckas med projektet (diskuteras i nästa avsnitt).

Det mest intressanta här är nog emellertid att Stig Klasson ger oss en inblick i en värld där allt väsentligt hade med kommunens *verksamhet* att göra. Den uppgiften utgjorde hans primära ansvar och det var därför han förhöll sig till Bifrostprojektet som han gjorde. Frågan om hur man kan få olika former av stöd för att genomföra projektet blev viktig, kanske allra viktigast.

Klassons sätt att berätta för stundtals tanken till en argumentation som jag hört förut om verksamhetsidéer av det slag som Bifrostprojektet utgör. Det är som om han vet att idéerna har svårt att vinna gehör och därför måste inleda sin

argumentation med en underförstådd kritik av befintlig verksamhet. Han betonar att med det kommande projektet "ska det göras ett ordentligt arbete, en ordentlig satsning".

Projektets dramaturgi

För att bättre förstå kommunens förhållningssätt till den ungdomsproblematik som låg till grund för Bifrostprojektet ska jag här belysa Stig Klassons och Stefan Lindskogs arbete med förberedelserna av projektet. På sätt och vis är detta ett sidospår till artikelns tema men det kastar ljus över skeendet efter nedläggningsbeslutet.

Den ursprungliga problematiken framstod för Klasson och Lindskog som ett verksamhets- och projektproblem. Ungdomarna kom bort ur deras fokus. En viktig uppgift blev istället att hantera vad jag här kallar strategiska intressen. Det gällde att veta hur dessa bäst skulle tillgodoses och balanseras mot varandra. I huvudsak ser jag, att det för Bifrostprojektet fanns tre sådana intressen som behövde blickas för att projektiden skulle kunna förverkligas:

1. **Stödintresset**
2. **Delaktighetsintresset**
3. **Intresset av social kontroll**

Stödintresset hos anslagsgivare är avgörande för om ett projekt ska kunna finansieras och därmed avgörande för dess tillkomst. Anslagsgivarna behövde få veta att det fanns rätt slags problem. Det vill säga problem som stämde överens med deras villkor och prioriteringar. Sådana problem skulle alltså framhållas och betonas samtidigt som områdets potential i form av engagerade människor skulle föras fram.

Delaktighetsintresset handlar framför allt om att få med sig tillräckligt många av de boen-

de och verksamma i området. De ville få sitt område, trots problemen, beskrivet som möjligt att rätta till och inte som hopplöst. Här gällde det att kunna motivera nyckelpersoner i området så att de blev delaktiga och drivande i projektet. I mötet med detta intresse på hemmaplan kan därför problemen – av strategiska skäl – behövas tonas ned. Betoningen bör istället ligga på de positiva om Bifrost och dess invånare och deras möjligheter att bidra till problemlösningar.

Intresset av social kontroll (ett socialisationsintresse) är närliggande delaktighetsintresset och fanns hos de boende i Bifrost som hade sett ett direkt samband mellan oron bland ungdomar och nedläggningen av fritidsgårdarna. Ökade resurser krävdes till ungdomsarbete i allmänhet och till socialisationsinsatser (= mötesplatsen fritidsgården) i synnerhet. Mer ordning efterlystes. Detta intresse fanns också hos ansvariga i kommunen. Projektinsatserna skulle alltså uppfattas, av både boende i Bifrost och beslutsfattare i kommunen, som den rätta vägen mot mer och bättre social kontroll.

De tre strategiska intressen jag spåret kan betraktas som nödvändiga för att sätta igång projektet. Alltså något som Stig Klasson och Stefan Lindskog hade att rätta sig efter och förhålla sig till i utformandet och presentationen.

I detta sammanhang bör också nämnas något om den idag ständigt närvarande osäkerhet som påverkar verksamhet och verksamhetsplanering. Den osäkerhet som jag tänker på – *bristen på pengar* – finns där som ett slags dolt strategiskt intresse. Det är en konsekvens av de kommunala neddragningarna, inte bara av fritidsgårdar, utan rent allmänt för området Kultur och Fritid som är ett frivilligt kommunalt åtagande. När akuta lägen uppstår och pengarna inte räcker till, väcks intresset för och önskedrömmar om miljonutdelning hos Allmänna

arvsfonden och andra större anslagsgivare – ett slags lotteri. Denna latent osäkerhet leder ofta till tankar på projektpengar som i sin tur håller drömmarna, om att kunna göra det man behöver, vid liv. I fallet Bifrost blev det alltså en vinst i lotteriet. Till en början.

Fritidsgård svaret på alla frågor

Projektet genererade både pengar till och uppmärksamhet riktad mot Bifrost, vilket väckte liv i gamla förhoppningar. Den förhoppning som var tydligast uttalad var den om att få en fritidsgård tillbaka till området. "En fritidsgård är vad som behövs för att få bukt med problemen i Bifrost!" Det var en vanligt förekommande föreställning jag mötte hos Bifrostborna. Ibland fick jag en känsla av att fritidsgården var svaret oavsett frågan, vilket faktiskt inte är så konstigt som det låter, eftersom oron bland ungdomar började märkas när fritidsgårdarna försvann. Historien visar att det under lång tid pågick en kamp för att få en fritidsgård tillbaka till Bifrost. Denna kamp fick alltså ny aktualitet när Bifrostprojektet startade.

Baracken öppnas och stängs – två gånger

Den stora fritidsanläggningen Aktiviteten blev, som framgick, aldrig någon lösning på fritidsgårdsproblemet. Fritidsgården Baracken blev en lösning under en begränsad tid. Det tog dock lång tid innan den öppnades. Innan jag går vidare: en skissartad redogörelse över fritidsgårdarnas kronologi i Bifrost med omnejd.

Under drygt fyra år (1994–1997) fanns alltså under kvällstid ingen träffpunkt för ungdomar i Bifrost. Efter många turer och otålig väntan, kom så fritidsgården likt en fågel Fenix att återuppstå våren 1998 i Barackens skepnad med öppethållande två kvällar i veckan. En provisorisk lösning

med en upprustad manskapsbarack. Lösningen innebar ett samutnyttjande med Västerbergsskolan, en låg- och mellanstadieskola. Skolan disponerade lokalen dagtid för rastverksamhet. Återuppståndelsen var dock inte en följd av Bifrostprojektet utan av ett initiativ från den lokala Unga örnar-föreningen. Föreningen hade sökt och fått anslag från Allmänna arvsfonden via Ungdomsstyrelsen. Med anslaget kunde de

köpa och – delvis med egna insatser, delvis med hjälp av unga vuxna i arbetsmarknadsåtgärder – rusta upp en begagnad manskapsbarack. Kommunen sköt också till pengar för inköp och upprustning.

Något egentligt samarbete mellan personalen i Bifrostprojektet och ledarna på Baracken förekom inte. Det gällde både under perioder med kommunalt anställda och Unga örnar-ledare. Samarbete var inte prioriterat från någon parts sida. Bifrostprojektet innebar att stor energi lades på annat, framför allt med att skapa kontakter med invandrarkvinnor.

Baracken placerades mitt i Bifrost i utkanten av Västerbergsskolans skolgård. Den öppnades alltså våren 1998 men stängdes efter bara några månader på grund av oenighet mellan kommunen och Unga örnar om hur gården skulle drivas. Kommunens krav var att det i huvudsak skulle vara en öppen verksamhet men i praktiken blev det en gård för en mindre krets musikintresserade ungdomar. Denna mindre grupp ungdomar (Unga örnar-medlemmar) trivdes i Baracken, medan flertalet av de ungdomar som

jag mötte i Bifrost inte uppfattade det som ett ställe där de hörde hemma. Stridigheterna mellan kommunen och Unga örnar fortsatte. Kommunen tog över öppethållandet hösten 1999 och en fritidsledare med flera års erfarenhet fick ansvaret. Våren 2000 slutade fritidsledaren – som fick tjänst på annat håll i kommunen – och nyanställd personal kom till Baracken. Dessa två personer, med annan erfarenhet än fritidsledar-

uppgifter, hade öppet några månader, men efter ett bråk mellan en ledare och besökare, stängdes Baracken för andra gången. En Bifrostbo med kännedom om förhållandena kommenterade stängningen så här:

– Jag ansåg personligen att den som var tillsatt att ansvara för

verksamheten var helt klart för ung, tog allt personligt och fixade inte motgångarna. Jag hade tidigt på känn att det inte skulle funka. Man behöver hitta en ungdomsledare som bara måste brinna för det här med att jobba med ungdomar, ja för att orka med. För vi kan inte sticka under stol med att vi har några stycken som drar med sig väldigt många tonåringar i området och att det blir lite stökigt ibland. Och dom behöver ju fångas upp, vi måste visa att vi ser dom helt enkelt.

Bråket före andra stängningen

Nedan återges samtal med de två kombattanterna på Baracken. Samtalen rör händelserna innan gården stängdes för andra gången våren 2000: en av fritidsledarna och en besökare kom-

”Man behöver hitta en ungdomsledare som bara måste brinna för det här med att jobba med ungdomar, ja för att orka med.”

mer i handgemäng, vilket bland annat leder till att besökaren, en 15-årig kille med invandrarbakgrund, tar stryptag på fritidsledaren.

En kväll hösten 2000 möter jag dem båda. Jag kallar fritidsledaren Robert och den unge killen för Mirko. Robert har erfarenhet av behandlingsarbete bland kriminella och är inte utbildad fritidsledare. Mirkos familj har nu flyttat till ett annat bostadsområde i Mölndal där det finns en fritidsgård och han är en flitig besökare. Vi träffas i den fritidsgården. Jag talar först med Robert och frågar om det var nödvändigt att stänga Baracken.

– Ja, de höll ju på att riva hela gården. Det var ett vaktande och övervakande hela tiden av ungdomarna. Dom trodde dom hade fått en drömsits där dom kunde göra precis som de ville. Dom hade ju inga referensramar alls hur en fritidsgård egentligen skulle vara.

Han berättar om att både han själv och Hanna – den unga kvinna som blev anställd som gårdsföreståndare och alltså hans överordnade – var nya som fritidsledare och kom in i arbetet med olika perspektiv på hur det skulle skötas. Förutsättningarna var inte speciellt goda för att de skulle lyckas. Mycket talar för att dessa två vuxna själva saknade det Robert säger att ungdomarna saknade: referensramar för en fritidsgård. Robert beskriver svårigheterna han och Hanna hade. Dels handlade det om kemin dem emellan, dels saknades tid för planering av igångsättandet och hur arbetet skulle skötas.

– Nu öppnade vi den bara och släppte in folket och så blev det bus. Hela tiden haglade det språkliga uttryck som vi fick påpeka och förbjuda. Det handlade mycket om språket, de kallade varandra könsord, gapade och skrek, hoppade och studsade på möblerna.

Robert menar dock att detta inte var den egentliga anledningen till att de stängde utan

mer det faktum att de utsattes för hot av ungdomar de slängt ut. Han tror att Hanna var den som tagit mest illa vid sig, men även han själv hade fått kommentarer som "hälsa din dotter och din flickvän", ett underförstått hot. Vi försökte att tala direkt med ungdomarna, säger han, "men de ville inte lyssna och det spårade ofta ur".

Robert tycker ändå att det var fel att stänga gården helt.

– De hade istället successivt kunnat dra ner på öppethållandet och på samma sätt öppnat igen med någon dag i veckan till att börja med, säger han.

Kommunikationen mellan honom och Hanna upplevde inte Robert som den bästa och på frågan om varför, svarar han:

– Ja, det var nog språkliga svårigheter ibland, missuppfattningar förekom.

Båda kom från olika miljöer i flera avseenden, den sociala klassbakgrunden skilde sig åt. Hon hade arbetslivserfarenheter från socialbyrå och han från kriminalvården.

Robert berättar att kontakten mellan honom och Mirko förbättrats sedan de båda råkat på varandra på nytt. Numera ser han Mirko på ett nytt sätt och jämför honom med sin flickvåns son, som har ADHD¹².

– Alltså efter det som hände försökte jag analysera och då jämförde jag med min tjejs pojk. Och det går bra. Hög musik är inte så bra för honom förstås, då flyger han upp! Flytten hit är bra, här behöver Mirko inte hävda sig så mycket som inför de gamla kompisarna.

Diagnoser som ADHD är en av vår tids mest uppmärksammade socialisationsfrågor, bland annat i den mening som Robert här tar upp saken: som ett sätt att få svar på frågor om varför någon har ett avvikande beteende. Robert tycker sig förstå det som varit mellan honom

och Mirko när han tänker på ADHD. Om sedan Mirko verkligen har ADHD, det är en helt annan sak. Det intressanta ur socialisationsmötessynpunkt är att Robert gick Mirko till mötes tack vare att han "analyserat" och fått insikt om läget, som han tycker. För honom blev ADHD svaret. Därmed kan sägas, att tanken på ADHD blev, om inte den utlösande faktorn, så i alla fall en bidragande orsak till att de tidigare kombattanterna kunde prata med varandra!

Samtalet fortsätter, nu med Mirko som tycker att hans nya fritidsgård är bättre, men menar att "det är skämmigt att det är småbarn som kommer hit". Han försöker att se indignerad ut bakom en mask av spelad tuffhet.

En förklaring till Mirkos uttalande är att Mölndals kommun hade policyn att fritidsgårdarna skulle riktas upp till och med högstadieåldrarna i första hand. Det innebar att mellanstadiebarn vistades på gården. Fritidsgårdsverksamhet tenderar generellt sett i landet att riktas till yngre tonåringar och på vissa håll släpps de äldre inte in. Motiven är flera, bland annat att gården inte anses kunna locka äldre tonåringar, att yngre anses bli störda av de äldre och att äldre kan locka in de yngre i destruktivt beteende.

Mirko talar om för mig att han efter avslutad grundskola vill bli polis eller ha en grym bilfirma, "en grym med bara Porschar, BMW och Mercedes". Han gillar skolan, men eftersom han inte har några betyg får han börja på IP (individuella programmet) När jag ber honom berätta om hur han ser på bråket på Baracken, menar han att det inte var något speciellt bråk men säger:

– Det är fritidsledarna. Robert, som är här nu, han var okej, men Hanna, när hon sa nåt till Robert så gjorde han det också. Så han började tjafsas, drog i min arm så jag ramlade och så börja vi bråka. Och så stängde dom fritidsgården. Ja, hon kunde säga till honom "Säg till att allihopa

ska ut" och så gjorde han det. "Flytta på den soffan" ... vad hon än sa så gjorde han det.

Mirko tycker vidare:

– Jamen han kunde väl också bestämma lite, det var bara hon som bestämde. Han fick inte bestämma något.

Att Hanna var den som bestämde störde Mirko. Hon var både kvinna och yngre. Han anser att han själv inte har någon del i bråket på gården utan att felet främst var Hannas och Roberts. Ledarna lät inte ungdomarna få spela så högt de ville och i bråket dem emellan försökte Robert, säger Mirko:

– Spela tuff och tog tag i min arm så jag ramlade. Så kom jag upp, stötte på han, då tog han stryptag mot mig på marken. Då kom det någon annan och gav honom en smäll bakifrån med biljardkö och så kastade de biljardbollar och grejer på han.

Beträffande det stryptag, som var en av anledningarna till att gården stängdes menar Mirko, att det inte var han som tog stryptag utan säger:

– Först tog han ner mig, så kastade han mig på marken och sen stötte jag på honom, då tog han stryptag så jag ramlade igen och låg över mig så, då tog jag i honom också.

Under intervjun kan man inte spåra någon empati hos Mirko, speciellt inte beträffande honten, som ledarna såg allvarligt på.

– Ja men han får skylla sig själv, vi var arga på han, och det var rätt åt han. Det var han själv som började. Jag sa det till honom: jag vill inte bråka med dig. Men han sa, "du har gjort nåt som är fel, du har studsat med en basketboll".

Tonen på gården var ganska mycket "macho". Vad gäller ljudnivån på bandspelaren ska sägas att Baracken låg ganska nära hyreshuset och musiken orsakade ibland klagomål från de omkringboende. Enligt Mirko ville ungdomar-

na själva vara med och bestämma om hur de ville ha det, men att de kände sig motarbetade av ledarna, som hävdade att om det inte blev som de ville skulle gården stängas. I ett brev till fältassistenterna försökte ungdomarna få bort fritidsledarna. Situationen blev ohållbar.

Tycker arbetet är svårt

”Det är vi som uppfostrat dom”, säger Jannike och vill markera sitt ansvar gentemot de ungdomar hon möter. Hon är 26 år, utbildad fritidsledare och arbetade på Baracken våren 1999, det vill säga strax före den period då oroligheterna utlöste den andra stängningen av gården.

Jag talar med henne hösten 2000. När hon slutade började problemen i Baracken. Om det var på grund av hennes frånvaro är svårt att veta, men mycket talar för att hennes kontakt med ungdomarna var mer bärande än den som Hanna och Robert hade.

Några dagar i veckan arbetar Jannike med eftermiddags- och rastverksamhet på Bifrosts högstadieskola – Lindhagaskolan. Hon har invandrarbakgrund genom en förälder som kom till Sverige på 1970-talet. När hon beskriver problemen i Bifrost kommer hon ofta in på hur tufft det är att jobba med vissa ungdomar från ”krisdrabbade länder” som ofta mår mycket dåligt.

– Det är tufft, man skulle behöva vara både socialarbetare, fältassistent och behandlingsassistent i en och samma person. Det är väldigt, väldigt tufft och det är svårt att sätta sig in i den situationen. Är det ”bara” drogmissbruk och rör barn i riskzonen, då vet man på ett ungefär hur man ska gå tillväga och där har vi resurser. Men man vet att det inte ligger på det planet när det gäller dessa ungdomar, för de mår så dåligt.

Hon anser att hennes arbete på gården varit

lättare än Roberts och Hannas, eftersom det varit mindre konflikter under hennes tid.

– Jag vill inte döma... jag fick aldrig möta de konflikter som de hade. De kom in nya då det varit mycket turbulens i området. Och säkert mycket annat som hände i ungdomarnas liv då också. Och så slutar jag. Så det är massa olika faktorer som gjorde att de där konflikterna kom upp och som inte fanns när jag var där.

Till ungdomarnas uppfattning om att hon var en bra fritidsledare har hon flera förklaringar. Förhållandet att hon kände ungdomarna och deras syskon sedan tidigare måste ha betytt en hel del för relationerna dem emellan, menar hon.

Hon är mycket bestämd i sin uppfattning om felet när man skyller allt på ungdomarna.

– Jag ställer mig på ungdomarnas sida i alla lägen, även om dom gör fel. Varför ungdomarna gör fel ... det är mitt ansvar. Det är på grund av mig, då har jag gjort fel. Det är vi som uppfostrar dom.

Hon framhåller med styrka, att det är vi vuxna som måste vara ungdomarnas förebilder i vårt agerande, i våra åsikter och beteenden och avslutar vår intervju med orden:

– Så jag måste säga att det varit för mycket fixering av ungdomarna, att dom är elaka och si och så. Jag tror det handlar mer om att vi vuxna måste samla mer kunskap om hur vi ska hantera problemen.

Socialarbetarna tycker det hela är överdrivet

Bob, Hillevi och Marie arbetar i ett individriktat och uppsökande projekt, Suck (Socialtjänsten för UngdomsContact i Kommunen). Det drivs av socialförvaltningen och är riktat till ungdomar med speciella behov, bland annat dem som Jannike talar om. Kort sammanfattat

bygger projektet på ett nätverkstänkande som innebär att de unga ska stödjas genom att man tar tillvara alla resurser som finns omkring dem. Socialförvaltningen har, förutom Hillevi som är socialsekreterare, anställt två personer med fritidsledarbakgrund för detta projekt, Bob och Marie. De har uppgifter som de själva beskriver som en blandning av att vara både fältarbetare, ungdomsarbetare och kontaktpersoner. De har sedan oktober 1995 arbetat med projektet, som sker i samverkan mellan socialförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen samt studieförbunden TBV och Vuxenskolan. Så här beskrivs verksamheten av en politiker i socialnämnden:

– Vi har fått bygga upp fältverksamheten [= Suck] som en slags ersättning för det ordinarie lokala fritidsarbetet. Och sen fick vi ju faktiskt rätt mycket problem i Bifrostområdet. Sen är det alltid jättesvårt att i efterhand göra en värdering att det beror på det ena eller andra. Jag menar vi är ju inte fria från problem bara för att det finns en fritidsgård i området, så enkel är inte förklaringen. Men visst har vi känt av det. Nu efteråt så tror jag vi kan konstatera att kommunen gjorde ett felaktigt strategiskt val den gången när tre gårdar lades ned och allt koncentrerades till Aktiviteten.

Under 1996–97 ägnar Suck speciell uppmärksamhet åt Bifrosts ungdomar. Ingen av dem som arbetar med projektet bor i Bifrost, men Marie som är 25 år har gjort det. Bob och Hillevi är i 30-årsåldern. Jag träffar dem alla tre tillsammans.

Bob beskriver situationen i Bifrost som uppblåst, främst på grund av tidningarnas negativa beskrivning av förhållandena vilket i sin tur, anser han, lockat ungdomarna att leva upp till ryktet och visa sig tuffa. Hillevi håller med och tillägger:

– I tidningarna talar man om gangsterkungar och kristallnätter, man tror nästan man

hamnat i Chicagos värsta maffiakrig, det är så fruktansvärt upphaussat. Istället för att titta på att det finns ungar med speciella behov här.

Trots att de alla tre anser att problemen inte är så stora som tidningarna velat göra det till, är deras uppfattning att Suck behövs. Det behövs vuxna som arbetar med unga i Bifrost. För ungdomar med problem är inte en fritidsgård tillräcklig hävdar de, eftersom ungdomarna de tar sig an har svårt med relationen till vuxna. Och de är överens om att den uppsökande verksamhet som de bedriver, fungerar bra för att bygga relationer som tar sikte på förändringar av de ungas perspektiv. Bob hävdar att de inte är kapabla att lösa de strukturella problem som finns (problem som till exempel hänger samman med klass och etnicitet och som kan yttra sig i utanförskap och arbetslöshet) eftersom de inte rår på orsakerna.

– Många av de ungdomar vi träffar mår dåligt på grund av att deras föräldrar mår dåligt. De har ett dåligt eller inget socialt nätverk alls. Det är dem vi jobbar mest med. Ibland känner man vanmakt inför andras vanmakt och osäkerhet.

Bråket vid Baracken kommenteras av Marie. Hon var inte med när det hände men har talat med berörda parter efteråt och menar att problematiken har sin grund i två saker, dels att ledarna inte hade kontroll på läget, dels avsaknad av trygghet. Marie framhåller att hennes synpunkter bygger på det hon fått höra av ungdomarna, men att hon ändå tror sig kunna utläsa att ledarna inte sett problemen i tid och inte tagit tag i situationen.

– När det blev bråkigt på gården och ungdomarna gjorde som de ville gick plötsligt ledarna in och markerade. Detta var inte ungdomarna förberedda på och läget trappades upp.

Avsaknaden av planeringstid som Robert också nämnt, menade hon kunde vara en bi-

dragande orsak till problemen. Vi berör även de blandade åldrarna på gården och där menar Marie att om ledarna kan ha kontroll är det inga problem med olika åldersammansättning.

– Det är ett ledarproblem. Kan ledarna ha kontroll så är det inga problem med blandade åldrar. Framför allt är det väl relationen till ungdomarna som är avgörande. Jag har varit på gårdar där äldre ungdomar får förtroende och fungerar som ledare för de yngre och en naturlig och nästan familjär miljö kan uppstå. Jag menar att problemet är avsaknad av trygghet och att de yngre känner sig rädda beror på ledarnas agerande.

Olika syn på samma problem

Här följer en summarisk redogörelse för vilka ståndpunkter huvudaktörerna intog till problematiken i Bifrost. I huvudsak gäller det fritidsgårdsfrågan. Ståndpunkterna speglar det perspektiv man valt, som i sin tur speglar det man företräder. Någon samsyn är svår att upptäcka och inte heller vilja till samverkan för att åstadkomma öppningar i låsta lägen.

Bifrostprojektet – satsar på annat

Bifrostprojektet kom i första hand till för att råda bot på de problem som ansvariga i kommunen ansåg att ungdomar utgjorde. Men vad hände i praktiken? Vad gjorde de ansvariga för att återskapa goda mötesplatser för ungdomar och vuxna?

Under den tiden jag följde projektet (1997–2000), var intresset framförallt riktat mot att göra något åt situationen för invandrarkvinnor och den yttre miljön, alltså inte att direkt råda bot på ungdomarnas situation. I den lokal som projektet använde för administration, anordna-

des dock en eftermiddagsverksamhet – ett slags fritidshem i blygsam skala. Detta var alltså ingen fritidsgård med ledare, utan bara en träffpunkt under eftermiddagarna. Röster fortsatte därför att höjas för en rejäl lösning. Ungdomar, föräldrar och andra boende engagerade sig i kravet på en fritidsgård med generöst öppethållande och professionella ledare.

Unga örnar – vill ha egen gård

En av de gårdar som lades ned 1994 var Frejagården som till stor del drevs av ideellt arbetande ledare knutna till Unga örnar. Bitterheten över att inte få ha en egen medlemsgård parat med schismer med kommunen om anslag till Baracken för betalda ledare och utrustning, präglar samtalen med både ungdomar och ledare på gården. "Men till Aktiviteten finns det pengar", menar Roine som är ledare för ungdomarna och fortsätter:

– Ungdomarna (i åldern 14–16 år) kommer gärna till sin gård där de får vara i fred, spela den musik de vill och dra på högt.

Roine ser projektsatsningen i Bifrost som en möjlighet att få tillbaka en gård med Frejas karaktär: driven av och för medlemmar och samtidigt öppen för alla. Ungdomarna ser Baracken som deras ställe och Roine är för dem en viktig vuxen, någon som tolkar världen åt dem.

Föräldraföreningen kräver trygghet

Ett helt annat perspektiv finner vi hos den mycket aktiva Föräldraföreningen vid Västbergaskolan. I ett brev till kommunen menar de att fritidsverksamheten i Aktiviteten på intet sätt kan ersätta en gård belägen i området och med utbildad personal. De hävdar också, som jag tolkar det på goda grunder, att en sådan gård

kan bidra till att motverka de tendenser som finns till mobbning och social utslagning. I en särskild skrivelse till kommunen där de kräver en fritidsgård åter – och som undertecknats av 1 300 Bifrostbor – slår man fast: "att inte satsa resurser på detta ser vi som grov ansvarslöshet".

Föräldraföreningen visar ett starkt engagemang för en fritidsgård med öppen verksamhet. De vill att det ska finnas en träffpunkt för ungdomarna i området, men inte vilken som helst utan en där det finns professionella vuxna närvarande. Tilltron till fritidsgården som träffpunkt bygger alltså på att där finns vuxna som kan handskas med ungdomarna. I det socialisationsmöte som eftersträvas lotsas de unga av vuxna. Det perspektiv som föreningen utgår från handlar mycket om social kontroll. Föräldrarna vill ha ordning i området och därmed trygghet för sina barn.

Kommunen vill inte gå in och agera aktivt

Kommunen beskriver i sitt svar till Föräldraföreningen vilka lösningar de tänkt sig för att möta kraven. Bland annat meddelas att Baracken inköpts för att den dels ska kunna användas som uppehållsrum för skolan, dels fungera som en träffpunkt kvällstid för främst ungdomar. Kravet på formellt utbildad personal kan inte tillgodoses, men "Unga örnar, som är den tänkta förening som ska svara för ungdomsverksamheten har dock en lång och gedigen erfarenhet av ungdomsarbete, vilket bör säkerställa en god kvalitet".

Unga örnar som stod för initiativet och som ansökte och fick pengar av Ungdomsstyrelsen för upprustning av Baracken, nämns för övrigt bara i förbigående. Möjligen finns här en dold kamp om vem som skulle profilera den nya fritidsgården. Att notera i skrivelsen är också att

kommunen möter Föräldraföreningens initiativ med att hänvisa till att dialog och nya initiativ är välkomna. På detta sätt hamnar Föräldraföreningen i något som liknar en moment 22-situation eftersom de just gjort vad kommunen efterlyser. Deras lista till politikerna var en tydlig manifestation för kravet på en professionellt ledd fritidsgårdsverksamhet och samtidigt ett tecken på att de brydde sig om sitt bostadsområde. De hade visat en vilja att vara delaktiga och att påverka skeendet, men möttes av budskapet "återkom". Kultur- och fritidsförvaltningens agerande var inte direkt i linje med Bifrostprojektets mål på ökad demokrati och delaktighet samt bättre kommunikation.

Här kan vi se att socialisationsproblemen i Bifrost förstods på ganska olika sätt av berörda nyckelgrupperingar. De drev på sätt och vis sina egna Bifrostprojekt som i många avseenden stod i motsättning till varandra.

Bifrostprojektet framstår som en aktör med ett särskilt företräddarperspektiv som liknar både Unga örnars och kommunens: "Vi vill ha vårt eget" respektive "Vi ska inte lägga oss i". Företrädarna är i detta sammanhang framför allt de styrande på förvaltningsnivå och de lokalt verkställande i Bifrost. Med andra ord: de drivande bakom projektet. I deras projektvärld uppfattades inte problemen som har med ungdomarnas situation att göra, vara en prioriterad uppgift att ta sig an på allvar.

Unga örnar och Föräldraföreningen står alltså för olika önskemål vad gäller driften av gården. Unga örnar ville driva den med hjälp av medlemmar och ideella krafter och samtidigt ha full kontroll på gårdens verksamhet, det vill säga se den som sin gård. Föräldraföreningen ansåg att professionella (utbildade) fritidsledare behövdes, samt att gården skulle stå öppen för annan verksamhet än Unga örnars.

Kommunen intog en position mellan dessa föreningars önskemål. Och det är kanske detta som är det mest signifikanta för kommunens roll i och påverkan av socialisationsmötet i fritidsgårdsfrågan, nämligen att man försökte medla mellan de lokala företrädarnas intressen, eller om man ska tolka det lite mindre positivt: att man utnyttjade det polariserade läget för att själva ligga lågt. För ett kommunalt agerande i syfte att snabbt få till stånd en fungerande mötesplats, syntes inget av. Möjligen för att ett sådant agerande var förknippat med risken att drabbas av personalkostnader som det inte fanns täckning för.

Summerande diskussion

En speciell osäkerhet i bifrostproblematiken som på olika sätt framgått i texten, är den som hänger samman med migration och kulturkrockar: ett slags vi-och-dom-tänkande som många omfattas av. Ett tänkande grundat i den typ av motsättning som sociologen Nobert Elias (1965) kallar *etablerade* och *outsiders*. Han studerade bostadsområden bland annat i London där maktkamper pågick mellan "etablerade" (de gamla familjerna) och "outsiders" (de nyinflyttade) som handlade om hur man ska bete sig för att bli accepterad. Den etablerade gruppens makt utövades genom moralisk stigmatisering i form av förtal och skvaller. Genom att brännmärka den stökiga minoriteten bland outsiders blir hela gruppen moraliskt stigmatiserad.

Vi och "dom där"

Synen på ungdom och ungdomsproblem i Bifrost är alltså i mångt och mycket ett sätt att se på och prata om invandrarungdomar i allmänhet och gänget i synnerhet. Eller "dom där". Men det

är just ett synsätt. För när jag träffar dem som har lärt känna och kommit nära ungdomarna får jag en annan bild. Gänget som många talar om finns överhuvudtaget inte, säger de. "Det räcker om det kommer ungdomar tillsammans så klassas de som gänget direkt". Ungdomsgäng fanns i Bifrost, är bäst att tillägga. Men dessa var inte självklart källa till den gängbildning som det talas om, det kan lika gärna vara ungdomar som råkar vara tillsammans. Det finns risk att en negativ och skygg hållning i mötet med de unga dels åstadkommer en negativ spiral, dels bekräftar den maskulina identitet som kanske några av dessa killar är i färd att bygga upp som ett skydd för sin identitet.

Socionomen och forskaren i socialt arbete, Stig-Arne Berglund anser att ungdomar som är på väg att hamna i kriminalitet ofta "lyckas sälja bilden av sig själv" när de skapar oro och rädsla omkring sig. De blir stärkta i sin jakt efter betydelse och värde. "Pojkarna i gängen vill profilera sig som män och utnyttjar människor och miljöer i syfte att förstärka bilden av en nästan tvåångsmässig maskulinitet. De försvarar sig ständigt mot laddade identifikationer där de eventuellt kan tillskrivas ha kvinnliga drag."¹³

För att ytterligare vidga perspektivet på "talet om invandrarungdom och gäng i Bifrost", kan nämnas sociologen Mats Lieberg som under perioden 1994–1997 fann tendenser till främlingsfientlighet och rasism i den skånska småorten Bjuv. Negativa attityder i minspel och åtbörder bland Bjuvborna, tolkar Lieberg som "mer eller mindre ospecificerade reaktioner på de stora och oftast negativa förändringar som Bjuv genomgått under de senaste decennierna".¹⁴

Alltså samhällsförändringar som per definition inte har med migrationen att göra, till exempel arbetslöshet, men som ändå går ut

över vissa invandrargrupper i diskursen "de kommer och tar våra jobb". Den typen av, på okunnighet grundade, diskurser drabbar både unga och vuxna. Lieberg menar att det är viktigt att de hotbilder som vuxensamhället, såväl institutioner som enskilda individer, skisserar med utgångspunkt från aktuella händelser är relevanta. Felaktiga samband och beskrivningar av ungdomligt beteende – vilket förekommer i både Bjuv och Bifrost – riskerar att stigmatisera ungdomar och sänka deras självkänsla såväl individuellt som i grupp.

Längtan efter stabilitet

De problembilder jag mött i Bifrost är, förutom ovan, i hög grad relaterade till brister i den sociala kontrollen och därmed i socialisationen. Nuet framställs på olika sätt som något osäkert och svårhanterligt. Fram träder ett lokalsamhälle som önskar sig tillbaka till en tid förknippad med stabilitet och social samhörighet av gammal modell. Så ser den generella bilden ut. Brister i socialisationen ska rättas till med hjälp av ett nygammalt recept: mer social kontroll. Väldigt få talar om ungas behov av samtal och vägledning. Man kan förstås tolka det så att talet om social kontroll inkluderar samtal, men det är inte riktigt samma sak. Stabiliteten har gått förlorad och nu vill man ha den tillbaka, gångna tiders lugn, eller rättare sagt föreställningen om den sociala kontrollen som självklar och integrerad i vardagslivet.

Några av dem jag talar med nämner att problemen hänger samman med strukturella orsaker som man inte rör på, till exempel brist på arbete och ekonomiska resurser samt migrationens orsaker.

Avsaknaden av "professionell" vuxenk kontroll i de ungas liv är något som kommer igen i

de flesta berättelser. Alla jag talat med framhåller fritidsgården som en bra plats där kompetenta vuxna kan möta och ha uppsikt över unga. En professionell fritidsledare anses vara kompetent för uppgiften. Fritidsgården och fritidsledaren betraktas alltså – generellt sett – av föräldrar och andra vuxna som en närmast idealisk plats och kombination för socialisation. Detta indikerar ett behov av stöd till unga, men också till föräldrar som behöver ett fostranskomplement till sina barn – i form av det samtalsstöd som fritidsledaren kan vara. Vad är det då som gör att fritidsledaren har ett så högt förtroende? Det summerande intrycket från samtalet med Jannike (nedan) kanske kan ge svaret. Jag väljer att föra ett jämförande resonemang mellan henne och socialarbetarna i Suck-projektet.

Den professionella blicken gör skillnad

När jag summerar mina intryck från de professionellt fältverksamma, så gör jag det inte utifrån Hanna och Robert eftersom de var nya på fritidsfältet. Summeringen är gjord enbart utifrån samtalen med fritidsledaren Jannike och socialarbetarna Bob, Hillevi och Marie.

Närhetens betydelse kan relateras till dem. Eller rättare sagt, till *skillnaden* mellan dem. Socialarbetarna har uppgiften att ha *nära* kontakt med några utvalda ungdomar. Jannikes uppgifter är generalistinriktade¹⁵ och hennes perspektiv på ungdomars problem har drag av en nödvändig *distans*. Socialarbetarna är mer "moderna" i betydelsen att de knyter an till individualiseringstendensen, att unga behöver samtal. Fritidsledaren får ta sig an många ungdomar i ett öppet, offentligt sammanhang. Jannikes yrkesroll innebär alltså att vara bra på mycket och försöka räcka till för alla. En viktig uppgift är att – så långt som möjligt utifrån generalistupp-

draget – upprätta bra relationer med besökarna på gården. Något som för Jannike visar sig svårt med de tuffa killarna. Jag uppfattar dock henne inte som undfallande eller passiv, tvärtom. Hon tycks satsa mycket av sig själv i kontakten med ungdomarna. En sak som Jannike saknar är det formella bemyndigandet att föreslå samhällseliga åtgärder (som socialarbetarna har, till exempel omhändertagande) när hon anser att det skulle behövas för att lösa svåra problem.

I det faktum att socialarbetarna kan föreslå samhällseliga åtgärder, ligger i positiv mening en viss respekt inbäddad, liksom status och makt. I negativ mening blir de mer myndighetspersoner än fritidsledaren, något som kan påverka samtalen med ungdomarna. I socialpedagogisk mening är socialarbetarnas närkontakt med ungdomar som har problem visserligen förenad med konfrontationer, allvar och åtgärder, men tycks ändå leda till en viss avdramatisering av problemen och fokusering på möjliga lösningar. Jannike bar på en "inre närhet" till de ungdomar hon talade om. Hennes yrkesroll är något mer distanserad – men inte hon. Jag föreställer mig att hon ger de ungdomar hon möter bra samtal på deras väg mot vuxenlivet. När hon var på Baracken var det lugnt bland de ungdomar som senare hamnade i bråk med de nya ledarna.

Socialarbetarnas perspektiv skapar en märkbar självuppskattning av den egna insatsen och rollen. De jobbar nära ungdomarna och kan se resultat på ett tydligare sätt än fritidsledaren, vilket bidrar till en positiv självbild, liksom deras makt och befogenheter att föreslå omhändertagande. Och säkert finns också ett samband med att de har en högre lön.

Förhållningssättet till vad jag kallar för socialisationsmöten, präglades av en samsyn mellan socialarbetarna och fritidsledaren. De har det mesta gemensamt i den professionella

blicken. En blick som gör skillnad, då de ungas tas på ett särskilt allvar. Därmed inte sagt att de skulle vara unika i att se de unga på detta sätt eller att detta med automatik gör dem till bra samtalspartners. Det är snarare "blicken" jag vill framhålla som det viktiga. En blick som innebär att de förhåller sig reflekterande och som också ger dem klarsynthet att erkänna sin osäkerhet. Resonemangen förs utifrån en strävan att se med de ungas perspektiv, något som kan spåras bland annat i socialsekreterarnas avdramatisering och i fritidsledarens problembeskrivning. Där uttrycks tankar som ger en bild av ett socialisationsmöte där man utgår från de ungas situation och problem och går dem tillmötes. Ett socialpedagogiskt förhållningssätt.

De fältverksamma framstår i sin yrkesutövning som ett slags ungdomens försvarsadvokater. Något som säkert behövs. Nedläggningsbeslutet var dock inget de engagerade sig i, "det är inte vårt bord".

Socialisationen i vår tid

Tanken med detta, i viss mån fristående avsnitt, är att skapa distans till Fallet Bifrost. Genom att sätta in problemen i ett teoretiskt och större sammanhang skapas förutsättningar att se nya samband och förklaringar. Resonemanget bygger dels på andras utsagor och teorier, dels på mina egna erfarenheter från empiriska studier samt iakttagelser av samtiden.

Under uppväxtåren anges socialisationen som *primär* eller *sekundär*. Den primära avser barn i låga åldrar och när den pågår inom familjen brukar den också kallas *informell* socialisation, men sker den inom institutioner som dag- och fritidshem kallas den *formell*.

Den sekundära socialisationen avser äldre barn och ungdomar och även vuxna. För barn

och ungdomar sker denna socialisation främst inom skolan och är då formell. Socialisationen sker också på fritiden och är även då formell när den äger rum i organiserad form och informell när den äger rum i mindre organiserad form eller i kamratgrupper. Om vi ska placera in ungdomarna i Fallet Bifrost i de nämnda grundläggande socialisationskategorierna så är det sekundär – informell det närmast handlar om.

Ett begrepp som knyter an till den sekundära socialisationen är *akulturation*. Begreppet används för att benämna den anpassningsprocess som har att göra med inlemmandet i en ny kultur genom att man tar till sig värderingar, normer, agerande och livsstil. Det som man i första hand tänker på är sådant som hänger samman med migration. Även ungas försök att på vägen till vuxenlivet testa sådant som upplevs vara en del av den vuxna kulturen, kan ses som en akulturation.

Inom socialpedagogiken talar man om *tertiär*¹⁶ socialisation i betydelsen resocialisation, återanpassning, exempelvis av ungdomar som hamnat i olika former av asocialitet. Ett exempel på eller strävan efter en sådan socialisation är det som sker inom Suck-projektet i Mölndal.

Socialisationen är en livslång process

En vedertagen syn på socialisationsprocessen sammanfaller med det sociokulturella antagandet och perspektivet att människor befinner sig i ständig utveckling och förändring, ett slags livslång socialisation. Den ryske pedagogen och psykologen Lev Vygotskij, hävdar att vi i varje situation har möjlighet att ta till oss, *appropriera*, kunskaper i samspelesituationer. Idén om *appropriering* av kunskaper relaterar Vygotskij bland annat till begreppet "närmaste utvecklingszonen". Denna zon definierar han

som avståndet mellan vad man som ung kan prestera ensam och vad man kan prestera "under en vuxens ledning eller i samarbete med mer kapabla kamrater".¹⁷ I viss mån ett slags lots- och lärlingstänkande som, menar jag, kan överföras till livets olika skeden. Ytterligare en aspekt på *appropriationstanken* är att den sker över generationsgränserna: unga blir lotsar när de har kunskaper som vi vuxna inte har. Jag tänker bland annat på mobiltelefoni och datorer där kunskapen tycks sitta i de ungas fingrar. De bara gör det. Socialisationen går så att säga i båda riktningarna.

I denna text diskuteras dock framför allt det slags *approprieringssocialisation* där vuxna lotsar ungdomar på de moderna farvattnen, eller borde göra det.

De snabba förändringarnas tid

Sokrates lär ha sagt "Våra dagars ungdom älskar lyx. Den uppträder ohövligt, föraktar auktoriteter, har ingen respekt för äldre människor och pratar när den borde arbeta". Jag tolkar det som att han upplever sin samtid vara ur led, eller mildare uttryckt, i förändring. Sådana upplevelser har varit mänsklighetens följeslagare i alla tider. I en av sina *Dialoger* skrev Platon "Allt flyter" med hänvisning till Sokrates och "Allt som är fast förflyktigas", hävdade Marx i *Das Kapital* med hänvisning till grekerna. I vår masskommunikativa och globaliserade samtid kan vi se hur teknik och livsstilsförändringar fortplantas snabbt mellan länder. Det gamla förflyktigas, medan vi äldre då och då tycker tiden är ur led. Många röster från Bifrost kan också tolkas så. Och även om inte riktigt allt förflyktigas kan man, med verkligheten som grund, påstå att *det mesta* gör det. Var och en kan se, att det vi tidigare betraktat som mer eller mindre fasta nor-

mer för exempelvis sexualitet, familjebildning, utbildning och arbetsliv har minskat i betydelse eller ersatts av nya i snabb takt. Med förändringarna följer, först obemärkt sedan allt tydligare, nya socialisationsvillkor. Det är svårdefinierade och oftast öppna villkor i mening att allt mindre är givet och alltmer är upp till individen att avgöra. Tiden är nog inte mer ur led än tidigare men däremot turbulent då vi lever i de snabba förändringarnas tid.

Förändringarna började bli tydliga när bonde- och industrisamhällets givna livsmönster kom att spela en alltmer undanskymd roll. Dessförinnan innebar vuxenblivande och identitet något odramatiskt i meningen att man, på gott och ont, tidigt visste sin plats i livet. Livsmönster gick i arv. Traditionen var riktmärket för ens handlande – det "rätta" handlandet.

Identitetsprocessen ett aktivt arbete

Idag är nya livsmönster på väg att bli traditioner, till exempel livet omkring datorn och mobilen men inte i meningen riktmärken utan snarare tvärtom: symboler för det föränderliga, för öppna och fria val och att allt tycks vara möjligt. Tillhörighet, mening och identitet behöver därför i allt större utsträckning skapas av individen själv. Marknaden är inte sen att hänga på, den förser oss med nya identitetsskapande material i en aldrig sinande ström. Identitetsprocessen har alltså förvandlats från något mer eller mindre givet till ett aktivt arbete för individen. Istället för det rätta handlandet, kan man nu tala om det kommunikativa handlandet som grund för de val man gör.

Att många gamla traditioner minskar i betydelse eller försvinner innebär alltså inte att erbjudanden om hur livet ska levas saknas, tvärtom. De gamla ersätts eller kompletteras av

nya och betydligt fler. Tempot är högt, trender och valmöjligheter avlöser varandra, alla med kommersiella förtecken.

Att informera sig, jämföra och välja rätt

Individualiseringen, som följer av förändringarna, är inget nytt fenomen. Den har beskrivits som att individens förutsättningar, behov och intressen tas som utgångspunkt för omvärlden i vid mening och kan spåras till 1700-talet och förmodligen ännu längre bort i tiden. Och i takt med det moderna samhällets utveckling har den alltså tilltagit.

Den tyske sociologen Ulrich Beck menar att det under senare årtionden har hänt saker som inte kan förklaras inom ramarna för nuvarande begreppsapparat. Beck hävdar till exempel att själva individualiseringstanken måste tänkas om för att kunna förstås som uttryck för vår tid. Han ser den tilltagande individualiseringen som en följd av globaliseringen och att den tar sig uttryck i en till synes gränslös kulturell diversifiering och ett överflöd av möjligheter, risker och val. Sammantaget ser han att individen i högre grad måste intressera sig för sig själv för att kunna hantera flödet och alla valsituationer. Individen får därmed ett eget ansvar för den individualisering som tidigare specialister i omvärlden hade intresse av att ta ansvar för. Det räcker att nämna alla val man själv uppmanas att göra för telefoni, eldistribution och pensionssparande för att förstå vad Beck menar. Alltmer av sådant som tidigare innebar kollektiva, enhetliga lösningar har förskjutits till det individuella. Ansvaret har obemärkt lagts över på individen att själv skaffa sig information om, jämföra och välja rätt bland ett växande utbud av varor, tjänster och möjligheter för det liv som ska levas. Man ska alltså i mycket hög grad själv

ombesörja det som tidigare ombesörjdes av experter som valde "det rätta" åt oss.

Beck ställer frågan om vilka som blir vinrare och förlorare i vårt moderna samhälle och undrar om det kommer att finnas en *osäkerhetsfattigdom*¹⁸. Med detta begrepp menar han den brist på säkerhet som kan råda i valsituationer – är man osäker är man *fattig*. Förekomsten av en sådan fattigdom bidrar självfallet till socialisationsproblem för både unga och vuxna. Det är därför unga kan hamna i svåra valsituationer inför stort och smått i livet, och det är därför ungas behov av att få tala om hur livet kan levas, är större än tidigare.

I sin analys av vår tids individualisering argumenterar Beck mot ett, som han uppfattar, vanligt missförstånd – nämligen att ensidigt förknippa individualiseringen med det som sker i människors inre, med betoning på ego-tripp. Vad som sker med medvetande, identitet och annat som hör till det inre livet är viktigt menar Beck, men lika viktigt är att ställa sig frågan vad allt detta beror på? På vilket sätt kan individualisering förstås som en förändring av livssituationer och levnadsmönster? Beck vill fästa uppmärksamheten på samhällsomvandlingen, det vill säga människors yttre, konkret påtagliga situation, för att bättre förstå individualiseringstendenserna.¹⁹ Och menar jag: så kan vi också bättre förstå vår tids socialisation.

Individualiseringen kan alltså förstås på flera sätt och missförstås som en ego-tripp. Så som det används av Beck ska det främst ses som ett uttryck för att man alltmer med nödvändighet – på grund av samhällsomvandlingen – är hänvisad till sig själv i viktiga livsfrågor och avgöranden. Därmed uppstår ett stort behov av att få tala om sig själv, höra med andra vad de tycker, vad de skulle göra i samma situation och

så vidare. Det är därför Christoffer och Adnan (se första sidornas citat) vill och behöver tala om livet.

Unga som är fast i segregation har störst behov av samtal om livet

I en artikel om socialisation bör sägas något om strukturernas betydelse. För även om Beck leder tanken till ny förståelse av samhällssekendet, så har han inte mycket att säga om den strukturella orättvisan.

Kategorier som ungdom och vuxen och begrepp som vuxenblivande och socialisation är inte oproblematiske. Det speciella skede i livet som vi kallar för ungdomstid kan i ett perspektiv framstå som en marginalperiod efter barndomen, ett slags social karantän och instängdhet i väntan på vuxenlivet. I ett annat perspektiv kan ungdomstiden framstå som en bekymmersfri tid med oceaner av frihet. Ytterligare ett perspektiv är det som leder tanken till föreställningar om ungdomstiden som svårlevd, tumultartad och omvälvande. Alla dessa perspektiv kan säkert vara giltiga. Samtidigt kan de ses som förenklingar, inte minst på grund av att ungdomar lika lite som vuxna, utgör en enda social grupp, vilket blir tydligt i Bifrost. Skillnaderna inom ungdomsgruppen avspeglar samhället i stort och är många gånger mer talande än de likheter som finns. Strukturella faktorer som klass, kön och etnicitet är starka skillnadsmarkörer för identiteten. Boendet är i detta sammanhang ett slags spegel av ens möjligheter. Det är i praktiken stor skillnad mellan möjligheterna att göra det man vill av sitt liv i Bifrost mot ett högstatusområde som Örgryte. Därmed inte sagt att "finare" områden i alla avseenden är oproblematiske för ungdomar. Det finns dock en stark skillnadsmarkör även i boendet. Överhuvudtaget är

det viktigt att framhålla strukturella skillnader som markörer för skillnader i socialisationen. Skillnader som i praktiken är segregering. Det innebär att behovet av samtal om hur livet kan levas, generellt sett, är störst hos de unga som sitter fast i segregation.

Kulturell friställning

– både frihet och kluvenhet

En tänkare som har citerats flitigt om ungdomskultur och socialisation, är Thomas Ziehe. Han har sedan mitten av 1970-talet skrivit om samtidskulturens influenser på ungdomar och myntat begreppet *kulturell friställning*. Begreppet, som nästan talar för sig självt, använder Ziehe för att beskriva tendensen att vi inte längre i så stor utsträckning är styrda av traditioner, normer och värderingar som förs över från en generation till en annan. Denna tendens har fortsatt och därmed är begreppet i allt väsentligt relevant att använda än idag, drygt tjugo år senare: "Genom friställningen uppkommer nya möjligheter att inte längre uppleva sin identitet som något man övertar och därmed för hela livet slår in på en förutbestämd biografisk bana. Detta kan vara mycket berikande. Nu kan man pröva identiteter, förändra dem, stilisera dem och ta dem tillbaka."²⁰

Samtidigt påpekade han att de unga fått tillgång till fler klassiska vuxenområden som delvis innebär en kluvenhet och utsatthet. Något som i ännu högre grad gäller idag.

Långt mellan drömmar och realiteter

En tendens i socialisationen som följer av den kulturella friställningen är *möjlighetshorisonten*. Ziehe använder begreppet för att fästa uppmärksamhet på skillnaden mellan individens

upplevelse av obegränsad frihet och den krassa verkligheten. Möjlighetshorisonten som först kan te sig oändlig, det vill säga upplevelsen av att nästan allt är möjligt att förverkliga, förändras bryskt när högtflygande drömmar och krympande realiteter kolliderar. I synnerhet för många unga har avståndet kanske aldrig varit större än nu mellan att å ena sidan känslan av att kunna förverkliga nästan alla drömmar och att å andra sidan så småningom inse hur begränsade de reella livschanserna är.²¹ Avståndet framstår för många som en lång och djup klyfta, omöjlig att ta sig förbi.

I Bifrost drömde Mirko år 2000 om att, efter avslutad men ofullständig grundskola, bli polis eller ha en bilfirma: "En grym med bara Porschar, BMW och Mercedes, en häftig Mercedes." Jag vet inte om hans dröm gick att förverkliga men klyftan till verkligheten föreföll då svår att passera. Mirkos sätt att uttrycka sig i förening med faktorer som (under-)klass och (outsider-) etnicitet, är sannolika passagehinder.

Ungdomlighet som ideal

– ett problem för ungdomarna?

Individualisering, kulturell friställning och möjlighetshorisont är exempel på begrepp som används för att tydliggöra och förklara vår tids socialisationsvillkor och därmed villkoren för identitetsarbetet. Ett arbete som har blivit en lönsam affär för marknaden som erbjuder ett stort utbud av identitetsskapande produkter, framför allt till unga men även till de vuxna som vill känna sig unga. Ungdomlighet är ju ett eftersträvanvärt ideal allt högre upp i åldrarna. Det gäller i synnerhet för dem som lägger mycket pengar och energi på klädmode, frisyrier, piercing och andra stilelement samt på kosmetika och diverse lyft, i sina strävanden att uppnå

och behålla en ung image. Jag ställer mig frågan om denna iscensättning av ungdomlighet, med hjälp av yttre attribut och ingrepp, alls har någon åldersgräns. Medan ungdomen är en period har ungdomlighet blivit ett ideal, en attityd och en livsstil. Ungdomar blir alltså hänvisade till en ungdomskulturell värld som man relativt godtyckligt träder in i och lämnar, delvis på grund av vuxnas anspråk på ungdomlig image och ungdomskulturella uttrycksformer. Att så många vuxna vill vara ungdomliga berör i hög grad vår tids socialisation och underlättar knappast de ungas väg på vägen mot vuxenlivet.

Avslutande reflektioner

Att vår tid skapar oro hos ungdomar i alla åldrar och sammanhang framgår av återkommande rapporter om ökad ensamhet, ångest och stress.

Att livsbetingelserna mellan människor och mellan människor och samhälle är under kontinuerlig och snabb förändring, är en bild av vår samtid som jag velat tydliggöra med denna text, liksom att socialisationen i detta läge är en viktig faktor att uppmärksamma för alla berörda vuxna. I synnerhet i det mellanrum som kallas fritid, eftersom ungdomarna i hög grad och under lång tid är hänvisade dit och de möjligheter som där står till buds.

Fritid som stöd i levandet

Socialisationsförändringarna och dess koppling till fritiden diskuteras av forskaren i socialt arbete, Anita Kihlström och sociologen Hans-Edvard Roos.²² De ser fritiden som en möjlig tid för ovanliga läroprocesser med nya former av social kvalificering i vuxenblivandet. Mot bakgrund av förändringarna och den ökade individualiseringen finns behov av, menar de, en ny

kompetens för att "hantera levandet". De ser två huvudsakliga förmågor som de unga behöver få stöd att utveckla. Dels en *interaktiv kompetens* som "kan ses som en grundläggande förmåga att snabbt och effektivt uppfatta hur vi ska uppträda i olika situationer så att det gynnar oss på ett socialt accepterat sätt."²³ Dels en *integrativ kapacitet* som "innebär ett överskridande av enkla rollövertaganden och värdeorienteringar. Den inbegriper också ett kunnande om hur olika normer kan rättfärdigas och tillämpas i konkreta handlingssituationer."²⁴

Författarnas teser torde kunna sammanfattas ungefär så här i vardagligt tal: "Jag kan behöva stöd i uppgiften att få syn på mig själv i relation till andra, och därmed få vetskap om vad som krävs av mig för att uppträda juste (= *interaktiv kompetens*) och att vara social (= *integrativ kapacitet*)."

Med lots in i vuxenvärlden

Fallet Bifrost indikerar att de samtal som Kihlström och Roos efterlyser, är något som ungdomarna har stort behov av. Fritidsgårdar uppfattas som, vilket framgått av berättelserna i denna artikel, bra mötesplatser för sådana samtal. I synnerhet fritidsgårdar där man utvecklat en samtalskultur med fokus på att gå ungdomarna till mötes, att lyssna på vad de behöver prata om. Just därför borde man, istället för att lägga ned mötesplatser av det slaget, skapa förutsättningar för att behålla dem och återskapa dem som gått förlorade. För även då fritidsledare och socialarbetare inte kan rätta till misslyckade socialisationer kan de i alla fall påverka och stödja för att göra vägen till vuxenlivet någorlunda farbar. En "lots i senmoderna farvatten". Senmoderna farvatten har jag valt att benämna de sammanhang i vår tid som ställer

krav på oss att veta och välja, men där svaret långt ifrån är givet.

Vuxna går i terapi för att få veta. Unga behöver också samtalsstöd i olika skeden av livet för att få veta. Och när de närmsta inte räcker till så behövs en lots. Då vårt samhälle inte är sådant att några enkla svar kan ges, krävs det en mycket speciell och lyhörd lots som tillsammans med den unga listar ut svaren. En annorlunda lots alltså, inte en som går före, visar den enda vägen och drar med sig den unga. Utan en som på ett appropriativt sätt låter den unga själv ta till sig det som behövs för att hitta sin rätta väg till vuxenlivet. Mer socialpedagogiskt offensivt kan den senmoderna lotsen genom ett kommunikativt och koordinerande arbete med den unga, lägga sig i och motverka de missförhållanden som är hinder för såväl en bra fritid som ett bra liv. I Roos och Kihlströms, min egen och flera andras forskning²⁵ framkommer entydigt att det är just en sådan flexibel och lyhörd lots som de unga behöver. Då gör fritiden skillnad. En skillnad många behöver, i synnerhet de unga i samhällets utkant. I ett sådant perspektiv ter sig nedläggning av lokalt förankrade fritidsgårdar och liknande mötesplatser, inte som någon besparing, vare sig på kort eller lång sikt.

Fritidsgården

– en naturlig del av lokalsamhället?

Den budgetbesparing man trodde sig göra i Mölndal, genom att minska på tre fritidsgårdar, slog hårt mot fritidssocialisationen av ungdomarna i området. De stod utan någon mötesplats där de bara kunde få vara och få vuxenkontakt. När fritidsgården i Bifrost försvann, då försvann en viktig vuxen som kunde känna av deras puls och möta dem med samtal. Den "offentliga arena" som Bifrost utgör för dem, blev

en slags frizon där de testade gränser. Att oron följde både bland unga och vuxna är inte konstigt. Alla talade om fritidsgården som lösningen. Fritidsgården fick en symbolisk betydelse, den stod för stabilitet och ordning i området. Man kan också se det som att en fritidsgård är en del av en helhet i lokalsamhället i den mening som att den utgör en nödvändig mötesplats och samtalsventil för många unga. Fritidsgården är då att betrakta som en naturlig del i en samhällelig organism, och när den tas bort så rubbas hela lokalsamhället.

Oavsett hur man vill se på fritidsgården, så fick fritiden och fritidens aktörer en nyckelroll i Bifrostdramat. Och det var från kultur- och fritidsförvaltningen initiativet kom till Bifrostprojektet. Fritiden är idag, generellt sett, ett sammanhang med stor betydelse för såväl allmän kvalificering för livet som för meningsskapande och identitetsarbete. Kort sagt ett sammanhang för betydelsefulla socialisationsmöten,²⁶ inte bara i den betydelse som tas i upp i Bifrostfallet.

När ska vi lära oss?

Varför gör vi som vi gör mot våra ungdomar? Varför upprepas mönstret? Att nedläggningen var ett misslyckande var alla överens om till slut. Möjligheten för många unga att prata av sig togs bort genom nedläggningarna, och vad värre är, man tog också bort en bra möjlighet för de utsatta och mest behövande att hitta en farbar väg till vuxenlivet. Sambandet med oron hos ungdomarna stod klart för både politiker, tjänstemän samt boende i Bifrost. Om man insåg sambandet, varför tog då inte ansvariga politiker i Mölndal konsekvenserna av sitt misslyckande och gick de unga till mötes med att låta bygga en ny fritidsgård i Bifrost? En till synes självklar uppgift, men som uppenbarligen var svår. Hur

man än gjorde skulle det bli problem. Om man inte byggde skulle kanske oron fortsätta. Om man byggde skulle det orsaka ett ramaskri hos ekonomiansvariga i kommunen. Man stod därmed inför ett dilemma. Det hjälpte föga att alla parter var medvetna om den bästa lösningen, då kortsiktig ekonomisk rationalitet lade hinder i vägen. Detta blir tydligt i fallet Bifrost.

Istället för att snabbt åtgärda och återställa det som gått förlorat, satsade man på ett stort samhällsarbete i projektform. Något som i sig var lovvärt men som redan på planeringsstadiet skymde sikten till de akuta problemen med ungdomar. Projektet krävde stor uppmärksamhet på de verksamhets- och samarbetsproblem som det förde med sig. Istället för att koncentrera sig på oron bland ungdomar som var drivkraften till projektet, fick man nya problem som skymde sikten. Projektet motverkade därmed lösningen på det problem som det kommit till för att lösa. Några nya fritidsgårdar av det slag som lades ned, har ännu inte öppnats i Bifrost, femton år efter den stora nedläggningen.

Ett nutida landsomfattande mönster hade befästs i Bifrost: insikter om sociala samband och därmed förväntningar på att leva upp till ett vuxenansvar, vägde lätt mot förväntningarna att kortsiktigt spara pengar. Några år senare inser man att det var fel. Men då var vägen tillbaka desto svårare, det vill säga vägen till ett återskapande av de mötesplatser som gick förlorade. Och detta trots, eller ska vi säga på grund av, att externa pengar kom kommunen tillgodo.

Misslyckade socialisationer – kan bli en tickande bomb

Det kan börja med nedlagda mötesplatser, som fritidsgårdar, och missad vuxenkontakt för att sluta med våld och i värsta fall med tragiska händelser som dödsmisshandling. Förmodligen kan ökningen av grovt våld i konflikter mellan unga till stor del förklaras av att många av oss vuxna på olika sätt har abdikerat från ansvaret att ta de ungas behov på allvar. För att motverka såväl osäkerhet som våld behövs kommunikativt förebyggande stöd. För det behövs i sin tur många fungerande mötesplatser, inte nedläggningsbeslut.

Socialisationer som går ordentligt snett, syns inte utanpå till en början men känns inuti. Som en tickande bomb. När det syns anar vi – och om bomben hinner brisera förstår vi. Men då är det för sent. ●

Referenser

- Bauman, Z. (2004). *Samhälle under belägring*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (1995). *Att uppfinna det politiska – bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (1998). *Vad innebär Globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (2000). *Risksamhället – på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2001). *Individualization*. Sage Publications UK.
- Berggren, L. (1997a). *Tankar från roten – en utredning om vilken roll Aktiviteten kan och bör spela för Mölnåls kultur- och fritidsutbud*. Mölnåls kommun.
- Berggren, L. (1997b). *Varför trivs ungdomarna på Parkleken men inte på Gnistan? I Landet lagom*, B. Lundberg & M. Mattsson (Red.). Stockholm: Byggnadsrådet.
- Berggren, L. (1997c). *När unga ska få bestämma*, slutrapport från Ungdomsstyrelsens utvärdering av träffpunktsstödet: Stockholm.
- Berggren, L. (2000). *Bifrost det är mitt liv! Oberoende utvärdering av Bifrostprojektet*, Mölnåls kommun.
- Berggren, Leif (2000). *Jamen pappa, du är ju löpare*, i antologin *Fritidskulturer*. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, S-A. (2000). *Social pedagogik – i goda möten skapas goda skäl*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjurström, E. (1998). *Den moderna ungdomspolitik och ungdomars fritidskulturer*. I: *Fritid i ny tid*. O. Zetterberg (Red.). Malmö: Sober.
- Corrigan, P. (1979). *Schooling The Smash Street Kids*, London: Palgrave MacMillan.
- Castells, M. (1998). *Nätverkssamhällets framväxt*. Informationsåldern; ekonomi, samhälle och kultur. Göteborg: Daidalos.
- Giddens, A. (1999). *Modernitet och självidentitet – självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Kihlström, A. & Roos, H-E. (2000): *Fritid och fritidsarbete i det senmoderna samhället*. I antologin *Fritidskulturer*. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Lieberg, M. (2000). *Ungdom i småort – om ungdom, identitet och lokala livsformer*. Rapport R 1 2000. Asplundsbiblioteket, Institutionen för arkitektur, Lunds tekniska högskola.
- Nilsson, P. (2000). *Idrott och modernisering – från kollektiv dygd till ungdomskultur och individuella projekt*. I antologin *Fritidskulturer*. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Rojek, C. (1995). *Decentering Leisure*, Cloth. Sage Pubns., UK.
- Roos, H-E. (2000). *Fritid och vetande*. I antologin *Fritidskulturer*. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Sennett, R. (2000). *När Karaktären Krackelerar – människan*. I *Den Nya Ekonomin*. Atlas bokförlag.
- Sernhede, O. (2000). *Microfonen är vårt enda vapen – Hip hop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige*. I antologin *Fritidskulturer*, L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken – ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Trondman, M. (2000). *Det är något särskilt med jobbet – Den solidariska underordningens logik. Ett kultursociologiskt ode till en fritidsledare*. I antologin *Fritidskulturer*. L. Berggren (Red.). Lund: Studentlitteratur.
- Trondman, M. (2003). *Kloka möten – om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ziehe, T. (1982 och 1986). *Ny ungdom. Om osedvanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts.

Noter

1. Alla namn i artikeln är fingerade.
2. Socialisationen sker såväl medvetet som omedvetet. Den kan ses som en dialektisk process mellan individ och samhälle, vilken genom hela livet lägger grunden för individens utveckling, men också förändringar i samhället.
3. Bland annat på grund av det som kallas individualisering. Detta förklaras närmare i avsnittet Socialisationen i vår tid.
4. 2008 års BRIS-rapport presenterades på DN-Debatt 2007-12-21, under rubriken *Var fjärde tonåring utan stöd vid kris*. Där nämns att alltför unga känner sig ensamma och att tjugo procent av alla i högstadieskolan saknar en fritidsgård i något avseende.
5. Under tioårsperioden 1991–2000 genomförde jag totalt fem studier om socialisationsmöten mellan unga och vuxna i olika fritidskontexter. Bifroststudien var en av dem och ingår i mitt avhandlingsarbete *Lots i senmoderna farvatten* (arbetsnamn).
6. Det fanns 1 445 fritidsgårdar i Sverige 1990 och 2006 är siffran 1 164. Och trenden fortsätter enligt uppgift från Sveriges Kommuner och Landsting i februari 2008.
7. I motsats till den instrumentella göra-karaktär som präglar föreningslivets verksamheter.
8. Min första kontakt med kommunens kultur- och fritidsförvaltning var i samband med en utvärdering 1994–1995 av det statliga *Träffpunkt-stödet* då jag besökte Club Bassment i Källered. Detta ledde till fortsatta utvärderingar och till forskning.
9. Berggren (1997:a), s. 30.
10. Uttrycket används av ungdomsforskare när de beskriver det interaktiva sammanhang som till

synes är, och av ungdomarna ofta beskrivs som, "att vi gör ingenting". Se bland annat Corrigan (1979) och Roos (1986).

11. Bandupptagning från seminarium 10 april 1997.
12. ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) innebär uppmärksamhetssvårigheter, oro och hyperaktivitet. Problemen medför i regel störningar i den sociala samvaron.
13. Berglund (2000) s.185–186.
14. Lieberg (2000) s. 154.
15. Generalist betyder att det är en person med kunskap som spänner över många områden, i motsats till specialist.
16. Begreppet tertiär kommer från det latinska *tertarius* som betyder tredjedels, tredjerangs, tredjehands. I socialisationssammanhang markerar begreppet att det handlar om en tredje socialisation, efter den primära och sekundära.
17. Vygotskij 1978, s. 86 – översatt av Säljö 2000, s. 120.
18. Anita Kihlström återger Becks diskussion i "Nya influenser inom socialpedagogiken" i antologin *Social omsorg och socialpedagogik – filosofi – teori – praktik*, Studentlitteratur (1998).
19. Beck (1995, 1998, 2000, 2001).
20. Ziehe (1986) s. 25.
21. Se bland annat Ziehe 1986, Beck 1986/1998, Giddens 1991/1997, Sennett 2000 och Bauman 2004.
22. Kihlström och Roos (2000).
23. A.a., s. 260.
24. A.a., s. 261.
25. Berggren (1997b, 1997c), Kihlström (1996, 2000), Roos (2000), Sernhede (2000), Trondman (2003).
26. Se bland annat Rojek (1995), Bjurström (1998), Cederholm (1999), Nilsson (2000), Kihlström och Roos (2000) och Berggren (2000).

**Hur möter
vi de "utsatta"?**

Att se och arbeta med utsatta ungdomar

Hur ser mötesplatsernas personal på de ungdomar som vi kallar utsatta? Finns det en problematik i själva begreppet och gör vi arbetet med dessa ungdomar svårare för att vi kategoriserar och särskiljer dem? På uppdrag av Ungdomsstyrelsen har Cecilia Löfgren genomfört gruppintervjuer med professionella ungdomsarbetare – som fritidsarbetare, socionomer och kulturpedagoger – på mötesplatser för 15–20-åringar för att få en bild av hur de ser på just begreppet "utsatta ungdomar" och hur de arbetar med dessa. Vilka metoder och strategier används i arbetet idag och hur ser de på framtiden? För att komplettera personalens bild av verksamheten och få ett brukarperspektiv på personalens arbete har hon även intervjuat ett antal ungdomar. Vi får ta del av vad ungdomarna anser om personalens roll, hur de uppfattar bemötandet, vilka styrkor och svagheter som finns samt hur mötesplatser kan hjälpa och stödja.

Intervjuer har genomförts med personal från Majornas samverkansförening, Meeths, Ung Kultur 116 och Kulturatom i Göteborg, Blå Huset i Tensta, Nova Ungdomens Hus i Vallentuna, Ungdomens Hus Vega i Upplands-Väsby (alla i Stockholm); Drömmarnas Hus, New City och Bryggeriet i Malmö; Fäladsgården och Hemgården i Lund; Böleängs fritidsgård, Hamnmagasinet och Umeå Fritid i Umeå samt E4:an i Skellefteå.

FÖRST UT PÅ RUNDRESAN VAR GÖTEBORG. Efter en rask promenad från centralstationen var jag framme vid domkyrkan. Där på gågatan ligger det gamla vackra huset och jag kliver in i ett tomt och ödsligt trapphus. Man får känslan av att komma in på ett lager. Några våningar upp kliver jag ur hissen och ringer på dörrklockan till Meeths lokaler. Där öppnar sig en ny värld. Intrycket är en blandning av musikstudio och nattklubb, affischer täcker väggarna och ger en dov, mörk och instängd känsla. Lokalen har högt i tak och personalen rör sig snabbt. I lokalen sitter det ungdomar och hänger över datorerna, de ser väldigt fokuserade ut med det de håller på med och märker inte att jag kliver in.

De personer som ska delta på mötet droppar in en efter en och sjunker ned i sofforna i vårt mötesrum. Samtalet tar fart och alla deltagare, som jobbar på mötesplatser, får ge sin syn på de olika frågeställningarna. De betonar vikten av att inte problematisera utan se möjligheter istället, samt att se individen som den är och inte dess problem. Avslutningsvis kom vi in på hur den organisatoriska strukturen kan utvecklas och att det finns behov och intresse av att träffas mer över gränserna. Intervjudeltagarna upplevde också att de många gånger arbetar på isolerade öar, utan broar vidare i organisationen.

Besök nummer två var på ungdomens hus Nova i Vallentuna och jag hade inte tänkt mig att Nova låg i ett område med skolor, företag och affärer utan bostäder! Måste vara rätt ödsligt på kvällar och nätter, tänker jag. Här möts jag av nya luftiga och trendiga lokaler med en enorm

takhöjd, som en aula eller konserthall. Vid entrén finns ett kafé där det jobbar ungdomar och jag äter lunch i avvaktan på att mötesdeltagarna ska dyka upp. Det är tidig fredag eftermiddag och spridda grupper med yngre tonårsskilar som spelar biljard står och hänger. De tjejer som är där är samlade vid kaféet. Jag och den personal som ska vara med på mötet sätter oss i en modern konferenslokal med fönster både inåt lokalen och med utsikt över industriområdet. Vi sitter på de mindre bekväma men trendriktiga stolarna och jag får ta del av deltagarnas erfarenheter som behovet av ett bra ledarskap och att kunna stå för den vuxna förebild de är. Samt hur viktigt det är att personalgruppen är enig

och drar åt samma håll och håller på den yttre strukturen. Alla delar uppriktigt och ärligt med sig av sina dilemman och frustrationer över politikernas dubbla budskap som inte alltid är lätta att leva efter. Det kan innebära att arbeta långsiktigt och bygga upp relationer för att i nästa stund vara

tvungad att arbeta kortsiktigt och skapa aktiviteter som lockar många ungdomar – utifrån politikernas behov av snabba resultat. Avslutningsvis suckar många i gruppen över att de inte besöker varandras verksamheter lite oftare.

Därefter går färden vidare till Lund, där en medarbetare från Hemgården sätter mig i en folkabuss och vi skramlar fram på Lunds kullerstengator tills vi slutligen når Hemgården. Det visar sig vara ett gammalt vackert korsvirkeshus och vi kör in på deras gårdsplan som omgärdas av en parkliknande trädgård. Huset känns och luktar lite gammalt, vi tar oss upp

”Det är tidig fredag
eftermiddag och spridda
grupper med yngre
tonårsskilar som spelar
biljard står och hänger.”

på vinden och där i konferensrummet sitter alla och väntar. Jag får veta att vi inte kan vara där längre än till 16.00 för då kommer en grupp damer som sedan urminnes tider har syjunta varje måndag, det är en helig tid. Gruppen har väntat en stund så alla sitter djupt försjunkna i sofforna och diskussionerna är redan i full gång. Under vårt samtal får jag en känsla av att jag träffar en grupp entusiastiska entreprenörer, då det är många brinnande eldsjälur som berättar om sina verksamheter, idéer de har till utveckling och vilka vägar man måste gå för att lyckas genomföra det man vill. Det är inte den vanliga kommunala tjänstemannavägen – de har lärt sig hur de måste formulera sig för att ha störst möjligheter att få projektmedel.

Avslutningsvis besöker jag ett kallt Umeå, taxin tar mig snabbt fram till rätt plats, ett gammalt magasin som kallas Hamnmagasinet. Det ligger centralt i Umeå och är mycket vackert beläget vid Umeälven. Tankarna jag får är hur det är möjligt att denna byggnad har undgått att bli en "trendig, älvnära restaurang". Att man fortfarande kan bedriva kommunal verksamhet på denna plats. Lokalen och känslan påminner mycket om Meeths i Göteborg, blandningen mellan musikstudio och nattklubb. Några ungdomar sitter i soffgrupperna och samtalar, annars är det tyst och stilla. Konferensrummet har en härlig utsikt över Umeälven och man kan se ner på alla som promenerar förbi i det kalla men soliga vädret.

Ett tema som togs upp under samtalen var svårigheten att marknadsföra sig och att få besökare. Hur personalen ska kunna skapa en attraktiv och levande mötesplats för ungdomar i konkurrens med det övriga utbudet i staden, och att ungdomars önskemål ändras lika snabbt som det kommer nya grupper av ungdomsbesökare. Jag fick intrycket av att personalen känner ett stort ansvar och ibland en otillräcklighet i att

hitta på tillräckligt attraktiva aktiviteter. Andra erfarenheter är att anställda tar egna initiativ för att på olika sätt kunna nå ut till ungdomar med utländsk bakgrund. Att det inte är ett politiskt uppdrag utan ett eget initiativ att försöka fånga upp dessa ungdomar. Deltagarna verkar nöjda, de har fått möjlighet att träffa kolleger och utbyta erfarenheter. Men att det också känns lite vemodigt att de inte träffas oftare.

Vilka är de utsatta ungdomarna?

Vilka de utsatta ungdomarna egentligen är och vad begreppet innebär, var en lika stor och spridd åsikt som antalet yrkesverksamma som deltog i samtalen.¹ Det är ett svårt begrepp och frågan är också vem som definierar det? Här följer en summering om vad som framkom vid de fyra rundabordsamtalen.

Alla ungdomar kan ses som utsatta på det ena eller andra sättet i tonår och puberteten. Ungdomar uppfattar ofta att samhället ställer stora och hårda krav på dem och att de befinner sig i en särskild och utsatt position. Att vara utsatt står också i relation till något annat – det är en jämförelse. Vissa menar också att det inte främst är personalen i verksamheten som använder begreppet, utan att det är ett tjänstemannauttryck som gärna används vid exempelvis projektansökningar, då ungdomarna ofta beskrivs ur ett problemfokuserande perspektiv. Medan personalen i själva verksamheten på mötesplatserna är mer lösningsfokuserad när de diskuterar ungdomar.

I mötesplatsernas dagliga verksamhet är utsatta ungdomar något alla hört talas om – men samtidigt något ingen egentligen har en exakt definition av. Personalen vill också ogärna använda sig av begreppet därför att ungdomarna själva inte uppfattar sig som

utsatta och naturligtvis inte vill tillhöra en sådan grupp. *För vem vill vara utsatt?* Det är också lätt att prata om utsatta ungdomar utifrån den typiska mediebilderna av det utagerande grabbgänget som "härjar på stan" och är samhällsekonomiskt kostsamt.

"De utsatta är de ungdomar vi inte når i den vanliga verksamheten"

Det är i diskussionerna också lätt att glömma mindre synliga grupper av utsatta. Till exempel de ungdomar som är tysta och inte gör något väsen av sig. Eller ensamma och mobbade ungdomar, kanske med funktionshinder, eller de som använder droger. Sammanfattningsvis de som drar sig undan sociala sammanhang och som kan vara svårare för samhället att få syn på. Men det kan även vara helt "normala" ungdomar som lätt försvinner i sin normalitet – och på så sätt får mindre tid och utrymme och därför blir utsatta. Det kan också vara de som är lite "egna", udda och typiska individualister som känner olust att vara i grupp, då de kan ha svårt med det sociala samspelet.

Någon definierade utsatta som "ungdomar vi inte når i den vanliga verksamheten", då de kan ha sociala problem med svårigheter att passa tider och att ta ansvar. En personal från mötesplatsen Meeths berättade om hur flickor som deltar i verksamheten kan ha "socialt svårt att passa tider samt att ta ansvar". Samt vikten av att personalen ringer dem som inte kommer till aktiviteten och följer upp vart de har tagit vägen. Här har personalen en oerhört viktig roll för att inte "tappa" ungdomarna. Ungdomarna kan sakna det vi kallar friskfaktorer och förståelse av gränser och kan upplevas som provocerande. Utsatta ungdomar kan också vara de med bokstavskombinationer som exempelvis

ADHD men även de som är i gråzonen till att ha liknande diagnoser.

De utsatta kan också vara ungdomar som inte själva kan formulera sina behov. De vet inte vad de vill och behöver därför hjälp med att locka fram sin egen vilja. Dessa ungdomar är också i stort behov av att bli bekräftade och sedda – uteblir bekräftelsen leder det ofta till ett destruktivt beteende. Utsatt är att känna trötthet, uppgivenhet, misstro, att sakna framtidstro, positiva nätverk samt förebilder. När man är utsatt känner man sig som ett offer och att man inte har kontroll över sitt liv. Alla som inte har medel att kunna påverka sitt liv kan kallas utsatta.

Att gruppera "utsatta" ungdomar

Utifrån samtalen med personalen kunde jag definiera några vanligt förekommande grupper av olika slags utsatta. Någon tyckte att det gick att avgränsa olika slags utsatta grupper genom att hålla sig till de olika gäng och konstellationer som finns i den öppna verksamheten, exempelvis skejtare eller svartrockare. Andra ansåg däremot att det är viktigt att vi ser ungdomarna som individer först, men att de kan "komma i olika konstellationer". En annan viktig åsikt var att det är lätt att värdera och döma ungdomar på förhand om fritidsledare får informationen om att någon är utsatt innan de träffar henne eller honom personligen. Utanförskapet kan vara verkligt eller inbillat, men det är alltid destruktivt för individen. Någon menade att det är viktigt att komma ihåg att utanförskap inte är självvalt utan att man "blir" utsatt. Och att det finns utanförskap även i "fina" områden. Man kan också vara en bra elev i skolan, men vara ensam och isolerad på sin fritid.

Det är också viktigt att inte förlora genusperspektivet i diskussionen om utsatthet. Tjejer

och killar uttrycker sig på olika sätt. Tjejer kan ha blivit utsatta i sexuella relationer och håller ofta masken när de har det svårt. Många tjejer uttrycker istället att de "känner sig stressade". Medan killar syns mer utåt och är stökiga och söker bråk för att synas och peka på att något är fel.

"Bäst på att vara sämst"

– utsatthet som identitetsskapare

Ungdomstiden innebär en identitetsväxling vilket med gruppsytryck och medietryck kan skapa stor osäkerhet och otrygghet. Unga behöver bli sedda och bekräftade och få tid att hitta sitt uttrycksätt – "vem jag är". Alla vill bli sedda och duga, vilket kan gå till ytterligheter då någon gör allt för att få mvg i skolan medan någon annan bryter av en biljardkö. Kanske får man mer uppmärksamhet från kompisar och samhället för sina negativa handlingar och sina problem? Är man det svarta fåret, har man ett förhållningssätt – då klarar man sig. Självbild och förebilden kan vara "bäst på att vara sämst". Det kan bli en framgångsfaktor att vara utsatt, man finner respekt, man är helt enkelt bra på att vara utanför.

Om många ungdomar som är utsatta tillsammans skapar en slags norm och det kommer andra typer av icke utsatta ungdomar så är risken stor att det är de ungdomar som inte har problem som plötsligt blir de utsatta, då de sticker utanför den rådande normen. Ett resonemang som fördes var också att de rådande värderingar som finns i samhället förutsätter att alla ska lyckas "det finns inte något utrymme för misslyckande", som någon uttryckte det.

Social och ekonomisk utsatthet

Utsatta ungdomar har ofta sämre sociala och ekonomiska förutsättningar. De saknar ofta en trygg omgivning, har inget skyddsnät och har straffat ut sig i olika sammanhang. Ofta förekommer olika grader av destruktivitet i uppväxtmiljön.

Föräldrarnas ekonomiska villkor kan i sig, även utan social problematik, också leda till utsatthet, om familjen exempelvis inte har råd att ha dator så kan det skapa en situation där ungdomar blir utanför.

Kulturella och språkliga utanförskap

En annan definition av att vara utsatt är att känna utanförskap, att inte ha ett socialt nätverk på grund av sitt språk eller sin kultur. Det kan vara det utanförskap man känner som ny i Sverige då man inte kan samhället och dess koder.

Personalen som deltog från Blå huset i Tensta har mycket erfarenheter av hur ett utanförskap kan vara:

Utanförskap är att inte ha något socialt nätverk, familjerna är nya i Sverige och kan inte samhället. Det är lätt att man då blir bitter och arg på samhället – då de ser att deras föräldrar inte lyckas. Ungdomarna blir arga, destruktiva och straffar lätt ut sig själva. De har ofta en stämpel från skolan och får ingen andra chans eller uppmuntran att ändra sig.

Vilket kan kopplas till bilden som fanns i fler personalgrupper.

Utsatta ungdomar kan känna trötthet, misstro och uppgivenhet och sakna framtidstro.

Att arbeta med utsatta ungdomar

Hur är det att arbeta med utsatta ungdomar idag och vad tycker personalen? De flesta upplever i sitt arbete med utsatta ungdomar att de har ett otydligt uppdrag och saknar uttalade mål. Det finns en stor spännvidd från generella åtaganden att arbeta med barn och ungdomar med särskilda behov (utsatta) till att driva verksamheter som är öppna för alla mellan 0 och 100 år.

Uppdraget är ett problem – politikerna säger att vi ska jobba mot alla ungdomar men det betyder egentligen inte att vi ska arbeta för alla ungdomar. Vi i personalen efterfrågar att politikerna specificerar målen för olika öppna verksamheter.

Personalen i en stadsdel utanför Lund hade till exempel fått helt nya förutsättningar i sitt arbete, nu var uppdraget att driva ett allaktivitetshus för alla boende i området.

Uppdraget har ändrat inriktning från ungdomars fritid (tidigare inriktad mot till exempel utsatta tjejer) till allas fritid. Verksamheten ska matcha och möta upp till exempel föreningar och träffa alla – även vuxna.

Detta kan innebära att fokus kommer ännu längre från gruppen utsatta ungdomar.

Personalen upplever ofta en dubbelhet i uppdraget, att man ska arbeta mot alla ungdomar, men man upplever att det politikerna egentligen främst vill ha är en plats för de stökiga ungdomarna. Det innebär att personalen i mångt och mycket formar och tolkar sina egna uppdrag.

En annan typ av dubbelhet och otydlighet är att ungdomar idag inte ska "serveras aktiviteter" utan själva vara aktiva i större utsträckning.

Ungdomarna ska forma verksamheten, samtidigt som politikerna uttrycker att vi ska ha musikverksamhet. Det är en dubbelhet som inte går ihop och svårtolkat då det blir upp till personalen att välja vad man egentligen ska göra. Det skapar osäkerhet.

En del redogjorde också för hur de gav sina politiker underlag för beslut om hur arbetet ska bedrivas.

Kultur och fostran

Ett konkret förslag till vad själva uppdraget skulle kunna innehålla är exempelvis att skapa en mötesplats med en fostrande roll där unga mellan 15 och 24 år kan lära av äldre. Deltagarna föreslog även att ungdomar i högre grad ska få hjälp att förverkliga sig själva med hjälp av kultur, där man kan genomföra olika produktioner som sysselsätter olika åldrar.

Unga utanför har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden och där tar vi hjälp av kulturen.

De talade också om vikten av samverkan där den existerande verksamheten ska möta och jobba tillsammans med föreningar för att samla ny kunskap inom olika områden. Man menade också att äldre ungdomar som idag har verksamhet i exempelvis ungdomens hus är mer självgående än de yngre:

Varför det vore bättre om vi fick nätverka, med till exempel föreningar och hälsovården istället.

Deltagarna nämnde även att just projektpengar från Ungdomsstyrelsen många gånger var en förutsättning för att kunna skapa specifika projekt för utsatta ungdomar.

Obegränsade och luddiga uppdrag skapar entreprenörer

Om verksamheten ska vara förebyggande eller främjande känns otydligt för personalen. Man upplever att politikerna inte har bestämt sig och att de inte förstår olika typer av öppna verksamheter. Uppdraget upplevs som öppet, obegränsat, ostrukturerat och rentav luddigt: "gör som du vill". Personalen upplever att det "är upp till oss att tolka uppdraget".

Personalen på ungdomens hus i Skellefteå upplevde att det har funnits andra behov då man har tagit emot nya flyktingar i kommunen.

Politikerna ger oss i uppdrag att arbeta med musik och kafé för ungdomar från 16 år men vi i personalen jobbar också med invandrargrupper.

Detta visar på möjligheterna med ett obegränsat uppdrag, att snabbt kunna anpassa verksamheten efter de behov som finns hos stadens ungdomar just då. Där det kanske tar för lång tid att få mandat genom politiska beslut.

Många av dem som arbetar i fritidsverksamhet är eldsjälar och fungerar mer som entreprenörer där de driver sin egen verksamhet. Uppdraget formas därför till stor del av de personer som arbetar där just nu. Personalen upplever sig själva som flexibla och de ser nya möjligheter i utvecklingen av verksamheten men tycker att de ofta stöter på patrull i byråkratin. Personalen vill mycket och tar saken i egna händer – finns det inte tydliga uppdrag skapar de själva uppdragen eller skriver dem åt politikerna. Det är

ett självständigt arbete som också oftast bedrivs efter kontorstid, med stort självstyrande.

Kvantitet för politikerna och kvalitet för personalen

En i personalen beskriver att ambitionen finns att arbeta med kvalitet och långsiktighet men att det har fått stå tillbaka då politiker vill ha synliga resultat och fokuserar på kvantitet. Politikerna vill se fler ungdomar i fritidsverksamheten – annars är det risk för nedläggning. Flera personer menar också att fritidsledarna inte ska hand-

plocka utsatta ungdomar till viss verksamhet utan att de ska nå dem genom olika aktiviteter, så att de inte blir utpekade. Ett salutogent förhållningssätt är vanligt från personalens sida, där man fokuserar på att ta tillvara det friska och positiva hos ungdomarna

och inte på utsattheten. Flera verksamheter har en öppen verksamhet som ett första steg för att därefter slussa ungdomar vidare till andra specifika verksamheter. Det är viktigast att se individen, att denne faktiskt går en elbaskurs för att få spela elbas och inte för att råda bot på ett problem med droger. Verksamheten ska inte vara en åtgärd för att lösa problem utan som någon menade: "en bra verksamhet skapar inte problem".

Strategier och praktiska metoder i arbetet med utsatta ungdomar

Inlednings- och sammanfattningsvis kan sägas att de strategier och metoder som finns för att arbeta med utsatta ungdomar är spretiga och va-

” Bemötande är ett
nyckelord. Om de blir
bemötta för den de är
eller för sin ryggsäck.”

rierar beroende på vilken personal som finns på mötesplatserna, vilken erfarenhet och ideologi de har samt på deras intresse och engagemang. Att hitta fungerande strategier utan ett tydligt uppdrag och syfte med verksamheten, som tidigare nämnades, är naturligtvis också svårt.

Även här lyfts det salutogena perspektivet fram, vikten av att se möjligheter istället för problem samt att se individen först.

Det är även viktigt att bemöta ungdomar på ett bra sätt, "bemötande är ett nyckelord. Om de blir bemötta för den de är eller för sin ryggsäck". En erfarenhet från Tensta var också:

... att det värsta vi kan göra är att tycka synd om ungdomar.

Vi får heller inte ge dem ett för stort ansvar, för då finns det risk att de kan misslyckas. Det gäller att finnas till hands när ungdomarna behöver oss. När de väl väljer att delta i någon verksamhet kan de vilja så mycket och det kan då finnas en stor risk för att de kan misslyckas, om vi som personal tillåter det. Vilket i sin tur kan innebära att man tappar dem i verksamheten.

En strävan är att ungdomar ska ta initiativ till aktiviteter för att bryta sin passivitet. Samtidigt som man får vara försiktig med att ge dem ett för stort ansvar, för då finns risken att de kan misslyckas. Många verksamheter uppger att de samverkar direkt med föreningar, förvaltningar, enskilda och konstnärer samt att de har fältassistenter i samma lokaler. Detta för att fånga upp de som inte "syns" och för att uppmärksamma enskilda individer. Dessa ungdomar faller lätt mellan stolarna varför det är viktigt att ha en struktur i samarbetet med polis, rättsväsende och socialtjänst.

Exempel på en gemensam metod är att mötesplatspersonalen använder sig av aktiviteten

som ett medel för att nå de utsatta ungdomarna och skapa en förtroendefull relation med dem. Eller omvänt att man använder sig av en god relation för att få dem till en mer aktiv fritid, där de kan växa och få bättre självförtroende.

De flesta metoder som beskrivs under samtalen med personalen bygger på att ungdomarna själva ska ta initiativ. "Hjälp till självhjälp" är också något som på olika sätt genomsyrar många verksamheter. Det coachande förhållningssättet innebär att stödja och visa på möjligheter, utifrån ungdomarnas behov och idéer eller att hjälpa ungdomar att hitta en "plats i tillvaron".

Det är lätt i sin iver som personal att vilja prestera och göra ett bra jobb i verksamheten. Men som någon sade "vi får inte glömma bort att tillåta ungdomar att bara vara".

Behovet av marknadsföring och en levande verksamhet

Under samtalen beskrevs svårigheterna med att arbeta med öppen verksamhet, då den ständigt behöver ändras och förnyas. Ungdomar vill ha förändring, snabbt! Det måste alltid finnas ett bra innehåll i den öppna verksamheten, annars är risken stor att den urvattnas. Ibland kan det behövas en nystart för att hålla verksamheten levande. Det behövs en attraktiv basverksamhet som är föränderlig, där det händer något med miljön, kaféet etcetera. Att göra uppföljningar efter genomförd aktivitet är bra för att hålla intresset levande. Och det behövs ständigt resurser till den öppna verksamheten för att kunna hålla den levande. Vikten och behovet av att marknadsföra verksamheten talade många om, vilket återigen kan visa på den entreprenörsanda som finns. Personalen jobbar hårt för att få ungdomar till sig, gör allt för att få dem kvar i

verksamheten och ställer sig ständigt frågorna "Varför tappar vi besökare?" och "Kanske det handlar om svårigheten att hitta ungdomens drivkraft?". En i personalen berättar att de är ute och marknadsför sin verksamhet redan för mellanstadiebarn som kan bli aktuella besökare i framtiden. En marknadsföringsstrategi är att arrangera politikerträffar, då det kan upplevas svårt att få gehör från tjänstemännen.

Olika strategier i verksamheten

Under samtalen utkristalliserade sig olika typer av strategier och metoder som användes i arbetet med de utsatta ungdomarna. Många gånger låg det som benämndes som en strategi mer nära att vara en metod eller ett tillvägagångssätt i verksamheten.

Demokratisk strategi

En demokratisk strategi är att tillhandahålla bra och billiga replokaler och ha datatillgänglighet för ungdomar.

Och att aldrig säga NEJ – en del bor nästan här! Vi ska skapa en fristad – med frihet att vara sig själv eller en fristad för till exempel skolkare. Det är viktigt att inte stänga ute någon för en "dumhet". Alla bjuds in – för att inte peka ut någon. Vi ska inte särbehandla någon, utsatt eller inte.

Det är också viktigt att man intar olika roller för att lära känna många ungdomar.

Ett annat sätt som nämns bland alla exempel under diskussionerna är att det är viktigt att hitta ett gemensamt intresse för ungdomarna oavsett ålder så att äldre ungdomar kan bli förebilder för yngre. Meeths har en tydlig strategi med 70

procent vanliga ungdomar och 30 procent utsatta ungdomar i verksamheten. Tanken är att de utsatta ungdomarna ska integreras med husets "vanliga ungdomar". En annan verksamhet vill nå ut till en väldigt bred åldersgrupp (5–100 år) och skapa en plats där utsatta ungdomar kan träffas, sida vid sida med vuxna förebilder och på så sätt skapa en känsla av delaktighet. En annan strategi som nämndes är att skapa en sådan stämning att ungdomarna kan känna att det är "deras hus".

Genusstrategi

En annan strategi är att bemöta utsatta flickor och pojkar med olika typer av aktiviteter. I kulturella aktiviteter dominerar flickorna med 70 procent. I musik är förhållandet det omvända, där dominerar pojkarna med 80 procent. Men det finns öppna verksamheter som gör satsningar för att nå nya målgrupper, exempelvis skateboardverksamhet för tjejer. En verksamhet uppger att det inte tidigare fanns någon strategi för att fånga upp flickor med självskadeproblematik, men att de nu har fått möjlighet till det genom att erbjuda storytelling och drama.

Uppsökande verksamhet

Den uppsökande verksamheten är en viktig strategi som handlar om att hitta och synliggöra ungdomar med olika problematik. Här bedrivs det klassiska fältarbetet med olika arrangemang, till exempel hiphop-event, tillsammans med fältassistenter för att kunna hitta nya ungdomar. En verksamhet använder sig av en mobil verkstad för att kunna erbjuda intressanta alternativ – utifrån vad ungdomar gillar att göra.

Samverkanstrategier

Många verksamheter uppger att de samarbetar direkt med föreningar, förvaltningar, enskilda och konstnärer. Samkraft i Upplands-Väsby är en organisation där alla fritidsledare kan träffas och utbyta erfarenheter. Olika forum, samverkansprojekt, samverkansgrupper och nätverk finns med grupper av tjänstemän för att fånga upp de som inte syns och/eller uppmärksamma enskilda individer. Ett annat sätt att nå ungdomar är att söka kontakt med socialtjänsten men det upplevdes som trögt.

Vi möts ofta av att inte vara trovärdiga, då vår verksamhet inte är evidensbaserad, vi måste kunna visa på resultat för att få ökad trovärdighet.

Flera intygar att dessa ungdomar lätt faller mellan stolarna och att det därför är viktigt att ha en fungerande struktur i samarbetet med polis, rättsväsende och socialtjänst. Andra öppnar upp sin verksamhet mer och mer och berättar att skolorna lagt olika verksamhet och temadagar i deras lokaler och att verksamheterna även samarbetar med olika studieförbund och Rädda barnen.

Möjligheternas strategi

En gemensam hållning som framkom är att det är viktigt att inte problematisera utan att se och visa på möjligheterna i mötet med ungdomarna. Att det inte är intresset i sig eller aktiviteten som är viktigt utan att mötet ger en möjlighet för ungdomarna att hitta ett sammanhang som gör det möjligt för dem att kanalisera sina behov.

Vi ska jobba med det friska, att han är bra på att spela gitarr och inte utgå från problem.

Personalen bör också anpassa sig till ungdomarna – 'flexibilitet är en professionalitet' – men det är ungdomarna som ska ta initiativet till aktiviteterna för att bryta eventuell passivitet – ingenting ska serveras på en silverbricka.

Tydliga yttre strukturer och ett processinriktat arbete

Något som också poängterades var att det i den yttre strukturen runt verksamheten behövs tydlighet, gränssättning och en samstämmig och konsekvent personalgrupp. Personalgruppen måste själv vara trovärdig vilket till exempel innebär att inte svära och att man har nolltolerans mot könsord. Ambitionen är att de ska vara goda medvetna förebilder och ha en gemensam värdegrund. Samt ha "rätt människa på rätt plats".

Den vuxne måste ha tillit till sig själv och sina egna rädslor. Att våga ta emot de utsatta ungdomarna och visa ärlighet och uppriktighet.

Vi är alltid observerade, vad vi gör, vi är modeller.

Man måste ständigt inse vikten av sitt ledarskap och vara mer processinriktad än resultatnriktad, pröva sig fram i metoderna. Till exempel att både arbeta med öppen verksamhet och gruppverksamhet för att få synergieffekter och mer blandade grupper.

Vi ska också ställa krav men vi får inte ge dem ett för stort ansvar, det ska vara rimligt och realistiskt, då det finns risk att de kan misslyckas. Vi ska analysera innan vi ger ansvar och låta ungdomarna växa långsamt och utvecklas i takt med ansvaret och finnas till hands, om de inte klarar av det.

Praktiska metoder för att möta de utsatta

Det nyfikna bemötandet

Att möta är nyckelordet, att ungdomar blir bemötta med öppenhet och att personalen ser individen istället för den ryggsäck denne har med sig. Nyfikenhet är då en användbar metod.

Den bärande relationen, att vara medmänniska och ” finnas där”

En vanligt förekommande metod är att bygga en bärande relation med ungdomarna. Personalen skapar trovärdiga relationer och konstant struktur där den vuxne ska vara en trovärdig vuxen och inte bli en kompis.

Att få träffa en vuxen och uppleva de olika personligheterna hos personalen betyder mycket för många ungdomar. Ledarna möter ungdomarna professionellt i ett samtal, när ungdomarna berättar om svåra saker i livet, för att kunna lotsa dem vidare.

Personlig metod

– utifrån ungdomars egna initiativ

Denna metod utgår från samspelet med ungdomarna, deras inre utveckling och deras egna initiativ. Den centrala frågan är: ”Vad vill du?”. Viktigt att ungdomarna är aktiva och inte bara ”hängar”. Personalen kan exempelvis ha drama tillsammans med ungdomarna som bygger på de ungas egna initiativ.

Storytelling

Ett pedagogiskt kortfilmsberättande under 3–5 minuter. Metoden skapas utmed resans gång,

personalen testar sig fram utifrån ungdomarnas behov och deras förutsättningar. Har använts framgångsrikt för flickor.

Ta hjälp från existerande nätverk

Att i ungdomsarbetet hitta tillbaka till ”folkrorelsen” och använda sig av de nätverk som finns runt omkring ungdomsverksamheten. Försöka få med fler föräldrar i verksamheten och ”hela byn” för att fostra ungdomarna. Metoden är individbaserad utifrån personlig lust och personligt engagemang.

Coachning, mentorskap och handledning

Går ut på att möta ungdomarna där de befinner sig och utgå från deras intressen för att därefter koppla dem till en coach. Coachen hjälper till att hitta en praktik- eller utbildningsplats. Ett exempel på detta är New City – som har ungdomscoacher som är mellan 23 och 30 år. Man kan också arbeta med partnerskap med till exempel arbetsförmedlingen, försäkringskassan och olika företag för att integrera ungdomar i samhället. Coachningen är handgriplig och kan handla mycket om att lösa ungas vardagsbekymmer med att till exempel posta en ansökan. Det är ingen myndighetsutövning utan ett personligt möte där coachen fokuserar på varje individs behov. Mentorskap är en god metod i mötet med invandrare där till exempel ungdomar kan hjälpa till och tolka åt andra ungdomar.

Framtiden – önskemål och visioner

När framtiden diskuterades framstod eldsjälarna och entreprenörsandan. Många brinner verkligen för verksamheten och det finns en

önskan att slippa byråkratin för att kunna ägna sig mer åt ungdomarna. Personalen vill inte behöva lägga tid på att "få med" socialtjänsten eller på att lösa strukturella problem. Istället ser man sig som en drömfångare – att hjälpa ungdomars drömmar att besannas.

Utbyte av erfarenheter med andra verksamheter är ett önskemål för att samla resurser och öka kunskapen som ett led i strävan att låta fler ungdomar förverkliga sig och sina drömmar. Upplevelsen idag är att verksamheterna idag fungerar som egna öar och att ett helhetsperspektiv saknas.

Det skulle behövas en organisatorisk modell för ungdomar och en förvaltning för ungdomsfrågor

Vikten av en gemensam syn nämns för att kunna lyckas med metoder och förhållningssätt och behovet av "handledning till personalgruppen så att de inte kör sitt eget race."

Även önskan om en ökad helhetssyn nämns, ett exempel på detta kan vara ett ungdomshus i varje stadsdel med olika slags kompetenser. Man ser också gärna en mångfald av verksamheter där olika föreningar kan driva ungdomsprojekt. Det behövs generellt en attitydförändring hos kommuner för att involvera andra aktörer utanför kommunen. Och att ungdomarna kan vara med och skapa sina egna lösningar för att öka kvaliteten.

Vi ska bli bättre på att ta tillvara ungdomars kraft och skapa verksamheter utifrån deras behov.

Släpp kontrollen och våga låta ungdomarna ta över!

2020 är vi föregångare för barn- och ungdomskultur över hela Europa. Barn och ungdom styr och påverkar, vi är verktygen!

I framtiden vill man att byråkratin förändras och att den blir mer förankrad med verkligheten. Några vill få uppdraget att arbeta "mot alla ungdomar". Idag är utsatta ungdomars projekt inte integrerade utan klassificerade. Medan andra menar att de vill avsätta speciell personal att bara jobba med utsatta ungdomar "det vore samhällsekonomiskt lönsamt". Man ser också en framtid där det finns fler faddersystem och att äldre ungdomar kan hjälpa yngre.

Deltagarna vill fortsätta med en riktad verksamhet för att fånga upp de utsatta ungdomarna och de vill behålla personal och få fortsätta när projektpengarna är slut. Slutligen önskar de intervjuade att utsatta ungdomar ska värderas högre. Och att man slutar att använda begreppet utsatta och att fokus ligger på det friska i varje individ. Att värderingarna för hur samhället ser på unga människor utvecklas och förbättras och visar på ungas unika kraft istället. Att politikerna också börjar lyssna och går från ord till handling. Vikten av en vision för mötesplatsen är också viktig och vad verksamheten ska uppnå. Så här uttrycktes det i Umeå:

Ungdomens hus i Umeå är en plats alla ungdomar känner till och har viljan att komma till. En attraktiv mötesplats med attraktionskraft för alla, ungdomarna ska längta tills de blir 15 år.

"De gör det inte som ett jobb, de gör det med sitt hjärta"

Här följer intervjuerna med ungdomarna på deras mötesplatser. Det är alltid lika roligt att prata med ungdomar, de är generösa och delar med sig av sina upplevelser och erfarenheter, de känns uppriktiga och ärliga.

De flesta ungdomar jag träffade är "de redan frälsta". De är lyriska över verksamheten och personalen som arbetar där. Det slår mig under intervjuerna om personalen vet om hur viktiga och betydelsefulla de är för dessa ungdomar och vilket fantastiskt jobb de gör? Personalen fyller troligen en funktion som vuxna förebilder när föräldrarna brister eller inte har tid. Många pratade varmt om att själva vilja bli fritidsledare i framtiden för att kunna hjälpa andra ungdomar.

Behovet av bra och förtroendefulla relationer med vuxna verkar vara mycket stort hos de ungdomar jag intervjuar. Mötesplatserna upplevs som frizoner, där de kan känna sig avslappnade och fria i samtalen samt får möjlighet att vara sig själva och bli sedda, bemötta och bekräftade utifrån den de är och inte utifrån vad de gör. För de flesta ungdomar som besöker mötesplatsen är det sekundärt att ha aktiviteter att syssla med utan det viktigaste är just kontakten och mötet med de vuxna som arbetar där.

Men det finns också en grupp ungdomar som besöker verksamheterna i syfte att utnyttja resurserna och som inte är intresserade av någon närmare kontakt med personalen. De ser personalen mer som möjliggörare för sina egna projekt. Dessa ungdomar upplevdes självständiga och mycket tydliga med vad de ville få ut av verksamheten.

Brokiga omständigheter runt intervjuade ungdomar

Totalt intervjuades åtta ungdomar i åldern 16 till 19 år, fem flickor och tre pojkar. Alla utom två har skilda föräldrar och alla har syskon. Två av de intervjuade har en annan bakgrund än svensk. Två uppgav att de har föräldrar med "problem". En person har en arbetslös och sjuk-

skriven pappa, en person har en alkoholberoende mamma och en av de intervjuade berättar att hon/han har en pappa som inte är en "bra person". En person har ingen kontakt med sin pappa och en har en pappa som jobbar utomlands och som endast kommer hem på storhelger. Sex uppgav att de studerade, fem på gymnasiet och en på högskola. Av de andra två var det en som tagit ett sabbatsår och inte börjat gymnasiet och en som avslutat gymnasiet och nu arbetar. Två av flickorna uppgav att de är mycket aktiva i föreningslivet med olika projekt på ungdomens hus.

Vilka besöker mötesplatserna?

Sammantaget berättar de intervjuade ungdomarna om en väldigt blandad mix av besökare på de olika mötesplatserna, det verkar vara besökare från olika socialgrupper, men "kanske mer från medelklassen". De flesta har föräldrar som lever tillsammans och lever "ett normalt familjeliv". "Det är olika var folk kommer ifrån, man kommer ifrån olika grupper och fastnar här". "Det är en del som har rika föräldrar men kanske svårigheter i relationen trots perfekt yta". "En del ungdomar har det lite svårare medan andra har det lite lättare". "Det är samma mix som i skolan".

Några andra berättar att "det är som ett tredje hem, en extra familj" och att "det är inte så roligt hemma". Det framkommer också en bild av sammanhållning "det är inte som dom och vi, utan Vi." och "de flesta som är här, är här mycket".

Varför besöker ungdomarna mötesplatserna?

Två av de intervjuade uppger att de tror att musik är en viktig anledning till att ungdomar besöker verksamheten och att musikstilen på gården har

skiftat med besökarna genom åren. Några tycker att "deras" mötesplats inte kan konkurrera med det utbud som finns på stan och att den inte upplevs som ett alternativ. "Några kompisar har varit här vid något arrangemang, men med påstötningar att ni måste komma". "Det känns inte som om det händer något här!" Däremot verkar det komma andra ungdomar som är intresserade av de specifika projekt som mötesplatserna har.

Ungdomarna ser också ett problem med att deras gård ses som en fritidsgård. "Verksamheten har fortfarande en fritidsgårdsstämpel, vilket kan vara svårt att tvätta bort, den har ju ändrat sig till att rikta sig till äldre ungdomar. Men jag trodde först att det var en fritidsgård."

Vad har personalen för roll och uppgift?

I samtalen med ungdomarna framkommer, precis som det nämndes inledningsvis, att ungdomarna ser den personal som arbetar på mötesplatsen som mycket unika personer. Ungdomarnas förtroende är också mycket stort, flera av dem angav medelvärdet 7,9 på en skala mellan 1 och 10, där 10 anger störst förtroende för personalen, "personalen är mer som kompisar". Ungdomarna tycker inte att det är någon större skillnad mellan personal och besökare.

De visar att vuxna kan vara tillmötesgående mot ungdomar.

Man får deras åsikt och en vän.

Det är inte som att vara med en skolfröken, man kan skämta och vara sig själv.

Ungdomarna menar att utan personalen skulle verksamheten inte finnas och att personalen är huvudanledningen till att de vistas där – mötesplatsen ses som ett andra hem.

De är peppande och bjuder in alla. Om det inte var för de som arbetar här, hade jag inte hängt här!

Det är nästan som syskonkärlek, ett andra hem, man kan vara sig själv.

Stöd och hjälp

Ungdomarna berättar att det är viktigt med stöd från personalen och uttryckte följande om personalen:

... kan styra upp ungdomar som har det svårt, de som kan känna sig utpekade och inte har något.

Man kan prata med dem om vad som helst, de är ett stöd om man mår dåligt.

De har koll på allt och finns för ungdomar och hjälper ungdomar om de vill prata om sina problem med någon.

Men personalens roll är också att stötta och finnas till hands på en mer praktisk nivå:

De hjälper till att gå ut med info om verksamheten.

Hjälper till och stödjer när det ska ordnas arrangemang.

Hjälper till och ger kontakter för att kunna söka pengar.

Vara vuxna förebilder

Ungdomarna är också tydliga med att personalen är de vuxna, trots att de kan ha en kompisrelation med dem. De menar också att personalen varit med och ändrat deras (förut dåliga) inställning till andra vuxna och att de fungerar som förebilder med mycket viktig kunskap.

Jag har blivit socialare mot vuxna, då jag har haft så mycket tråkiga vuxna runt mig, nu gillar jag vuxna bättre.

Personalen är en äldre med erfarenhet, som en uppslagsbok att bläddra i, som har egenskaper som en extraförälder. En lärare som man inte har i skolan och en bra vägledare i livet.

Vara ett pratstöd när livet inte känns lätt

Personalen verkar även ha en samtalsterapeutisk funktion i ungdomarnas eget inre förändringsarbete.

De peppar upp mig och gör så att man alltid känner sig på topp.

De kan få en på bättre vägar, de är en vägledare som öppnar upp nya alternativ om man fastnar i sina tankar.

De vill ge oss ett intresse för att få vardagen att rulla på. Ett intresse kan få ungdomar att släppa tankar.

En flicka berättar att hon var deppig när kompiserna flyttade och att hon fick stöd och hjälp.

Jag hade inte haft någon att prata med om inte Meeths hade funnits.

En mobbad kan hitta kompisar här och få möjlighet att vända på det.

En av de intervjuade berättar också att hon känner sig accepterad och att personalen inte stöter ifrån sig det som är främmande.

Jag får hålla på med det jag vill och få respekt för det, det finns acceptans och förståelse.

Ungdomarna säger också att personalen kan vara till hjälp och stöd med de problem de har hemma.

Har man svårt hemma – kan man prata ut om det! Man får prata problem och klaga ut!

Problemen med min riktiga pappa eller med min lillebror, kan jag berätta om.

Ungdomarna beskriver också att de fått hjälp med större övergripande förändringsprocesser i utvecklingsprocessen från barn till vuxen.

Jag har förändrat mig mycket sedan jag började gå på Hemgården. När jag var arbetslös under en period, skrev de ut lediga jobb, vilket gav mig stödet till att själv börja söka jobb.

Vara möjliggörare

Som nämndes inledningsvis så finns även en annan typ av behov hos en grupp av ungdomar som jag intervjuade. Den ser personalen mer som en möjliggörare som har åtråvärda resurser, som de behöver för att sjösätta sina egna projekt, snarare än ett vuxenstöd.

Det är inte en 'jag älskar dig relation'. Jag har inget behov av det! Skulle jag behöva det, skulle jag säkert hitta det. Vi har mer arbetat tillsammans i projekt. Jag gick inte in för att skaffa närmare kontakter med någon utan mer för att skapa och jobba med ett projekt.

Skapa aktiviteter och sysselsättning

Personalens uppgift är också enligt ungdomarna att hitta på aktiviteter och sysselsättning men inte vara tvingande. Det är viktigt att de följer ungdomarnas intressen när de anordnar sådant

som fester, filmkvällar, estetiska verksamheter som teater, bild och musik. De ska också vara med att skapa en drogfri miljö som är trevlig med bra stämning.

De ska finnas till och kunna prata med ungdomar och få oss att trivas här! De är inspiratörer som skapar möjligheter till exempel till musik.

Det verkar också vara viktigt för ungdomarna, trots det stöd de behöver och önskar, att de också får ta eget ansvar och växa med uppgiften.

De lotsar en till att ta mer ansvar, ju mer ansvar man får desto mer kan man ta.

Vi får ta mycket eget ansvar, vilket var mycket givande – de visade vägen, men vi var tvungna att gå den.

Vilka styrkor och svagheter har personalen?

När ungdomarna ska berätta om vilka styrkor de tycker att personalen har så överensstämmer de egenskaperna med den roll som de tycker att personalen ska ha. Styrkan hos personalen är att de just förstår sig på tonåringar, att de låter ungdomar bestämma själva, att de frågar "vad tycker du är kul?"

De bryr sig, ringer och kollar var du har hållit hus. Man är inte en i mängden.

De ger oss friheten att ta saken i egna händer och skapa egna regler.

Styrkan är att de är vuxna som visar ett ansvarsfullt beteende men att de inte är för styrande. De är inte auktoritära utan mer avslappnade.

Det är en biroll att de är ledare, de är nästan som besökare.

De anpassar sig till oss. De är inte tråkiga vuxna utan mer ungdomliga. De är roliga och de är bra på att vara med oss.

Ungdomarna tycker också att det är viktigt att ledarna är mjuka och inlämnande.

De skapar en lugn plats, de är respektfulla och gör att man får känslomässigt starka band till Hemgården.

Bra och starka personer samt trevliga och hjälpsamma.

De är bra på att känna av besökarnas sinnestämning.

Lyssnar och vill höra förslag hur man kan göra det till en bra plats.

Ungdomarna verkar också värdesätta mer strukturella egenskaper hos personalen.

De påminner och sätter deadlines – vi har inte hela ansvaret.

Det finns mycket material som vi får låna och de är duktiga på att förmedla kontakter.

Vägleder om det behövs när man ska ordna ett arrangemang.

De är bra på bokningar av musikarrangemang och struktur.

De ungdomar jag intervjuar tycker inte att personalen har några egentliga svagheter, det verkar vara mer på detalj- och personnivå och vid enstaka tillfällen som någon praktisk detalj, som information om verksamheten, till exempel gått snett.

De kan visa lite mer intresse för oss i mindre grupper, som inte sysslar med musik.

Personalen kan bli mer organiserade och komma med förslag, så att vi blir mer triggade att göra saker.

Det fanns en personal som skulle styra med järnhand, kände inte av! Kunde inte känna in situationen.

De är slöa då de mest bara sitter.

De behöver bli bättre på att gå ut med mer information att åldern har höjts och att man har bytt åldersgrupp.

Ibland kan det vara 'virrigt' till exempel när vi skulle trycka vår affisch, glömde de vår loggo, så den blev omtryckt.

Vilka olika bemötanden upplever ni från personalen?

Under diskussionerna med ungdomarna bad jag också att de skulle berätta hur de tycker att personalen bemöter dem i den dagliga verksamheten, även här är den samlade bilden mycket positiv.

Välkomnande

Personalen försöker fiska upp oss på ett välkomnande sätt.

Känner igen alla, presenterar sig alltid.

Alla säger hej, känner mig välkommen hit och känn dig hemma här.

Personalen säger hej och berättar vad man kan göra här och informerar om verksamheten.

De var jättrevliga när jag var ny.

När jag var ny bjöd personalen in till kortspel, de dämpade ner att man var ny.

Det tog tid innan jag blev accepterad och de ser om någon sitter ensam och bjuder in den.

De gör det inte som ett jobb, de gör det med hjärtat.

Humor

De är glada när jag kommer – man blir glad själv.

De skrattar och tycker det är kul!

All personal har sin personlighet – de är unika.

Öppenhet

Visar att inget är fel.

Finns inget utanförskap, skapar en grund och en lokal för det. Ungdomar har någonstans att vända sig som är centralt och bekvämt.

Ger oss utrymme att få visa det som är lite udda som till exempel japansk kultur med tecknade monsterfilmer. ●

Noter

1. Till grund för artikeln ligger fyra genomförda gruppintervjuer med personal på olika mötesplatser och öppen verksamhet för ungdomar i åldersgruppen 15 till 20 år. Intervjuer har genomförts i Göteborg, Lund, Vallentuna och Umeå. Två ungdomsintervjuer per region har genomförts individuellt.

**Rum för
kreativitet,
lärande och
avkoppling**

Rummets betydelse i den öppna fritidsverksamheten

En stor del av arbetet i den öppna verksamheten beskrivs ofta av fritidsledarna som något som är osynligt och svårt att sätta ord på, men vars kärna består av att på olika sätt skapa relationer. "Den centrala utmaningen för den öppna fritidsverksamheten är att utveckla miljöer som fungerar kreativt, lärande och avkopplande", menar forskaren Björn Andersson som här fokuserar på rummets betydelse i öppen fritidsverksamhet. Andersson föreslår att fritidsledare skulle kunna synliggöra detta arbete genom att föreställa sig och iscensätta verksamheten utifrån det rumsliga perspektivet. De olika typerna av rum som till exempel "hängstället" och "spiegelsalen" gör själva relationsarbetet tydligt och skapar ett meningsfyllt sammanhang. Varje "rum" är kopplat till ungdomarnas behov men också till de insatser eller den kompetens som de är förknippade med från fritidsledarens sida. Rummen blir ett slags strukturerade ordningar som kan hjälpa till att göra den öppna fritidsverksamheten till ett växthus för unga människor att vistas i.

EN CENTRAL UTMANING FÖR BESÖKARNA OCH

ledarna i öppen verksamhet är att skapa miljöer som är kreativa, lärande och avkopplande. Öppen fritidsverksamhet som social institution har såväl en besvärlig historia som en kritisk samtid att brottas med. Till arvet hör att ta hand om och fostra den "föreningslösa" ungdomen, vilket, i ett historiskt perspektiv, ger verksamheten en auktoritär utgångspunkt (Olson 1992). Det här är en position som generationer av fritidsledare sedan sökt styra i riktning mot ett mer demokratiskt och inkluderande förhållningssätt. Ett arbete som beskrivits som framgångsrikt i många fall (Hållén & Olsson-Sundelin [red.] 2004, Andersson & Jordan 2007). Samtidigt pekar annan forskning på att öppen fritidsverksamhet kan fungera kontraproduktivt ifråga om att hjälpa unga människor bort från kriminalitet och social problematik. Det finns resultat från undersökningar som visar på ett samband mellan fritidsgårdsbesök och deltagande i brottliga aktiviteter för såväl killar som tjejer (Mahoney et al. 2004, Persson 2006).

En nyckelfråga, enligt samlad erfarenhet och forskning, för en väl fungerande fritidsverksamhet är i vad mån ledarna arbetar strukturerat och med en utvecklad metodik. Viktigt är även att arbeta med delaktighet samt i samspel med familj, skola och den lokala miljön (Andersson och Jordan op cit s. 39). Det är på fritidsgårdar och mötesplatser där personalen inte lyckas med detta som problemen blir framträdande. Här leder en tråd tillbaka till den tradition som i första hand fritidsgården representerar. Denna har alltid präglats av att samhället har försökt skapa en otvungen och lättillgänglig mötesplats; en "öppen verksamhet". Målet har varit att nå ungdomar som inte huvudsakligen vill syssla med systematiskt organiserade aktiviteter. Därför har fritidsgårdens öppna verksamhet istället

satt fokus på socialt samspel och på att skapa förutsättningar för överskridande möten.

En aspekt av en sådan öppen verksamhet är att den ställer stora krav på att deltagarna själva tydliggör de regler och förutsättningar som gäller för att den sociala interaktionen ska fungera och upplevas meningsfull. I en aktivitet som till innehåll och form är tydligt strukturerad ligger en styrning av handlingar och kommunikation inbäddad i själva de handlingssekvenser som aktiviteten består av. När inte verksamheten innehåller sådan inbyggd ordning måste deltagarna själva utveckla förhållningssätt och social samhandling på ett sätt som hela tiden gestaltar och levandegör regler för det sociala spelet. I en verksamhet som arrangeras med ett fostrande syfte, till exempel den öppna fritidsverksamheten, ligger det primära ansvaret för detta hos ledarna. De måste utveckla en professionell förmåga att tänka och agera metodiskt, vilket inte alltid är så enkelt att uppnå, särskilt inte när det handlar om "öppen verksamhet". Tvärtom kan arbetet för en del framstå som ostrukturerat och svårt att sätta ord på. Just så formulerar sig ett antal fritidsledare när de ska beskriva kärnan i sitt arbete. De uppfattar att "fritidsledaryrket är svårt att beskriva eftersom en stor del av arbetet består av 'osynliga saker' som är relationsskapande ..." (Ungdomsstyrelsen 2005 s. 15, se även Pettersson Svenneke & Havström 2007).

Ett arbete fyllt av osynliga saker

Avsikten med den här artikeln är att fundera kring detta osynliga relationsskapande och ge ett förslag på hur det kan göras mer synligt och bli föremål för reflektion och yrkesmässig utveckling. I texten använder jag mig mycket av uttrycken "öppen fritidsverksamhet" och "fritidsledare". Med det förstnämnda avser jag organiserade

mötesplatser för ungdomar vilka kännetecknas av öppenhet och tillgänglighet och där det finns möjlighet till en rad olika sysselsättningar med varierande aktivitetsnivå. Det är verksamheter som är offentligt administrerade och/eller finansierade, till exempel fritidsgårdar, träffpunkter och ungdomens hus. För dem som arbetar inom denna öppna fritidsverksamhet använder jag beteckningen "fritidsledare". Många av dem har också fritidsledarutbildning, samtidigt som det i fritidsverksamheten idag finns en rad grupper med andra yrkesidentiteter och utbildningsbakgrunder representerade: drama-pedagoger, socionomer, kulturarbetare etcetera. När det står fritidsledare i texten är det alltså hela detta kollektiv, som jag syftar på.

Upplevelsen av att det är svårt att beskriva vad man sysslar med är definitivt inte bara typisk för ledare inom den öppna fritidsverksamheten. Snarare är detta något fritidsledarna delar med många yrkesgrupper, inte minst inom verksamhetsfältet vård och omsorg. Den långa diskussion vi haft kring begreppet tyst kunskap är ett uttryck för detta (Molander 1993). Vad det handlar om är att arbete med fokus på sociala relationer i stor utsträckning bygger på erfarenhetsbaserad kunskap; att man utvecklar en förtrogenhet och känslighet som sitter i kroppen och är svår att formulera i ord (Molander op cit kap 2). En annan aspekt är att det relationskapande arbetet ofta består av handlingar som har en vardaglig och allmänmänsklig karaktär och därför är svåra att föreställa sig som delar

av en yrkesutövning. Är det arbete att sitta och småprata med ungdomar medan man dricker kaffe tillsammans? Och här finns något som sannolikt kännetecknar öppen fritidsverksamhet mer än andra sociala verksamheter – den påtagliga närheten, närmast överlappningen, mellan å ena sidan den formellt organiserade verksamheten och å andra sidan brukargruppens egna informella sammanhang. När jag talar med ungdomar om fritidsgårdar och andra organiserade mötesplatser de besöker är det slående hur de betraktar dessa som närmast inlemmade i sina egna sociala strukturer (Andersson 2002). Den öppna fritidsverksamheten blir som en del av ungdomarnas egna offentliga liv.

Det här pekar på att den öppna fritidsverksamheten lyckats bryta det historiska arv av auktoritär organisering, som jag pekade på tidigare. Samtidigt gör det verksamheten till en väldigt speciell mötesplats mellan det formella och det informella. Det är med fritidsledare som med fältarbetare att deras yrkesroll innehåller en intressant spänning mellan ett formellt reglerat uppdrag och ett informellt sätt att utforma själva yrkesrollen (jfr Andersson 2005b). Denna blandning bidrar till att arbetet är svårt att klargöra.

Nu ligger emellertid svårigheten inte bara i att sätta ord på det man gör. Det går naturligtvis att göra uppräknings av de olika slag av insatser och uppgifter som fritidsledarrollen innehåller (för ett exempel se Ungdomsstyrelsen op cit s.15). Vad som också behöver tydliggöras

”Upplevelsen av att det är svårt att beskriva vad man sysslar med är definitivt inte bara typisk för ledare inom den öppna fritidsverksamheten.”

är i vilket sammanhang skilda insatser kommer in. Och utifrån vad som nyss sagts om sammanflätningen mellan fritidsledarnas professionella verksamhet och ungdomarnas informella sociala relationer, är det bra om sammanhanget kan etableras som en gemensam överenskommelse mellan ledare och ungdomar.

Interaktiva tillstånd och ritualer

För att fundera kring möjligheten att skapa sådana gemensamma överenskommelser vill jag göra en avstickare till en annan offentlig verksamhet som präglar unga människors liv, nämligen skolan. I relation till den öppna fritidsverksamheten kännetecknas skolan i avsevärt högre grad av sitt formella uppdrag. Undervisningen är inte frivillig och organiseras inte primärt i ett samarbete mellan lärare och elever. I skolan förmedlas kunskaper till eleverna och deras förmåga att tillgodogöra sig denna bedöms och värdesätts.

Det här innebär emellertid inte att elevernas liv utanför skolan skulle sakna betydelse för det som händer inom densamma. Tvärtom är det av stor vikt, vilket visats i en intressant studie av Peter McLaren, känd förgrundsgestalt inom den kritiska pedagogiken (McLaren 1986). McLaren följde ungdomar i en skola i Toronto, Kanada och hans utgångspunkt var att studera livet i klassrummet. Inte utan förvåning upptäckte han då att klassrummets sociala interaktion i hög grad påverkades av vad som hände utanför skolan, till exempel hade ungdomskulturen stort inflytande.

McLarens metod för att försöka ringa in relationen mellan skola och fritid är att beskriva det som en spänning mellan vad han kallar "interaktiva tillstånd" (op cit s.83–101, jfr även Bartholdsson 2007 s.19-20). Två sådana spelar en särskild roll i ungdomarnas liv, nämligen

gathörnstillståndet och elevtillståndet. Tillstånden fungerar som en övergripande bestämning av regelbundet återkommande sammanhang i ungdomarnas liv. Till varje tillstånd finns knutet särskilda beteendemönster, vilka bildar underlag för system av praktiskt handlande. Beroende på vilket tillstånd man befinner sig i framstår vissa sätt att vara och göra som naturliga och olika relationer mellan ungdomarna utvecklas på basis av interaktionen. Benämningen tillstånd kan ge intryck av en väldigt fast struktur med begränsade och reglerade handlingsrepetoarer. McLaren understryker emellertid den öppna och flexibla karaktär som beteendemönstren har.

De olika tillstånden är vidare inbäddade i övergripande strukturer, vilket avspeglas i ungdomarnas handlingar. Så är gathörnstillståndet kopplat till ungdomarnas fria tid och till kamratskap. Här spelar lek, spontanitet och informella relationer centrala roller. Detta kontrasteras i elevtillståndet där målinriktning, hierarkiska relationer och pedagogisk verksamhet dominerar.

McLaren laborerar med ytterligare två tillstånd: fromhetstillståndet och hemtillståndet. Det förstnämnda hänger samman med att skolan ifråga har en kristen katolsk grundsyn, varför skoldagen innehåller religiöst motiverade moment, exempelvis tillfällen till bön. McLaren menar att i fromhetstillståndet påminns eleverna om att de utgör delar av något övergripande bortom dem själva och som inte kan uttryckas i förnuftsmässiga ordalag. I den svenska, sekulariserade grundskolan är sådana här inslag idag ovanliga. Men vi kan känna igen att de är ett centralt motiv för vissa friskolor.

De skilda tillstånden går i praktiken in i varandra och ofta rör sig ungdomarna mellan dem väldigt snabbt. McLaren upprättar ett tidschema över en skoldag där han visar hur ett

tillstånd ibland bara råder under någon enstaka minut, exempelvis i samband med förflyttning eller vid bordsbön. För ungdomarna är det viktigt att utveckla en förmåga att kunna växla mellan tillstånd samtidigt som de måste upprätthålla en kontinuitet igenom dem. Status, identitet och position är, såväl individuellt som kollektivt, kopplade till det som händer i respektive tillstånd. Ungdomarna upplever sig mer eller mindre hemmastadda i de olika lägena. Generellt menar McLaren att de flesta känner sig mest avslappnade i gathörnstillståndet medan elevtillståndet är det som i högst grad förknippas med skyldigheter och krav. Men detta varierar individuellt och en del försöker tillämpa ett tillstånds beteendemönster på ett annat. Ofta finns ett förhandlingsutrymme om vad som kan göras. Exempelvis agerar en del elever utifrån gathörnstillståndet när de befinner sig i en undervisningssituation, något som lärarna är upptagna med att korrigera.

Hur vet man då vilket interaktionstillstånd man befinner sig i? Tidsstruktur är en viktig faktor. Ungdomarna har scheman att följa och ofta avgränsas olika tillstånd av tidsangivelser. Innehållsliga avsikter med det man gör spelar också in: förflyttning signalerar en sak, undervisning en annan. Av betydelse är också de ritualer som är förbundna med de olika tillstånden. Ritualerna är handlingsmönster som upprepas och som fungerar som markörer för vilket tillstånd man befinner sig i. I elevtillståndet är placering i klassrummet och handuppräknning när man ska besvara en fråga exempel på sådana ritualer. Peter McLaren menar att dessa har en koppling till vardagslivet och att rörelsen mellan de olika tillstånden, för ungdomarnas del, innebär att de använder sig av olika ritualiserade handlingsmönster. McLaren uppfattar dessa som sociala och politiska och omöjliga att frikoppla från

individens, eller grupper, biografiska och historiska lokalisering.

Tillstånd och ritualer i den öppna fritidsverksamheten

Vilken innebörd har då McLarens studie för den fråga jag diskuterar här, nämligen möjligheten att skapa klarhet i vad fritidsledare gör i den öppna fritidsverksamheten? För det första är det intressant att fundera kring spänningen mellan gathörns- och elevtillstånden. I den öppna fritidsverksamheten skulle man kunna tala om ett "brukartillstånd" som då, utifrån vad som sagts ovan, ligger närmare gathörnstillståndet än vad elevpositionen gör. När ungdomar går in i brukartillståndet är det en frivillig handling, samtidigt som den innebär ett accepterande av de regler och åtaganden, som kringgärdar verksamheten. Men brukartillståndet är inte bara knutet till en specifik verksamhet, utan i detta finns även föreställningar om "den generaliserade brukaren". Alltså om vad det innebär på ett mer allmänt plan att vara besökare i öppen fritidsverksamhet.

För det andra är McLarens koppling mellan handlingsmönster och övergripande bestämning av ett sammanhang viktig. Detta bygger på en grundläggande interaktionistisk ståndpunkt, nämligen att vi som sociala varelser ständigt är inbegripna i att kontextuellt bestämma och tolka det vi gör i det sociala samspelet (Duranti & Goodwin 1993). Enskilda handlingar och uttryck får en innebörd beroende på hur de kan förstås i relation till kontextuella faktorer och bestämda inramningar tenderar att aktivera särskilda handlingsmönster och stämningsslägen. I förhållande till den öppna fritidsverksamheten skulle man då kunna fundera över om inte det osynliga relationsskapandet skulle kunna

bli mer synligt om man kunde relatera det till bestämda, inramande sammanhang?

För det tredje är ritualer ett viktigt begrepp. Precis som i skolan är den öppna fritidsverksamheten fylld av ritualer, som markerar sammanhang, tillhörigheter och positioner. Ofta får de en så vardaglig prägel att de inte blir uppmärksammade, de försvinner i en slags självklarhet. Men att uppmärksamma dem kan också vara ett sätt att förtydliga den öppna fritidsverksamhetens sociala samspel.

Ett rumsligt perspektiv

En begränsning i MacLarens olika tillstånd är att de har en väldigt generell karaktär. Det är uppenbart att det inom till exempel elevtillståndet inryms en rad, sinsemellan ganska olika, sätt att förhålla sig till skolan och den pedagogiska verksamheten. Att diskutera den öppna fritidsverksamheten utifrån ett brukartillstånd har sina poänger men eftersom vi nu är ute efter att skapa tydlighet och differentiering, måste vi arbeta med begrepp som ger fler distinktioner.

För att hitta en lösning på detta ska vi göra ett nytt besök i skolans värld. Under de senaste åren har jag följt en verksamhet, som blivit allt vanligare i landets skolor. Det handlar om att man arbetar med ämnet livskunskap under lektionstid (Andersson 2007). Det är en verksamhet som syftar till att stärka elevernas självförtroende och hjälpa dem att göra självständiga val i olika livssituationer. Teman är till exempel vänskap, social kommunikation och droger. Här betonas elevernas egna erfarenheter och lärarens roll är inte att vara kunskapsförmedlare, utan gruppledare. I McLarens termer kan man säga att det handlar om att få in en del av gathörnstillståndet i skolans verksamhet. Det intressanta är att kännetecknande för hur livskunskapslektioner

organiseras är att man börjar med att möblera om klassrummet och ställa stolar i en ring. Till en del handlar det om praktiska hänsyn; läraren vill möjliggöra en annan typ av kommunikation under livskunskapen. Men här finns också en tydlig representativ funktion som illustrerar hur rumslighet är fylld med sociala innebörder. Läraren vill omskapa den "normala" ordningen i klassrummet och markera att det nu ska råda en delvis annorlunda rollfördelning och en annan definition av vad som är relevant kunskap. Klassrummet är ett tydligt exempel på hur rum förknippas med avsikter och beteenden samt gör sociala strukturer synliga. Genom bänkar- nans orientering mot kateder och tavla understryks lärarens centrala roll i undervisningen och i klassrummets organisering blir hela skolans funktion som institutionell kunskapsförmedlare tydlig. Det ger klassrummet en stark symbolisk laddning och för att bryta denna och ge utrymme för ett annat socialt samspel måste rummet arrangeras på annat sätt. Ommöbleringen är också en ritual som eleverna snabbt lär sig att genomföra utan att behöva bli tillsagda. Den markerar livskunskapslektionens början och slut och är en rumslig gestaltning av vad som gäller medan lektionen pågår.

Ofta tänker vi rum som yta och materiella föremål som en blandning mellan funktion och estetik. Ibland framställs rum bara som en ansamling materiella ting helt utan mänsklig närvaro. Men rumslighet får ingen innebörd om den inte ses som ett socialt territorium, som befolkad och fylld med sociala relationer och meningsskapade aktivitet (Lofland 1998). När vi till exempel funderar över hur olika rum kan möbleras och färgsättas gör vi det för att skapa vissa sinnesintryck och för att rummen ska fungera väl utifrån en mänskligt relationell utgångspunkt.

En som starkt har understrukit vikten av att förstå rumslighet utifrån ett socialt perspektiv är den brittiska geografen Doreen Massey (2005). Hon menar att rum måste ses som skapat genom inbördes förhållanden – det produceras i en interaktion från det globala till det mest intima. Vidare har rumslighet en sammansatt karaktär där en mångfald skilda livsbanor och projekt möts samtidigt. Det innebär att rummet därmed alltid befinner sig under konstruktion, det har hela tiden en öppenhet gentemot framtiden (op cit s. 9–11).

Man kan se denna sociala rumslighet på en rad nivåer: materiellt, symboliskt och relationellt. Som människor är vi fysiska varelser och våra kroppar är en del av det rumsligt materiella. Faktorer som storlek, hårfärg och kläder sänder signaler och blir föremål för andra människors tolkningar. På så vis skapas en dimension av sociala relationer i det rumsliga. Människors uppträdande och det som händer på en plats skapar en särskild atmosfär och blir en del av själva den rumsliga upplevelsen.

Rum är fyllda med symboliska kvaliteter knutna till föremål, relationer och sammanhang. Det gäller inte minst fritidsgården som är en plats med tydliga rumsliga attribut och symboler. Visar man någon en bild på en caféliknande lokal med ett biljardbord i mitten, så är sannolikheten stor för att vederbörande säger: "Det där måste vara en fritidsgård!"

Viktigt för vårt resonemang här är kopplingen mellan rum och handling. Beroende på hur ett rum uppfattas aktiveras olika slag av uppförandekodex. Vi har olika sätt att bete oss i olika rum och använder skilda regelsystem för att vägleda vårt eget handlande och tolka andras. Tanken med den fysiska utformningen av ett rum, dess design, är att den, ofta omedvetet, ska påverka människor att uppföra sig i en viss

riktning. Detta är en viktig utgångspunkt såväl i stadsplanering, som för hur man utformar mer specifika verksamheter. Exempelvis är en avsikt med de senaste årens alltmer mondänt utformade restaurangmiljöer att de ska fungera självkontrollerande ifråga om störande beteende (Chatterton & Hollands 2001). Tanken är att om restauranger och barer utformar sina miljöer så att de associeras med "finare" mat- och umgängeskultur, så ska också gästerna klä sig och uppträda på ett mer belevat sätt.

Rummens symboliska kvaliteter har också en subjektiv sida. Utifrån personliga upplevelser och bevekelsegrunder uppfattar och minns vi rum på vårt eget sätt, med alldeles speciella innebörder. På så sätt blir de en del av vår egen personliga historia.

En socialpedagogikens geografi

Mitt förslag till hur fritidsledare skulle kunna göra sitt arbete tydligare för både sig själva och de ungdomar de arbetar med, är alltså att föreställa sig och iscensätta verksamheten utifrån ett rumsligt perspektiv. Med hjälp av att tänka i rumsliga termer uppfattar jag att arbetet kan få en inramning som både tydliggör relationsarbetet och som skapar ett meningsfyllt sammanhang kring olika insatser. Som övergripande strategi vill jag kalla detta för en **socialpedagogikens geografi**. Den är socialpedagogisk därför att det handlar om organisering av sociala läroprocesser vilka främjar unga människors utveckling. Det rumsliga är också något som ligger väldigt centralt i den öppna fritidsverksamheten. Om man ser på vad som ingår i öppen fritidsverksamhet är det en rad verksamheter med rumslig bestämning: **träffpunkt**, **mötesplats** och **ungdomens hus**. Och fritidsgården är ju bokstavligen den lediga tidens rum: en fri tids **gård**.

Min tanke är att den här rumsliga modellen ska kunna fungera på fyra olika nivåer:

- Ett **pedagogiskt** plan som utgångspunkt för att fundera kring läroprocesser och sätta in fritidsledarens olika insatser i ett sammanhang.
- Ett **praktiskt** plan för att planera och utforma verksamhet.
- Ett **analytiskt** plan för att förstå sociala processer, strukturer och relationer som finns såväl inom, som utanför fritidsverksamheten.
- Ett **symboliskt** plan för att gemensamt definiera situationer samt aktualisera ritualer och handlingsmönster.

För att illustrera de här tankegångarna ska jag nu presentera sju olika rum, som jag uppfattar egentligen redan återfinns inom den öppna fritidsverksamheten, men som inte alltid beskrivs i dessa termer. Under varje rum beskriver jag hur de är kopplade till ungdomars behov samt vilka insatser de är förknippade med från fritidsledarens sida. De olika rummen ska bara ses som exempel på den rumsliga ansatsen. Man kan naturligtvis använda andra benämningar, allt utifrån särskilda förutsättningar och personliga preferenser. Framställningen kommer också att ha en normativ karaktär – det blir mycket rekommendationer kring vad fritidsledaren "bör" kunna och göra. Detta hänger samman med att det är en modell för den "goda" fritidsverksamheten, som jag presenterar. Även i det här avseendet är det förstås upp till var och en att ta ställning till vad man anser vara centralt i den egna professionella utövningen.

Hängstället

Mjölkpallar, vägkrökar, busshållplatser och fik, ungdomstidens historia är fylld av hängställen med en mer eller mindre offentlig karaktär (Andersson 2002). Fritidsundersökningar visar att det ungdomar helst vill är att spendera sin tid tillsammans med kompisar, alltså bara umgås (t.ex. Fritidsvaneundersökningen i Göteborg 2005). Under ungdomsåren finns ett starkt behov av att relatera till andra; att sjunka in i ett slags socialitet. Många är upptagna av vilka de är och vart de är på väg och genom sitt sociala umgänge prövar man sig själv. Den grupp man hör till bestämmer både kollektiv tillhörighet och individuell identitet.

Hängstället är fyllt av kommunikation, både verbal och kroppslig. Ungdomarna diskuterar nyheter och dagsaktuella frågor men det är också kallprat om vardagliga händelser. Det lokala livet ger mycket stoff som gärna bearbetas. Det handlar om vad som hänt under helgen, vem som är ihop med vem, vad man sett på tv eller film samt musik man lyssnar till etcetera. Ofta finns fokus på relationer och gränshandlingar. I det här umgänget finns också en fysisk sida. Man hänger på varandra, knuffas, kramas och småbråkar.

För en utomstående betraktare kan hängställets sociala samvaro tyckas innehållslös. Phil Corrigan's karaktäristik – en göra-ingenting-kultur – har ofta använts i beskrivande syfte (Corrigan 1976). Men för ungdomarna är det fråga om en väldigt innehållsrik och meningsförmedlande kommunikation.

Kaféet är hängställets mest typiska plats och fikat en av dess mest centrala ritualer. Men hängställets rumsliga socialitet ockuperar gärna även mer bekväma platser som soffor eller myshörnor. Detta är själva hjärtat i den öppna verksamheten och har en lång tradition inte minst i fritidsgårdsarbetet.

Vad är det då de anställda gör och behöver utveckla kompetens kring? För det första är det den speciella kommunikativa förmåga som hör samman med vardagens samtal och relationer. Hängstället är ett pratigt rum där det är centralt att kunna hänga med i snacket om allt och ingenting. För det andra måste fritidsarbetarna utveckla en sensitivitet för det spel om relationer som finns under den innehållsrika ytligheten. Det handlar om att se, höra och bekräfta, inte minst när det kommer nya besökare. För det tredje måste personalen arbeta med den svåra balansen mellan att å ena sidan stimulera och å andra sidan begränsa hängställets sociala samspel. Det här är den öppna fritidsverksamhetens mest informella del och den som ligger närmast ungdomarnas egen vardag. I de termer som Peter McLaren använder ligger vi nära gatuhörnstillståndet. De relationer och dominansförhållanden som råder där kommer att speglas inne i fritidsverksamheten. Lokala konflikter och motsättningar tar ibland över det sociala livet i verksamheten, som då kan utvecklas i destruktiv riktning (Andersson & Jordan op cit, Roosvall 2000). Hängstället blir i sådana fall inte längre en trygg och avslappnad miljö, utan istället förknippad med bråk, stök och att några få bestämmer. Hängstället är det rum som ligger närmast en problematisk utveckling och är kanske även fritidsverksamhetens mest kritiserade del.

Samtidigt finns ett behov av ett sådant här socialt utrymme såväl hos ungdomar, som i fritidsverksamhetens vardag. Många av de unga är aktiva i andra sammanhang och behöver ett ställe att kunna ta det lugnt på. Men på ett sätt är hängstället personalens största utmaning. Som nämnts tidigare finns här inga verksamheter som hjälper till med att reglera umgänget. Allt måste ligga i relationerna.

Hängstället är fullt av ritualer. Fikat har jag redan nämnt och hälsningsceremonier är ett annat exempel.

Aktivitetscentrum

Biljard och pingis är i hög grad symboliska aktiviteter för fritidsgården, men hör också till andra mötesplatser. Det här är aktiviteter som ställer låga krav på aktivt deltagande och hör på ett sätt snarast hängstället till. Men samtidigt är de ett uttryck för att den öppna fritidsverksamheten är en arena förbunden med aktivitet. De är även exempel på aktiviteter som fritidsledare arbetar med för att stabilisera gruppsituationer som är på väg att spåra ur. En match vid biljardbordet eller en vända rundpingis kan vara vad som behövs för att rikta intresse och energier åt ett annat håll.

Vid sidan av detta har den öppna fritidsverksamheten också en lång tradition av att fungera som ett verkligt aktivitetscentrum för ungdomar. Listan på aktiviteter är lång och de kommunala mötesplatserna är ofta de ställen där nya aktiviteter kommer till uttryck, helt enkelt därför att ungdomarna tar med sig dem dit. Inte minst gäller det inom det kulturellt estetiska fältet där fritidsverksamheter runt om i landet blivit viktiga centrum för ungdomars möjligheter att uttrycka sig i musik, dans, teater, film etcetera. Idrott är förstås också ett fält där det finns gott om exempel på både gamla och nya verksamheter – fotboll, innebandy och street-basket för att bara nämna några. Sedan måste också fritidsverksamhetens långa tradition av naturorienterade verksamheter nämnas, där väl lägerverksamheten är den mest traditionstunga.

Sammanfattningsvis finns en stor variationsbredd i den öppna fritidsverksamhetens roll som arena för aktiviteter. Som aktivitetscentrum

blir fritidsverksamheten ett rum där man har något att göra och där man har kul tillsammans. Det är ett rum där ungdomar kan testa nya saker, gå över gränser och pröva det som tidigare inte varit möjligt. Och man jobbar vidare med och fördjupar sig i det man redan är bra på.

Personalen har en rad olika roller och upp-
gifter i sammanhanget. I grunden ligger en akti-
vitetspedagogik som arbetar med läroprocesser
såväl för sociala färdigheter som för mer aktivi-
tets specifika kunskaper. Båda dessa sidor finns
alltid, men tonvikten varierar. En del aktiviteter
genomförs i första hand
för att arbeta med delta-
garnas sociala relationer
och för att utveckla proces-
ser hos enskilda och grup-
per. Exempelvis har läger-
verksamhet ofta ett sådant
fokus. I andra aktiviteter
ligger inriktningen mer på
att deltagarna ska bli bättre
och utveckla större skick-
lighet i själva aktiviteten.

De anställdas kompe-
tens är kopplad till båda
de här sidorna. Som ledare får man arbeta myck-
et med alla de sociala processer och relationer
som aktiviteter sätter igång. Aktiviteter ska helst
både bekräfta och utmana dem som deltar. Le-
dare får ofta ägna sig åt motivationsarbete för
att hjälpa unga att våga testa eller bli kvar i en
verksamhet. Här är det angeläget att inte hamna
i stereotypa mönster. Det får inte bli så att kil-
larna är aktiva och tjejerna tittar på eller att man
bara gör "kill- respektive tjejgrejor" (jfr Hållén
& Olsson-Sundelin op cit s. 34–38). Som ledare
behöver man ofta även vissa kunskaper i den
aktuella aktiviteten. Ibland är i själva verket en
sådan kunskap det som är startpunkten för ak-

tiviteten. En fritidsledare med specialkunskaper
inom ett område samlar en grupp ungdomar på
träffpunkten för att testa om det är något de vill
syssla med.

Aktiviteter kräver även organisatoriska och
administrativa insatser från fritidsledarnas sida.
Här är det naturligtvis viktigt att involvera ung-
domarna, men det grundläggande ansvaret
kommer ledarna inte ifrån.

Fritidsverksamheten som aktivitetscentrum
ligger väldigt nära hängstället men är samtidigt
dess mest tydliga kontrast. En del aktiviteter

ställer låga krav på enga-
gemang från deltagarnas
sida och är motiverade
i första hand utifrån ett
socialt perspektiv. Andra
aktiviteter kräver betyd-
ligt mer inriktning på,
och intresse för, själva
uppgiften från dem som
är med. I det sistnämnda
fallet gäller då det som
diskuterades inlednings-
vis, nämligen att aktivite-
ten hjälper till att struktu-

tera det sociala samspelet.

Aktivitetscentrum kan vara ett kostnads-
och materialkrävande rum. Aktiviteter kräver
ofta speciella hjälpmedel, utrustningar och ytor.
Tillgången till resurser är en av de viktigaste fak-
torerna när man ska avgöra vad som är möjligt
att göra på en mötesplats för unga.

Det rituella spelet i aktivitetscentrum är
omfattande. Alla enskilda aktiviteter innehåller
sina ritualer: hur man håller biljardkön, sam-
lingen kring lägerelden eller hejaramsorna på
det egna laget.

” För en del ungdomar
fungerar den öppna fritids-
verksamheten som en fri-
stad, ett ställe där man kan
säga och göra saker som
annars inte är möjliga.”

Fristaden

För en del ungdomar fungerar den öppna fritidsverksamheten som en fristad, ett ställe där de kan säga och göra saker som annars inte är möjliga. En del av verksamhetens besökare har en trasslig situation i sin familj. För en del unga blir de organiserade mötesplatserna ställen där de kan få ro och där de finner personer att tala ut med. Även om fritidsverksamheter ofta beskrivs som livliga ställen, representerar de för en del unga raka motsatsen. Där finns istället stabilitet och människor de kan tala med. Mötesplatsen blir en kontrast i förhållande till en kaotisk hem-situation. Och det behöver inte bara gälla unga som har föräldrar med egna sociala problem. Det kan överhuvudtaget handla om ungdomar som har svårt att prata med sina föräldrar om viktiga frågor därför att föräldrarna har helt andra värderingar och erfarenheter och därför inte klarar att prata med sina barn om den situation de befinner sig i. Men det kan även handla om själva frågan. Sådant som rör intima relationer, kärlek och sexualitet kan många unga ha svårt att prata särskilt ingående med sina föräldrar om, oavsett om de i övrigt har en bra relation.

Det personalen i det här sammanhanget representerar är en slags professionell vuxenhet. Det handlar alltså inte bara om att vara vuxen, som man ofta hör fritidsarbetare säga. De talar gärna om sig själva som företrädare för en vuxenvärld, men missar då att det inte är fråga om att vara vuxen i allmänhet. Ledare inom öppen fritidsverksamhet använder sig själva som personer på ett professionellt sätt. Det innebär att allt de representerar av position, egenskaper och erfarenhet, till exempel klass, kön, ålder, utbildning, personliga egenskaper, används på ett sätt så att det understödjer yrkesutövningen. Här finns en metod och tanke bakom.

Fritidsledare behöver utveckla en förmåga att komma nära ungdomar. De måste finna arbetssätt för att ta emot förtroenden och behandla vetskap respektfullt. Men det handlar också om att dra gränser för en sådan kontakt. Det händer att ungdomar längtar så mycket efter att kunna prata och berätta att de i stundens ingivelse säger sådant de senare ångrar. Det finns en risk att den person i personalgruppen som får sådana förtroenden känner sig utvald och betrod. Resultatet kan bli en slags allians mellan personal och ungdom, som inte hjälper den unge framåt.

Fritidsarbetare ska vara bra på att ge ett vardagligt stöd, men en del unga har behov som går längre än så. Då är det viktigt att fritidsledaren förmedlar till annan professionell kompetens, så att ungdomar får den hjälp de behöver. Det vardagliga stödet kan då bli ett viktigt komplement.

Fristaden som ett rum inom den öppna fritidsverksamheten förutsätter en möjlighet att dra sig undan, en plats för enskildhet. Och ritualerna markerar gärna detta – kroppshållningen visar att man vill vara för sig själv, levande ljus används kanske för att skapa en särskild stämning.

Parlamentet

Parlamentet är den öppna fritidsverksamhetens rum för att göra sin röst hörd, för att påverka och ha inflytande. Det här är ett tema som fått mycket utrymme i arbetet med unga sedan flera decennier tillbaka. Till en del har frågan en formmässig sida. Personalen måste ge inflytandet en organiserad gestalt: gårdsråd, ungdomsråd, stormöte, arbetsgrupper och liknande. Ibland används en modell som efterliknar den representativa demokratin – man håller val och tillsätter råd och styrelser. Men ofta är det mer

direkt kopplat till den dagliga verksamheten. Ungdomarna är med och påverkar planeringsprocesser eller skapar utrymme för verksamhet. Det gäller att komma med idéer för att förnya, likaväl som att bevara och slå vakt om att det som finns ska fungera (Ungdomsstyrelsen 2001).

Det centrala i parlamentet är att ge och ta ansvar, såväl från ledarnas som från besökarnas sida. För att det ska fungera kan det krävas någon form av organiserat deltagande. Men det handlar lika mycket om att skapa den vardagliga inflytandekultur som Mats Trondman skriver om (2003). Inflytande fungerar inte om det begränsas till vissa situationer, utan det måste genomsyra hela verksamheten. Det måste även omfatta alla aktörer i verksamheten. Personalen måste naturligtvis utveckla en lyhörddhet gentemot ungdomarna, men det är viktigt att den också innefattar arbetskamraterna.

Delaktighet i en offentlig reglerad och finansierad verksamhet blir alltid villkorad. Det finns mycket som besökarna i en fritidsverksamhet kan vara med och bestämma om, men det är samtidigt viktigt att personalen är tydlig med inflytandets gränser. Annars finns risk för att det bara blir ett låtsasinflytande, som skapar fler förväntningar än det kan infria.

Den öppna fritidsverksamhetens inflytandestruktur kommer på något sätt att vara knuten till de hierarkier och positioner som finns bland besökarna. Det är lätt att uppfatta inflytande endast som en maktfråga i relationen mellan besökare och personal men besökarna är inte ett enhetligt och maktneutralt kollektiv. Frågan är hur de som engagerar sig i inflytandesammanhang förhåller sig till informella styrkerelationer bland övriga ungdomar? Är det ungdomar som har svårt att göra sin röst hörd som är med eller är det de lokala makthavarna som också sitter i gårdsrådet? Vad som är bra eller dåligt

i ett sådant här sammanhang är i hög grad en empirisk fråga. Om en ungdom med svag position i kamratkretsen jobbar med delaktighet inom en fritidsverksamhet, kan det antingen bli en smärtsam bekräftelse på svagheten eller en plattform för att växa och ta plats. Likadant kan den som alltid kör över sina kamrater använda inflytande på gården i samma syfte eller så kan det bli en position där denne utvecklar en insikt om vikten av att lyssna på andra. Hur det förhåller sig kan bara prövas i praktiken.

Strukturella system av över- och underordning, baserade på till exempel klass, kön och etnicitet, gäller förstås också bland ungdomarna i fritidsverksamheten. Ett problem är att tjejer ofta har en tillbakahållen position i sammanhanget, något vi varit inne på tidigare i den här texten. Det finns exempel på arbete med speciella inflytandegrupper där bara tjejer deltar (Ungdomsstyrelsen op cit s.31–36). Detta för att stödja tjejers inflytande över fritidsverksamheten. Samtidigt ska understrykas att ett arbete som tematiserar kön och jämställdhet inte bara kan handla om tjejernas villkor och behov, utan i lika hög grad måste problematisera maskulinitet.

Parlamentet kan kräva ett sammanträdesrum och ordförandeklubba för att skapa rätt formell stämning i vissa lägen. Då går emellertid en tråd tillbaka till diskussionen om kön. Forskning visar att det finns få mötesformer som i så hög grad understödjer killars dominans som traditionella debatter med talarlista och ordförande (Einarsson & Hultman 1984). Här är ett sammanhang då vi verkligen kan tala om ritualer.

Den kompetens personalen behöver utveckla är att entusiasmera, stötta och organisera, utan att ta över när man kommer till argumentation och beslut. Det är en balansgång som

fordrar lyhördhet och en beredskap att fullfölja beslut som inte alltid följer den egna övertygelsen. Samtidigt en förmåga att begränsa när delaktigheten blir ett forum för unga att bara driva egna intressen, utan att ta hänsyn till andra.

Spegelsalen

I spegelsalen kan man se sig själv och andra. Det är ett rum för kritisk självreflektion, men också för inkännande och bekräftelse. Ungdomstiden är en period i livet med intensifierad självutveckling, såväl biologiskt och psykiskt som socialt. Den innebär en upplösning av existerande livsmönster och förändringar av gamla beroendeförhållanden. En följd av de här processerna är att många frågor väcks kring identitet och tillhörighet. Ungdomar utvecklar en påtaglig sensitivitet för sådana här frågor, vilket avspeglar sig i både handlingar och ord. Vad man tycker och vad man vill göra är lika mycket länkat till vilken grupp och vilka sammanhang man vill associeras med, som till åsikter och intressen. För en del unga är ungdomsårens förändringsprocesser förbundna med stora svängningar och starka känslouttryck. För andra går det betydligt lugnare till. När man följer ungdomar över tid kan man ofta iakta hur förändring och stabilitet växlar mellan olika perioder (Göthlund 1997).

I den öppna fritidsverksamheten finns en rad möjligheter att spegla sig själv och andra. Verksamhetens vardag är fylld av kommentarer och reflektioner som ungdomarna förmedlar till varandra. Den göra-ingenting-kultur som kännetecknar hängstället handlar precis om detta. Ungdomar reagerar ständigt på dem omkring sig med ett budskap som kan vara både hårdhänt och kärleksfullt.

De professionellas roll är både att understödja och begränsa de här processerna. Idealt

ska ungdomarnas reaktioner på varandra hjälpa den enskilde att växa och samtidigt avgränsa det som inte fungerar. Man måste kunna se andras perspektiv – förstå vad andra känner när man gör eller säger vissa saker. En del är vana att ta plats och måste lära sig att släppa fram sina kamrater. Men för andra ungdomar handlar det istället om att bli mer expansiva, våga mer, träda fram och visa sig.

Spegelsalen kan även vara en betydligt mer organiserad verksamhet. På till exempel fritidsgårdar och mötesplatser finns stora möjligheter att jobba med gruppverksamheter, vilka kan hjälpa till att starta processer som leder till ökat självbestämmande och större självförståelse. Som nämnts tidigare finns en hel del erfarenhet av gruppverksamhet inom den öppna fritidsverksamheten där man tematiserar kön, alltså kill- och tjejgrupper (Ungdomsstyrelsen op cit). Men naturligtvis finns spegling med som en viktig beståndsdel i en rad av de gruppaktiviteter som hör aktivitetscentrum till.

Spegelsalen kräver bra utrymme för grupper och kanske material för att spela och skapa.

Fritidsledaren måste här utveckla en kompetens för att leda grupper och att hålla igång reflexiva processer. Det är viktigt att inte överdriva självcentrering, utan visa att det lika mycket handlar om att uppmärksamma de andra.

En viktig aspekt är att personalen också måste spegla sig. Även ledarna behöver fundera igenom sina värderingar och hur de arbetar med bemötande. Erfarenheter och forskning pekar på att ledarens eget förhållningssätt är centralt när det gäller att påverka ungdomar i livsstilsfrågor. Detta var tydligt redan i det så kallade Gotlandsprojektet som genomfördes i mitten av 1970-talet och handlade om att diskutera sex- och samlevnadsfrågor med ungdomar, bland annat för att minska antalet tonårsaborter.

Fritidsgården Puma i Visby fyllde en viktig funktion i det framgångsrika projektet. En del i deras arbetssätt var just att involvera ledarna i utbildning och att göra samlevnadsfrågor till en del av det vardagliga arbetet (Nilsson 1999 s.185–186). Liknande resultat beskriver Tina Kindeberg i sin avhandling där hon följer ett antal lärare som arbetar med ett projekt kring hiv/aids. Det var först när lärarna började arbeta även med sina egna värderingar kring frågan, som man kunde se förändringar i uppfattning hos de elever som deltog i projektet (Kindeberg 1997).

Korsvägen

Den öppna fritidsverksamheten ska stå mitt i centrum och vara en korsväg där olika livsbanor, projekt och intressen kan mötas, samtala, agera och sedan gå vidare. Som professionella måste fritidsledare samverka med andra; de måste dela med sig och fungera i ett korsdrag av olika inflytanden och kunskapsströmmar. De måste jobba ihop med föreningsliv, samhällliga institutioner och, inte minst, med föräldrar till de ungdomar som besöker gården. Ofta finns formaliserade vägar för sådant arbete, exempelvis samarbetsgrupper mellan skolan, socialtjänsten och polisen. Sådant här är viktigt för att resurser och kunskap ska kunna användas så att ungdomarna får mesta möjliga ut av det.

Precis som i flera exempel tidigare kan inte samverkan begränsas till formella möten. Ofta är det bra om samarbete inte bara handlar om att sitta och prata, utan också om att man gör saker tillsammans. Personal från andra institutioner, till exempel polis och skola, kan besöka fritidsverksamheten och arbeta kring olika teman.

Samarbetet handlar i första hand om att ta plats i ett lokalt nätverk, men det kan också röra

sig om internationell verksamhet. I många fritidsverksamheter jobbar man tillsammans med internationella organisationer och har utbyte med verksamheter och organisationer i andra länder.

Det är viktigt att ungdomarna är med så mycket som möjligt. Den stora risken med samverkan är att det utvecklas till kafferep. Det är så lätt att man som ledare berättar sådant som sagts i förtroende. Samverkan med andra måste byggas på respekt. Samtidigt är den en kanal för att föra kunskap vidare när mer professionell kompetens behövs, så som nämndes tidigare i samband med fristaden.

Fritidsarbetare kan hamna i situationer där de anses tvungna att förmedla information till andra instanser, trots protester från inblandade ungdomar. Ett sådant exempel relateras i boken om Mixgården i Göteborg. Där eskalerade en lokal konflikt mellan olika ungdomsgrupper så långt att personal på gården i ett skede ansåg sig tvungna att vittna inför domstol (Andersson & Jordan op cit s.87-89). Detta resulterade i att de kom på kollisionskurs med en del av de inblandade ungdomarna och man hade överhuvudtaget en arbetsam period på gården. Efterhand löste man emellertid denna kris, dels genom att metodiskt samverka med andra aktörer, dels genom att hela tiden i sitt agerande visa upp ett konsekvent förhållningssätt. Och här fyllde kritiska incidenter en närmast pedagogisk roll, genom att de blev så tydliga illustrationer till personalens strategi i olika frågor. Konflikter med besökare på gården behöver därför inte bara få negativa konsekvenser, utan de fungerar som centrala markörer för en position.

På sätt och vis gäller det här även i relation till samverkanspartners. Samverkan kan ibland överbetona vikten av samstämmighet, detta att alla inblandade ska ha samma syn i skilda frå-

gor. Men alla behöver inte tycka samma i sociala verksamheter med fokus på unga. Ett samarbete måste tåla åsiktsskillnader och kunna ta konflikter. Det är ju ett sätt att erkänna varandra. Samverkan bygger till en del på att man kompletterar varandra: olika kompetenser och kvaliteter verkar tillsammans för att åstadkomma ett bättre resultat.

Fritidsledarnas roll i korsvägen handlar mycket om att kunna samla, förmedla och ta emot kunskap. Vidare måste de kunna hålla ihop grupper och agera tillsammans med professionella med andra kompetenser. De måste också hitta balans i kommunikationen mellan å ena sidan öppenhet gentemot samverkanspartners och å andra sidan integritet i relation till ungdomarna.

Precis som i hängstället är fikandet en viktig ritual i korsvägen. Det är ett uttryck för den gemensamma utgångspunkten i samverkan. Protokollskrivande är en annan ritual som också har en viktig funktionell sida.

Uterummet

De rum som så här långt beskrivits är samtliga iscensättningar inom olika fritidsverksamheters fyra väggar. Det är naturligtvis där som de anställdas primära ansvar finns. Men hur ska man se på de lokala sociala sammanhang och miljöer, det uterum, som existerar utanför verksamheten och som denna samtidigt utgör en del av?

Det finns en tradition av uppsökande arbete med framför allt fritidsgården som bas. När fältarbete startade i Stockholm i slutet av 1950-talet var ett av skälen till detta att man ville nå grupper av ungdomar som samlades ute, men som inte gick till den lokala fritidsgården (Hållén & Olsson-Sundelin op cit s.14). Samma förhållande gäller till exempel även i Danmark där

man talar om uppsökande klubbarbete (Hensen med flera 1994 s. 46–51). Denna typ av uppsökande verksamhet följer två olika linjer. En möjlighet är att det bara är ett kontaktskapande och informationsspridande arbete. Uppsökarna berättar då om gårdens verksamhet och försöker intressera ungdomarna för att gå dit. Har ungdomarna speciella förslag till vad de skulle vilja göra, försöker personalen hitta lösningar på detta inne på fritidsgården. Den andra linjen är att det uppsökande arbetet utvecklas till ett mer självständigt fältarbete. Det innebär att man inte primärt försöker få ungdomarna att börja besöka gården, utan att man sätter igång aktiviteter direkt riktade till de grupper man träffar. Det tidiga fältarbete som brukar benämnas gängbearbetning organiserades på det sättet (Andersson 2005a s.34). Då sökte ledare upp grupper av unga, som regel i ett bostadsområde, och startade en gruppverksamhet i någon närbelägen lokal. Sedan dess har fältarbete utvecklats i riktning mot att vara en helt självständig verksamhet. Fortfarande finns då en stark koppling mellan uppsökande arbete i den lokala miljön och fritidsgården, men i omvänd ordning. Fältarbetare, med bas i den lokala offentligheten, uppsöker då fritidsgården för att där knyta kontakter med ungdomar. Det här är en del i den samverkan som hör rummet korsväg till.

Men fortfarande kan det finnas skäl för fritidsledare att röra sig i uterummet. Det är ett sätt att få kunskap om hur ungdomarnas miljöer ser ut och att träffa ungdomar under andra former än de som fritidsgården erbjuder. Det här handlar om att möta ungdomar i det McLaren kallar gathörnstillståndet. Och även om den öppna fritidsverksamheten ibland kan bli en närmast inkorporerad del i detta, så är det ändå inte samma sak. Utemiljöerna är trots allt ungdomarnas hemmaplan på samma sätt som

gården är ledarnas. Ur ungdomarnas perspektiv kan uppsökande arbete både te sig som utökad kontroll och som en omsorg från ledarnas sida. Avgörande är fritidsverksamhetens lokala status och ledarnas relation till ungdomarna i området.

Ett uppsökande arbete behöver emellertid inte begränsa sig till det lokala uterummet. Särskilt i större städer finns anledning för fritidsarbetare att ibland besöka centrala platser och träffa ungdomarna i ett sådant sammanhang. I samband med vissa helger och kollektiva festillfällen, till exempel Valborg och skolavslutning, är det vanligt med den typen av insatser.

Uterummet är inte bara en plats för uppsökande arbete, utan också ett ställe för större evenemang. Fritidsgårdar är ofta involverade i festivaler och konserter där de egna lokalerna inte räcker till.

Uterummet förutsätter att de professionella utvecklar en förmåga att arbeta uppsökande och kontaktskapande i miljöer utanför gården. Ibland innebär det att röra sig i okända sammanhang och att kunna ta kontakt med ungdomar som de inte känner sedan tidigare.

Kreativitetens geografi

Tanken med de sju rum som beskrivits ovan är att de ska hjälpa till att klargöra det där svårbeskrivbara och osynliga som fritidsledares yrkesroll består av. Om man summerar det som sagts om fritidsledarens kompetenser i olika sammanhang, rör det sig om följande saker:

- Vara bra på att hantera vardagliga samtal och relationer.
- Kunna sätta gränser samtidigt som man stimulerar socialt samspel.

- Jobba med aktiviteter så att de utvecklar både sociala och kunskapsmässiga kvaliteter hos unga människor.
- Samtala med ungdomar om sådant som bekymrar dem, om sociala problem och svårigheter i deras liv.
- Arbeta med grupper kring inflytande och delaktighet – engagera och entusiasmera.
- Arbeta med grupper som behandlar teman om identitet och existens.
- Hjälpa ungdomar att reflektera kring sig själva och att kunna se andra.
- Samverka med föräldrar, institutioner och föreningar för att åstadkomma ett kollektivt bättre resultat.
- Arbeta i lokala och centrala utemiljöer för att träffa ungdomar i andra sammanhang.
- Samla och förmedla kunskaper om enskilda och grupper av unga.
- Arbeta med arrangemang och organisering.

Uppräkningen är inte fullständig, men ger ändå en bild av den stora spännvidd som fritidsledarens yrkesverksamhet rör sig över. Avsikten med att knyta dessa kompetenser till olika rum är att sätta in olika insatser och förhållningssätt i ett sammanhang. Man gör inte alla insatser

samtidigt och rummen symboliserar en ram som sätter olika aktiviteter i relation till varandra och till ungdomars behov.

Rummen är också tänkta att fylla en deskriptiv funktion. De beskriver fritidsverksamhet ur en rad aspekter, helt enkelt det som händer där. Precis som med Peter McLarens interaktiva tillstånd glider rummen in i varandra och existerar samtidigt.

Meningen är också att praktiskt verksamma fritidsarbetare ska kunna använda de här rummen som ett slags modell när de arbetar i praktiken. Rummen ska kunna inspirera till att starta verksamheter där fritidsledare använder rumsliga symboler och ritualer för att understryka vad de håller på med. Även för ungdomarna som är med kan då sammanhanget bli klarare.

Jag har tidigare kallat den här ansatsen för en socialpedagogikens geografi. Detta är inspirerat av ett uttryck som Gunnar Törnqvist, professor i ekonomisk geografi, använt i en bok, nämligen kreativitetens geografi. I sin bok funderar Törnqvist kring vad det är som kännetecknar platser och miljöer som får förnyelse och kreativitet att frodas? Det är intressant att ta del av det han kommer fram till:

”Mångfald och variation gynnar kreativa processer, däremot inte likformighet, uniformitet och homogenitet. Många av exemplen i litteraturen ger den utomstående intryck av att den kreativa miljön understundom närmast är kaotisk. Man har kunnat göra den viktiga iakttagelsen att kreativa processer och genomgripande förnyelse framför allt inlets när unik kompetens och tät kommunikation i tiden sammanfallit med instabilitet och osäkerhet” (2004 s.90–91).

Nu är studien ifråga främst inriktad på forskningsmiljöer, annars skulle man nästan kunna tro att det är fritidsverksamhet som Gunnar

Törnqvist beskriver. Samtidigt ska understrykas att han varnar för en alltför romantisk koppling mellan kaos och kreativitet. Enbart ordning är förödande. Det är istället i spänningen mellan ordning och kaos som kreativitetens möjligheter öppnar sig (op cit s.61).

Min tanke är att de ovan beskrivna rummen kan fungera som sådana strukturerande ordningar så att de hjälper till att göra den öppna fritidsverksamheten till ett, för att ta till ett sista rum, växthus för unga människor att vistas i. ●

Referenser

- Andersson, B. (2002). *Öppna rum. Om ungdomarna staden och det offentliga livet*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete, skriftserien 2002:1.
- Andersson, B. (2005a). *Fältarbete – en brokig kontinuitet* i Ander Birgitta m.fl. (Red.) *Möten i mellanrummet*. Stockholm: Gothia.
- Andersson, B. (2005b). *Det offentliga rummets sociala pedagogik* i Ander Birgitta m.fl. (Red.) *Möten i mellanrummet*. Stockholm: Gothia.
- Andersson, B. (2007). *Förebyggande arbete i skolan. Utvärdering av ett samarbete mellan Mobilisering mot narkotika och Göteborgs stad inom trestads-satsningen*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete, stencil
- Andersson, P. & Jordan, T. (2007). *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande? Reflektioner kring Mixgården i Hammarkullen*. Göteborgs stad: Tryggare mänskligare Göteborg.
- Bartholdsson, Å. (2007). *Med facit i hand*. Stockholms universitet: Socialantropologiska institutionen.
- Chatterton, P. & Hollands, R. (2001). *Theorising Urban Playscapes: Producing, Regulating and Consuming Youthful Nightlife City Spaces*. Urban Studies, Vol. 39 No 1. pp. 95–116.
- Corrigan, P. (1976). *Doing nothing* i S. Hall & T. Jefferson (Eds.) *Resistance through Rituals*. University of Birmingham: The Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Duranti, A. & Goodwin, C. (Red.), (1993). *Rethinking context*. Cambridge University Press.
- Einarsson, J. & Hultman T.G. (1984). *Godmorgon pojkar och flickor*. Malmö: Liber.
- Fritidsvaneundersökningen i Göteborg (2005). www.friivan.goteborg.se/friivan_2005.pdf
- Göthlund, A. (1997). *Bilder av tonårsflickor: om estetik och identitetsarbete*. Linköpings universitet: Linköping Studies in Arts and Science 167.
- Hensen, I. P., Justesen, J. Laursen, S. & Mørch, S. (1994). *Opsøgende arbejde som metode*. Dansk Ungdomsklubseminarium.
- Hållén, J. & Olsson-Sundelin, T. (Red.) (2004). *Unga Stockholm*. Stockholm: Kulturförvaltningen.
- Kindeberg, T. (1997). *Undervisningens möjligheter att förändra elevernas tänkande inom området aids och sex*. Lund: University press.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. & Lord, H. (2004). *Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers*. International Journal of Behavioral Development 2004 28 (6) 553–560.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- McLaren, P. (1986). *Schooling as a Ritual Performance*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Molander, B. (1993). *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Nilsson, A. (1999). *Man vet inte var trappstegen är i livet...* Stockholm: Skolverket, Liber distribution.
- Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 40.
- Persson, A. (2006). *Leisure in Adolescence: Youths' activity choices and why they are linked to problems for some and not others*. Örebro universitet: Örebro Studies in Psychology 10.
- Pettersson Svenneke, D. & Havström, M. (2007). *Fritidsledares tysta kunskap*. Stockholm: Fritidsforum.
- Roosvall, M. (2000). *Det omsorgsfulla ledarskapet*. MoreMedia AB.

- Trondman, M. (2003). *Kloka möten: om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
- Törnqvist, G. (2004). *Kreativitetens geografi*. Stockholm: SNS förlag.
- Ungdomsstyrelsen (2001). *Bara vara – mötesplatser på ungas villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Professionella ungdomsledare – kompetensbehov och utbildningssituation*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Att främja
eller förebygga?

En grundläggande motsättning i ungdomspolitiken

Urbaniseringen och framväxandet av en arbetarklass skapade i början av 1900-talet en syn på ungdomars fritid som ett problem. De unga "löshästar" som inte engagerade sig i folkrörelserna eller föreningslivet ansågs vara utsatta för allehanda frestelser som förr eller senare skulle leda till olika typer av katastrofer. Den svenska folksjälén var hotad. Kraven restes på att staten måste skydda ungdomarna från de faror de exponerades för – alltifrån dansbaneeländet till biografen. Istället skulle deras liv fyllas med ädelt och skönt innehåll. Denna hundraåriga syn på ungdomars fritid och fokus på fritiden som källan till ett problem, har präglat debatten sedan dess.

Hans-Erik Olson tecknar här en historisk redogörelse av ungdomsverksamhetens utveckling samt framväxten av vår svenska statliga ungdomspolitik. Fram växer också bilden av den politiska konflikt som alltid funnits närvarande, nämligen om fritidsverksamhet för ungdomar ska fungera förebyggande eller främjande.

Den intressanta fråga Olson slutligen diskuterar är om fritidsverksamhet, som i första hand vänder sig till ungdomar i tonåren och uppåt, överhuvudtaget kan ha någon förebyggande effekt?

FRÄMJA ELLER FÖREBYGGA INNEBÄR TVÅ HELT

skilda förhållningssätt. Att *främja* handlar om att stimulera en positiv utveckling. Ökad livskvalitet och välbefinnande, personlig, fysiologisk, kulturell, politisk och social utveckling är det svårt att se någon bortre gräns för. Att *främja* blir därmed en offensiv handling som egentligen aldrig kan ta slut. Att *förebygga* är däremot en defensiv handling. Det gäller att se till att inget illa eller i varje fall att inget värre inträffar. Det är typiskt att begreppet härstammar från hälso- och sjukvårdssektorns försök att förebygga vår ohälsa. Vaccinationer, mammografi, hälsoundersökningar och god hygien är exempel på några åtgärder som vi kan vidta för att inte bli sjuka. På senare tid har begreppet smugit sig in även i sociala sammanhang. Vi förebygger kriminalitet, alkoholism och sociala konflikter oavsett ålder men när vi kommer till förebyggande fritidsverksamhet så används begreppet dock enbart gentemot ungdomar. Visserligen fanns det aktörer i början av 1900-talet som hävdade att folkbildningen kunde förebygga vuxnas supande och dåliga nöjen men i modern tid talar ingen om behovet av förebyggande fritidsverksamhet för vuxna. Detta leder till viss eftertanke.

Många hävdar att det är billigare att förebygga än att sätta in åtgärder när olyckan har inträffat. Så är det i de flesta fall men *endast* under förutsättning att vi kan visa att den utförda åtgärden verkligen har förebyggt eländet. Resonemanget sätter fokus på både målformuleringen – vad ska förebyggas och hur – samt på utvärderingstekniken. Den senare måste vara ytterst raf-

finerad så att vi verkligen kan ta reda på att det är vår insatta åtgärd, och inte någon annan faktor, som har lett till det önskade resultatet. Det gäller också att kunna visa vad som skulle ha hänt om inte om hade varit. Kan man inte visa detta, så kan vi på goda grunder anta att vi har kastat pengarna i sjön. Rör det sig om skattepengar är detta riktigt illa!

Att mäta effekterna av främjade insatser är vanligen betydligt enklare. Deltagarna är lätta att få tag i och tillfråga om aktiviteten har utvecklat deras livskvalitet och välbefinnande.

I ungdomspolitiska sammanhang handlar diskussionen om två frå-

gor. Ska vi *främja* ungdomars positiva utveckling till harmoniska, kreativa, välmående och lyckliga medborgare? Eller ska vi nöja oss med att *förebygga* kriminalitet, drogmisshandling, arbetslöshet, utanförskap och allmän olycka? Det är denna för framtiden så viktiga politiska fråga som vi nu ska belysa med hjälp tidigare debatter.

Materialet till denna text för perioden fram till 1955 är hämtat ur min avhandling *Staten och ungdomens fritid*. Analysen av debatten efter 1955 är i huvudsak nyskriven.

Samtida ungdom
– en källa till problem

Den vuxna generationen har nog alltid haft problem med sin samtida ungdom. Redan Sokrates hävdade att "ungdomar nu för tiden älskar lyx. De uppför sig illa och föraktar auktoriteter. De visar ingen respekt för äldre människor och älskar tomt pladder istället för arbete. De reser sig

”Redan Sokrates
hävdade att 'ungdomar
nu för tiden älskar lyx.
De uppför sig illa och
föraktar auktoriteter' [...].”

inte längre när äldre personer kommer in i ett rum. De säger emot sina föräldrar, pratar före alla andra, glufsar i sig maten och tyranniserar sina föräldrar.”¹

Även i Sverige har de äldre länge förargat sig över ungdomen. I Stockholm 1682 klagade man över att det ”under gudstjänsten på sön- och helgedagarne tränga sig in uti koret en stor myckenhet af stadspojkar, som församlingen till förargelse och hinder i Guds ords hörande åstadkomma mycket buller och oljud, förden-skull blev beslutet, att några af stadsvakten skola på alla sön- och helgedagar stå vid kordör- rarne och hindra sådana pojkers inträngande och omlopp uti koret”.²

De som tror att ”ungdomsproblem” är en sentida företeelse har grundligt fel.

Trots all denna klagosång dröjde det till slutet av 1800-talet innan mer organiserade åtgärder sattes in. Då genomgick samhället en betydande förändring. Flyttlassen gick från landsbygden till städer och andra industriorter. Jordbruksarbetare blev industriarbetare.

Samtidigt växte en medelklass fram som blev allt starkare både ekonomiskt och politiskt. Den utvecklade sin egen livsstil och etiska kod som etnologerna Jonas Frykman och Orvar Löfgren har kallat för *den kultiverade människans livsstil*,³ med vars hjälp medelklassen kunde profilera sig mot både överklassens amoraliska slöseri och arbetarklassens obildade och ohyfsade upp- trädande. För att sprida denna livsstil till den snabbt växande arbetarklassen blev uppfostran, skola och socialpolitik viktiga verktyg. Därför finner vi medelklassens företrädare – politiskt liberala eller socialkonservativa – på en mängd viktiga poster inom dessa politikområden. Det var dessa aktörer som lade grunden för 1900- talets välfärdsstat, inte socialdemokraterna som många tror.

I Adolf Fredriks församling i Stockholm öppnades 1887 den första *arbetsstugan*. Mål- gruppen var arbetarbarn i åldrarna 7–14 år. Initiativtagerskan Anna Hierta-Retzlius oroade sig för barn ur de ”obemedlade samhällsklas- serna”, vilka drog omkring på gator och torg och där utsattes för allehanda ”frestelser”. Hon menade att det kan ”inte nog betonas, att det är långt viktigare att söka förekomma det onda än att sedan söka bota det”. Resultaten förväntades bli två. Statens behov av att omhänderta kriminella ungdomar skulle minska och barnens ”kärlek till arbetet” skulle väckas.⁴ Därmed hade tanken på att generell fritidsverksamhet skulle ha en fö- rebyggande funktion fötts i Sverige.

Den hade Hierta-Retzlius antagligen inte kommit på själv. Den svenska medelklassen hade sina blickar riktade mot England och de erfarenheter som deras klasskamrater där hade skaffat sig av 100 års industriell revolution. Dess första fas karakteriserades av en rå kapitalism i manchesterliberal anda,⁵ vilken skapade ett stort fattigt proletariat och en allt rikare över- och medelklass. Från mitten av 1800-talet växte en socialliberal medvetenhet om att staten måste gå in med förbud mot kapitalismens avarter och gå in med socialt förbättrande åtgärder för att göra proletariatets livssituation bättre.

Denna rörelse nådde även fritiden. *Rational recreation* blev ett modeord. Även fritiden skulle vara målinriktad och ingå i ett fostrings- och/eller bildningsperspektiv. Parker och museer som dit- tills endast hade varit tillgängliga för de besuttna öppnades också för proletariatet. Bildningsorga- nisationer och arbetarinstitut startades.⁶

Vid denna tid introducerades också den moderna idrotten. Vid *Rugby school* infördes på 1830-talet rugby och andra idrotter i syfte att för- hindra drickandet, spelandet, översitteriet, tjuv- jagandet och andra omoraliska fritidsaktiviteter

bland skolans i övrigt så välartade över- och medelklasselever. Idén spreds snabbt. Gentlemanaidrotten – *muscular christianity* – var född. Även om denna senare trängdes tillbaka för en mer målinriktad och kommersiellt inriktad karriäridrott, så var det just inom idrotten som tanken föddes på att organiserade idrottsaktiviteter kunde förebygga olika slags eländen inom ungdomsgruppen, särskilt hos pojkar.⁷

Dessa föreställningar hämtades till Sverige. På den politiska nivån var det folkskollärarna som i slutet på 1800-talet först förde upp frågan. Sekreteraren i folkskolläraernas förening, Fridtjuf Berg, var även liberal riksdagsman. År 1896 motionerade han om en utredning om statliga åtgärder för minderåriga förbrytare, vanartade och sedligt försummade barn. Motionen var inget plötsligt hugskott. Berg pekade på att man "i allt vidsträcktare kretsar ... under senaste tiden ha kommit till medvetande om den allvarsamma fara, som hotar vår samhällsordning genom den sedliga förvildningen hos en del av det uppväxande släktet".⁸

Folkskollärarna kände väl till läget eftersom de kom i daglig kontakt med dessa "förvildade" barn och ungdomar ur arbetarklassen. Medelklassens barn gick ju i privatskolor. Även prästerna var oroade. Prosten Per Persson, senare framträdande riksdagsman för Högern, varnade 1896 för "dessa rusiga, skrämmande, råa vildar, som om lördagsnatten äro en skräck för allt hederligt folk."⁹ Det stora problemet för folkskollärarna var att de enbart under skoltiden hade laglig rätt att övervaka barnen och ungdomarna. Fritiden innebar ett uppfostringsproblem för lärarna. Folkskollärarna skrev 1899 "att om *fritiden* icke kommer uppfostringsarbetet till godo utan tillbringas i lättja eller upptages av dåliga sysselsättningar, så har man råkat ur Skylla och i Karybdis."¹⁰

I *Pedagogisk Kalender* skrev man 1900: "Och just dessa fritimmar användes av så många barn, i synnerhet gossar, så illa som möjligt. De lära så mycket ont och dåligt på vägar, gator och i portgångar där de stryka omkring i tvivelaktigt eller rentav dåligt sällskap, att största delen av det goda skolan utsatt, där förkväves."¹¹

Gatan sågs som "djävulens kindergarten", där barn och ungdomar vistades utan vuxen kontroll. Därför gällde det för *uppfostringsideologerna* att till varje pris hålla de unga borta från gatan. För att klara detta ville folkskollärarna ha en lagändring så att de fick 24-timmars kontroll över skolbarnen.

Regeringen tillsatte samma år en utredning med det talande namnet *Tvångsuppfostringskommittén*. Här konstaterade man att det stora uppfostringsproblemet fanns bland industriarbetarklassens barn och ungdomar. Genom en föreslagen ny lag – *vanartslagen* – skulle stat och kommun komma till rätta med problemet. Alla barn och ungdomar antogs befinna sig på ett sluttande plan som ledde ner i kriminalitetens och alkoholismens avgrund. På detta plan gällde det att sätta upp hinder för att stoppa det fria fallet. De som hade fallit djupast var de vanartiga barnen. De skulle sändas till uppfostringsanstalter med tvång om så skulle behövas. De som hade fallit bara en bit klasades som "sedligt försummade". För dessa rekommenderade kommittén *förebyggande* åtgärder. Hur dessa skulle se ut hade man inte riktigt klart för sig men det gällde att i tid stoppa ytterligare fall längs det sluttande planet.

Folkrörelserna splittrar proletarietet

I jordbrukssamhällets byar levdes ett sedan sekler invariant kollektivt liv, där invånarna var beroende av varandra. Även festerna var ge-

mensamma och ordnades kring kyrkliga helger och mer profana tillställningar som marknader och skördefester. Alla unga mellan konfirmation och äktenskap slöt sig byavis samman i ungdomslag, en variant av de vuxnas byalag. Ungdomslagen arrangerade fester och sociala aktiviteter där alla i byn fick vara med.

Sekelskiftets ekonomiska systemskifte förde med sig stora sociala och kulturella förändringar. En var urbaniseringen som bröt upp gamla sociala mönster. För vissa, men inte för alla, ersattes dessa av ett snabbt växande föreningsliv. Det var vid denna tid som våra folkrörelser växte fram, det vill säga frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen.¹²

Inom dessa var det få som till en början tänkte på ungdomen. Sannolikt berodde det på att de första folkrörelseaktiva var rätt unga när de engagerade sig. När exempelvis *Socialdemokratiska Arbetarepartiet* bildades 1889 var flera av dess ledare bara i 20-årsåldern.¹³ Det var först på 1890-talet som en särskild barn- och ungdomsverksamhet organiserades. Det skedde efter samma tågordning som vuxenverksamheten, först kom frikyrkorörelsens ungdomsverksamhet, sedan nykterhetsrörelsens och arbetarrörelsens. Först ett tiotal år senare startade de övriga partierna sina ungdomsförbund.

Folkrörelserna bildades alla kring en politisk eller religiös idé. Därmed utslöts de som inte delade denna idé. Visserligen var folkrörelserna också sociala rörelser som arrangerade familjefest, gökottor och andra trivselaktiviteter som inte hade direkt koppling till den politiska eller religiösa verksamheten, men trots detta var det endast en minoritet som gick med. Arbetarrörelseledaren Axel Danielsson såg detta. I en artikel 1900 hävdade han att arbetarrörelsens värsta fiender inte var de öppna fienderna, det vill säga kapitalisterna, polismyndigheterna, byråkraterna eller prästerna. De fanns istället

inom arbetarklassen själv i form av de "liknöjda, de försoffade, de slumrande, de ljumma, de icke tänkande arbetarna." De senare var inte med i rörelsen. Men Danielsson var optimist och fast övertygad om att också de kunde vinnas för organisationslivet.¹⁴ Det målet har under hela 1900-talet visat sig vara svårt att nå. Även Ebba Pauli, grundare av Birkagården i Stockholm, såg skillnaden. Hon menade att det främst var den yrkesutbildade ungdomen, som gick med i arbetarrörelsen, medan den icke yrkesutbildade stannade utanför.¹⁵ För henne var slutsatsen given. Birkagårdens klubbar skulle vända sig till denna grupp ungdomar, vilken långt senare skulle kallas *föreningslös ungdom*.

Dessa samtida iakttagelser har bekräftats långt senare. I sin sammanfattning av 1960-talets folkrörelsehistoriska projekt vid Uppsala universitet konstaterade forskningsledaren Sven Lundkvist att folkrörelsernas medlemmar var yrkesutbildade, framåtsträvande och att de tillhörde arbetarklassens övre skikt eller medelklassens lägre. De var drivande i olika sammanhang "vare sig det rör sig om fackföreningsrörelsens kärntrupp eller styrelseposterna inom de olika organisationerna."¹⁶ Här har vi *föreningsmänniskorna*.

Folkrörelserna splittrade således upp proletariatet i föreningsmänniskor och föreningslösa. Denna uppdelning och dess politiska konsekvenser har sedan följt oss genom 100 år.

Från vanartslag till barnavårdslag

Vanartslagen antogs av riksdagen 1902. Den blev en av Sveriges första barnlagar. I den fördes begreppet *barnavårdsnämnd* in. Eftersom uppfostningsbehovet ansågs vara störst i städer och orter med stor industriarbetarklass antog riksdagen att det främst var där som en barnavårdsnämnd

skulle vara mest aktuell, varför inrättandet blev frivilligt för kommunerna.

Arbetarklassen växte och därmed uppfostringsproblemet. År 1926 trädde en ny barnavårdslag i kraft. Barnavårdsnämnderna blev nu obligatoriska. Lagen gav nämnderna utökad rätt att tvångsomhänderta barn och ungdomar för samhällsfostran. I enklare fall kunde den vanartige få sig ett kok strykt – i lagtexten kallad "aga" – på barnavårdsnämndens kansli.

I 1924 års barnavårdslag infördes också i § 2, mom. 2 en gummiparagraf i vilken nämnderna fick rätt att vidta andra "åtgärder till barns och ungdoms välfärd". Vad som är välfärd kan alltid diskuteras, men i den politiska verklighet som vi hade under 1920- och stora delar av 1930-talet var det medelklassens uppfostringsideologer i form av präster, folkskollärare och andra vilka kände särskild "nitälskan" för uppgiften, som bestämde innehållet i välfärden. Partipolitiskt grundade värderingar i barn- och ungdomsarbetet betraktades uttryckligen som falska hänsyn.¹⁷ Paragrafen kom att få stor betydelse för den politiska utvecklingen under första halvan av 1900-talet.

Lagen hann knappt träda i kraft förrän Barnavårdsnämnden i Stockholm 1927 beslöt att tilldela *Stigbergets ungdomsgård* och *Bromma ungdomsråd* sammanlagt 2 000 kronor i bidrag. Argumentet var att de båda erbjöd ungdomen "bildning och förädlade förströelser", vilka utgjorde en "motvikt mot de osunda former av nöjesliv", som särskilt i en storstad lockade den skolfria ungdomen. Därför skulle de göra en "värdefull insats på den *förebyggande ungdomsvårdens* område". För detta bidrag skapades ett nytt konto med rubriken *Främjande av åtgärder för ungdomens välfärd*,¹⁸ klippt ur barnavårdslagen. Att ungdomsorganisationerna kunde spela en viktig roll i byggandet av det goda samhäl-

let föll aldrig nämnden in. Nämndens politiska uppgift var ju att förebygga problem.

Det var inte första gången som Stockholms stad delade ut bidrag till fria organisationer. Tidigare hade sådana gått till idrott, folkbildning, nykterhets- och socialvårdsarbete. Men beslutet 1927 blev startskottet för bidrag till ungdomsorganisationerna. Till en början avsåg de inköp av möbler och hyra av samlingslokaler. Det var ännu långt kvar till aktivitetsbidragen. Liknande bidrag började under 1930-talet delas ut även i andra städer.

För Barnavårdsnämnden var det naturligt att utgå från ett socialpreventivt och *förebyggande* perspektiv. Nämnden drevs av principen *uppfostran som ideologi*. Men genom att dra in ungdomsorganisationerna, vilka arbetade utifrån principen *ideologin som uppfostran*, i den "förebyggande ungdomsvården" så sattes de under press för att arbeta mindre ideologiskt och mer uppfostrande. Denna press har varit mer eller mindre stor under de 80 år som har gått sedan 1927.

Folksjärens förgiftning

Redan på 1910-talet klagades i riksdagen på ungdomens sedliga förvildning och dess "nöjes- och njutningslystnad". Ett "dansraseri" hade brutit ut och krav restes att staten måste "skydda ... (ungdomen) från faror, som hota dem från talarrestolar, danspalats, gemensamhetsbad m.m." Ungdomens liv måste fyllas med "ädelt och skönt innehåll". Idrottsliv och "förädlade nöjen" gav detta.¹⁹

Under 1920- och 1930-talen blev läget enligt demoralkonservativabaravärre. Ordningsstadgan krävde tillstånd för offentlig modern dans. Men en förening som ordnade dans för sina medlemmar behövde inget tillstånd. Alltså etablerades under 1920-talet ett stort antal

dansföreningar. Medlemskap fick man i dörren. När detta tilltag upptäcktes gick de moral-konservativa till attack. Den tidigare citerade prostén Pehrsson, nu riksdagsman för Högern, krävde 1927 ett förbud. Han hävdade att klubbarna var "en pest", som de unga måste skyddas mot. Genom dessa hade "allvarliga sedliga faror för ungdomen" uppstått. Han menade att dansklubbarna var orsaken till att prostitution, spritmissbruk och kriminalitet hade stegrats. "Ligagängen hade fått renässans". De var "fara på färde" och Pehrsson vädjade till sina riksdagskolleger "att vara med om att i någon liten ringa mån åtminstone råda bot för dessa allvarliga vådor. Jag vädjar till er, att ha hjärta för denna ungdom som står i fara att fördärvas, att låta betänkligheterna fara och vara med om detta försök, att råda bot för ett erkänt missförhållande".

Han var nära att lyckas. Hans förslag föll med en rösts marginal.²⁰

År 1937 motionerade två frisinnade folkpartister om ungdomsbrottsligheten, som de ansåg hade ökat. Orsakerna låg i föräldrarnas "bristande auktoritet och uppfostringsförmåga", i den "mindervärdiga filmen", i dagspressens sensationsbetonade kriminalreportage, i sämre detektivromaner samt i nöjeslivet och dansbaneeländet. Motionärerna ville främst satsa på de "förebyggande åtgärderna". "Ungdomens samsällsättningsfråga" var ett "sammällsintresse" och viktigast för de åldersgrupper som just lämnat folkskolan, ty det var "dessa åldersgrupper, som främst tarva sysselsättning och en förädlade fost-

ran för att icke slå dank, sitta på kaféer, hänga på dansklubbar och förledas till allsköns ofog och självsvaldighet".²¹

Nu visade det sig att brottsstatistiken var osäker och därför borde användas med försiktighet.²² Folkpartisterna valde då att istället gå vidare på temat ungdomens nöjesraseri. De visste att Stadsmissionens räddningshem för fallna kvinnor i Stockholm hade rapporterat att omhändertagna unga flickor från landsbygden hade slukats av nöjeslivet i storstaden. Det blev

"bio och dans och dans och bio så gott som varje kväll", arbetet försumrades, anställningen förlorades och därefter hamnade de i prostitution. Även könssjukdomarna hade ökat, som ett resultat av det ohejdade nöjeslivet. Motionärerna krävde 1) "skärpt kontroll" över filmföreläsningar, 2) "skärpt kontroll" över offentliga danstillställningar samt 3) åtgärder mot spridandet av pornografiska och andra för ungdomen

"skadliga" trycksaker.²³

Denna dystra bild av ungdomens situation delades inte av alla. Karl Kilbom (s) hade blivit "upprörd" av den ständigt "återkommande entoniga och entydiga lamentationer om ungdomens oerhörda brottslighet, om dess dålighet, om hur situationen förvärras o.s.v., o.s.v."

Han ansåg den detaljkunskap som riksdagsledamöterna hade om vad som hände bland ungdomen "rent skrämmande". Kilbom hävdade att förr var det vanligt med fylleri och slagsmål mellan byarnas ungdomar. Nu hade vi istället "en bättre ungdom, nyktrare, medvetnare, mera

” Stadsmissionens
räddningshem för fallna
kvinnor i Stockholm hade
rapporterat att omhän-
dertagna unga flickor från
landsbygden hade slukats
av nöjeslivet i storstaden.”

intresserad för kulturproblem, mycket mera ägnande sitt arbete åt samhällsfrågor och sin egen och sin klass och vårt lands strävan framåt”.

Varför inte tala om detta istället för den ”förfärliga ungdomsbrottsligheten”. Man kunde tro att ”hela vårt folk håller på att gå under”. Det vore ”en vida mer gagnelig gärning, om man på alla håll gick in för att stödja ungdomens egen organisationsverksamhet” med pengar till dess studie- och ungdomsarbete, ansåg Kilbom.²⁴

På samma ”positiva linje” gick Fredrik Ström (s). Förtjänsten att ungdomen var bättre än förr låg ”hos de stora folkrörelserna ... arbetarnas, bonderörelsernas, bildningsorganisationernas, nykterhetsrörelsernas, de religiösa folkrörelserna”. Därför skulle man ”från de allmännas sida – och detta gäller både stat och kommun – stödja de frivilliga organisationer, som verka för detta syfte ... Om vi mer än vi nu gör, stödde de ungdomsrörelser, som finnas, stödde den ekonomiskt och gäve dem hjälp till byggnader, samlingslokaler, så att ungdomen kunde sammanträffa och idka sina nöjen under kulturella former, så skulle vi komma ytterligare ett steg framåt. Detsamma gäller de sunda idrotts- och gymnastikföreningarna, detsamma gäller de religiösa föreningarna, detsamma gäller nykterhetsorganisationerna och ABE, det gäller bygdegårdarna och det gäller folkparkerna”.

Kring detta enades riksdagen 1939 och begärde en utredning.²⁵ I juni 1939 tillsatte regeringen *Ungdomsvårdskommittén*, Sveriges första ungdomsutredning. På grund av världskriget kom den dock inte igång med arbetet förrän på senhösten 1941.²⁶

Riksdagen fokuserar på föreningslivet

År 1942 stod åter frågan på riksdagens dagordning. Totalt motionerade 129 av riksdagens 388

ledamöter, främst från det borgerliga blocket. De var missnöjda med Ungdomsvårdskommitténs ensidiga inriktning mot ungdomsbrottsligheten och menade att problemen med nöjeslivet och ungdomens fritid var minst lika stort. Resultatet blev att båda kamrarnas utskott slog fast en viktig princip: ”Ungdomsvården borde i största möjliga utsträckning ... bygga på frivilligt personligt arbete inom våra stora folkrörelser, vilkas ungdomsarbete borde på ett effektivt sätt stödjas av samhället, såväl ekonomiskt som moraliskt”.

Tyngdpunkten i ungdomsarbetet borde läggas på positiva åtgärder. Restriktioner kom i andra hand. Någon statlig ungdomsrörelse ville man inte ha.²⁷ Folkrörelserna och föreningslivet organiserade det goda fritidslivet. Till detta skulle alla ungdomar uppmanas att söka sig. Då skulle problemet med föreningslös ungdom upphöra av sig självt.

Under en konferens i maj 1942 ställde folkskolläraren Hilding Friman frågan vem som skulle ta hand om den urspårade ungdomen om inte ungdomsorganisationerna gjorde det. Den ungdom som spontant kom till föreningslivet var oftast i de äldre tonåren. Det gällde att vinna de yngre. ”Gruppegostiska motiv” fick inte stå i vägen. Saken handlade om ”samhällets och den berörda ungdomens bästa”. Friman krävde att föreningarna skulle locka gathörnens gäng. Dagordning, votering och andra typiska föreningskulturella uttryck gick inte hem hos dem. Programmen borde bli mer spännande, glada och överraskande. De föreningslösa behövde mer av underhållning och praktisk verksamhet som slöjd och musik. Friman försökte locka föreningsledarna med att påminna om att de föreningslösa utgjorde en stor rekryteringsbas för nya medlemmar.

Torsten Eriksson, aktuarie i Fångvårdsstyrelsen och sekreterare i Ungdomsvårdskom-

mittén, var inne på samma linje. Det var en medborgerlig plikt för föreningarna att "söka upp dåligt sällskap och göra det bättre". Eriksson underströk organisationernas betydelse i denna "räddningsverksamhet". Han kritiserade föreningar som "stoltserar med att 'hos oss är det bara fina grabbar och flickor'". Föreningslivets "präktighet och yttre ordentlighet" stötte bort de föreningslösa. Dessa ömmade Eriksson för.

Föreningsledarna var inte överens. Lars Eliasson, förbundssekreterare i *Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund* (SLU), menade, att man inte i all välvilja mot föreningslivet fick överskatta dess möjligheter och ge det uppgifter som inte tillhörde dess verksamhet eller i övrigt var mer lämpade för polisen och kommunala myndigheter. Andra talare framhöll betydelsen av att organisationerna höll fast vid sin målsättning. Den ideologiska färgen fick inte suddas ut.²⁸ Uppfostringsideologerna Frimans och Erikssons förhoppningar om att föreningslivet skulle ge upp sina stolta ideologier och börja med allmän social ungdomsverksamhet och praktisk sysselsättning klingade ohörda.

Två viktiga aktörer bakom riksdagsaktiviteterna 1942 var kyrkoherden Gustaf Grände samt ungdomsledaren Anders Bothén. Grände blev i maj 1941 riksbekant när han försökte stoppa dansbanan hemma i halländska Tvååker. Många ville höra honom tala och på hösten startade han sitt korståg över landet. En av hans stora teser var att "ungdomen själv" kunde lösa nöjesfrågan genom att gå samman i ungdomsråd och öppna ungdomsgårdar.²⁹ Andra präster hjälpte till att hålla bensin på elden. Diakonistyrelsessekreteraren Allan Svantesson gav 1941 ut broschyrerna *Ungdomens fiende n:o. 1. Den offentliga moderna dansen*³⁰ och *Undergång eller upprensning? Nöjesindustri, idealitet, ungdomsråd*. Svantesson menade att en "väldig opi-

nion" hade bildats mot nöjesraseriet och dess "unkna sexualitet och allsköns kladdighet", vilket bara "alltför ofta leder till Långholmen och Svartsjö".³¹ Orsak och verkan ansågs självklara och behövde inte vidare påvisas. Göteborgaren Anders Bothén började redan på 1930-talet att plädера för ungdomsledare och ungdomsgårdar. Tillsammans med majoren Ernst Killander, känd idrottsledare,³² och missionspastorn Einar Rimmerfors skapade han 1941 *Ungdomsrådets centralkommitté*. Husorgan blev *Tidskrift för Sveriges ungdomsledare*,³³ som Bothén hade startat 1938.

Grändes och Bothéns agitationsresor gav resultat. Till och med 1940 hade enbart 19 ungdomsråd bildats i landet, främst i Stockholm och Göteborg. Under 1941 och 1942 bildades sammanlagt 88 ungdomsråd. Därefter avtog intresset. Till och med 1943 hade totalt 112 råd bildats. Initiativtagarna till 43 av dessa var barnavårdsnämnder, lärare och präster. 69 ungdomsråd leddes av präster eller lärare.³⁴ I de flesta fall var det således inte "ungdomen själv", som Grände menade, som bildade och ledde dessa ungdomsråd. De skapades för och inte av ungdomen.

Ungdomsråden ordnade *ungdomsutställningar*, öppnade *ungdomsgårdar* och engagerade *ungdomsledare*. Ungdomsvårdskommittén beräknade, att fram till början av 1943 hade 39 ungdomsråd arrangerat en utställning.³⁵ Namnen på utställningarna varierade alla på temat "Ungdom vill och kan" och "Aktiv ungdom". Dessa ungdomsutställningar är goda exempel på den tydliga skillnad som gjordes i 1940-talsdebatten mellan den präktiga och *respektabla* föreningsungdomen och den *icke-respektabla* föreningsungdomen. Den förra lyftes fram som föredöme för den "håglösa byxficksungdom" som bara stod och hängde i gathörnen. Ett tidstypiskt uttalande tydliggör denna motsättning och gjordes 1942 av en viss Stig Lindh från

Ljungby. Han var 26 år och satt i SSU:s distriktsstyrelse, var vice ordförande i Skånedistriktet av Sveriges godtemplares ungdomsförbund. Han var ledande i ABF-distriktet, i en sparklubb samt i Ljungby ungdomsråd och således en typisk folkrörelsemänniska. Lindh framhöll att "våra folkrörelser (har) spelat en oerhört stor roll i ungdomens fostran. Man kan faktiskt se på ungdomen, om den tillhör någon folkrörelse. Det är stil och allvar över dem, i motsats till den griniga och flabbiga ungdom, som trängs på rökiga kaféer och som i saknad av framtidsmål ser allt i grå tristess."³⁶

Även om ungdomsutställningarna var ett typiskt 1940-talsfenomen så har dess budskap levt kvar under decennierna. Fortfarande är det mycket vanligt att politiker framhåller föreningslivet som det goda fritidslivet, medan det föreningslösa livet framställs som det dåliga. Åter ser vi hur folkrörelserna splittrar medborgarna.

Ungdomsledaren föddes på 1940-talet

Två andra 1940-talsfenomen – ungdomsledare och ungdomsgårdar – har lyckats överleva. Begreppet *ungdomsledare* härstammar från det kyrkliga ungdomsarbetet och knyter an till kristendomens patriarkala synsätt med Jesus som symbolisk fåraherde.³⁷ För de moralkonservativa var ungdomsproblemet väsentligen ett ledarproblem. Ungdomen hade av sina förförare letts fel. Nu gällde det att leda den rätt. "Giv oss ungdomsledare!" blev lösenordet.³⁸ Dessa måste vara rätt utbildade och från frikyrkligt håll ansåg man 1941 att de dittills arrangerade kurserna hade varit alltför korta och frågade sig därför: "När får vi en högskola eller ett institut, där rationell ungdomsledarutbildning kan bedrivas, systematiskt och under tillräcklig tid?"³⁹

Alla var inte lika förtjusta i begreppet "ung-

domsledare". SSU:s ordförande Ossian Sehlstedt kritiserade de "självkorade ungdomsförbättrare i medelåldern", som startat en "klappjakt på ungdomen". Han konstaterade, att "äldre ärevördigt folk satt sig i spetsen som några slags räddningspatruller, och här utvecklar sig nu ett frodigt tanteri och fjanteri, som håller på att fördärva alla goda uppsåt".⁴⁰

Även Ungdomsvårdskommittén riktade 1944 kritik mot termen ungdomsledare. "Djupa folklager" associerade den med "förmyndarskap och disciplinbudande auktoritet" vilket rimmade illa med den "fostran till kamratskap, frihet, självstyrelse och självverksamhet" som kommittén ansåg vara ungdomsorganisationernas viktigaste uppgift.⁴¹ Kommittén föredrog begreppet "instruktör", men utbildningen av dessa skulle varje organisation själv svara för. Tanken på ett statligt ungdomsledarinstitut avvisades.⁴²

Frågan om utbildningen av ungdomsledare skulle bli en riktig långkörare. 1959 föreslog en kommitté inom *Skolöverstyrelsen* (SÖ) att en "kvalificerad ungdomsledarlinje" borde inrättas vid socialhögskolorna i Stockholm och Göteborg⁴³ men förslaget rann ut i sanden. Fram till 1963 förekom endast kortare ungdomsledarutbildningar på folkhögskolor men det året startade Barnavårdsnämnden sitt eget *Stockholms stads ungdomsledarinstitut*.⁴⁴ Utbildningen var till en början ettårig och låg på gymnasial nivå. Senare förlängdes den och blev postgymnasial. Under 1960-talet inrättades ytterligare några ungdomsledarinstitut i landet. Till 1970-talets fritidsledarutbildning ska jag återkomma.

Främjande fritidspolitik
eller förebyggande socialpolitik?

Ungdomsgårdsverksamheten i Stockholm startade på hösten 1939. Bara något år efteråt fick den

kritik från en grupp SSU-are med Nils Åstrand i spetsen. I en motion till stadsfullmäktige 1941 argumenterade de kraftfullt för att om bara föreningslivet fick samlingslokaler så skulle "stadsstadens fritidsproblem kunna lösas praktiskt taget restlöst".

De erkände att föreningslivets medlemsmatrikel "läckte som ett såll", men det skulle ändras om föreningarna fick möjlighet att vidga sin verksamhet. Medlemsmöten och studiecirklar räckte inte. Vart skulle folk ta vägen för att bygga en radio, snickra en bokhylla, gånga ett rör, väva en väv, måla och skulptera med mera, frågade de sig? Av den anledningen borde staden inrätta "medborgargårdar eller, om man så vill, fritidsgårdar i varje stadsdel". Ansvariga för motionen såg på ungdomsgårdarna endast som ett frö till sådana.⁴⁵ Deras reserverade hållning till termen "ungdomsgård" bör uppmärksammas. Hellre använde de termer som "medborgargård" eller "fritidsgård". Detta måste tolkas så, att de hade en vidare målgrupp i sikte än enbart ungdomar. Istället för ett förebyggande barn- och ungdomsarbete hade de ett mer offensivt mål och önskade bygga fritidslivets centra i stadsdelarna, där inte bara den traditionella grupporganiserade och slutna föreningsverksamheten skulle finnas utan även friare öppna aktiviteter.

Frågan kom upp i Stockholms stadshus 1943. Åstrand fick stöd av Knut Olsson, ordförande i *Sveriges kommunistiska ungdomsförbund* och legendarisk ledamot av stadsfullmäktige. Även Olsson krävde ökade insatser från kommunens sida i ungdomens nöjesliv och fritidssysselsättning men han ville lösa detta på ett mer positivt sätt än genom förbud och restriktioner. Det var inte farligare för ungdomens moral att "dansa swing än att dansa menuett". Staden borde på "ett hälsosamt sätt ta udden av den reaktionära kampanjen mot ungdomen"

som hade dragit fram över hela landet.⁴⁶ Olsson tog avstånd från "välvisa äldre människors, farbröders och tanters, enligt ungdomens mening opåkallade råd och ingripanden i de ungas liv." Därför borde man "noga undvika begreppet ungdomsvård – med tonvikt på sista stavelsen. Det är nämligen ett för normal ungdom ganska odrägligt ord. Det kommer den genast att tänka på omhändertagning, övervakning och förmynderskap från de äldres sida, medan en riktig ungdomsverksamhet tvärtom bör vara inriktad på att utveckla de ungas eget initiativ och förmåga att taga vara på sig själv".

Den asociala och vårdbehövande ungdomen utgjorde bara en liten del av ungdomen. "Vårdprägel" fick inte sättas på den generella fritidsverksamheten, hävdade Olson.⁴⁷ Resultatet blev att Stadskollegiet 1943 tillsatte en ungdomskommitté för att utreda frågan. Åstrand blev ordförande.⁴⁸

Sommaren 1946 lämnade kommittén sitt betänkande.⁴⁹ Flera kommunala förvaltningar hade börjat intressera sig för fritiden. Gatunämnden hade 1936 startat parklek. År 1942 började Folkskoledirektionen med fritidsverksamhet för skolungdom. Idrotts- och friluftsstyrelsen startade samma år sportledarverksamhet för att hjälpa spontanidrottande ungdomar. Kommitténs huvudförslag var att stadens åtgärder "väsentligen borde inriktas på ett stöd åt föreningslivet". Kommittén föreslog också att en *Ungdomsstyrelse* skulle få ansvar för arbetet med ungdomars fritid.⁵⁰ Kommittén intog samma ståndpunkt som riksdagen 1942.

Debatten kom också att kretsakringen annan faktor. *Gatunämnden*, *Idrotts- och friluftsstyrelsen* samt *Kammarkontoret* pläderade för en helt ny tanke – inrättandet av en *fritidsnämnd*. Det fanns fritidsverksamhet som inte alls hade karaktär av ungdomsvård, dessutom gjorde kommunen in-

satser även för vuxnas fritid. En fritidsnämnd skulle inte bli lika ålderssegregerad som en Ungdomsstyrelse. Den idén gillade inte Barnavårdsnämnden. Syftet med fritidsverksamheten var att "förebygga missanpassning". För att garantera det måste Barnavårdsnämnden ha ansvaret.⁵¹ Drätselnämnden fann visserligen tanken på en fritidsnämnd tilltalande, men befarade att idrotten skulle dominera i en fritidsnämnd, medan de sociala och kulturella inriktningarna skulle trängas undan. Nämnden ville inte heller ha en särskild Ungdomsstyrelse.⁵² På den senare punkten gick fullmäktige på kommitténs linje. Åstrand blev ordförande i den nya Ungdomsstyrelsen men den fick inte särskilt mycket makt. Den lades ner 1955, vilket säkert delvis var en följd av att Åstrand avled 1952.

I denna 1940-talsdebatt ser vi hur ett *sociopolitiskt* perspektiv på ungdomens fritid ställdes mot ett *fritidspolitiskt*. Barnavårdsnämnden, som företrädde den första inriktningen, framhöll uppfostringsbehovet av den föreningslösa ungdomen. Därför måste den ha huvudansvaret för arbetet. Det främsta argumentet för sin ståndpunkt hade nämnden i verkligheten. Alla ledamöter i fullmäktige hade naturligtvis läst i tidningarna om alla "ungdomsproblem" som fanns i storstaden. Kanske skulle Barnavårdsnämndens konkreta förslag till lösning på problemen fungera. Stadens jämförelsevis lilla grupp "ligapojkar" drev frågan framåt. Det fritidspolitiska perspektivet var otydligt formulerat. När Åstrand ställde föreningslivet mot

kommunala ungdomsgårdar förlorade han i trovärdighet. Många politiker trodde inte att föreningarna skulle kunna locka "gatans löshästar", för att tala med Edvin Wide (s).

Samtidigt var den nya tanken på en fritidsnämnd i Stockholm alldeles för otydligt formulerad. Konstruktörerna kunde inte formulera en klar strategi för sin nya skapelse. Den första stora kommunala fritidsnämnden inrättades först 1956 i Norrköping genom en sammanslagning av Idrottsstyrelsen samt Folkskoledirektionens och Barnavårdsnämndens fritidsverksamheter.⁵³ Det var ju samma tanke som hade förts fram i Stockholm, men i huvudstaden fick man vänta till 1979 innan en fritidsnämnd inrättades.

Ungdomsvårdskommittén lägger saker tillrätta

Ungdomsvårdskommittén från 1939 anlade ett mycket modernt tänkande. Med hjälp av senaste nytt inom forskarvärlden – sociologin – tog utredningen fram statistik om ungdomens fritidsvanor. I betänkandet *Ungdomen och nöjeslivet* slog kommittén fast, att det på flera orter rådde en "påtaglig och beklaglig brist på högklassiga och trevliga nöjen". Detta faktum hade fått en alldeles för liten uppmärksamhet. Dessutom hade någon kraftig ökning av nöjeslivet inte skett sedan 1930-talet.⁵⁴ Kommittén ville få bort den "nimbus av synd, skuld och omoral", som man på många håll förknippade med möj-

” Den präktiga förenings-
ungdomen ägnade sig
således betydligt mer
åt 'dansraseri' än den
slöa och likgiltiga
föreningslösa ungdomen. ”

ligheterna att roa sig.⁵⁵ Överhuvudtaget upptog inte det "industrialiserade nöjeslivet", det vill säga dans, bio, restaurang- och kafébesök någon dominerande plats i de ungas fritidsliv.⁵⁶ Biobesök var visserligen populära, men endast 1–3 procent av ungdomen dansade en gång i veckan eller mer. För föreningsungdomen blev dock bilden en annan. Drygt 20 procent dansade en gång i veckan eller mer.⁵⁷ Den präktiga föreningsungdomen ägnade sig således betydligt mer åt "dansraseri" än den slöa och ligkiltiga föreningslösa ungdomen. Kommittén drog gadden ur de moralkonservativas argumentation. Kommittén underströk vikten av att hålla isär den asociala ungdomen från den stora ungdomsgruppen. Alltför ofta hade de asocialas beteende fått gälla för ungdom i allmänhet.⁵⁸

I betänkandet *Stöd åt ungdomens föreningsliv* framhölls organisationernas betydelse för ungdomens möjligheter att utveckla sig socialt och personligt. Samtidigt utgjorde de "ett skydd mot skadliga inflytelser och frestelser".⁵⁹ Kommittén konstaterade att en anmärkningsvärt liten del av de ungas tid gick åt till föreningsliv. Dessutom var endast 40 procent av landets ungdomar i åldern 12–25 år medlemmar i minst en förening. Huvuddelen stod utanför. Därför hade det under senare tid ställts "allt större krav från samhällets sida", att ungdomsorganisationerna skulle "ta hand om den uppväxande ungdomen".⁶⁰ Detta gällde särskilt de yngre, ty om man trodde på föreningslivets "preventiva betydelse", var det viktigt att få in ungdomarna i föreningslivet i så unga år som möjligt.⁶¹ Även Ungdomsvårdskommittén menade att föreningarna var värdefulla aktörer i det socialt förebyggande arbetet. Det främjande och förebyggande perspektivet blandades samman.

Konkret föreslog utredningen statsbidrag till instruktörskurser och anställandet av instruktörer.⁶² Dessa skulle ge föreningarna ökade möjligheter

att suga upp yngre ungdomar och beräknas på antal medlemmar i åldern 10–25 år.⁶³ Därmed hoppades kommittén, att "stora ungdomsskaror kommer att finna vägen till föreningarna".⁶⁴

Skydd mot skadliga inflytelser och frestelser!

I betänkandet *Ungdomens fritidsverksamhet* var målgruppen den föreningslösa ungdomen. Med stöd i sina undersökningar kunde kommittén dra slutsatsen, att de ungdomar som gick på nöjestillställningar var annorlunda än de som deltog i föreningslivet. Det var "i särskilt hög grad de psykiskt minst motståndskraftiga, de intellektuellt och moraliskt svagt utrustade, de som saknar egentliga intressen och som inte själva förmår organisera fritiden på ett givande sätt, som överfrekventerar de betalda nöjena".

Detta gav kommittén anledning att fundera över bildningsbegreppet. Strax innan hade 1944 års folkbildningskommitté föreslagit bidrag till studiecirklar och folkbildning. Ungdomsvårdskommitténs medlemmar kritiserade sina kolleger för att deras bildningsbegrepp alltför mycket kommit att betyda intellektuell bildning och slog fast, att det även "i 'okvalificerade' praktiska sysselsättningar ... (samt) i rent rekreativ verksamhet kan ligga en 'bildning' som inte bör underskattas".

Den slutsatsen borde också få politiska konsekvenser. Kommittén hävdade, att det var "viktigt att samhället stöder all slags fritidssysselsättning som intresserar ungdomarna också om det intellektuella momentet helt saknas och även om tyngdpunkten är lagd på det rent rekreativa eller på det praktiska".⁶⁵ Det var också det enda kända sättet att locka in den föreningslösa ungdomen i en organiserad fritidsverksamhet. De lockades varken av studiecirklar eller kulturfaftnar.

Kommittén tillbakavisade den "rädsla för konkurrens" som fanns hos många ungdomsorganisationer för kommunala verksamheter för föreningslös ungdom. Kommittén trodde att särskilt de ideologiskt motiverade föreningarna även fortsättningsvis skulle attrahera de mest vakna och medvetna ungdomarna, medan de andra skulle stå utanför.⁶⁶ Detta var samma slutsats som Ebba Pauli hade kommit fram till på 1920-talet. Slutsatsen var given. Det behövdes ett "komplement" till föreningarnas arbete. Ett sådant såg kommittén i hemgårdarna och studiehemmen. Till dessa kunde bygdegårdar, medborgarhus, folkets hus, ungdomsgårdar och fritidscentra läggas. Benämningen var för kommittén oväsentlig. Det väsentliga var att det skapades så många samlingspunkter för ungdomsverksamhet som möjligt. För alla dessa samlingspunkter använde kommittén beteckningen "fritidsgårdsverksamhet" eftersom den skulle vända sig till både ungdomar och vuxna. Ett särskilt statsbidrag skulle utgå, oavsett om huvudmannen var en förening, stiftelse eller kommun. Verksamheter som var rena "ungdomsgårdar" eller "ungdomens hus" borde inte få bidrag utan finansieras med kommunala medel.⁶⁷

Därmed hade Ungdomsvårdskommittén föreslagit en ungdomspolitik på två ben: det ena vände sig till föreningsungdomen och det andra till den föreningslösa. Föreningsledarna var inte nöjda med det första benet. Förslaget rann ut i sanden och skulle uppstå igen i modifierad form först efter tio år. Lika illa gick det med det andra benet. De som värnade om den föreningslösa ungdomen var barnavårdsnämnder och andra uppfostringsideologer, vilka önskade sig bättre kontroll över sina problemungdomar. För dessa var medborgarhus eller fritidscentra dit även vuxna var välkomna helt ointressanta.

Föreningslivet var ointresserat av både kommunala medborgarhus, fritidscentra och föreningslös ungdom. År 1942 hade riksdagen beslutat om statsbidrag till "allmänna samlingslokaler", det vill säga Folkets hus, Folkets park, nykterhetslogerna samt bygdegårdarna. Dessa lokaler var – med undantag för folkparkerna – inte särskilt allmänna utan ämnade just för föreningsfolket. Nu skulle de få chansen att skaffa egna lokaler.

Ungdomsvårdskommittén gjorde upp räkningen med de moralkonservativa, men den kunde inte se skillnaden mellan det förebyggande och det främjande. Genom att i tankarna betrakta den föreningslösa ungdomen som ett problem, och inte som en resurs, gick kommittén vilse i sina förslag. Detta trots att det på flera ställen i fritidsbetänkandet framgår att man hade en ärlig avsikt att bygga upp en främjande verksamhet även för denna ungdom.

Fritidsgrupper för arbetarklassungdomen

I juni 1951 överlämnade Ungdomsvårdskommittén sitt slutbetänkande till regeringen. Kommittén hade nu noterat vad som hänt under 1940-talet. I 1930-talets mitt föddes 85 000 barn per år. Därefter steg antalet för att 1945 nå toppunkten 135 000 nyfödda. Kommittén drog slutsatsen, att om några år "kommer vi att ha denna 'flodvåg' av ungdom i tonåren. Om bostäder, fritidslokaler och yrkesutbildningstillfällen är otillräckliga för den rekordlåga ungdomsgrupp som vi nu har att sörja för, måste alla dessa problem bli ännu mer svårlösta under de närmast kommande båda årtiondena".⁶⁸

År 1952 lade 1944 års Nykterhetskommitté fram ett principbetänkande. Där visades att av de ungdomar som blivit omhändertagna för fylleri var nästan 70 procent föreningslösa. Å andra

sidan var enbart 0,6 procent av de omhändertagna medlemmar i en nykterhets- eller frikyrklig förening.⁶⁹ Här trodde man sig ha svart på vitt om föreningslivets nykterhetsbefrämjande betydelse. Detta var viktigt, då beslut hade fattats om att motboken skulle avskaffas 1955.

För att se över Ungdomsvårdskommitténs kontroversiella förslag om bidrag till ungdomsorganisationerna och till öppen fritidsgårdsverksamhet tillsattes den Lundska kommittén, namngiven efter sin ordförande undervisningsrådet Ragnar Lund, Skolöverstyrelsen. På ett halvår var kommittén klar. Precis som Tvångsuppfostringskommittén drygt 50 år tidigare fann kommittén att huvudproblemet låg bland städernas "rotlösa *arbetarklassungdomar*". Bland medelklassens läroverksungdom var situationen bättre.⁷⁰ För den föreningslösa ungdomen innebar "fritiden med dess mångfald av frestelser ... särskilt påtagliga risker". Därför var det just den ungdomen som "samhället" behövde nå.⁷¹ I föreningsarnas fritidsverksamhet fanns ett "verksam medel att förebygga asocialitet av skilda slag, ungdomsfilleri, ligamentalitet, kriminalitet, etc.", trodde kommittén.⁷²

Osedlighetsargumentet var borta. Nu fanns nya hotbilder – det "industrialiserade nöjeslivet" och fylleriet. Det goda motmedlet fanns inte oväntat i föreningslivet. Förslagen koncentrerades därför till verksamhet för den föreningslösa ungdomen. Med hjälp av bidrag till fritidsgrupper, utbildning av ledare och genom att anställa instruktörer hoppades kommittén att föreningarna skulle locka till sig de föreningslösa. I fritidsgrupperna fick inte ideologiska, politiska eller andra speciella frågor tas upp. Krav på medlemskap fick inte heller ställas. Verksamheter som ansågs motverka bidragets fostrande syfte skulle inte få bidrag.⁷³ Samma gällde för de anställda instruktörerna. De skulle

arbeta med "gemensamma ungdomsfrämjande uppgifter" och inte för de "speciella mål ... dvs. ideologiska eller andra syften" som varje organisation hade. Instruktörernas uppgift var inte att värva medlemmar till den egna föreningen utan att organisera verksamhet för den föreningslösa ungdomen.⁷⁴ Religiösa och politiska organisationer skulle inte få några bidrag alls. Det ansågs vara för svårt att skilja deras ideologiska verksamhet från mer allmän sysselsättning. Detta ändrades dock efter några år.

Regeringen skrev snabbt en proposition. Bidragen avsåg hela "samhällets förebyggande ungdomsvård" och inte bara den alkoholförebyggande. Högern protesterade. Ingen hade visat att alkoholmissbruket bland ungdomarna skulle öka. Dessutom borde föreningslivet drivas "under fullständig frihet" och utan inblandning från staten. Kritiken avlogs och propositionen antogs.⁷⁵

I besluten 1902 och 1924 hade riksdagen satsat på en ny idé i form av en kommunal nämnd – barnavårdsnämnderna – för att lösa uppfostringsproblemet. I beslutet 1954 valde riksdagen en annan väg eftersom det knappast hade gått att föreslå en ny nämnd för uppfostran av föreningslös ungdom. Istället tilldelades det fria föreningslivet uppgiften att ägna sig åt *förebyggande ungdomsvård*. Det främsta verktyget att nå målet var en ungdomsgårdsliknande öppen verksamhet kallad fritidsgrupp.

Från ungdomsledare till fritidsledare
– ett skifte i politik?

Alla hade inte accepterat 1940- och 1950-talens ungdomsutredningars tes om fritidsverksamhetens förebyggande effekt. Den 1950 tillsatta *Barnavårdskommittén* – med uppgift att föreslå en ny barnavårdslag – noterade att

många kommunala myndigheter hade ställt sig "frågande inför nyttan av förebyggande ungdomsvård, i synnerhet då den har formen av fritidsverksamhet utan direkt utbildnings- eller studiesyfte".

Kommittén avvisade en sådan inställning och menade att om man med hjälp av enkel fritidssysselsättning kunde få kontakt med ungdomar med "tvivelaktig eller labil samhällsanspassning", kunde dessa ungdomar "bibringas ett eller annat intresse, som varaktigt berikar deras tillvaro, är detta uppenbarligen en avsevärd vinning."⁷⁶ Kommittén fann att många barnavårdsnämnder hade tagit lätt på det förebyggande arbetet, om de alla hade bekymrat sig. Trots den stora debatten efter Ungdomsvårdskommitténs betänkanden hade arbetet på många håll stannat vid "trevande försök och sporadiska ansträngningar". För att markera betydelsen av det förebyggande arbetet föreslog kommittén att detta skulle bli obligatoriskt i alla kommuner. Barnavårdsnämnderna skulle "icke ens få tillfälle att ställa sig vid sidan av den betydelsefulla förebyggande ungdomsvården". Kommittén framhöll fritidsfrågornas stora betydelse. Ja, de kunde till och med räknas till "de betydelsefullaste uppgifterna inom den allmänt förebyggande barna- och ungdomsvården". Därmed tog kommittén också ställning i organisationsfrågan. Det var barnavårdsnämnderna och inga andra som skulle ha ansvaret och själva driva lämplig verksamhet. Däremot

borde nämnderna tillsätta ett rådgivande samarbetsorgan för ungdomsvården. I detta skulle representanter för föreningsliv och andra för ungdomsfrågor intresserade personer ingå.⁷⁷

Vi fick nu på nationell nivå samma diskussion som i Stockholm några år tidigare. Om ett socialpolitiskt perspektiv skulle läggas på fritidsfrågorna var det mest effektivt att lägga ansvaret på barnavårdsnämnden. De kände ju till de barn och ungdomar som befann sig i "riskzonen". Problemet var att fritidsfrågorna inte bara handlade om ungdomsvård. 1951 års skolstyrelseutredning insåg detta och ifrågasatte resonemanget samt framhöll att "det skulle vara synnerligen olyckligt om det förenings- och fritidsstöd åt ungdomen, som riksdagen beslöt år 1954, i det allmänna medvetandet blev betraktat som vårdnad och omhändertagande".

Utredningen menade vidare att fritidsverksamheten "inte har det begränsade syftet att för stunden sysselsätta ungdomsgrupper av olika slag. Meningen är först och främst att försöka föra nya grupper av unga människor i kontakt med ideella strävanden av olika slag inom ungdomens egen värld och ge dem förutsättningar att uppleva gemenskap och demokratiska umgängesformer inom ungdomsorganisationer med olika målsättning".

Skolstyrelseutredningen hävdade att de lokala skolstyrelserna var mest lämpade att svara för de kommunala fritidsfrågorna.

”Kommittén framhöll fritidsfrågornas stora betydelse. Ja, de kunde t.o.m. räknas till 'de betydelsefullaste uppgifterna inom den allmänt förebyggande barna- och ungdomsvården'.”

Bland remissinstanserna fick Barnavårds-kommittén stöd från Socialstyrelsen som underströk barnavårdsnämndernas vårdande uppgift och att de därför borde få ansvar för fritidsfrågorna. Det skulle även ge nämnderna en mer positiv framtoning hos allmänheten än om de enbart skulle ägna sig åt att tvångsomhändertaga barn och ungdomar för samhällsvård. Skolöverstyrelsen och majoriteten av remissinstanserna avvisade dock Barnavårdskommitténs förslag. I det läget kunde socialminister Ulla Lindström (s) inte göra annat än att visserligen ge barnavårdsnämnderna i uppdrag att "främja anordningar för bättre fritidsförhållanden för barn och ungdom", men att överlämna till kommunerna att själva fatta beslut om vem som skulle svara för dessa anordningar.⁷⁸ Till viss del var det två byråkratier – skolan och socialvården – som stred mot varandra, men debatten handlade också om ur vilket perspektiv verksamheten skulle ses – ett *socialpolitiskt* eller ett *fritidspolitiskt*? Även om det senare var utvecklats så kände många en olust för att stämpla allt föreningsliv och kulturellt skapande som "ungdomsvård".

Begreppet förebyggande förlorar sin mening

Debatten speglade också problemet kring målgruppen. Alla ungdomar var varken "kända av barnavårdsnämnden" eller befann sig i riskzonen för diverse otrevligheter. Trots detta så blev den senare gruppen motorn i debatten. 1960 års *Ungdomsupplysningsutredning* noterade att dittills hade "debatten i ungdomsfrågor i övervägande grad kommit att kretsa kring avarterna bland ungdom. Endast i mindre grad hade den ägnats åt de positiva dragen i ungdomssverige".

Utredningen föreslog en kampanj för att sprida dessa positiva drag.⁷⁹ Förslaget fick ing-

et stöd, men uttalandet visar att krafter inom statsapparaten hade börjat tröttna på de så vanligt förekommande klagovisorna om den förskräckliga ungdomen. I regeringens proposition 1965 om ändring i barnavårdslagen gjorde Ulla Lindström inte saken enklare. Hon menade att "begreppet *allmänt förebyggande verksamhet* bör ges en vidsträckt tolkning. Därunder kan sålunda rymmas främjande av goda fritidsförhållanden för ungdom, såsom inrättande av idrottsanläggningar och klubblokaler, bevakande av särskilda barn- och ungdomsintressen vid stadsplanering, upplysningsverksamhet av skilda slag inom barnavårdens område med mera. Kommunen kan också exempelvis, med eller utan statligt stöd, ge studiecirkel, fritidsgrupper av skilda slag samt ett ekonomiskt eller annat praktiskt stöd".⁸⁰

Därmed blev nästan all verksamhet för ungdom förebyggande, vilket gjorde att begreppet förlorade all mening och substans. Skälet till hennes politiska krumbukt var att särskilt bidragen till de politiska organisationerna långt in på 1960-talet ifrågasattes både politiskt – särskilt från Högerpartiet – och juridiskt. Regeringsrådet hade 1964 förklarat att sådana bidrag inte låg inom den kommunala kompetensen. Detta ville regeringen ändra på och föreslog därför en förändring i Barnavårdslagens § 3. Nämnderna skulle också ha till uppgift "att stödja den personlighetsutvecklande och samhällsfostrande verksamhet som utövas genom ungdomens egna sammanslutningar".⁸¹

Förslaget antogs av riksdagen trots motstånd från de borgerliga partierna.

År 1962 tillsatte regeringen 1900-talets andra stora ungdomsutredning.⁸² I direktiven berördes den föreningslösa ungdomens situation knappast alls. Istället dominerade ungdomsorganisationernas bekymmer som

ekonomi, tillgång till lokaler, utbildning av ledare m.m. Kommittén delade in organisationernas verksamhet i två delar. Den ena var *personlighetsfostrande*. I föreningslivet fick ungdomarna kontakt med idéer och ideal som var viktiga i en levande demokrati. Den andra delen var *samhällsfostrande*.⁸³ Utredningen noterade kritiken mot det helt dominerande förebyggandeperspektivet och markerade nu "att den allmänpreventiva effekten av en organisations verksamhet inte är den viktigaste, utan att verksamheten har ett egenvärde som väl förtjänar stöd och uppmuntran från samhällets sida".

Möjligheterna ska vara drivkraften

Mellan det "vårdande" och det "fostrande" perspektivet fanns det "en väsentlig skillnad i attityd till ungdoms- och fritidsverksamheten". Därför slog utredningen fast att "det är *inte riskerna* för att den som är ung skall misslyckas ifråga om social anpassning och personlig utveckling, utan *möjligheterna* att ta till vara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag som bör vara den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik".

Trots att utredningen hävdade att den ofentliga ungdomspolitikerna skulle gälla "all ungdom", så kom den att koncentrera sig helt på föreningarna och föreningsungdomen.⁸⁴ Utredningen anslöt sig till 1942 års principbeslut. Det var föreningslivet som skulle svara för fritidsverksamheten. Skolöverstyrelsen framhöll i sitt remissvar att nya och andra åtgärder borde vidtas för "att nå ut till allt vidare kretsar av ungdomar". Därför föreslog Skolöverstyrelsen en försöksverksamhet som kunde ge kommuner och organisationer vägledning i arbetet. En sådan kunde behövas eftersom relationen mellan föreningslivet och den kommunala verksam-

heten i flera kommuner var ansträngd. Skolöverstyrelsen ville ha ett "samhällspedagogiskt utvecklingsarbete för fritidslivet".

I propositionen 1969 ställde sig utbildningsminister Palme bakom Ungdomsutredningens ovan citerade målformulering. Dessutom fann han det angeläget att "ständigt förnya formerna för ungdomsarbetet". Inte minst med tanke på "de ungdomsproblem vi i dag ser omkring oss" måste vi "snabbt söka komma fram till uppslag om hur kommuners och ungdomsorganisationers aktiviteter bäst kan stödja varandra." Trots denna insikt var Palme inte beredd att tillstyrka Skolöverstyrelsens förslag. Han behövde "ytterligare överväga de allmänna förutsättningarna och målet för en sådan verksamhet".⁸⁵

Palme satt i en rävsax. Å ena sidan stod han fast vid att ungdomspolitikens utgångspunkt var "ungdomens egna organisationer". Å andra sidan insåg han att dessa inte klarade av uppgiften att nå all ungdom, särskilt inte den ungdom som ställde till med "problem".

Skolöverstyrelsen tillsatte 1969 en arbetsgrupp för att utreda utbildningen av ungdomsledare – *Skolöverstyrelsens Ungdomsledarutbildning* (SULU). Den avvisade raskt begreppet *ungdomsledare*. Istället introducerade gruppen begreppet *fritidsledare*. Man menade att "utvecklingen förefaller också gå mot en mera övergripande syn på fritidslivet. Därmed ökar behovet av fritidsledare som har förutsättningar att arbeta med människor i olika åldrar och att stimulera verksamhet bland åldersmässigt integrerade grupper. SULU har därför sett det naturligt att i sitt arbete behandla hela fritidsområdet."

Därför "var (det) mindre lämpligt" att dra en bestämd gräns mellan ledare för barn- och ungdomsverksamhet och annan fritidsverksamhet.⁸⁶ När vuxna kom in i bilden försvann

också behovet av "förebyggande verksamhet". Hur skulle en sådan riktad mot vuxna se ut? SULU tycks ha uppfattat fritiden som en kvalitet och inte enbart som ett problem.

Staten främjar föreningslivet

Åren kring 1970 var dramatiska. År 1965 demonstrerade Sköld Peter Matthis och Åsa Hallström på Hötorget i Stockholm mot USA:s krig i Vietnam. Därmed föddes Vietnamrörelsen med regelbundna demonstrationer, bössinsamlingar och bulletinförsäljningar. Den 1 maj 1972 demonstrerade 50 000 personer mot USA:s krig. Samtidigt formerade den "nya vänstern" sin kritik mot en försoffad socialdemokrati. En mängd nya "bokstavspartier" såg dagens ljus. Studentrörelsen växte och i maj 1968 ockuperade studenterna sitt eget kårhus på Holländargatan i Stockholm.

Alternativrörelsen byggdes upp av byalag och miljöorganisationer. Krav på allaktivitetshus restes. I maj 1971 stod den stora striden om almarna i Kungsträdgården. Alternativrörelsen vann och politikerna fick lära sig att de måste förankra sina beslut också hos medborgarna. De ideologer, bland dem Daniel Bell och Herbert Tingsten, som på 1950- och 1960-talen hade utropat "ideologiernas död" hade fått näsligt fel. Denna utveckling påverkade också den svenska ungdomspolitik. Ett nytt "ungdomsproblem" identifierades. Det var varken dansraseri eller fylleri utan något ännu värre – en hel generation höll på att bli "kommunister". Kunde sådant förebyggas? Mnja, i varje fall inte med ungdomsgårdar. Staten fick gå andra vägar. Nu gällde det att pigga upp gamla pålitliga ungdomsorganisationer, vilka dittills sällan hade kunnat beskylldas för att vara revolutionära. De måste stimuleras till att syssla med politik och

ideologi. Dittills hade sådant varit förbjudet i all bidragsberättigad verksamhet. År 1971 hade riksdagen beslutat att fritidsgruppsstödet skulle ändras till lokalt aktivitetsstöd.⁸⁷ *Statens Ungdomsråd* hade utrett frågan och funnit att stödet skulle "ges till ungdomsorganisationerna och deras verksamhet som helhet, och ej till viss del av verksamheten eller till speciella former av verksamhet".

Organisationernas verksamhet hade ett "egenvärde i samhället". Huvudprincipen för stödet blev att endast erkända riksungdomsförbund skulle vara huvudmän för bidragen. Studieförbund och kommuner skulle förlora den rollen. Endast i undantagsfall kunde mindre organisationer, som inte tillhörde något erkänt förbund, få bidrag via ett studieförbund.⁸⁸ Av remissinstanserna var det i stort endast Socialstyrelsen som protesterade mot att den kommunala verksamheten inte längre skulle bli bidragsberättigad. Förslaget kunde få "den olyckliga konsekvensen att de kommunala fritidsverksamheterna ej utvecklas i den takt, som är önskvärd ur ungdomsvårdande aspekter".⁸⁹

Tanken med fritidsgruppsbidragen var att de främst skulle utnyttjas för verksamhet avsedd för den föreningslösa ungdomen. Även om det sannolikt inte blev så mycket av detta i verkligheten – huvuddelen av bidragen tycks ha gått till föreningarnas egen verksamhet – så försvann nu själva tanken. Staten ville koncentrera sig på föreningsungdomen och överlåta arbetet med de föreningslösa till kommunerna. Därmed blev det också lättare att omformulera målen för ungdomspolitik så att de blev *främjande* och inte förebyggande. Alla var ju överens om att föreningsungdomen redan var präktig och hade löst sina "fritidsproblem".

Dessa synpunkter vann riksdagens gehör våren 1971. Från och med budgetåret 1971/72

fick ungdomsorganisationerna lokalt aktivitetsstöd istället för bidrag till fritidsgrupper.⁹⁰

Når föreningarna de föreningslösa?

För att hålla kontakten med de bidragsberättigade ungdomsorganisationerna inrättade regeringen 1959 *Statens Ungdomsråd*, ett "departementalt organ" som till en början endast fick en rådgivande roll. Dess styrelse utsågs av regeringen och ledamöterna hämtades från myndigheter, kommuner och ungdomsorganisationerna. Statens ungdomsråd fördelade projektmedel för bland annat ANT-upplysning (Alkohol, narkotika, tobak) och bedrev debatt- och informationsverksamhet.⁹¹ Fördelningen av bidragen till organisationerna sköttes dock av SÖ ända fram till budgetåret 1976/77, då ansvaret överfördes till Statens ungdomsråd.⁹²

Från mitten av 1980-talet fördes diskussioner i regeringskansliet att omforma Statens ungdomsråd till en myndighet och ge rådet en övergripande ungdomspolitisk uppgift. Dittills hade ungdomspolitiken enbart rört fritiden. I en bred ungdomspolitik borde även andra frågor som bostäder, arbete med mera ingå. Ingvar Carlsson (s) framhöll i regeringsförklaringen i oktober 1986 att det "i livsmiljön ingår också ungdomarnas situation och *allas möjligheter till en meningsfull fritid* ... Den uppväxande generationen måste därför ges goda förutsättningar ... Enligt regeringens mening är ungdomens möjligheter till en aktiv meningsfull fritid en av våra viktigaste framtidsfrågor".

Ingvar Carlsson utnämnde därefter Ulf Lönnqvist till vår förste *ungdomsminister* med placering i Jordbruksdepartementet.⁹³ Målsättningen fanns på plats, liksom en särskild minister. Men vilka verktyg skulle staten använda för att *alla* ungdomar skulle få en meningsfull fritid?

Tillbaka till problemets kärna

Redan i maj 1986 hade civilminister Bo Holmberg tillsatt en folkrörelseutredning med uppgift att "undanröja hinder för folkrörelser, föreningar och kooperativ" att ta över verksamheter som hittills hade bedrivits i offentlig regi.⁹⁴ Ett knappt år senare passade Ulf Lönnqvist på att ge utredningen tilläggsdirektiv för att också se över bidragen till barn- och ungdomsorganisationerna. Utredningen skulle bland annat se hur ungdomsorganisationernas möjligheter till utvecklingsarbete och "rekrytering av s.k. föreningslösa ungdomar" kunde förbättras.⁹⁵ Därmed kom utredningen tillbaka till det stående problemet med de "föreningslösa ungdomarna", som föreningarna fortfarande inte nådde i tillräcklig utsträckning.

Kanske slog utredningen huvudet på spiken redan i inledningen till ett av sina betänkanden, där den konstaterar att "många (förenings)möten är trista och fylls av svårförståeliga problemställningar. Många gånger leder tråkiga möteslokaler till att man väljer att stanna hemma. I många föreningar är mötesdeltagandet lågt. Det pågår en ständig diskussion om hur man ska kunna göra mötena mer attraktiva – ofta utan något synligt resultat."⁹⁶

Resultatet hade blivit att "främst nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen och de politiska ungdomsförbunden har svårigheter såväl medlems- som verksamhetsmässigt. Detta är mycket allvarligt och bör utgöra en väckarklocka för beslutsfattare på såväl central som lokal nivå."⁹⁷

Medstöd av en undersökning från SCB, Statistiska centralbyrån, konstaterade utredningen, att "det är långt ifrån alla som kommit in i ett socialt nätverk genom föreningsmedlemskap. Många människor är passiva medlemmar och deltar sällan i någon verksamhet. Dessutom står många ... utanför föreningslivet. Många av dessa har

få sociala kontakter också i övrigt. Särskilt i storstadsregionernas och de större tätorternas nyare bostadsområden är passiva föreningsmedlemmar och föreningslösa vanliga. Många av dem är ensamstående kvinnor med barn. De har ofta dålig utbildning och svag ekonomi.”

Detta var en utmaning för föreningslivet. Här fanns möjligheter att värva nya medlemmar och underlätta deltagandet i olika aktiviteter och skapa nya lokala sociala nätverk. Många föreningar arbetade redan så, men utredningen konstaterade att det ”uppenbarligen fanns ... plats för ytterligare insatser.”⁹⁸ Ökad forskning kring ”föreningslivets insatser, verksamhet och utveckling” behövdes. Denna nya kunskap kunde bli till hjälp för kommunerna i deras fritidspolitiska insatser. De föreningslösas situation nämndes inte. Några smärre förändringar i bidragen till föreningarnas centrala och lokala verksamhet föreslogs.⁹⁹

Efter regeringsskiftet 1982 inrättade Olof Palme *Barn- och ungdomsdelegationen* (BUD) för att samordna och ge råd i barn- och ungdomsfrågorna. I maj 1987 beslutade delegationen att avsätta medel ur Allmänna arvsfonden för utvecklingsarbete inom föreningslivet. Pengarna skulle framför allt gå till ”uppsökande verksamhet med inriktning mot barn och ungdomar som står utanför föreningslivet”.¹⁰⁰ Åter fick vi ett besked från staten att föreningslivet hade misslyckats med att nå den föreningslösa ungdomen.

Efter Ingvar Carlssons löfte hösten 1986 om ett mer sammanhållet grepp på de ungdomspolitiska frågorna så minskar intresset för fritidsfrågorna. Från slutet av 1980-talet dominerar frågor som demokrati, inflytande och delaktighet i ungdomspolitiken.¹⁰¹ De ungdomsproblem som regeringen hänvisar till hänför sig till helt andra sektorer än den fria tiden – arbete, ut-

bildning, boende, ekonomi, rasism, främlingsfientlighet med flera. Detta ser vi till exempel i regeringens första sammanhållna presentation av ungdomspolitiken, presenterade för riksdagen i budgetpropositionen våren 1988. Visst var fritidsfrågorna viktiga för ungdomarna, men efter att dittills varit totalt dominerande får de nu en mer undanskymd position.¹⁰²

Från främjande fritidspolitik till förebyggande ungdomspolitik

Statens ungdomsråd tillsatte 1972 en kommitté för att göra en översyn av det statliga stödet till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. I direktiven till gruppen framhöll rådet att ”ett av målen för samhällets ungdomspolitik är att genom olika åtgärder utveckla en gynnsam kulturell fritidsmiljö i vilken ungdomens sociala och personliga utveckling främjas.”

Ungdomspolitiken skulle ”medverka till att utveckla demokratin, stimulera till samhällsengagemang, skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet mellan individer och mellan grupper i samhället.”

Gruppen hade tagit intryck av Kulturrådets betänkande *Ny kulturpolitik*, som hade presenterats 1972¹⁰³ och betraktade sin nya ungdomspolitik som en del av kulturpolitiken.¹⁰⁴ Arbetsgruppen erkände att ungdomspolitiken dittills utgått från ett socialpreventivt perspektiv, men detta ville den nu ändra på. Ungdomspolitiken skulle nu handla om:

- demokrati och rättvisa
- gemenskap och aktivitet
- tradition och förnyelse
- åsiktsfrihet och opinionsbildning.¹⁰⁵

Ett närmare studium av de ungdomspolitiska propositionerna efter 1975 stöder påståendet att staten efter 1975 intog en främjande syn på ungdomspolitiken. I augusti 1990 började emellertid den bilden ändras. Då beslöt regeringen att avsätta 10 miljoner kronor per år under tre år för att "främja en utveckling av såväl individuella som *allmänt förebyggande insatser* för ungdomar". Detta skulle ske genom samverkan mellan frivilliga föreningskrafter och kommunala myndigheter samt utifrån lokala förutsättningar. *Barn- och ungdomsdelegationen* skulle vara huvudman,¹⁰⁶ alltså inte Statens ungdomsråd. Bakgrunden till detta *Projekt för Lokal Utveckling genom Samverkan* (PLUS) var att storstadskommittén i sitt slutbetänkande 1990 hade konstaterat stora problem i de "eftersatta" miljonprogramsområdena. Projektgruppen antog en arbetsplan med tre nyckelfrågor:

- att utveckla metoder för arbete med individuella insatser
- att utveckla metoder för allmänt förebyggande insatser
- att stimulera en ökad lokal samordning.¹⁰⁷

Plus-projektet handlade om att förebygga, inte att främja. Det var "ungdomar i riskzonen" som var målgruppen. Metoden var *samverkan* mellan olika myndigheter och organisationer, en tanke som fördes fram redan i Storstadsutredningen: "Vi ser stora möjligheter att åstadkomma förändringar om samarbetet mellan de som är anställda av olika offentliga arbetsgivare utvecklas (kommunala förvaltningar, bostadsbolag, polisen, arbetsförmedlingen etc.) Om de enskilda insatserna riktas mot gemensamma mål i bostadsområdet finns sammantaget stora resurser att disponera. Om dessutom de som är

aktiva i olika typer av föreningar och de boende engagerar sig i gemensamma projekt blir möjligheterna större".¹⁰⁸

Vilka ungdomar ska prioriteras?

Projektet handikappades på flera sätt. För det första hade regeringen avsatt anslaget ur Allmänna arvsfonden. Enligt dess regler fick anslag enbart delas ut till föreningar och inte till kommuner.¹⁰⁹ Formellt skulle arbetet ledas av föreningar. Det var antagligen bra för föreningarna som därmed blev mer jämställda med kommunerna, men föreningar som arbetar för vissa bestämda syften kan aldrig ges det övergripande och långsiktiga ansvar som en kommun har. För det andra hade varken projektledning eller de lokala projekten en klar problemdefinition. Skulle man arbeta med "vanliga" ungdomar eller enbart med "ungdomar i riskzonen"? Vilka var i så fall de senare? Utvärderaren för Göteborgsprojektet skrev att "striden om detta begrepps (ungdomar i riskzonen) betydelse har lett till att projekten många gånger hamnat i handlingsförlamning, eftersom ingen vetat vad man har kunnat respektive inte har kunnat göra inom projektet".

Detta var uppenbarligen ett problem även på de andra orterna. I projektets sammanfattning skrev författarna att "diskussionen gällde huruvida projektet skulle ta sig an särskilda individer i riskzon för kriminalitet och droger eller om uppgiften var att arbeta allmänt förebyggande med större grupper. Så småningom enades man i praktiskt arbete om att göra båda delarna".

Åter ser vi hur begreppet "allmänt förebyggande insatser" förvirrar debatten. När målformuleringarna är otydliga, så blir det också oklart dels vilka som ska samverka, dels vad man ska samverka kring. Detta visade sig också snabbt i

Plus-projektet i Göteborg, då ledningsgruppen i Stockholm i det förebyggande arbetet försökt få med föreningar som normalt varken arbetade förebyggande eller med ungdomar i riskzonen.¹¹⁰

För det tredje råkade Plus-projekten ut för "eldsjälarna": "I Plus-projekten har det funnits många igångsättande, gränsöverskridande människor som varit starkt besjälade av en vilja att utveckla goda villkor för barn och ungdomar i utsatta områden. Projekten har varit en utmärkt arena för landets eldsjälar inom socialt arbete."¹¹¹

När eldsjälar dyker upp i ett projekt brukar två saker hända. För det första slocknar elden hos alla andra på grund av syrebrist. För det andra brinner förr eller senare elden ut även hos eldsjälarna och då slocknar hela projektet. Ibland händer det dock att eldsjälarna lyckas bygga upp en struktur på verksamheten som gör att den överlever eldsjälarna och omvandlas till en institution. Så har till exempel skett med Anders Carlbergs idé om Fryshuset. Det finns fler exempel.

För det fjärde var Plus-projektet just ett projekt. Alla projekt drivs under en viss begränsad tid och om verksamheten därefter ska fortsätta beror vanligtvis på andra faktorer än själva projektet. När vi ser på statliga projekt så brukar projektens eventuella långsiktiga effekter också anses vara mindre intressanta. När det gäller exempelvis Plus-projektets effekter efter 5 eller 10 år finns inget skrivet. Kanske är det så att statens ambitioner med sina projekt på ungdoms/fritidsfältet är till för att skapa aktiviteter för stunden? Svaret på den frågan får anstå till eventuell kommande grundforskning.

Ansvaret för Plus-projektet låg som nämnts inte hos Statens ungdomsråd/Ungdomsstyrelsen utan hos BUD och Civildepartementet. I

den proposition om ny ungdomspolitik som regeringen Bildt lade i mars 1994 fick den nya Ungdomsstyrelsen ett bredare mandat.¹¹² Den skulle "uppmärksamma möjligheter och problem när det gäller samverkan såväl mellan olika sektorer inom den offentliga verksamheten som mellan offentlig verksamhet och ideell verksamhet".¹¹³

Det förebyggande arbetet bland ungdomar i riskzonen kom nu åter upp på den nationella ungdomspolitiska dagordningen.

Förebygga eller främja?

Ungdomsstyrelsen fick 1996 i uppdrag av regeringen att "utarbeta en handlingsplan för att samordna insatser för ungdomar i riskmiljöer i ett antal medelstora kommuner i syfte att *stärka det förebyggande arbetet*. Arbetet skall ske i samråd med Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Statens Skolverk, Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet".

Arbetet skulle bygga vidare på Plus-projektets erfarenheter och slutsatser av "lokala förebyggande samverkansprojekt" mellan olika myndigheter och ideella organisationer.¹¹⁴

Det råder således ingen tvekan om att regeringen önskade sig ett *förebyggande* arbete bland ungdomar i riskzonen. Detta visar sig ju inte minst i urvalet av myndigheter som skulle samverka. Men i den handlingsplan som Ungdomsstyrelsen lämnade till regeringen i juni 1997 framgår att styrelsen inte alls var överens med regeringen på den punkten. Ungdomsstyrelsen framhöll betydelsen av att definiera vad som menas med förebyggande arbete och vilka slags ungdomar som levde i riskmiljöer – gruppen borde definieras "bredare och omfatta flera än enbart ungdomar med grava sociala problem". Ungdomsstyrelsen menade att samhällsföränd-

ringar, arbetslöshet och utbildningskonkurrens drabbar stora ungdomsgrupper och ökar risken för social utslagning. Det var av "största vikt" att inkludera också dessa ungdomar i projektet.

Ungdomsstyrelsen var inte heller nöjd med regeringens framhållande av ett förebyggande arbete. Istället borde det "övergripande arbetet präglas av ett *främjandeperspektiv*". Fokus borde därmed läggas på att utveckla ungdomars inneboende möjligheter och på lokalsamhällets resurser. En sådan inriktning låg bättre i linje med Ungdomsstyrelsens verksamhetsinriktning. Endast i enskilda kommuner kunde det finnas anledning att ge insatserna en "mer tydligt förebyggande karaktär" och rikta dem mot "definierade problemområden, såsom drogmissbruk, kriminalitet och våld".¹¹⁵

Ungdomsstyrelsen och dess projektledning hade hamnat i knipa. Regeringen ville ha en handfast samverkan mellan olika aktörer kring ett förebyggande arbete med "utsatta ungdomar". Ungdomsstyrelsen och dess föregångare Statens ungdomsråd hade sedan mitten av 1970-talet arbetat utifrån ett främjande perspektiv med praktiska ungdomar samlade i respektabla ungdomsorganisationer.

Vad göra? Jo, i valet mellan att göra antingen det ena eller det andra, valde Ungdomsstyrelsen att göra både och. En dygd gjordes av nödvändigheten. Ungdomsstyrelsens generaldirektör Leif Linde framhöll 1998: "Syftet (med projektet) är att pröva olika modeller för samverkan mellan kommunala förvaltningar, lokala föreningar och andra aktörer. Hur kan lärare, kuratorer, socialsekreterare, närpolis, föreningsmedlemmar och andra samarbeta? Målet är att skapa goda möjligheter för en *förebyggande och främjande verksamhet* för ungdom i riskmiljö. Betoningen ligger på ett främjande perspektiv, där ungdomarna blir stärkta att själva förändra

sin situation. Gruppen *ungdomar i riskmiljö ska tolkas brett*. Idag är inte bara ungdomar med grava sociala problem en utsatt grupp. Arbetslöshet och konkurrens om utbildningsplatser drabbar ungdomar extra hårt. Därför är avsikten med Samverkansprojektet att också nå en mer allmän grupp ungdomar".¹¹⁶

Regeringen accepterade i november 1997 Ungdomsstyrelsens handlingsplan, försiktigtvis utan att nämna något av de båda laddade uttrycken *främja/förebygga*.¹¹⁷ Därmed hade både regeringen och Ungdomsstyrelsen fått som de ville. Vi fick ett nytt ungdomspolitiskt kodord – att *främja och förebygga* – som har hållit i sig sedan dess. Därmed kunde Samverkansprojektet starta i 15 kommuner och pågå till 2001. Alla projekten utvärderades av forskare från universitet och högskolor. Den socialdemokratiska regeringen tycks däremot inte ha varit alldeles nöjd med situationen. I sin ungdomspolitiska proposition 2004 aviserade den "särskilda stöd och förebyggande insatser för ungdomar som riskerar att hamna i kriminalitet, missbruk och socialt utanförskap".

Den öppna fritidsverksamheten gavs en "strategisk roll i arbetet", vilket skulle mynna i bland annat kompetensutveckling och stöd till projekt för att finna effektiva metoder.¹¹⁸ Detta slogs också fast i den förordning som skrevs 2006 för att reglera medlens användning.¹¹⁹ 1960-talet hade gått till historien och nu var det inte längre aktuellt att framhålla "möjligheterna att ta till vara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag" som den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik. Ungdomsstyrelsen fick istället uppdrag att *i första hand* driva en handfast *socialpolitiskt* inriktad ungdomspolitik för att bekämpa kriminalitet, missbruk och socialt utanförskap. Det mer *fritidspolitiskt* inriktade arbetet på att skapa

fler drogfria mötesplatser för ungdomar kom i *andra hand*. Om kriminaliteten, missbruket och det sociala utanförskapet har minskat när projektet är avslutat återstår att se.

Slutsatser och lärdomar inför framtiden

Nu kan vi sammanfatta 1900-talets fritidspolitik gentemot ungdomar och av denna försöka lära oss något inför framtiden.

Det stora misstaget som våra politiker och politiska organisationer upprepade gånger har gjort under århundradet är att blanda samman det förebyggande och det främjande perspektivet. Resultatet har blivit politisk ineffektivitet och bortkastade skattepengar. Orsakerna till detta är i och för sig lätta att förstå. Folkkrörelsernas framväxt orsakade en splittring bland proletariatet, som ledde till att vi fick en uppdelning mellan präktiga och skötsamma föreningsmänniskor och mindre skötsamma – för att inte säga icke-respektabla – föreningslösa. Det är de senare som lätt faller offer för kriminalitet och drogmissbruk, varför de har blivit motorn i 1900-talets ungdomspolitik.

Eftersom ungdomsproblemen framträder under den fria tiden har man antagit att de handlar om "fritidsproblem". Med den analysen blir det också logiskt att anta att om man bara ordnar fritidssysselsättning åt ungdomarna, så löser sig ungdomsproblemen. Den föreställningen har flera tusen år på nacken. I skrift presenterades den 200 år före Kristus i *Syraks bok*, som ingår i Gamla testamentets Apokryfer. Där står följande: "Ok och tom böja nacken; hugg och

slag passa för en illvillig tjänare. Driv honom till arbete, så att han icke gå fåfång, ty fåfång gå lärer mycket ont".¹²⁰

Enligt denna idétradition – den sista strofen har varit livligt refererad i 1900-talets ungdomsdebatt – så är risken stor att den som har för mycket fri tid ägnar sig åt en massa ofog, alternativt hamnar i dåligt sällskap. Eftersom det sedan början av 1900-talet inte längre går att rekommendera mer arbete för att minska ungdomarnas fria tid, så har fritidssysselsättning blivit medlet att bota det onda.¹²¹ Denna föreställning är vida spridd än idag. Visar sig ett allvarligare ungdomsproblem på gator och torg kommer genast krav på fler fritidsgårdar. Detta fenomen

uppträder närmast som en naturlag. Alltför ofta går mindre professionella fritidsledare i spetsen för dessa krav.

Bristen på analys visar sig tydligt i att de flesta aktörer aldrig har gjort klart för sig vad som ska förebyggas. Fritidssysselsättning har antagits kunna råda bot på

det mesta från sexuella förvillelser via drogmissbruk till kriminalitet. "Förebyggande ungdomsarbete" har som den norske ungdomsforskaren Ola Stafseng framhållit blivit "ett uttryck som kan brukas när som helst, av vem som helst och om vad som helst".¹²² Därmed har man också sluppit att bry sin hjärna om medlen verkligen är effektiva. Detta blev ännu enklare när Ulla Lindström i mitten av 1960-talet förklarade att all fritidsverksamhet hade en förebyggande effekt. Det hade hon naturligtvis rätt i. Det är omöjligt att spela fiol och samtidigt sitta i parken och knarka eller slå folk på käften.¹²³ På liknande sätt argumenterade Ungdomsstyrel-

”Det är omöjligt att samtidigt spela fiol och sitta i parken och knarka eller slå folk på käften”

sen i slutet av 1990-talet när man menade att alla ungdomar kunde hamna i arbetslöshet. I förlängningen av detta sätt att argumentera så borde vi alla i preventivt syfte läggas in på sjukhus. Vi kan ju alla bli sjuka.

Vad behöver göras?

Vi måste först lära oss att *skilja* mellan att förebygga och att främja. Som jag inledningsvis framhöll handlar det förebyggande arbetet om att *hindra* något oönskat att inträffa. Att främja handlar om att något önskat *bör* inträffa. Synsätten är helt olika och kan inte blandas samman.

Hur ska vi då bygga upp en politik för att förebygga, respektive för att främja? Om vi börjar med det *förebyggande* så är det viktigt att klara ut vad som ska förebyggas. Det är en väsentlig skillnad mellan att palla ett äpple eller snatta en kola på Ica jämfört med att sparka ihjäl någon på en gata. Det första har de flesta av oss gjort i ungdomen utan att för den skull bli fängelsekunder. Snatteri är en naturlig väg in i vuxenvärlden. Under hela livet testas vi gränserna. Det lilla barnet testas föräldrarna, det äldre barnet lärarna och därefter kommer polis och socialarbetare i fokus. I vuxenåldern är måltavlan främst skattemyndigheten. Vem som helst sparkar däremot inte ihjäl en annan människa. Normala människor har tillräckligt många spärrar för att inte göra så. Någon form av störning ligger bakom och denna har i de allra flesta fall visat sig redan under barndomen. Problemet är vanligen att den professionella vuxenvärlden i form av lärare, kuratorer, socialarbetare inte har tagit itu med barnets normbrytande beteende innan det blivit för sent. Detta har vi känt till under decennier och det är märkligt att så lite hittills har gjorts för att hjälpa de utsatta barnen.

Nu har det på svenska kommit två utmärkta och lättlästa översikter av svensk och utländsk forskning på området. Den ena handlar om barndomen och den andra om ungdomstiden. I den första konstaterar författarna att det finns både biologiska (arvet) och sociala (miljön) risker för ett normbrytande beteende. Detta kan idag både diagnostiseras och mätas och framträder som aggressivitet, impulsivitet, hyperaktivitet, inlärningssvårighet med mera. Orsakerna kan vara många – från ADHD och dyslexi till sociala problem i familjen. Får inte dessa barn hjälp i tid försvåras vanligen deras problem i vuxenåldern. Man räknar med att cirka 50 procent av pojkarna i denna grupp och 20 procent av flickorna hamnar i fängelse. De svarar också för den absolut största delen av den registrerade kriminaliteten.¹²⁴ Detta styrks av en utredning från Kriminalvårdsmyndigheten i Örebro 2003 som visade att drygt 50 procent av de intagna på högsäkerhetsanstalten Kumla hade haft diagnosen ADHD i barndomen. Eftersom det ena vanligen leder till det andra var dessutom 70 procent av de intagna också missbrukare.¹²⁵ Dessbättre finns det nu effektiva program för att hjälpa dessa barn att komma till rätta med sina liv. Allmänt gäller att ju tidigare sådan intervention sätts in, desto bättre. De mest effektiva sätts in *före tre års ålder!* Arenor för ett *effektivt* förebyggande arbete blir därmed barn- och mödravårdscentraler, barnsomsorg och förskola, skola, socialtjänst samt barn- och ungdomspsykiatri.¹²⁶

Nedslående forskningsresultat

Fritidsverksamheten vänder sig i första hand till ungdomar i tonåren och uppåt. Kan den överhuvudtaget ha någon förebyggande effekt? Forskningsresultaten är nedslående. Redan i slutet av

1970-talet påpekade Brottsförebyggande rådet i en rapport att det saknas vetenskapliga undersökningar som visar att deltagande i fritidsverksamhet minskar brottsligheten.¹²⁷ Samma sak påpekade Jerzy Sarnecki i en studie 1983.¹²⁸ Därefter har gång på gång samma sak påpekats i flera länder.

Den danska kriminologen Britta Kyvsgaard hävdade 1990 i en kritik av danska aktiviteter inom fritidssektorn att "för de mest belastade barnen och ungdomarna kan kriminaliteten inte ses som ett uttryck för några fritidsproblem. Att förebygga deras kriminalitet kräver därför helt andra åtgärder än nya fritidsaktiviteter".

Det var precis vad jag ovan framhöll. Kyvsgaard citerade vidare sin amerikanske kollega Harold Leitenberg, som framhöll att "program som annonseras som preventionsprogram misslyckas ofta med att nå ungdomskriminaliteten eller dess orsaker. Fritidsverksamheter är goda exempel på detta. Avsikten med dessa är goda och jag stöder definitivt att det byggs simbassänger, basketbollhallar, hockeybanor och liknande för barn och ungdom. Där kan de alla utöva trevliga aktiviteter som dessutom i många fall är hälsosamma. De kan också lätt försvaras med att de utvecklar barnen både fysiskt och psykiskt. Men de skall inte maskeras som kriminalitetsförebyggande åtgärder. Trots alla anekdoter från idrottsmän som tror att de har blivit räddade från ett kriminellt liv genom program sponsrade av *Police Athletic League* eller *Boys Clubs*, känner jag inte till något statistiskt belägg för att brist på organiserade fritidsaktiviteter skulle orsaka ungdomskriminalitet eller ens minska den. Trots detta är det nästan alltid just sådana aktiviteter som kommer högst upp på listan när politiker eller tjänstemän skall presentera förebyggande åtgärder. Som nummer två på listan brukar 'mötesplatser' komma.

Vi måste sluta upp med att narra oss själva till att tro att dessa förhållandevis banala program förebygger kriminalitet eftersom allt talar för att de inte gör det."¹²⁹

Liknande slutsats kom de två kanadensiska fritidsvetarna Robert W Kassain och Thomas L Burton fram till i en genomgång av forskningsläget vid mitten av 1990-talet. De menade att ungdomars avvikande beteende inte kan ses isolerat som en företeelse under den fria tiden utan måste sättas i relation till arbetet, det vill säga skolan. Ungdomar som misslyckas i skolan gör det vanligen också under den fria tiden.¹³⁰

Fritidsgårdarna har av tradition vänt sig till ungdomar med "problem". Därmed ökar också risken för att gården blir ett centrum för planering av olika slags halv- eller helkriminella upptåg. Jag har själv i mitt forskningsarbete läst flera polisrapporter där detta påvisas. Samma sak visas i den ovan nämnda rapporten från Brottsförebyggande rådet.¹³¹ Därmed kan det vara effektivt ur förebyggande synpunkt att hålla ungdomar som inte är problemungdomar borta från gården. Risken är annars stor att de hamnar i dåligt sällskap.

Mer struktur behövs!

De finns dock en chans att gårdarna ska kunna arbeta *förebyggande*, men då måste de drivas på ett betydligt mer medvetet och mer strukturerat sätt än hittills.¹³² Ulf Blomdahl var i slutet av 1980-talet inne på sådana tankegångar och menade att "vi har kritiserat gårdarna för att de inte i tillräckligt stor utsträckning motverkar utslagning och brottslighet ... Målet är istället att gårdarna ska göra större insatser på området än vad de gör i dag. ... Personalen (måste) i större utsträckning speciellt arbeta med de ungdomar som har problem. Det är lämpligt att varje an-

ställd får i uppgift att speciellt arbeta med t.ex. två 'problemungdomar' var."¹³³

Fritidsgårdarna ser visserligen väldigt anorlunda ut, men hur många arbetar på det här sättet? En gård som tycks arbeta så är Mixgården i göteborgska Hammarkullen, men inte ens där kan de forskare som har följt verksamheten säga om den är brottsförebyggande. De kan bara anta att den "kan ha" sådan effekt.¹³⁴ Även om så skulle vara fallet, kan vi inte från detta enstaka exempel dra slutsatser om alla fritidsgårdar.

Ett effektivt förebyggande arbete innebär också en omorientering av gårdsverksamheten så att den knyts till skolan. Det går inte att skilja på arbetstid och fri tid. Ungdomar med problem uppvisar dessa både i skolan och under den fria tiden. Att få *alla*, det vill säga 100 procent barn och ungdomar att trivas i skolan verkar vara det mest effektiva sättet att minska kriminalitet och missbruk. Det är också i skolan som det finns förutsättningar att knyta expertis från andra samhällssektorer för att kunna hjälpa problembarnen. Fritidssektorn har inte den möjligheten. Ett effektivt förebyggande arbete innebär också att personal måste ha en socialpedagogisk kompetens med tydlig inriktning mot de problem som uppträder i ungdomsåren. Ungdomar som står rejält i riskzonen behöver vanligen få hjälp till resocialisation och rekvalificering,¹³⁵ det vill säga ge ungdomarna det som skolan borde ha gett dem, men inte klarat av att ge dem. Den typen av kompetensutbildning har vi ännu inte i Sverige, men en sådan borde kunna byggas upp i anslutning till högskolans utbildningar i socialt arbete.

Det *främjande* arbetet måste utgå från helt andra premisser. Här gäller det att skapa förutsättningar för människors fysiska, kulturella och sociala utveckling. Fysisk aktivitet – inte nödvändigtvis tävlingsidrott – kulturellt skapande och föreningsliv är betydande verktyg för

att nå målet att skapa "goda, sunda och harmoniska människor", för att citera utställningen *Fritiden* i Ystad 1936.

Fritidsgårdarna kan i det arbetet spela en roll, men endast om där finns utvecklande aktiviteter och inte bara ett fik och biljardbord att hänga runt. En sådan gård skulle också kunna verka förebyggande genom att de med sin egen attraktionskraft kan locka till sig sådana ungdomar i riskzonen som också har andra intressen än att slåss och knarka. Detta förutsätter dock att politiker och anställda har utarbetat en *klar strategi för hur det främjande arbetet ska organiseras och ledas!* Det tycks som om få av dagens fritidsgårdar lever upp till det kravet. Etableringen av "ungdomens hus" pekar åt det hållet. På fritidsgårdarna känner sig gymnasisterna inte längre hemma. Gårdarna främjar inte deras växande, där kan de inte ägna sig åt sina fritidsintressen. Detsamma gäller för vuxna.

I det goda samhället finns det arenor för utvecklande fritidsaktiviteter. Här har vi stora brister i det svenska samhället. Våra kommunalt styrda eller subventionerade anläggningar är i de flesta fall segregerade enaktivitetsanläggningar. Kulturhusen är till för kulturintresserade, idrottshallar för idrottsintresserade, de olika föreningslokalerna för föreningsintresserade.¹³⁶ Risken för att vi i dessa anläggningar ska träffa på någon som inte är som vi själva är inte stor. Systemet främjar inte integration, fördomsfrihet och kreativt nytänkande. De allaktivitetshus som nu åter har blivit populära erbjuder en möjlighet till förbättring. Men så kan bara ske om de verkligen erbjuder olika slags aktiviteter och inte bara blir ett nytt och fräscht namn på en gammal anläggning med dåligt rykte. Allaktivitetshus som lockar även vuxna är självklart att föredra. Förutom att husen då kan bli ett soci-

alt, kulturellt och demokratiskt centrum för hela stadsdelen, så får vi en naturlig koppling mellan generationerna.¹³⁷ Ungdomarna får andra vuxna att positivt förhålla sig till och vuxna – särskilt äldre – lär sig förstå att alla tonåringar inte är ligister.

En viktig uppgift i ungdomsåren är att socialiseras in i vuxenvärlden. När vuxenvärlden inte är närvarande uppstår lätt "ungdomsproblem" som kan få mycket allvarliga konsekvenser. Göteborgs fritidsvaneundersökningar har flera gånger under 2000-talet visat att cirka 8–9 procent av de tillfrågade ungdomarna anger att de inte har någon vuxen att tala med.¹³⁸ Hittills har vi trots att detta problem ska ordnas av välfärdsstaten. Fler lärare, socialarbetare, poliser, fritidsledare har anställts inom offentlig sektor för att ungdomarna ska ha någon vuxen att tala med. Civilsamhället utanför föreningslivet har vi inte velat använda i det syftet. Visst behöver vi professionella barn- och ungdomsfostrare men om vi vill bygga ett gott samhälle kan civilsamhället inte ställas utanför. Strikt ålderssegregerade ungdomsmiljöer har sina klara förtjänster som fostrings- och utbildningsarenor, men som fritidsarenor är de lika klart olämpliga. ●

Referenser

- Aktuella ungdomsfrågor*. Redogörelse för Folkberedskapens och 1939 års ungdomsvårdskommittés konferens i Stockholm den 9–10 maj 1942. Folkberedskapen 1942 (stencil).
- Ander, G. (1941):4. *Det svenska ungdomsproblemet*. Frikyrklig Ungdom.
- Andershed, H. och Andershed, A-K. (2005). *Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?*, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete – Statens Institutionsstyrelse. Stockholm: Gothia
- Andersson, B-E. (1982). *Generation efter generation. Om tonårskultur, ungdomsrevolt och generationsmotsättningar*. Stockholm.
- Andersson, P. & Jordan, T. (2007). *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande? Reflektioner kring Mixgården i Hammarkullen*. Göteborgs stad.
- Bailey, P. (1978). *Leisure and Class in Victorian England. Rational recreation and the contest for control, 1830–1885*. London.
- Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*. Betänkande med förslag av 1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar II. Dat. 8/12 1953 (stencil), Riksarkivet.
- Bjerkman, A. & Brännberg, T. (2002). *Ungdomsprojekt i brytningstid. På spaning efter en senmodern offentlig sektor*. Samverkansprojektet 5. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Bladini, N. (1900). "Om barns uppfostran", *Pedagogisk kalender*. Fostrare i svenska hem tillägnad af Folkskolans Vän. Stockholm.
- Blomdahl, U. & Claeson, Å. (1989). *Fritidsgården – dess besökare och framtid*. Fritid Stockholm. Civildepartementet, Regeringsbeslut 1990-08-30.
- Cunningham, H. (1980). *Leisure in the Industrial Revolution, c. 1780–1850*. New York.
- Danielsson, A. (1971). "Våra värsta fiender". *Revolution och reform*. Stockholm.
- Ds 1995:54. *Bilaga 1. Plus för unga i Göteborg. En studie av projekt, samverkan och eldsjälur*. 1995.
- Ds 1995:54. *Plus för unga – slutsatser från lokalt utvecklingsarbete*.
- Ds 1995:54. *Plus för unga – slutsatser från lokalt utvecklingsarbete*. Slutrapport från PLUS-gruppen inom Civildepartementet.
- Ej till salu*, Slutrapport nr 9. Statens ungdomsråd 1981.
- Ericsson, S., Slutrapport betr. – "uppdrag avseende intagna med neuropsykiatriska funktionshinder (npf)". KVM Örebro 2003-12-11.
- Eriksson, L. och Markström, A-M. (2000). *Den svår-fångade socialpedagogiken*. Studentlitteratur.
- Eriksson, U-B. & Köhlhorn, E., *Polisen som fritidsledare – två försök att förebygga brott*. BRÅ Rapport 1977:3.
- Ferrer-Wreder, J., Stattin, H. & Cass Lorente, C., Tubman, J. G. och Adamson, L. (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga. En forskningsöversikt*. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete – Statens Institutionsstyrelse. Stockholm: Gothia.
- Frykman, J. & Löfgren, O. (1981). *Den kultiverade människan*. Stockholm.
- "För dagen. Folkskolans allmänna kurs är sex år". *Svensk Läraretidning* (1899):26.
- Gellerstedt, L. (1978). *Fritid i Norrköping under 30 år*. Norrköping.
- Hellsten, S. (1941):Dec. "Ungdomen och fritiden", *Sveriges Unge Män*. Organ för Sveriges KFUM.
- Hellsten, S. (1939), *Ung kärlek. Sexualetik för ungdom*. Stockholm: Sveriges Kristliga Studentrörelsens bokförlag.
- Hierta-Retzius, A. (1897). *Arbetsstugor för barn. En sammanfattande framställning av arbetsstugeverksamheten i Sverige*. Stockholm 1897.

- Inrikesdepartementet (1997). Godkännande av handlingsplan samt medel ur Allmänna arvsfonden till samordnade insatser för utsatta ungdomar. Regeringsbeslut 1997-11-13. In97/896/FU.
- Inrikesdepartementet (1996). Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att utarbeta en handlingsplan för att samordna insatser för utsatta ungdomar i ett antal medelstora kommuner. Regeringsbeslut 57 1996-12-05. In96/217/UN.
- Isberg, H. (1927):2. "Barnavårdsnämnderna och barnet", *Tidskrift för Barnavård och Ungdomsskydd*, Utgiven av Svenska Fattigvårds- och Barnavårdsförbundet.
- Kadesjö, B. (1992), *Barn med koncentrationssvårigheter*. Liber.
- Kassian, R. W. & Burton, T. L. (1996). *Freedom Versus Control. A Critique of Assumptions and Theories about Leisure, Youth and Deviance*. Paper presented at WLRA Congress in Cardiff, Wales.
- Killander, E. & Grefberg, G. (1940). *Idrotten – andlig beredskap?* Artiklar samlade och utgivna av Gabriel Grefberg och Ernst Killander, Stockholm.
- Killander, E. (1947). *Hälsning till Sveriges ungdom*. Motala.
- Kyvsgaard, B. (1990). "SSP og forsøg med forebyggelse af børne- og ungdomskriminalitet". *Forebyggelsens veje og vildveje*. B. Kyvsgaard – A. Snare – P. Wilhjelm (Red.). Kriminalistisk instituts stencilserie nr 58, Københavns universitet.
- Lindbom, T. (1945). *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*, Stockholm.
- Lundkvist, S. (1977). *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*, Stockholm.
- Olson, H-E. (1990). *Från socialvårdskvacksalveri till elitidrott. Fritidsförvaltning i Stockholm*. Fritidspolitiska studier nr 4, Stockholms universitet.
- Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?* Lund.
- Pauli, E. (1921). *Våra barns moraliska fostran*. Stockholm.
- Pehrsson, P. (1896). "Den uppväxande ungdomens förvildning". *Kyrklig tidskrift*.
- Riksdagstryck 1896–1994.
- Samlad ungdomspolitik – överväganden och förslag*. (1987). PM nr 1 från Arbetsgruppen BUS (Barn-Ungdom-Samordning), Jordbruksdepartementet.
- Sandin, B. (1986). *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppföstran i svenska städer 1600–1885*. Lund..
- Sarnecki, J. *Fritid och brottslighet*. BRÅ Rapport (1983:7).
- "Sedan sist". *Sveriges Unge Män*. (1942:3). Organ för Sveriges KFUM.
- Sehlstedt, O. (1942):4. "En del självkorade ungdomsledare". *Frihet*. Organ för Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbundet.
- SFS (2006:7). *Förordning om statsbidrag för särskilda insatser för ungdomar*, § 1.
- Skrivelse från Barn- och ungdomsdelegationen till Statens Ungdomsråd (1987-05-27).
- SOU (1944:30). *Förslag om psykisk barn- och ungdomsvård*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande I.
- SOU (1944:31). *Stöd åt ungdomens föreningsliv*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande II.
- SOU (1945:22). *Ungdomen och nöjeslivet*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande III.
- SOU (1947:12). *Ungdomens fritidsverksamhet*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande IV.
- SOU (1947:17). *Stöd åt utvecklingshämmande ungdom*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande V.
- SOU (1948:21). *Ungdomen och arbetet*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande VI.
- SOU (1951:41). *Ungdomen möter samhället*. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande.

- SOU (1951:43). *Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan*. 1944 års nykterhetskommitté.
- SOU (1952:53). *Principbetänkande*. 1944 års nykterhetskommitté.
- SOU (1956:61). *Ny barnavårdsplan*. Förslag avgivet av Barnavårdskommittén. Betänkande II.
- SOU (1967:19). *Statens stöd till ungdomsverksamhet*. 1962 års ungdomsutredning V.
- SOU (1972:66). *Ny kulturpolitik. Nuläge och förslag*.
- SOU (1987:33). *Ju mer vi är tillsammans*. Folkrelseutredningen.
- SOU (1987:35). *Ju mer vi är tillsammans*. Folkrelseutredningen. Del 3: underlag för reformer samt förslag.
- SOU (1987:37). *Stödet till barn- och ungdomsföreningar*. Folkrelseutredningen.
- SOU (1990:36). *Storstadsliv. Rika möjligheter men hårda villkor*.
- SOU (1991:12). *Ungdom och makt. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet*.
- SOU (1996:162). *På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur*. Betänkande av Demokratiutvecklingskommittén.
- Stafseng, O. (1978). *Forebyggende tiltak som sosial prosess. En undersøkelse av kommunale fritidsklubbers sosialpolitiske og sosialpedagogiske forutsetninger*. Institutt for sosiologi. Oslo.
- Statens ungdomsråd (1987) – *nuläge samt överväganden och förslag*. PM nr 3 från Arbetsgruppen BUS, Jordbruksdepartementet.
- Statens ungdomsråd (1971). *Bidrag till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet*. Stockholm.
- Statens ungdomsråd (1974). *Statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet*. Stockholm.
- Stockholms Stadsfullmäktige, *Handlingar 1927–1946*.
- Svantesson, A. (1941). *Ungdomens fiende n:o. 1. Den offentliga moderna dansen*, Stockholm.
- Svenska Dagbladet (1941). "Ungdomen själv bör lösa nöjesfrågan" (Varberg) (21/6), "Dansbanekriget in i ny fas" (26/6), "Nöjeslivet diskuteras" (Katrineberg) (29/6), "Blott ungdomen kan skapa nöjeskultur" (22/8), "Kyrkoherde Gustaf Grände höll tal från pråm" (Norrköping) (3/10), "Nöjeslivet en landsfara" (4/10), "Frisksportarna hylla kyrkoherde Grände" (Göteborg) (22/10), "Ungdomen bör skapa sina nöjen själv" (Bromma) (25/10).
- Syraks bok (1975). *Apokryferna*, Gamla Testamentet. Helsingborg.
- SÖ (1959). Utredningar i skolfrågor 2. *Ungdomsledarutbildning. Utredning och förslag av Skolverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna*.
- SÖ (1971). SULU. SÖ:s *Ungdomsledarutredning*. Tillsammans. *Samverkansprojektet i teori och praktik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Tollin, Dag, "Nöje och ansvar", *Sveriges Ungdom*. Organ för den kyrkliga ungdomsverksamheten. Utgiven av Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens sekretariat (1939):4.
- Ungdomens Veckopost. Illustrerad ungdoms- och familjetidning*. Utgiven av Svenska Baptisternas Ungdomsförbund (1938):12.
- "Ungdomsråd – ny samarbetsform". *Vi vill. Tidning för grupper, gillen och medlemsråd*. Utgiven av KF (1942):8A.
- "Ungdomsrådets centralkommitté i vardande". *Tidskrift för Sveriges Ungdomsledare* (1941):9.
- Ungdomsstyrelsen (1997). *Handlingsplan för utvecklingsprojekt angående lokal samverkan med ungdomar i ett antal medelstora kommuner*. Dnr 21-419/97.

Noter

1. Citaten är hämtade ur Andersson, Bengt-Erik, *Generation efter generation*, 7f.
2. Sandin, Bengt, *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan*, 111.
3. Frykman, Jonas – Löfgren, Orvar, *Den kultiverade människan*.
4. Hierta-Retzius, Anna, *Arbetsstugor för barn*, 1ff.
5. Dess idéer återkom under 1970- och 1980-talen i det som då kallades nyliberalism.
6. Se Bailey, Peter, *Leisure and Class in Victorian England* and Cunningham, Hugh, *Leisure in the Industrial Revolution*, c. 1780-1850, för bra genomgångar av utvecklingen i Storbritannien.
7. Föreställningen var mycket vanlig i den svenska idrottspolitiska debatten i början av 1900-talet.
8. Riksdagens Andra kammare, Motion nr 123 1896. Berg blev senare också ecklesiastikminister i Karl Staafs liberala regeringar 1905-06 och 1911-14.
9. Pehrsson, Per, "Den uppväxande ungdomens förvildning", *Kyrklig tidskrift* (1896):267.
10. "För dagen. Folkskolans allmänna kurs är sex år", *Svensk Läraretidning* (1899):26.
11. Bladini, Nanna, "Om barns uppfostran", *Pedagogisk kalender 1900*, 96.
12. Ibland brukar hävdas att även idrotten blev en folkrörelse. Mot denna ståndpunkt kan allvarlig kritik riktas både mot den idrott som vi hade kring 1900 och den vi har idag. Här är dock inte plats att utveckla den kritiken.
13. Hjalmar Branting var 28 år, Fredrik Thorsson 24 år och Fredrik Sterky 29 år. Lindbom, Tage, *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen*, 5.
14. Danielsson, Axel, "Våra värsta fiender", *Revolution och reform*, 37.
15. Pauli, Ebba, *Våra barns moraliska fostran*, 186.
16. Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850 – 1920*, 128.
17. Isberg, Hagbard, "Barnavårdsnämnderna och barnet", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (1927):2.
18. Stockholms Stadsfullmäktige, *Utlåtande* nr 340 B 1927, 1807.
19. Motion FK, nr 33=AK, nr 197 1914. Motionerna upprepades under 1914 års höstriksdag: FK, nr 57=AK, nr 89 1914 H. Protokoll FK, nr 38. Protokoll AK, nr 42 och 43 1914.
20. FK, Andra tillfälliga utskottet, Utl. nr 5. AK, Andra tillfälliga utskottet, Utl. nr 5. Protokoll FK nr 30. Protokoll AK, nr 36, 1927.
21. Motion FK, nr 186=AK, nr 287 1937.
22. FK, Första tillfälliga utskottet, Utl. nr 7, 1937, Bilaga.
23. Motion FK, nr 205 och AK, nr 324, 1938. Motionerna var i det närmaste likalydande.
24. Protokoll FK nr 21 1939.
25. Protokoll FK nr 29 1938. Protokoll FK nr 27 1939.
26. Fram till 1951 lämnade den sju betänkanden: SOU 1944:30. *Förslag om psykisk barna- och ungdomsvård* (del I); SOU 1944:31. *Stöd åt ungdomens föreningsliv* (del II); SOU 1945:22. *Ungdomen och nöjeslivet* (del III); SOU 1947:12. *Ungdomens fritidsverksamhet* (del IV); SOU 1947:17. *Stöd åt utvecklingshämmande ungdom* (del V); SOU 1948:21. *Ungdomen och arbetet* (del VI) samt SOU 1951:41. *Ungdomen möter samhället* (slutbetänkandet).
27. FK, Första tillfälliga utskottet, Utl. nr 6. AK, Första tillfälliga utskottet, Utl. nr 4 1942.
28. *Aktuella ungdomsfrågor* 19, 23-35 och 75.
29. *Svenska Dagbladet*: "Ungdomen själv bör lösa nöjesfrågan" (Varberg) (21/6), "Dansbanekriget in i ny fas" (26/6), "Nöjeslivet diskuteras" (Katrinerberg) (29/6), "Blott ungdomen kan skapa nöjeskultur" (22/8), "Kyrkoherde Gustaf

- Grände höll tal från pråm" (Norrköping) (3/10), "Nöjeslivet en landsfara" (4/10), "Frisksportarna hylla kyrkoherde Grände" (Göteborg) (22/10), "Ungdomen bör skapa sina nöjen själv" (Bromma) (25/10) 1941.
30. Svantesson, Allan, *Ungdomens fiende n:o 1*. Dansbanorna hade redan 1939 av Stig Hellsten utnämnts till "folkets fiende n:o 1". Hellsten, *Ung kärlek*, 96.
31. Dens., "Ungdomen och fritiden", *Sveriges Unge Män* (1941):Dec. Långholmen och Svartsjö var fångelser.
32. Killander gav bl.a. tillsammans med Mäster-Olofsgårdens föreståndare, statskyrkoprästen Gabriel Grefberg, 1940 ut boken *Idrotten – andlig beredskap?* Se även Killander, Ernst, *Hälsning till Sveriges ungdom*.
33. "Ungdomsrådets centralkommitté i vardande", *Tidskrift för Sveriges Ungdomsledare* (1941):9.
34. Tollin, Dag, "Nöje och ansvar", *Sveriges Ungdom* (1939):4.
35. Den första av denna gemensamma utställningstyp tycks ha arrangerats i Nyköping våren 1938. *Ungdomens Veckopost* (1938):12.
36. "Ungdomsråd – ny samarbetsform", *Vi vill* (1942):8A.
37. Den första *ungdomsledarkursen* hölls på internatskolan Lundsberg sommaren 1910 och arrangerades av en grupp inom *Uppsala Kristliga Studentförbund*. Kurserna övertogs senare av Diakonistyrelsen. Olson, Hans-Erik, *Staten och ungdomens fritid*, 59.
38. "Sedan sist", *Sveriges Unge Män* (1942):3.
39. Ander, Gunnar, "Det svenska ungdomsproblemet", *Frikyrklig Ungdom* (1941):4.
40. Sehlstedt, Ossian, "En del självkorade ungdomsledare", *Frihet* (1942):4.
41. SOU 1944:31, 73.
42. SOU 1944:31, 76.
43. SÖ Utredningar i skolfrågor 2: *Ungdomsledarutbildning*, 95ff.
44. Liknande kommunala institut startades senare i Borås, Lund, Västerås, Umeå, Östersund/Frösö.
45. Stockholms Stadsfullmäktige, *Motion* nr 30 1941.
46. Stockholms Stadsfullmäktige, *Protokoll*, 17/5, §33 1943.
47. Stockholms Stadsfullmäktige, *Protokoll*, 20/9, §32, 1943.
48. Stockholms Stadsfullmäktige, *Bihang* nr 3, 1944.
49. Det var ett omfattande aktstycke som tog upp bostadsfrågan, stöd åt den inflyttande ungdomen, ungdomens fritidsverksamhet samt den förvaltningsmässiga samordningen av stadens "åtgärder för ungdomens välfärd". *Betänkande avgivet den 20 juni 1946 av den av stadskollegiet tillsatta Ungdomskommittén*, I. *Bihang* nr 10, 1946.
50. *Betänkande avgivet den 20 juni 1946...*, 105ff.
51. För fritidsnämndsdebatten, se Olson, H-E, *Från socialvårdskvacksalveri till elitidrott*, kap. 7.
52. Stockholms Stadsfullmäktige, *Utlåtande* nr 188, 1949.
53. Gellerstedt, Lars, *Fritid i Norrköping under 30 år*, 7ff. Tankarna i Norrköping var särskilt för sin tid väl utvecklade.
54. SOU 1945:22. *Ungdomen och nöjeslivet*, 126.
55. SOU 1945:22, 153.
56. SOU 1945:22, 45.
57. SOU 1945:22, 52ff.
58. SOU 1945:22, 77.
59. SOU 1944:31. *Stöd åt ungdomens föreningsliv*, 27f.
60. SOU 1944:31, 58.
61. SOU 1944:31, 79.
62. SOU 1944:31, 76.
63. SOU 1944:31, 78f.
64. SOU 1945:22, 97.
65. SOU 1947:12. *Ungdomens fritidsverksamhet*, 106ff.

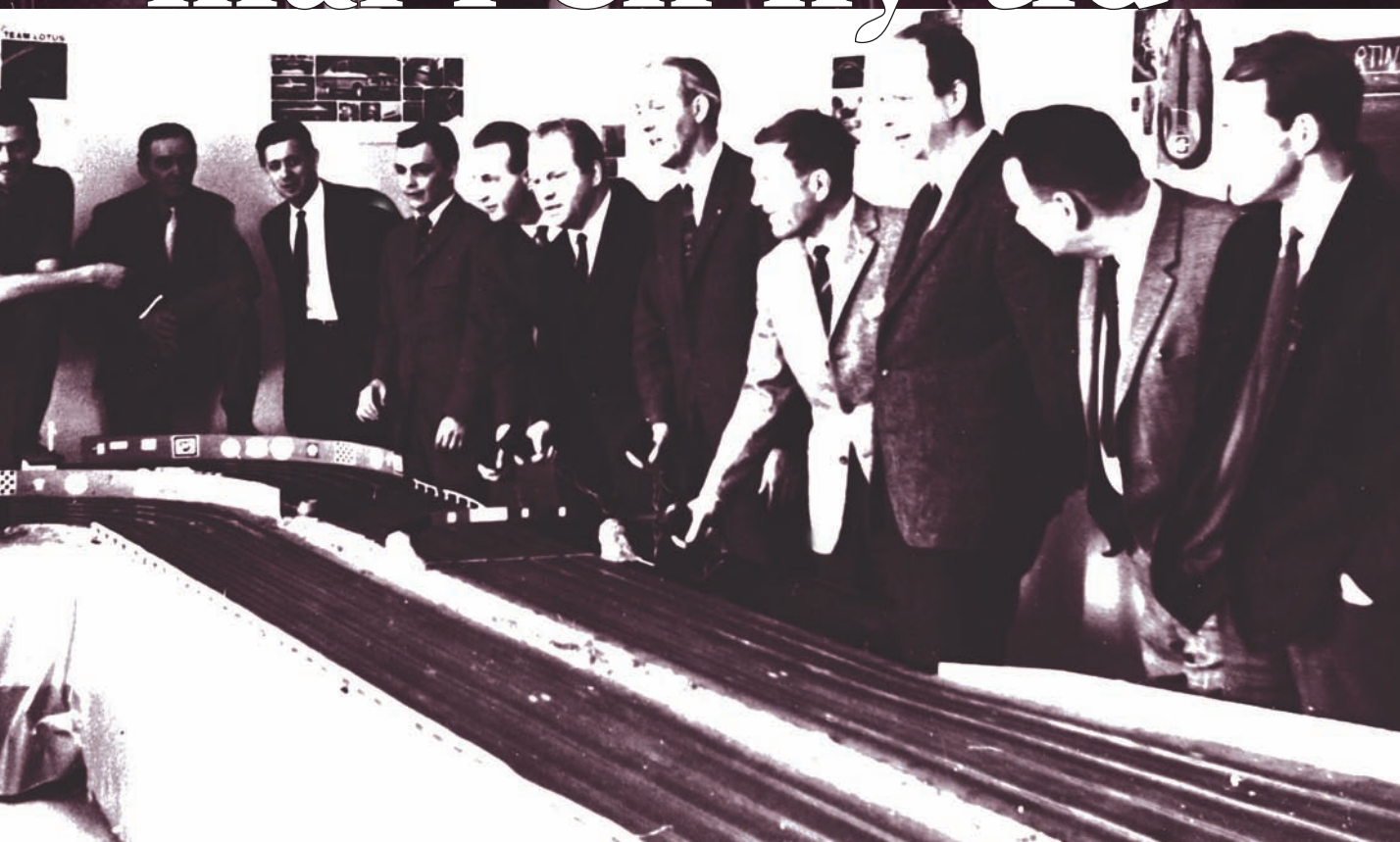
66. SOU 1947:12, 30ff.
67. SOU 1947:12, 33, 56ff, 74 och 193.
68. SOU 1951:41. *Ungdomen möter samhället*, 10.
69. SOU 1951:43. *Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan*, 227f. SOU 1952:53. *Principbetänkande*, 109ff.
70. *Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*, 12ff.
71. *Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*, 93ff.
72. *Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*, 55ff.
73. *Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*, 58ff.
74. *Bidrag till Ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet*, 93ff.
75. Riksdagen, Särskilda utskottet, Utl. nr 6, 1954.
76. SOU 1956:61. *Ny barnavårdslag*. Förslag avgivet av Barnavårdskommittén. Betänkande II, 342.
77. SOU 1956:61. *Ny barnavårdslag*, 172ff.
78. Prop 1960:10. Förslag till lag om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslag) m.m., 64ff.
79. Citerat i SOU 1967:19. *Statens stöd till ungdomsverksamhet*, 47f. Ungdomsupplysningsutredningen publicerade enbart en stencil.
80. Prop. 1965:69, 5.
81. Prop. 1965:69, 2ff.
82. Den ovan nämnda Lundska kommittén var en intern departementsutredning och presenterade ingen SOU.
83. SOU 1967:19. *Statens stöd till ungdomsverksamhet*, 48ff.
84. SOU 1967:19. *Statens stöd till ungdomsverksamhet*, 50 och 82.
85. Prop. nr 1 1969, Bil. 10, 109ff.
86. SULU. SÖ:s Ungdomsledarutredning, januari 1971, 10 ff.
87. Prop. 1971:32 ang. *stöd till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet m.m.*
88. *Bidrag till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet*, 25ff.
89. *Bidrag till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet*, 29.
90. Prop. 1971:32 ang. *stöd till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet m.m.* KrU 1971:12.
91. Ett av de mer uppmärksammade inslagen var projektet *Till varje pris*, i vilken bl.a. fritidens "kommersialisering" skulle analyseras. *Ej till salu*.
92. Prop. 1975:14, 52ff. KrU 1975:9.
93. *Samlad ungdomspolitik – överväganden och förslag*, 1987. *Statens ungdomsråd – nuläge samt överväganden och förslag*, 1987.
94. SOU 1987:35. *Ju mer vi är tillsammans*. del 3, 263ff.
95. SOU 1987:35. *Ju mer vi är tillsammans*. del 3, 269ff.
96. SOU 1987:33. *Ju mer vi är tillsammans*, 25.
97. SOU 1987:37. *Stödet till barn- och ungdomsföreningar*, 44.
98. SOU 1987:33. *Ju mer vi är tillsammans*, 25ff.
99. SOU 1987:37. *Stödet till barn- och ungdomsföreningar*, 45ff.
100. Skrivelse från Barn- och ungdomsdelegationen till Statens Ungdomsråd 1987-05-27.
101. Ett gott exempel på detta är SOU 1991:12. *Ungdom och makt*.
102. Prop. 1987/88:100. Bil. 11. H. Ungdomsfrågor, 77ff.
103. SOU 1972:66. *Ny kulturpolitik*.
104. Denna ståndpunkt kan dock inte återfinnas i Kulturrådets betänkande. Rådet tog avstånd från att både folkbildning och föreningsliv skulle ingå i kulturpolitiken. Kulturrådet pläderade för ett smalt kulturbegrepp där kultur närmast blev synonymt med konst.

105. Statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet, 3 och 35ff.
106. Civildepartementet, Regeringsbeslut 1990-08-30. Efter ett år överfördes projektledningen till Civildepartementet.
107. Ds 1995:54. *Plus för unga*, 8.
108. SOU 1990:036. *Storstadsliv*, citerad i Bjerkman, Anders & Brännberg, Tore, *Ungdomsprojekt i brytningstid*, 9.
109. Ds 1995:54. *Plus för unga*, 22.
110. Ds 1995:54. *Bilaga 1. Plus för unga i Göteborg*. Föreningarna löste problemet genom att fortsätta med sitt vanliga arbete, vilket enkelt kunde klassas som "allmänt förebyggande arbete", *ibid.*, 23ff.
111. Ds 1995:54. *Plus för unga*, 7ff, 53, 67.
112. Propositionens viktigaste förslag var att lägga ner Statens ungdomsråd och istället inrätta Ungdomsstyrelsen.
113. Prop. 1993/94:135. *Ungdomspolitik*, 41.
114. Inrikesdepartementet. Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att utarbeta en handlingsplan för att samordna insatser för utsatta ungdomar i ett antal medelstora kommuner. Regeringsbeslut 57 1996-12-05. In96/217/UN.
115. Ungdomsstyrelsen. Handlingsplan för utvecklingsprojekt angående lokal samverkan med ungdomar i ett antal medelstora kommuner. 1997-06-27. Dnr 21-419/97 1997.
116. Leif Linde, *BRUS Special* 1998, citerad i *Tillsammans*, 33.
117. Inrikesdepartementet. Godkännande av handlingsplan samt medel ur Allmänna arvsfonden till samordnade insatser för utsatta ungdomar. Regeringsbeslut 1997-11-13. In97/896/FU.
118. Prop. 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*, 114f.
119. SFS 2006:7. *Förordning om statsbidrag för särskilda insatser för ungdomar*, §1.
120. Syraks bok, *Apokryferna*.
121. Eriksson, Ulla-Britt – Kühlhorn, Eckart, *Polisen som fritidsledare*, 25.
122. Stafseng, Ola, *Forebyggende tiltak som sosial prosess*, 102.
123. Att spela fiol anses i vardagligt politiskt språkbruk vara en "kulturaktivitet" och inte en "fritidsaktivitet". Det hör till ovanligheten att kulturaktiviteter betraktas som förebyggande, trots att vi vet att de kulturaktiva är mindre benägna till kriminalitet. Föreningsargumentet skulle kunna användas även av kulturfolket. Får vi fler ungdomar aktiva i kulturlivet, skulle åtminstone kriminaliteten sjunka.
124. Andershed, Henrik – Andershed, Anna-Karin, *Normbrytande beteende i barndomen*, passim. Man räknar med att 3 till 5 procent av alla skolbarn uppfyller kriterierna för ADHD. Kadesjö, Björn, *Barn med koncentrationssvårigheter*, 48.
125. Ericsson, Steve, Slutrapport betr. – "uppdrag avseende intagna med neuropsykiatriska funktionshinder (npf)". KVM Örebro 2003-12-11.
126. Andershed, *op.cit.*, 162ff.
127. Eriksson, Ulla-Britt – Kühlhorn, Eckart, *Polisen som fritidsledare*, 8.
128. Sarnecki, Jerzy, *Fritid och brottslighet*. BRÅ Rapport 1983:7, 13.
129. Kyvsgaard, Britta, "SSP og forsøg med forebyggelse af børne- og ungdomskriminalitet", *Forebyggelsens veje og vildveje*, 40.
130. Kassian, Robert W – Burton, Thomas L, *Freedom Versus Control*.
131. Eriksson, Ulla-Britt – Kühlhorn, Eckart, *Polisen som fritidsledare*, 16.
132. Ferrer-Wreder, Jonathan – Stattin, Håkan – Cass Lorente, Carolyn – Tubman, Jonathan G – Adamson, Lena, *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga*, 222.
133. Blomdahl, Ulf – Claeson, Åsa, *Fritidsgården – dess besökare och framtid*, 47.

134. Andersson, Pia – Jordan, Thomas, *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande?*, 124f.
135. Eriksson, Lisbeth – Markström, Ann-Marie, *Den svår fångade socialpedagogiken*. Studentlitteratur 2000, 67.
136. Därtill kommer att många anläggningar är ålderssegregerade: fritidsgårdar, ungdomens hus och dagcentraler för äldre som exempel.
137. Flera statliga utredningar har varit inne på den tanken – främst Demokratiutvecklingskommittén i SOU 1996:162. *På medborgarnas villkor – utan att något har hänt*.
138. <http://www.frivan.goteborg.se/index.htm>.

FAN I VÅRA
TIDSGÅRDAR!!

Kommunala mål i en ny tid

Nya utmaningar väntar fritidspolitiken

Nya utmaningar har utvecklat den traditionella fritidsverksamheten. Kraven på sänkta kostnader och rationaliseringar av kommunala verksamheter har varit stora under 1990-talet och inneburit drastiska förändringar. Kommunerna har fått hitta nya och många gånger okonventionella lösningar för att kunna fortsätta att bedriva sin fritidsverksamhet. Idag finns många nya aktörer verksamma inom fritidsområdet över hela Sverige. Mycket av den verksamhet som bedrivs idag sker på ideell grund utan kommunalt stöd. Det sker stora förändringar i synen på vad samhället kan göra för ungdomar på deras fritid och hur detta arbete bäst bör bedrivas. Men vilken syn har kommunerna själva på fritidsverksamheten idag och vilka mål finns formulerade i denna "nya" tid? Lisbeth Lindström belyser i det här kapitlet några av de kommunala mål som idag finns för ungdomsverksamheten i sex olika kommuner samt i två nätverk. Hon beskriver också inledningsvis den förändring som skett de senaste åren – hur organiseringen av fritiden förändras till en mångfasetterad arena med många aktörer. En intressant framtida fråga som ställs är om fritid ska vara en uppgift för offentlig sektor eller om den bör vara en privat angelägenhet?

DET ÄR INTE SVÅRT ATT KONSTATERA ATT DEN traditionella kultur- och fritidspolitikerna står, och har stått, inför nya utmaningar under en längre tid. Under 1990-talet var kraven på sänkta kostnader och rationaliseringar av kommunala verksamheter stora, vilket både fritids- och kulturområdet fått kännas vid. Kommunerna har tvingats att hitta nya och okonventionella lösningar. Ett tydligt argument som vuxit fram är att verksamheten ska anpassas, utformas och styras av sina brukare.¹ Den nya kommunallagen från 1991, med krav på endast en obligatorisk nämnd (kommunstyrelsen), gjorde att det växte fram en mängd nya sätt att organisera verksamheten. I dag är en samordnad kultur- och fritidsnämnd det vanligaste sättet att organisera kultur- och fritidsfrågor. Förändringarna har gjort att det skett en utveckling mot alternativa driftsformer främst inom fritidssektorn men även inom kultursektorn. En tredjedel av landets idrottsanläggningar drivs och ägs av föreningar och av de kommunalt ägda anläggningarna står föreningar för driften av ungefär en fjärdedel av dessa. När det gäller större anläggningar förekommer också att kommunala bolag eller privatägda bolag ansvarar för driften. Både inom kultur- och fritidsområdet har föreningarna tagit ett samhällsansvar som betyder att verksamheten drivs ideellt. Många av de besparingar som förekommit hade inte varit möjliga att genomföra om inte detta skett, utan kommunerna hade fått lägga ned verksamheten eller minska tillgängligheten.²

En mångfasetterad fritidsarena och paradigmskifte

Organiseringen av fritiden kan därmed sägas ha förändrats successivt.³ Thorn, Wollnert⁴ visar att kommunerna verkar under olika förut-

sättningar och menar att alla kommuner har överfört någon del av fritidsverksamheten till andra parter. Det handlar främst om verksamhet som idrottsanläggningar och fritidsgårdar. Det kan vara allt från ideella föreningar, föreningsallianser, aktiebolag, stiftelser, kooperativ till kommunala bostadsbolag som tagit över delar som tidigare varit fritidsförvaltningarnas arbete. När det gäller anläggningar är det vanligt att kommunen har kvar driftansvaret för badhus och större ishallar medan verksamhet som allaktivitetshus, ungdomens hus och andra mötesplatser för ungdomar ofta drivs av andra parter. Verksamheten regleras genom avtal mellan kommunen och de andra parterna. I statens utredningstexter och propositioner som tar upp fritidens organisering är det också tydligt att bolagiseringar, ekonomiska föreningar, stiftelser, entreprenader och andra lösningar i allt högre grad förekommer. Detta märks tydligast från 2000-talet och framåt. Det konstateras samtidigt att: "... dessa nya verksamheter visar också ofta på mycket goda resultat när det gäller att nå socialt utsatta ungdomar även när aktiviteterna primärt handlar om kultur och annan fritidsverksamhet."⁵

I Ungdomsstyrelsens rapport *Arenor för alla. En studie om ungas kultur- och fritidsvanor*⁶ belyses den mångfasetterade kultur- och fritidsarenan. Fredrik Gunnarsson⁷ menar att den kommunala ungdomsverksamheten är i en helt annan situation nu med en mängd nya tänkbara medspelare jämfört med 1990-talets början. Gunnarsson förslår att kommunerna prövar nya former för förvaltning och arrangemang av verksamhet för barn och ungdomar. Som exempel på detta köper en av Sveriges kommuner⁸ driften av fritids- och träffpunktsverksamhet av tretton olika föreningar. I ytterligare en kommun finns brukardrivna fritidsgårdar som

drivs av föräldraföreningar. I många kommuner växer det fram olika typer av ungdomens hus, främst för äldre ungdomar. Här arbetar man efter modellen självförvaltning där unga ofta driver verksamheten i egen regi medan kommunen håller med byggnader, ger administrativt stöd och delar ut verksamhetsbidrag.

Exemplen ovan kan sägas visa på det paradigmskifte som skett under 1990-talet från ett samhälle med en omfattande offentlig sektor till ett samhälle där statens roll mer blir att ge utrymme för marknaden och andra aktörers initiativ.⁹ I den empiriska studie som presenteras längre fram i kapitlet har jag haft möjlighet att studera organisering och målskrivningar för den öppna ungdomsverksamheten inom ett antal kommuner.

Personal och anslag minskar – och besökarna ökar!

I Ungdomsstyrelsens skrift från 2005 visar studier att det utbud som ungdomar erbjuds skiftar i ett lokalt perspektiv. Möjligheterna och chanserna att ta del av utbudet varierar också beroende på vem man är och vilka livsvillkor man lever under. Svenska Kommunförbundets kartläggningar visar att antalet fritids- och ungdomsgårdar minskat under 1990-talet. En undersökning av Kommunalarbetarförbundet visar också att antalet fritidsledare minskat. Drygt 2 000 personer har slutat sin anställning under åren 1990 till 1995. Andra förändringar är att nettoanslaget på idrotts- och fritidsanläggningar minskat under perioden 1985 till 1999 med 35 procent.¹⁰

Samtidigt har antalet besökare som deltar i kommunal fritidsverksamhet ökat med nästan nio procent.¹¹ En förklaring är att verksamhet som exempelvis ferie- och koloniverksamhet,

arrangemang och ungdomens hus återfinns under posten "fritidsgårdar". Detta kan förklara skillnaden – att medlen har gått till annan verksamhet än traditionell fritidsgårdsverksamhet. Kommunal ungdomsverksamhet har gått mot en utveckling mot en ökad mångfald av driften och organiseringen av öppen fritidsverksamhet för ungdomar.

Vem ska driva fritidsgården?

Den kommunala ungdomsverksamheten är en frivillig verksamhet och få kommuner har kvar en egen fritidsnämnd. I de flesta fall återfinns frågor som rör ungdomars fritid i en kultur- och fritidsnämnd, ibland i en skolnämnd. I vissa fall kan dessa ärenden även behandlas i den sociala nämnden. Frågan om den öppna verksamheten och ungdomars mötesplatser riskerar därför att förbises. I vissa kommuner saknar fritidsgårdspersonalen politiker som de kan vända sig till. Verksamheten kan exempelvis sortera direkt under kommunstyrelsen som saknar fritidsutskott.¹² Fritidsgårdens eller den öppna verksamhetens ärenden hamnar i dessa fall bland kommunens övriga frågor.

Thorsten Laxvik¹³ frågar sig vem som ska driva fritidsgårdar och menar att det i debatten ibland hävdas att det offentligas uppgift i framtiden mer består av att finansiera än att organisera verksamheten. Han skiljer mellan att privatisera och att förfolkliga. Att förfolkliga anses stärka det civila samhället genom att medborgarna stärker sin egen förmåga att organisera sig för sitt samhälle. Laxvik hänvisar också till Ulf Blomdahl som i debatter påpekat risker med att låta föreningar ta över driften av fritidsgårdar. Han menar att föreningar har kompetens att leda instrumentella aktiviteter men inte öppen verksamhet. En uppfattning som också delas av

Fritidsforum¹⁴ som menar att fritidsgårdar bör drivas av föreningar som är bildade för att driva just gårdsverksamhet.

Lagstadgad fritid

Fritidsverksamhet är som konstaterats ett frivilligt åtagande för kommunerna men det finns ett antal lagar som reglerar vad en kommun generellt ska göra för att medborgarna ska kunna ha en meningsfull fritid. I Plan- och byggnadslagen¹⁵ anges att det ska finnas parker och grönområden samt att idrotts- och fritidsanläggningar, båthamnar och friluftsbad ska anges och redovisas. Fritidsgårdsverksamhet eller annan öppen ungdomsverksamhet berörs också indirekt av socialtjänstlagen¹⁶ där de övergripande målen om demokrati, jämställdhet och aktivt deltagande i samhällslivet formulerats. Här återfinns också bestämmelser om kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt. Slutligen talas det i bestämmelserna för FN:s barnkonvention om barns rättigheter till fritid.

Under 1990-talet har många fritids- och ungdomsgårdar flyttats in i skolans lokaler och räknas därmed ibland som skolans fritidsverksamhet.¹⁷ I skollagen behandlas också fritidsverksamheten och verksamhetens uppgift och krav. Kommunallagen omfattar ansvar för allmän kultur som biblioteksverksamhet. Ungdoms- och fritidsgårdar har också haft ett kulturpolitiskt uppdrag. Besökarna har erbjudits egen skapande verksamhet och estetiska upplevelser i form av musik, teater och dans. I de

fritidspolitiska dokument som jag har studerat har det statliga intresset för fritiden främst motiverats ur aspekterna hälsa, rekreation, fostran och bevarande av kulturvärden.

Fortsatta utmaningar väntar

Av mina egna erfarenheter som utbildare av personal för fritidssektorn och som fritidsforskare kan jag konstatera att fritids- och kulturpolitiken framemot år 2010 innebär fortsatta utmaningar för statens hållning till en alltmer kommersiell kultur- och fritidssektor, och vad som ska vara samhälleligt organiserad och finansierad verksamhet. I politisk retorik anges att politiker inte ska styra människors val av fritidsaktiviteter utan istället stödja det som är fritt och frivilligt. Min egen ideologiska ståndpunkt

är att fritidsverksamhet är en demokratisk rättighet som ska omfatta alla medborgare.¹⁸ Hans-Erik Olson¹⁹ menar att det är självklart att det finns en strävan efter autonomi på fritiden men trots detta så satsar offentliga myndigheter medel till föreningar, anläggningar och andra

arrangemang. Fritiden har också kommit att omfatta allt fler politikområden. En intressant framtida fråga är om fritid ska vara en uppgift för offentlig sektor eller om det bör vara en privat angelägenhet, och på vilka grunder man kan argumentera för den ena eller andra ståndpunkten. I min studie av 40 års fritidspolitik kan jag konstatera att medborgarnas och främst ungdomars välbefinnande har varit i fokus och prioriterats i statliga politikområden.

”Min egen ideologiska ståndpunkt är att fritidsverksamhet är en demokratisk rättighet som ska omfatta alla medborgare.”

Kvalificerade pedagoger behövs

Bo J. Ardström²⁰ menar att vara ledare i öppen verksamhet på fritidsgård är en av de mest kvalificerade pedagogiska uppgifter som finns i arbetet med ungdomar. Laxvik²¹ menar också att det krävs stor yrkesskicklighet för att kunna möta besökare "[...] som möjligheter, hårbärgera smärtor, utstå provokationer och samtidigt aktivt bekräfta". Han menar att det i den öppna verksamheten kan vara mycket svårare att reparera misstag. Besökarna kanske inte kommer tillbaka eller så kanske de undviker att komma de kvällar som vissa ledare arbetar. Trondman²² pekar på ytterligare en dimension i arbetet med ungdomar och deras fritid. Han hävdar att "[...] fritidsledare i sin position och yrkesroll och genom egen praktik bidrar till sin egen underordning genom en kraftfullt verkande solidaritetspakt med fritidsgårdens arbetarklassungdom". Liknande tankegångar framför Koutakis²³ som menar att beteenden snarare kan konserveras än förändras där en kravlös öppen pedagogik förekommer.

Mål för den öppna ungdomsverksamheten

Jag presenterar här en empirisk studie/diskursanalys av kommunala målskrivningar i sex kommuner och i två nätverk – där jag undersökt de dokument som funnits tillgängliga på kommunernas webbplatser.

I mina studier av kommunernas målskrivningar har jag varit intresserad av att veta följande:

- Vilka kommunala mål finns för ungdomsverksamhet?
- Hur överensstämmer kommunala mål med nationella ungdomspolitiska mål?

- Hur organiseras och drivs fritidsverksamhet i kommunerna?
- Vilka kommunala mål finns om demokrati, delaktighet, fostran, jämlikhet och jämställdhet?
- Vilken pedagogisk grundsyn kan skönjas i dokumenten?

För att kunna göra jämförelser och eventuellt visa på följsamhet mellan mål på nationell och kommunal nivå ger jag här också några exempel på nationella målskrivningar²⁴ för fritidsverksamhet för ungdomar. Dessa är:

1. Ungdomar ska ha goda förutsättningar att leva ett självständigt liv.
2. Ungdomar ska ha verklig möjlighet till inflytande och delaktighet.
3. Ungdomars engagemang, skapande förmoda och kritiskt tänkande ska tas till vara som en resurs.

I propositionen där målskrivningen finns står också att regeringen anser det viktigt att alla ungdomar oavsett bakgrund måste få jämlika möjligheter till en meningsfull fritid och att detta måste beaktas vid utformningen av den lokala kultur- och fritidspolitiken. Det står vidare att regeringen är beredd att stödja en mycket varierad verksamhet med förbehållet att den utformas på ungdomars egna villkor. Varje kommun uppmanas att utgå från sina egna förutsättningar och utarbeta metoder för att föra dialog med ungdomarna. I propositionen uppmanas också kommunerna att särskilt satsa på förnyelse av mötesplatser, träffpunkter och annan fritidsverksamhet.

Jag har avgränsat mig till att studera kommunala målskrivningar om öppen fritidsverksamhet för ungdomar, det vill säga ungdomars fritidsarenor som exempelvis ungdomens hus, allaktivitetshus, fritidsgårdar och andra mötesplatser för ungdomar. Urvalet av kommuner har gjorts för att få en så bred geografisk spridning som möjligt och för att få variation i storleksordning och befolkningsantal. Kommunerna har valts för att kunna visa på olika perspektiv på öppen fritidsverksamhet. Urvalet har skett i samråd med Ungdomsstyrelsen. Urvalsprincipen har varit att de valda kommunerna i möjligaste mån skulle ge exempel på olika lösningar för innehåll, organisering och ledning av fritidsverksamhet. Den principen har också gällt för KEKS²⁵ och Nackanätverket²⁶. De kommuner som jag valt ut är Göteborgs Stad Centrum, Lund, Sundsvall, Linköping, Haninge och Uppsala.

Den metod som jag har använt mig av vid insamlandet av data är textanalys av statliga och kommunala måldokument samt litteraturstudier. För att hitta kommunala målskrivningar för den öppna verksamheten har jag sökt på kommunernas webbplatser på internet och studerat det material som funnits tillgängligt.

Kommunala mål om ungdomar och deras fritid – empirisk studie

Göteborgs Stad Centrum

I de övergripande kommunalpolitiska målen för fritid och kultur i Göteborg framgår att föreningslivet är viktigt för utvecklingen av vårt samhälle och att det erbjuder positiva mötesplatser som främjar både jämställdhet, integration och

folkhälsa. Ett prioriterat mål är att öka andelen ungdomar som engagerar sig i föreningslivet samt att öka viljan att bli ledare.

Centrum ska skapa öppna mötesplatser för ungdomar och verksamheten ska vara flexibel så att den kan flyttas och bedrivs där behovet uppstår. Den ska formas tillsammans med ungdomarna och i samverkan mellan skola, föräldrar, föreningsliv och socialtjänst.

Göteborgs Stad och stadsdelsförvaltningen Centrum arbetar långsiktigt med hälsofrämjande strategier som ska förebygga otrygghet, brottslighet, drogmissbruk och ohälsa hos barn och ungdomar. Detta sker främst i de ordinarie verksamheterna och för att effektivisera arbetet finns en samordnare inom respektive målområde.

Inom Göteborgs Stad Centrum arbetar en ungdomskonsulent med bland annat fritidsvaneundersökningen (Frivan) som används för planering av verksamhet för barn och ungdomar. Ungdomskonsulten rekryterar ungdomar till Ungdomsföreningsrådet och handleder rådet vid fördelningen av ungdomsföreningsstöd. Ungdomsföreningsrådet består av ungdomar från Centrums skolor, föreningar, stadsdelens ungdomsnämnd och representanter för olika ungdomsgrupper. Ungdomskonsulentsamordnar också det lokala brotts- och drogförebyggande arbetet och ansvarar för trygghetsvandringar. Stadsdelsnämnden stödjer de lokala ungdomsföreningarna genom ekonomiska bidrag, råd och stöd.

Inom Göteborgs Stad Centrum finns också en social enhet vars verksamhet vilar på fem olika lagar; socialtjänstlagen (SOL), lagen om vård av unga (LVU), föräldrabalken, skuldsaneringslagen och lagen om vård av missbrukare (LVM) samt även på fritidsverksamheten. Enheten arbetar även med sociala insatser för barn, ungdomar och vuxna; Ungdomsgruppen arbetar

med ungdomar som själva söker kontakt, Lilla socialbyrån erbjuder ungdomar mellan 18 och 24 år ekonomisk hjälp. I enheten ingår också en grupp som arbetar med fritidsfrågor och stöd till föreningar.

Sundsvalls kommun

I Sundsvalls kommun arbetar Kultur- och fritidsförvaltningen med kultur- och fritidsfrågor. Förvaltningen består av fem avdelningar; Ungdomsavdelningen, Idrotts- och fritidsavdelningen, Kulturavdelningen, Sundsvalls museum och Sundsvalls stadsbibliotek. Den politiska nämnden heter Kultur- och fritidsnämnden. Förvaltningarna arbetar efter givna ekonomiska ramar och genomför verksamheten enligt Kultur- och Fritidsnämndens mål, politiska program och prioriteringar. I Kultur- och Fritidsnämndens mål finns följande vision och portalparagraf:

Sundsvall ska utvecklas till en kommun med hög livskvalitet och stora möjligheter för sina medborgare att ta del av, utöva eller medverka i aktiviteter vad avser kultur och fritid. Utgångspunkten skall vara att alla människor har samma värde och skall ges samma möjligheter att ta eller få del av det som kultur- och fritidslivet erbjuder (www.sundsvall.se, 2007-08-24).

Ovanstående mål återfinns i Idrotts- och fritidspolitiska programmet. Kultur- och fritidsnämnden prioriterar särskilt barn och ungdomar. Programmet utgår ifrån fyra aspekter, dessa är folkhälsa, spontanidrott, gemenskap och demokrati samt upplevelser och publikidrott. Visionen är att ge barn och ungdomar i Sundsvall möjligheter till fysisk aktivitet redan tidigt i livet. Möjligheten för spontantidrott i kommunens anläggningar ska öka. Bidragssystemet

ska stödja aktiviteter för ungdomar. Sundsvalls kommun vill också särskilt uppmuntra barn och ungdomar att vara med och påverka. Pojkar och flickor ska ges likvärdiga möjligheter till ett aktivt idrotts- och fritidsliv. Funktionshindrade ska ha likvärdiga möjligheter som andra grupper. Föreningar i Sundsvalls kommun måste vara öppna för alla och de måste bedriva barn- och ungdomsverksamhet i demokratiska arbetsformer för att få föreningsbidrag. De kan också få ett särskilt bidrag för ungdomsledarutbildning.

Det kulturpolitiska programmet är indelat i fyra områden; professionell konstnärlig verksamhet, deltagande i kulturlivet, livsmiljö och förmedling av konst och kultur. Det är sedan upp till Kultur- och fritidsförvaltningen att konkretisera dessa mål i sina verksamhetsplaner.

Målen är att barn och ungas möjligheter att uppleva konst av hög kvalitet och att möta professionellt verksamma konstnärer inom alla konstområden ska prioriteras. Barns och ungdomars tillgång till konstupplevelser och eget kulturutövande ska likaså prioriteras. Sundsvalls kommun arbetar för att livsmiljön i staden ska vara spännande och attraktiv. När det gäller förmedling av konst och kultur poängteras bibliotekens fortsatta roll som kunskaps- och informationsförmedlare.

Sundsvalls kommun har valt att samla sin information till unga under en länk som heter Ung i Sundsvall. Under rubriken Fritidsgårdar kan man se att det finns verksamhet på 15 olika platser och verksamhet under andra benämningar som träffpunkt, mötesplats, allaktivitetshus och aktivitetscentrum förekommer. Varje fritidsgård har sitt unika arbetssätt. Ljusta aktivitetscentrum talar om att ledstjärnan är att verksamheten ska uppfylla kommunens riktlinjer för ungdoms- och fritidsverksamhet, det ska vara "en gård för alla".

Lunds kommun

I Lunds kommun är fritidsfrågorna organiserade genom Fritids- och kultur nämnden och utförs av Fritids- och kulturförvaltningen.

Ett av de strategiskt viktiga dokument som ligger till grund för ungdomsverksamheten utgår bland annat från att ungdomspolitik är en internationell angelägenhet. Man refererar till den vitbok som EU har tagit fram med förslag på gemensamma insatser för ungdomspolitik. Utgångspunkten för den politiska strategin för unga i Lund har tagits i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter och från FN:s barnkonvention. Dessutom beaktas nationella folkhälsomål, mål för den nationella ungdomspolitikerna samt socialtjänstlagen.

Ett antal viktiga begrepp som lyfts fram i denna strategi är tillgänglighet, deltagande, delaktighet och inflytande. Dessa begrepp är i sin tur sammankopplade till fem fokusområden varav livskunskap, lärande och utveckling utgör ett sådant område. I dokumentet talas både om det formella och det informella lärandet som betydelsefullt för individens utveckling. Lärandet anses inte bara vara en uppgift för skolan utan också något som andra kan bidra till då det sker i många olika sammanhang och har betydelse för en människas livsval.

Den öppna fritidsverksamheten i Lund är organiserad i fjorton verksamhetsområden. Uppdraget för verksamheten är i enlighet med det jag beskrivit här ovan. Lunds kommun har en ambition att både fysiskt och socialt bli en inkluderande kommun. Satsningen går under benämningen *Alla vinner* och Fritids- och kulturförvaltningen är ansvarig. Mottot är att inkludering är ett klimat som accepterar, värderar och tar tillvara de möjligheter som olikheter innebär.

Ett Ungdomsforum har funnits sedan 1998 och syftar till att engagera unga i Lund för olika

miljöfrågor. Två samordnare arbetar också med ungdomars inflytande i kommunens olika verksamheter genom Ungdomstinget. Ungilund.se är en mötesplats för unga på internet där de kan diskutera och prata med varandra och även med politiker och tjänstemän.

Linköpings kommun

I Linköpings kommun är fritidsfrågorna organiserade under Kultur- och fritidsnämnden samt under förvaltningen Bibliotek, kultur och fritid. De politiska övergripande målen för Kultur- och fritidsnämnden har formulerats enligt följande:

[...] Linköpingsborna ska erbjudas omfattande och varierat utbud av kultur- och fritidsaktiviteter med hög kvalitet, som tilltalar alla grupper oavsett kön, ålder eller nationell och kulturell bakgrund. Samt att barn och ungdomar och föreningsverksamhet ska prioriteras (www.linkoping.se, 2007-08-31).

Dessa övergripande mål har därefter brutits ned i allmänna och specifika mål för olika verksamheter. Exempelvis skrivs målen för barn och ungdom enligt följande:

Barn och ungdomar ska erbjudas ett omfattande och varierat kultur- och fritidsutbud för upplevelser och utövande som tillgodoser olika grupper oavsett kön, ålder, eller etnisk och kulturell bakgrund utifrån barns och ungdomars villkor och förutsättningar. Alla barn och ungdomar ska ges stöd till en god psykisk hälsa (www.linkoping.se, 2007-08-31).

För att kunna hjälpa ungdomarna i kommunen att göra sin röst hörd finns två ungdomsombud

och en koordinator anställda. Ombudens uppgift är att hjälpa unga att lyfta fram sina idéer till politiker. Ung dialog, ett discussionsforum för unga, är ett exempel på ungdomars möjlighet att delta i diskussioner och debatter.

I kommunen finns bland annat även en satsning som går under benämningen Ungdomschecken som innebär att ungdomar kan söka bidrag för att själva kunna anordna arrangemang och driva projekt som också berör andra unga. Exempelvis föreläsningar, idrottsarrangemang, konserter och musikarrangemang, debatter, utställningar samt filmvisning. Den som vill söka pengar ska vara mellan 13 och 20 år och vara en ideellt arbetande grupp om minst två personer.

Fritidsverksamheten i Linköping drivs av olika aktörer. Elsas Hus som är ett kultur- och mediehus och Musikhuset Skylten vilka drivs av Studieförbundet i Östergötland. Sensus Musikhus sköts av Studieförbundet Sensus. Övrigt utbud är Hangaren Hot Sport Center, KFUM ungdomens hus, Aktiv Ungdom, IOGT-NTO, BHKF Mesa Silomovic Linköping, Svensk-bosniska kulturföreningen och Syrianska-Assyriska Föreningen i Linköping.

Exempel på målsättningar inom de olika verksamheterna är Aktiv Ungdom som vill samla barn och ungdom i en meningsfull och stimulerande verksamhet präglad av objektivitet, samarbete, respekt för olik tänkande och som leder till varaktiga intressen och tar tillvara enskilda initiativ.

Haninge kommun

I Haninge kommun återfinns fritidsfrågorna organisatoriskt under Kultur- och fritidsnämnden. och under Kultur- och fritidsförvaltningen. I Kultur- och fritidsnämndens inriktningsmål

påtalas att Kultur- och fritidsnämndens arbete i liten utsträckning regleras i statlig lagstiftning och att verksamheten och den långsiktiga utvecklingen avgörs av medborgarnas önskemål samt av Kultur- och fritidsnämndens möjligheter att effektivt och professionellt möta dem.

Kultur- och fritidsnämndens ansvarsområde är definierat enligt följande:

Fritidsgårdsavdelningen ansvarar för verksamhet för ungdomar vid fritidsgårdar och träffpunkter. Den öppna verksamheten är fritidsgårdarnas centrala verksamhetsidé. Det finns fem fritidsgårdar och fem träffpunkter. Dessutom finns en mötesplats för äldre ungdomar i form av ett ungdomscafé. Fritidsverksamhet för funktionshindrade bedrivs integrerat vid flera fritidsgårdar och träffpunkter. På en av fritidsgårdarna är verksamheten helt anpassad till funktionshindrade ungdomar (Jordbro). På alla fritidsgårdar erbjuds 10–12-åringar öppen verksamhet på eftermiddagar. Vid lucia, valborg, allhelgonahelgen, skolavslutningar och under sommaren genomförs större gemensamma arrangemang. Avdelningen bedriver också fältuppdrag med uppsökande och förebyggande verksamhet bland ungdomar (www.haninge.se, 2007-09-10).

I nämndens inriktningsmål talas om tendenser i tiden, där dagens barn- och ungdomsgeneration i större utsträckning än tidigare sägs söka sig till aktiviteter som innebär mindre långsiktiga åtaganden. Öppen fritidsverksamhet anses ligga i tiden och stämma väl överens med andra tendenser som pekar på ett ökat stöd för spontantaktiviteter. I dokumentet görs hänvisningar till en rapport av Stig Elofsson i vilken det framgår att det finns en skillnad mellan mer öppna träffpunkter och traditionella fritidsgårdar då den traditionella

ses attrahera en socialt mer utsatt grupp. Det finns även en skillnad i vilken verksamhet som attraherar killar respektive tjejer. I dokumentet poängteras också ledarskapets betydelse.

UNGSAM är en mål- och handlingsplan för lokal ungdomssamverkan för förebyggande arbete i kommunen. Målet är att skapa en gemensam plattform för att finna former för samverkan mellan myndigheter, förvaltningar och andra aktörer i kommunen med syfte att hitta långsiktigt hållbara strategier som förebygger brott, droganvändning samt andra kriminella beteenden hos ungdomar.

I kommunen finns tio fritidsgårdar och träffpunkter samt ett antal fältfritidsledare.

Uppsala kommun

I Uppsala kommun är det Fritids- och naturvårdsnämnden som bland annat ansvarar för det fritidspolitiska programmet. Barn- och ungdomsnämnden har ett uppdrag att sätta in förebyggande insatser till stöd för fritids-, kultur- och föreningsverksamhet, ansvarsområdet omfattar åldersgruppen 0 till 20 år. Här finns också ett kontor för barn, ungdom och arbetsmarknad. Barn- och ungdomsnämnden inbjuder också i samverkan med andra organisationer till möten om barn- och ungdomspolitik i kommunen. Denna mötesplats för ungdomar och politiker är indelat i fem olika aktiviteter, ett barn- och ungdomsforum, en mötesplats för ungdomar med funktionshinder, ett elevforum för elever från grund- och gymnasieskolor, dialogmöten med politiker och slutligen en synpunkts- och klagomålshantering. Mötesplatsen arrangeras minst två gånger per termin.

I kommunfullmäktiges uppdrag till Barn- och ungdomsnämnden framkommer att den öppna fritidsverksamheten har en strategisk roll

att främja ungas sociala utveckling och bidra till att skapa social tillhörighet. Fullmäktige menar att kultur- och fritidsverksamhet baserad på valfrihet och frivilliga möten skapar samhörighet och stärker ungas identitet. Fritidsverksamhet ses också som ett kraftfullt verktyg för delaktighet och demokratiskt deltagande. Men för att detta ska kunna förverkligas anser kommunen att det krävs förändringar. Fritidsverksamheten bör i ökad omfattning arbeta med attityd- och värderingsfrågor, med insatser för unga med dolda funktionshinder, samt med den sociala problematik som finns hos en del av deltagarna. En ökning av personaltäteten sägs därför vara angelägen för kunna genomföra detta.

Kommunen har också uppmärksammat att unga idag inte har tillgång till fritids- och kulturverksamhet på lika villkor. I kommunfullmäktiges uppdrag till Kulturnämnden återfinns som övergripande mål att:

[...] ge alla som lever och verkar i Uppsala kommun tillgång till ett konst- och kulturliv med kvalitet och mångfald (www.uppsala.se, 2007-09-12).

Uppsala kommun arbetar efter 7 olika policydokument²⁷ samt 24 olika planer och program, bland andra Barnkonventionen i Uppsala kommun samt det fritids- och kulturpolitiska programmet. Kommunen fokuserar sitt arbete kring fyra övergripande mål:

- Barn och ungas rätt till likvärdiga villkor och att inte bli diskriminerade.
- Barnets bästa i främsta rummet.
- Åtgärder ska vidtas till det yttersta av tillgängliga resurser som ska fördelas på ett solidariskt sätt.

- Barn och ungas rätt till inflytande och medbestämmande, de ska ges rätt att föra fram sina åsikter i alla beslut som rör dem.

Det fritidspolitiska programmet beskriver inriktningen för det fritidspolitiska arbetet och dess syfte är att medborgarna ska erbjudas ett fritidsutbud som är utvecklande och stimulerande såväl fysiskt som psykiskt men även socialt och kulturellt. Kommunen ska ge goda möjligheter till en rik och varierande fritid. Dessutom ser kommunen att den genom detta också blir attraktiv att arbeta och bo i. Programmet är indelat i sju olika områden. I kommunen finns även en tillgänglighetsguide till kultur, idrott och fritid. I Uppsala finns över 20 fritidsgårdar, kaféer och andra träffpunkter. De flesta gårdarna drivs av kommunen men det finns ett antal som drivs i annan regi, med mer eller mindre stöd av kommunen. Det finns även fristående fritidsklubbar på eller i närheten av skolor. Vid ett flertal tillfällen per år arrangerar fritidsgårdarna gemensamma evenemang.

Nackanätverket och KEKS

Nackanätverket har under ett antal år bedrivit ett utvecklingsprojekt för att pröva olika verktyg för att utveckla och följa upp öppen fritidsverksamhet för ungdomar. Dess erfarenheter visar att i stort sett alla ungdomar har behov av mötesplatser. Nätverket menar att frivilligheten och de fria formerna är basen för all öppen fritidsverksamhet för ungdomar. Man menar

vidare att verksamheten ska ha ett tydligt hälsofrämjande perspektiv genom att man uppmärksammar och förstärker det friska och gynnar det positiva hos sina besökare.

Nackanätverket har i ett projekt utvecklat sin verksamhetsmodell för den öppna ungdomsverksamheten/fritidsgården. Där framgår bland annat att fritidsgården ska vara en trygg och attraktiv mötesplats som organiseras av utbildad personal. En politisk nämnd är huvudman och finansierar verksamheten. Verksamheten kan drivas av olika anordnare men vanligast är att den drivs i kommunal regi. Kommunen ansvarar för att formulera målet, uppdraget och dess omfattning. Kommunen ansvarar också för uppföljning och granskning av kvaliteten.

”Målet är också att genom att låta ungdomarna vara med och påverka, ge dem en demokratisk fostran.”

Själva uppdraget är att skapa en öppen, attraktiv och trygg mötesplats. Ledarna ska stödja ungdomarnas identitetsprocess, verka för ökad delaktighet, de ska se och bekräfta besökaren. Målet för verksamheten är att

den ska vara jämställd, friskhetsskapande och främja ungas utveckling. Målet är också att genom att låta ungdomarna vara med och påverka, ge dem en demokratisk fostran. Övriga målsättningar är att verka för att en positiv livsstil utvecklas hos ungdomarna. Verksamheten ska möta behovet hos ungdomar med expressiv fritidsstil. Verksamheten kan också anpassas efter socioekonomiska behov och efter antalet ungdomar i upptagningsområdet. Kommunernas fritidsvaneundersökningar eller annan statistik som besöksfrekvenser ses som viktiga hjälpmedel för att anpassa verksamheten.

Nackanätverket presenterar också två an-

dra verksamhetsmodeller: Fritidsgårdsliknande mindre träffpunkt och annan öppen fritidsverksamhet – mötesplatser för unga. För dessa verksamheter har man lägre förväntan på måluppfyllelse och resultat. Lokalen kan finnas i anslutning till annan verksamhet eller eventuellt samordnas med exempelvis skolkafé, simhall, sporthall, bibliotek och ridanläggning eller finnas i lokaler som egentligen är avsedda för annan verksamhet som församlingshem, bygdegård eller Folkets hus.

Verksamheten kan ses som ett komplement till fritidsgården eller annan anläggning eller föreningsverksamhet.

KEKS står för Kvalitet och Kompetens i Samverkan. KEKS är ett nätverk för kommuner och andra som driver öppen fritidsverksamhet för ungdomar. Medlemskapet i KEKS är öppet för kommunala förvaltningar som är huvudmän för öppen fritidsverksamhet/fritidsgårdsverksamhet. Deras basverksamhet utgörs av en årlig kvalitetsenkät bland medlemskommunernas fritidsgårdars besökare. KEKS presenterar en idéplattform där de tydliggör principer, normer och värden för fritidsverksamheten. Övergripande mål är att tillfredsställa brukarnas grundläggande sociala behov. Den öppna fritidsverksamhetens roll beskrivs av nätverket som att:

Den öppna fritidsverksamhetens utgångspunkt är att det är individens egna erfarenheter och kunskaper, i kombination med vilja att vara subjekt i sitt eget liv, som måste ligga till grund för mänsklig utveckling och ett gott liv." (www.keks.se, 2007-09-04).

KEKS betraktar sitt förhållningssätt som främjande och menar att detta med säkerhet också har en förebyggande effekt. För att den öppna fritidsverksamheten ska kunna nå sina mål bör

den vara frivillig, öppen, processtyrd, trygg och omfatta en grundläggande metod.

Den grundläggande metoden är att verka för att det kring besökarnas intressen och aktiviteter växer fram sociala sammanhang där besökaren får stöd att bli den främsta resursen i sitt eget liv, där de egna erfarenheterna och kunskaperna blir verktyg för utveckling och där ett gemensamt utforskande och reflekterande ersätter färdiga svar och som visar på möjligheter och föder en vilja att nå dem.

Personalens kompetens anses vara en avgörande faktor för att den öppna fritidsverksamheten ska kunna nå sina mål. Fritidsgårdarna i KEKS-nätverket utgår i sin verksamhet från FN:s barnkonvention. Den bygger på:

[...] frivillighet och är den arena där besökarnas egna erfarenheter, kunskaper och intressen tas till vara på ett sådant sätt att de upplever meningsfullhet och förmår utveckla verktyg att hantera sina framtida liv (www.keks.nu, 2007-09-04).

De verktyg som omnämns är förmågan till självständigt tänkande, samarbete, tolerans, empati, konfliktlösning och förmåga att förverkliga sig själv och sina visioner om framtiden.

Verksamheter som ingår i KEKS riktar sig främst till ungdomar i skolår sju till nio. Målgruppen beskrivs som ungdomar som behöver stöd för att finna konstruktiva verktyg att hantera sina liv. Åldersspannet kan variera och fritidsgårdarna kan även ta in äldre besökare. Det talas om en speciell inriktning som innebär att unga med störst sociala behov ska vara överrepresenterade.

Ett antal inriktningsmål har också identifierats, preciserats och definierats. Inriktningsmålen²⁸ är övergripande och långsiktiga. Förutom

inriktningsmålen finns även effektmål och produktionsmål. Produktionsmålen avser de konkreta och mätbara resultat och åtgärder som fritidsgårdarna avser att prestera under året, vad man ska åstadkomma i relation till uppsatta mål. Dessa produktionsmål är sedan kopplade till de nyckeltal som har utvecklats.

Fritidssektorn i ny skepnad – analys och diskussion

1. Kommunala mål – med stor variation

Inledningsvis ställde jag frågan om vilka kommunala mål som finns för ungdomsverksamhet. Efter att ha studerat de, på internet tillgängliga, målskrivningarna för den öppna fritidsverksamheten kan jag konstatera att verksamheten varierar till omfattning och innehåll beroende på kommunens storlek men även till viss del på olika synsätt. Min undersökning bekräftar därmed Ungdomsstyrelsens studie²⁹ att chanserna att ta del av de utbud som erbjuds ungdomar varierar beroende på vem man är och vilka livsvillkoren man lever under. Vissa kommuner, företrädesvis de storleksmässigt större, tar sin utgångspunkt från nationella och internationella styrdokument samt kommunala policydokument när de utformar fritidsverksamheten. Några kommuner har lagt tonvikt på att föra ett mer övergripande resonemang om mål och strategier för sin fritidsverksamhet medan andra har valt att beskriva den mera konkret och verksamhetsnära.

Främjande förhållningssätt vanligast

De undersökta kommunerna har i det stora hela ett liknande förhållningssätt vad det gäller

synen på öppen fritidsverksamhet. Det talas oftast om ett främjande förhållningssätt och perspektiv och mindre om att fostra, förebygga och kontrollera. Ett exempel på en kommun som har ett mer förebyggande synsätt är Göteborgs Stad Centrum. De vill arbeta med hälsofrämjande strategier för att undvika drogmisbruk och kriminalitet. Här finns också Lilla Socialbyrån och Sociala Enheten som verkar inom olika lagrum. I Lunds kommun finns ett program för hälsofrämjande och förebyggande arbete men till skillnad från Göteborgs Stad Centrum har målskrivningarna för den öppna fritidsverksamheten här ett främjande perspektiv.

Det talas inte explicit om brotts- och drogförebyggande åtgärder men det finns någon form av organisation för ändamålet i de undersökta kommunerna. Det är vanligt att det finns ett uttalat behov för öppen fritidsverksamhet av samverkan med polis, socialtjänst, BRÅ och andra liknande myndigheter eller funktioner.

Besökaren blir verktyg i sin egen utveckling

I dokumenten talas det ofta om att stärka ungdomars personliga utveckling. Verksamheten ska bygga på besökarnas egna erfarenheter och kunskaper. Det är vanligt att målen skrivs med en vilja av att göra ungdomarna delaktiga i verksamheten. Sundsvalls kommuns mål är att främja barns och ungdomars rätt att uppleva, delta, påverka och skapa. Målet i Haninge kommun är att den öppna fritidsverksamheten ska kunna vara en arena där unga kan stärka sin personlighet och utveckla sig själva. Göteborgs Stad Centrum menar att fritidsverksamhet ska ge möjlighet till inflytande och delaktighet. Lunds kommun skriver att verksamheten ska främja individens rättskänsla, tolerans, generositet och ansvar. Några undantag finns där

målen är uttryckta lite annorlunda. KEKS-nätverkets beskrivning kan passa bra som sammanfattande slutsats: att besökaren själv blir verktyg för sin utveckling och att det är i den öppna fritidsverksamheten som konstruktiva verktyg kan skapas för att ungdomar ska kunna hantera sina liv.

2. God följsamhet till de nationella målen

Jag har också varit intresserad av att studera hur kommunala mål överensstämmer med nationella ungdomspolitiska mål. Undersökningen visar att i de flesta kommuner som jag har studerat har jag kunnat se en tydlig följsamhet till de nationella ungdomspolitiska målen. I några kommuner har följsamheten däremot inte framgått lika tydligt. Det ska inte tolkas som att kopplingar mot den nationella ungdomspolitiken saknas. Den kan mycket väl finnas men att dessa dokument inte har varit tillgängliga på kommunens webbplats.

3. Drift och organisation – mångfalden fortsätter att öka

En annan ambition med min undersökning har varit att studera hur fritidsverksamhet organiseras och drivs i kommunerna. I de undersökta kommunerna är en traditionell kultur- och fritidsnämnd med en kultur- och fritidsförvaltning vanligast förekommande. Linköpings kommun har en kultur- och fritidsnämnd med en biblioteks-, fritids- och kulturförvaltning. Här kan jag konstatera att utvecklingen mot en mångfald av producenter fortsätter samt att utvecklingen mot alternativa mötesplatser som allaktivitetshus, ungdomens hus och andra mötesplatser också fortsätter. Undersökningen visar också att flertalet av kommunerna inte har några betänk-

ligheter om att organisationer och föreningar ska kunna driva öppen fritidsverksamhet med god kvalitet. Jag delar också den uppfattningen att föreningar kan möta ungdomar med expressiv fritidsstil och deras behov. Verksamhetens mål och kvalitet samt hur den organiseras och leds är däremot betydelsefull.

4. Ungdomars inflytande och delaktighet viktig fråga för alla kommuner

Målskrivningar som handlar om ungas inflytande och delaktighet och som inbjuder till ungdomars deltagande och engagemang förekommer direkt eller indirekt i samtliga undersökta kommuner. Kommunernas mål för fritidsgårdsverksamhet och annan liknande verksamhet ger också ungdomarna goda möjligheter till att delta i olika kulturaktiviteter samt till eget skapande. Genom olika former av debattforum ges också ungdomarna möjlighet att träna sin förmåga till kritiskt tänkande och till att göra sin röst hörd.

I de allra flesta av de undersökta kommunerna finns organiserade kanaler för ungdomars inflytande och delaktighet. De benämns lite olika men syftet är detsamma. Som exempel kan nämnas ungdomsnämnd, ungdomsforum, ungdomsfullmäktige, ungdomsting, ungdomsråd, debattforum, ungdomsföreningsråd, ungdomskonsulent, ungt inflytande, ungdomsparlament och ungdomsombud.

Ett annat exempel på kanaler för ungdomar är de speciella sidor på internet för unga som de flesta av de undersökta kommunerna har, det är bland annat Ung i Lund och Ung i Sundsvall. Min undersökning visar att de flesta kommuner har gjort det möjligt för ungdomar att hitta samlad information om olika typer av verksamhet som kan vara av intresse för dem. Däremot har

jag inte funnit någon information om hur väl dessa kanaler nyttjas för ändamålet.

I många av kommunerna finns också möjlighet för unga att söka projektmedel för olika ändamål. I Linköpings kommun heter satsningen Ungdomschecken och i Sundsvalls kommun kallas den för Ung Pott.

Demokrati ett synligt begrepp

I dokumenten återkommer också ofta begrepp som demokrati, jämställdhet, integration, och fostran. Göteborgs Stads Centrum och Lunds kommuner har målskrivningar som omfattar begreppen jämställdhet och integration. I Nackanätverket talas om att fritiden ska bidra till ungdomars demokratiska fostran och i Lunds kommun talas på liknande sätt om att förmedla demokratiska värden.

5. Pedagogisk grundsyn

– gemensam värdegrund saknas

Slutligen har jag också varit intresserad av att studera vilken pedagogisk grundsyn som kan skönjas i de undersökta dokumenten. Inledningsvis refererade jag till Bo J. Ardström³⁰ som menar att ledarskapet i öppen verksamhet är en av de mest kvalificerade pedagogiska uppgifter som finns i arbetet med ungdomar. I dokumentet Politisk strategi för unga i Lunds kommun framgår både det formella och informella lärandet som av stor betydelse för individens utveckling. Ett försök till att generalisera skulle vara att säga att metoden eller fritidsmetodiken i kommunerna är att bygga på frivillighetens grund, besökarnas egna behov, erfarenheter och förväntningar, det vill säga en processtyrd metod. Dessa blir sedan besökarens verktyg för utveckling. Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det i dokumentet

är sparsamt med formuleringar som belyser pedagogiska förhållningssätt. Det finns till exempel ingen gemensam värdegrund liknande den som finns inom skolväsendet.

Slutord – framtiden och den öppna verksamheten

Min undersökning visar att en viktig fråga i framtiden blir hur olika insatser ska formas för att erbjuda attraktiva meningsfulla fritidsaktiviteter för ungdomar. Min undersökning visar också på de skilda förutsättningar som finns mellan olika kommuner. Centrala frågor blir verksamhetens metod, innehåll och mål samt frågor om vem som producerar, arrangerar och finansierar öppen fritidsverksamhet. Ska exempelvis ungdomspolitiska mål för öppen fritidsverksamhet och biblioteksverksamhet eller bad- och sporthallar ha liknande målskrivningar? Urvalsfrågan blir avgörande, det vill säga frågan om vilka aktiviteter som ska vara bidragsgivande och vilka som kan komma att få stöd i framtiden, det vill säga vara skattefinansierade. I Ungdomsstyrelsens skrift *Arenor för alla*³¹ ställs frågan om institutionernas betydelse som sammanhållande kraft för ungdomars fritid håller på att minska i betydelse. Frågan har uppkommit genom undersökningar som visat att ungdomar allt mer vill uppfattas som individer, att det är viktigt att stå för sina åsikter och att hävda sig själv. Min undersökning visar att frågan är berättigad men att institutionerna fortfarande har en viktig uppgift att fylla. Då avser jag både ungdoms-, social-, fritids- och kulturpolitik som en länk mellan skola, fritid och arbete. I de undersökta dokumenten framgår indirekt kommunernas vilja att ta ett socialt ansvar. Några frågor kvarstår dock. En av dessa är hur vi ska nå ungdomar

som är i riskzonen och vem som ska ta det huvudsakliga ansvaret för att de inkluderas i samhället. En annan viktig fritidspolitisk fråga blir hur vi kan skapa likvärdiga möjligheter till en aktiv fritid oavsett var vi bor i landet. Eftersom ungdomar idag har utvecklat olika fritidsstilar blir en annan fråga hur vi ska kunna möta ungas behov och förväntningar på den öppna fritidsverksamheten. Vi kan slutligen sägas stå inför ett antal vägval. ●

Referenser

- Ardström, B., J. (2001). *Att vara ledare i öppen verksamhet*. Solna: Tryckindustri.
- Bodens kommun, (www.boden.se, 2007-08-28).
- Gunnarsson, F. (2002). *Verksamhet utan avsikt? En debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Göteborgs kommun (www.goteborg.se, 2007-08-21).
- Haninge kommun (www.haninge.se, 2007-09-10).
- KEKS (2007-09-05).
- Koutakis, N. (2000). *Fritidsgårdarna har enorm potential*. Fria tider. (4:2000).
- Laxvik, T. (2000). *Mer forskning och debatt behövs*. Fria tider. (4:2000).
- Laxvik, T. (2001). *Bärande relationer. Normativ rapport om förutsättningar för goda möten i öppen verksamhet på fritidsgård*. Malmö: Daleke grafiska.
- Laxvik, T. (2006). *Slutrapport. Utredning fritidsgårdarna i Luleå*. Fritidsforum.
- Lindström, L. (2006). *Fritidssektorn en statlig utmaning*. Licentiatavhandling. Luleå tekniska universitet.
- Linköpings kommun (www.linkoping.se, 2007-08-31).
- Lunds kommun (www.lund.se, 2007-08-22).
- Motala kommun (www.motala.se, 2007-08-28).
- Munkfors kommun (www.Munkfors.se, 2007-08-28).
- Nacka kommun (www.nacka.se, 2007-09-15).
- Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?* Lund: Studentlitteratur.
- Proposition (1998/99:115). *På ungdomars villkor*.

ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro. Stockholm: Kulturdepartementet.

Riksdagen (2007-04-12). <http://www.riksdagen.se>. Regeringsformen, SFS-nummer (1974:152).

Riksdagen (2006-09-19). <http://rixlex.riksdagen.se>. Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:387), LSS, § 15.

Rädda barnen (2007-08-01). <http://www.rb.se>. FN:s barnkonvention om barns rättigheter.

Rättsnätet (2006-09-19). <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM>. SFS 1987:10.

Rättsnätet (2007-08-01). <http://www.notisum.se>. Socialtjänstlag. (SFS 2001:453).

Rättsnätet (2006-09-19). <http://www.notisum.se>. Kommunallag.

Sass, T. (2007). Rapport. Nackanätverket för fritidsgårdsutveckling. <http://kanaln.nacka.se/default/artID.16622/platsID.3068/titel./vis.2>

Skolverket (2006-09-19). <http://skolverket.se>. Skollagen, 1, 3, 6, 7, 9 och 9 §§.

Sundsvalls kommun (www.Sundsvall.se, 2007-08-23/24).

Svenska Kommunförbundet (2004). *Program för kultur*. Stockholm: Ordförrådet.

Svenska Kommunförbundet (2001). *Krafter i samspel. Om lokal kultur- och fritidspolitik erfarenheter och slutsatser*. Stockholm: Kommentus förlag.

Svenska Kommunförbundet (2002). *Verksamhet utan avsikt? en debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Ordförrådet.

Thorn, Wollnert, C. (2003). *Att arbeta med kultur och fritid. En studie av professioner i förändring*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.

Trondman, M. (2000). *Det är något särskilt med jobbet. Den solidariska underordningens logik*. Ett kultursociologiskt öde till en fritidsledare. I L Berggren (2000). *Fritidskulturer*. Lund: Studentlitteratur.

Ungdomsstyrelsen (2005). *Arenor för alla. En studie*

om ungas kultur- och fritidsvanor. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Uppsala kommun (www.uppsala.se, 2007-09-12).

Örebro kommun (www.orebro.se, 2007-08-21).

Noter

1. Gunnarson, 2002.
2. Svenska Kommunförbundet, 2001, 2002.
3. Lindström, 2006.
4. Thorn, Wollnert, 2003.
5. Proposition 1998/1999, s.57.
6. Ungdomsstyrelsen, 2005.
7. Gunnarsson, 2002.
8. Thorn, Wollnert, 2003.
9. Lindström, 2006.
10. Trondman, 2000; Gunnarsson, 2002.
11. Trondman, 2000.
12. Thorn, Wollnert, 2003.
13. Laxvik, 2006.
14. www.fritidsforum.se/om. (2007-07-05).
15. 4 § (SFS 1987:10).
16. 1 § (SFS 2001:453).
17. Gunnarsson, 2002.
18. Lindström, 2006, se även regeringsformen, SFS-nummer (1974:152).
19. Olson, 1992.
20. Ardström, 2001.
21. Laxvik, 2001.

22. Trondman, 2000.
23. Koutakis, 2000.
24. Proposition 1998/1999.
25. KEKS består av följande förvaltningar. Askim, Göteborg stadsdelsförvaltning; Bräcke, Social- och utbildningsavdelningen; Fosie, Malmö, stadsdelsförvaltningen; Frölunda, Göteborg, stadsdelsförvaltningen; Högsbo, Göteborg, stadsdelsförvaltningen; Kungälv, Kultur- och fritid; Mölndal, Kultur- och fritid; Partille, Kultur- och fritid; Stenungsund, Fritid; Styrso, Göteborg, stadsdelsförvaltningen; Tjörn, Kultur- och fritid, Trollhättan, Fritid; Tynnered, Göteborg, stadsdelsförvaltningen; Ånge, fritid; Älvsborg, Göteborg, stadsdelsförvaltningen samt Öckerö, Kultur- och fritid. (www.keks.nu, 2007-09-04).
26. Nackanätverket är ett samarbete med följande kommuner, Nacka, Tyresö, Haninge, Mjölby, Gotland och Jönköping(www.nacka.se, 2007-09-15).
27. Agenda 21, Folkhälsopolicy, Barnkonventionen i Uppsala kommun, Handikappolicy, Integrationspolicy, Jämställdhetspolicy och Miljöpolicy (www.uppsala.se, 2007-09-12).
28. Verksamheten har som syfte att till både form och innehåll tillfredsställa målgruppens behov. De behov som anges är att få tillhöra en social struktur, ha en egen roll, egen identitet, uppleva egen utveckling, uppleva positiv förväntan, uppleva rättvisa, uppleva möjlighet att påverka, att få ta ansvar samt att få uttrycka sig.
29. Ungdomsstyrelsen, 2005 och Thorn, Wollnerth, 2003.
30. Ardström, 2001.
31. Ungdomsstyrelsen, 2005.

Avslutande reflektion och utvecklingsområden

Antologin ställer frågor som utmanar vårt förhållningssätt till ungas mötesplatser. Vad ska vi med mötesplatserna till? Vad är bra verksamhet och för vem? Hur kan den fria tidens arena och professionerna utvecklas? I detta kapitel har Ungdomsstyrelsen identifierat fem utvecklingsområden som är viktiga för mötesplatserna.

Vi återkommer först till några av författarna som vi refererade till i inledningskapitlet och som handlade om grundläggande frågor kring mål och innehåll i fritidsgårdsverksamhet. Hur ser Jerzy Sarnecki, Åsa Claesson-Nordin och Ulf Blomdahl på frågorna idag? Det är 30 år sedan Sarnecki skrev boken *Vad skall vi ha gårdarna till?* (1978) och snart 20 år sedan som *Fritidsgården – dess besökare och framtid* skrevs av Claesson-Nordin och Blomdahl (1989). Vad har hänt under dessa år? Är situationen förändrad? Hur bör man arbeta vidare?

Jerzy Sarnecki är professor i kriminologi vid Stockholms universitet:

Hur ser du på fritidsgårdsverksamhet idag?

– *Vi vet från vår och annan forskning av kriminella nätverk att brottsalstrande aktiviteter förstärks av samvaro mellan ungdomar med större riskbenägenhet för brott – om man till exempel bara öppnar en fritidsverksamhet för dem utan att göra något – då blir det en ytterligare plattform för ett destruktivt nätverk.*

– *En fritidsgård som däremot stärker ungdomars kontakt med det etablerade samhället genom prosociala aktiviteter där vuxna och ungdomar arbetar tillsammans minskar troligen brottsbenägenheten.*

Hur kan man skapa en sådan verksamhet?

– *Mina erfarenheter från arbete med strulungdomar i Polen pekar mot att det behövs besjälade och entusiastiska ledare. De måste arbeta med tanken att ungdomar kan ta ansvar och de unga måste*

skolas in i ett perspektiv av allas lika värde. Det är då inte i första hand en fråga om hur välutbildade ledarna är utan snarare en fråga om medvetenhet om idé och mål med verksamheten.

Behöver de då inte ha utbildning i preventivt arbete?

– De som arbetar i fritidsverksamhet där ungdomar med en social problematik deltar behöver kanske inte kunna allt om prevention, men de behöver vara orienterade kring risk- och skyddsfaktorer.

Idag beskriver många som är verksamma inom fritidsverksamhet att de arbetar främjande. Hur kan det fungera?

– En främjande ansats kan vara en vacker tanke men man måste vara medveten om att det man gör ska ha en påverkan på gruppen.

– Risken finns hela tiden att personalen inte förmår påverka gruppen – men det är möjligt och kan fungera om aktiviteten engagerar, tillfredsställer behov, erbjuder konstruktiv gemenskap, utmanar till socialt ansvarstagande och ökar den sociala kontrollen – då kan ett öppet utbud av främjande aktiviteter möjliggöra en god utveckling för ungdomarna.

Hur vet man om detta är framgångsrikt?

– Jag känner igen frågan från socialt arbete – det fanns en god välvilja men ingen utvärdering av effekterna – idag finns sådan forskning. Det är kanske så att fritidsgårdarna nu står sist i tur att ta reda på effekterna av den verksamhet de bedriver.

Åsa Claesson-Nordin, Kommunförbundet i Västernorrland,
arbetar med kompetensutveckling av personal på fritidsgårdar:

Ni talar i er bok väldigt tydligt för ett förebyggande perspektiv – hur ser du på det idag?

– Visst uttrycker vi ett tydligt förebyggande perspektiv i boken som kanske skulle vara svårt att formulera så skarpt idag. Sektorn hävdar ju så tydligt att det är utifrån ett främjande perspektiv som man arbetar idag.

Vad har då hänt med den förebyggande ansatsen?

- Kanske blev ett för starkt socialpolitiskt perspektiv för tungrott, det var inte till nytta för ungdomarna. Det blev ett resultatkrav som personalen inte kunde nå upp till eller hade kompetens för.
- Vi visade i våra undersökningar att ungdomar i riskzon är överrepresenterade på fritidsgårdarna, vilket troligen även är situationen idag. Risken finns att personalen tröttnar på att arbeta med den målgruppen som kräver sin speciella kompetens.

Ulf Blomdahl är forskningsledare vid idrotts- och kulturförvaltningarna i Stockholms stad:

Hur ser du på er bok *Fritidsgården – dess besökare och framtid idag?*

- Det är viktigt att komma ihåg att den kom till i en tid då föreningsföreträdare talade om att fritidsgårdarna knyckte ungdomar från föreningarna och där tjänstemän inom kommunal verksamhet inte kunde se skillnader inom ungdomars fritidsarena.
- Med boken ville vi visa att olika fritidsutbud når olika ungdomar och lyfta frågan om klass, kön och etnicitet samt belysa skillnaderna mellan "att göra" och "att vara" på fritiden.

Hur ser du på fritidsverksamheten idag – vilka är utmaningarna?

- Vart har de spontana idrotts- och kulturaktiviteterna som tidigare fanns på gårdarna tagit vägen? Har gårdarna blivit för socialt fokuserade genom satsningar på relationer och det goda samtalet?
- Om gårdarna bara är "öppen verksamhet" får du övervikt av de socialt missgynnade ungdomarna – en breddning behövs som också rymmer en potential så att andra ungdomar också kommer dit. Då kan de öppna, spontana kultur- och idrottsaktiviteterna vara en möjlighet som i sin tur också kan leda till gruppaktiviteter. Under veckorna får då gården en fritidssocial profil. Helgverksamheten däremot behöver bygga på arrangemang och nöjesverksamhet och får då en fritidskulturell profil.
- Det behövs en satsning mot en fritidspolitisk breddning som samtidigt får en särskild socialpolitisk effekt för de missgynnade ungdomarna.

Uppdrag, målgrupp och uppföljning

Idag finns flera olika typer av mötesplatser där unga träffas på sin fritid. Det finns verksamheter som är etablerade av kommuner och föreningsliv. Men det finns också kommersiellt drivna mötesplatser som till exempel kaféer och spelhallar samt mötesplatser som unga själva skapar – på gator och torg, i parker, portar och shoppingcenter.

Utvecklingen av informationsteknologin har på ett tydligt sätt påverkat ungas fritidsvanor (Ungdomsstyrelsen 2007). Virtuella mötesplatser har blivit ett viktigt inslag i ungas vardag där möten inte längre är bundna till en lokal eller till en geografisk plats.

Mötesplatserna kan ha en viktig roll för unga men frågan är vilka mötesplatser som kan vara relevanta för offentligt stöd? Vilken verksamhet och pedagogik samt vilka värderingar ska offentligt stödda mötesplatser ha?

Tydliga mål och uppdrag

Erfarenheter från Ungdomsstyrelsens utvecklingsarbete inom regeringens satsning på *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* visar att uppdraget för de kommunala mötesplatserna måste bli tydligt. Detta har även uppmärksammats av Sveriges kommuner och landsting, SKL, i boken *Verksamhet utan avsikt?* (2002). Vad ska mötesplatserna erbjuda? Vilka samhällsproblem ska fritidsgårdarna lösa? Ska de stärka ungas etablering i samhället? Syftar verksamheten till att bryta utanförskap bland unga? Vilka är de önskvärda effekterna av verksamheten?

Ett rimligt krav på mötesplatser med offentligt stöd eller finansiering är att de ska ha ett tydligt uppdrag från huvudmannen och en utarbetad pedagogik och verksamhet. Saknar mötesplatserna ambitioner att stärka ungas uppväxtvillkor är risken stor att engagemanget från såväl kommunalt som nationellt håll uteblir. Hur arbetet ska ske i de olika verksamheterna är i första hand en fråga för sektorn och de lokala enheterna. Det är dessa som finns närmast lokalsamhället och ungdomsgruppen och sannolikt bäst utformar metoder och arbetsätt. En viktig förutsättning för att en seriös och professionell verksamhet ska kunna utvecklas är dock tydliga mål och uppdrag. Ett förnyat politiskt engagemang och en idédiskussion behövs och detta är en viktig del i professionaliseringsprocessen av hela fritidsfältet.

Ungdomsstyrelsens erfarenheter från utvecklingsarbetet visar att många ungdomsarbetsare inom öppen ungdomsverksamhet upplever ett allt svagare politiskt intresse för fritidsgårdar och andra mötesplatser för unga, särskilt från kultur- och fritidsområdet. Det finns också röster, från såväl lokalt som nationellt håll, som talar om en allt mer utarmad fritidspolitik. De senaste femton åren har alltfler kom-

munala nämnder slagits ihop och mötesplatser för unga hanteras av olika sektorer och politikområden i olika kommuner. Denna utveckling har skett i takt med att verksamhetsformer, huvudmannaskap och uppdrag har breddats. Idag har många offentligt finansierade mötesplatser uppdrag och mål som inte bara är fritidspolitiska utan som är relaterade till flera politikområden. Den nationella ungdomspolitikens sektorsövergripande fokus är formulerad i fem huvudområden – lärande och utbildning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation, arbete och försörjning samt kultur och fritid. Likt den sektorsövergripande ungdomspolitikerna har många av mötesplatserna idag mål som kan relateras till samtliga målområden.

Målgrupp – alla eller de utsatta?

Det finns ett dilemma för de huvudmän som driver verksamheterna. Vissa av dem anser att verksamheten ska nå ett tvärsnitt av ungdomsgruppen och ser det som ett problem om utsatta ungdomar får en större andel. Andra ser det som en fördel att utsatta ungdomar är överrepresenterade då denna grupp därigenom blir enkel att nå med socialt mobiliserande insatser. Bör vi vara nöjda med den målgrupp som faktiskt besöker verksamheterna? Kan vi vara nöjda med att stora delar av resurserna riktas mot pojkar? Svaret på dessa frågor bör relateras till det uppdrag som verksamheterna har från de lokala politikerna eller bakomliggande organisationers avsikter, det vill säga hur uppdraget ser ut.

Om ambitionen är att nå utsatta ungdomar för att stärka dem så finns det utmaningar i val av metod och strategi. Ett sätt att stärka utsatta ungdomar är att få in dem i mer blandade grupper – att samla alla utsatta ungdomar på ett och samma ställe skapar bara mer problem. Det finns dock inte mycket forskning om mötesplatser för unga och vilka konsekvenser olika verksamhetsformer får. Kombinationen av en stor andel utsatta ungdomar på en mötesplats samt svag pedagogisk inriktning och brist på professionella ledare har dock identifierats som faktorer som kan förvärra situationen för de besökande ungdomarna (jmf Andersson & Jordan 2007, Mahoney 2004).

Yrkesverksamma har också i flera av antologins kapitel beskrivit att det ofta saknas tydliga och väl formulerade mål och uppdrag för verksamheten. Är ungdomar i riskzon en uttalad målgrupp eller är alla ungdomar målgrupp? Hur ska balansen se ut? Vilka åldrar handlar det om? Hur ser pedagogik och metoder ut?

I ett systematiskt kvalitetsarbete behöver målgruppen definieras i uppdraget och varje personalenhet behöver klargöra hur den ska arbeta med målgruppen och vilka resurser som finns i form av lokaler och personal.

Uppföljning

I ett kvalificerat professionellt arbete används också uppföljnings- och utvärderingssystem för att kunna se om målen har uppfyllts. Flera goda exempel på syste-

matiskt mål- och kvalitetsarbete med mötesplatser för ungdomar och öppen ungdomsverksamhet håller på att växa fram i landet. Det är en utveckling som behöver uppmuntras.

Breddad roll för mötesplatser

Ungdomsstyrelsen har i sitt utvecklingsarbete kunnat konstatera att mötesplatser för unga fått en allt viktigare roll i arbetet med att stärka ungas inflytande och delaktighet i samhället. Mötesplatserna är ofta ett ställe där ungdomsråd och ungdomsparlament träffas och möts. Mötesplatser är också ofta forum för föreningslivets verksamheter och möjliggör kontakter mellan unga och folkrörelsernas olika aktörer. Här sker debatter, möten och manifestationer där unga på olika sätt försöker påverka och få inflytande över frågor som engagerar dem och som de ser som viktiga.

I kulturpolitiken är unga en prioriterad grupp. Men kulturens institutioner som konserthus, bibliotek och museer har i många fall haft svårt att nå unga i åldern 16 till 25 år och har etablerat få verksamheter för att möta ungas eget skapande och kulturintresse. Fritidsgårdarna har alltid haft ett stort inslag av kulturverksamhet – den har dock inte lyfts fram eller varit så uttalad – men nu kan vi se allt fler exempel på hur kulturverksamheten och mötesplatsernas pedagogik kring kulturverksamheten lyfts fram. En viktig del i metodiken handlar om att främja det egna skapandet och att bygga på de ungas intressen och smak. Mötesplatserna för unga är en viktig arena för traditionell musik, dans, teater, film och andra etablerade kulturella verksamheter, men här finns även nya uttryck och rörelser. Flera verksamheter vittnar om att de lyckats nå unga som inte i vanliga fall deltar i kulturaktiviteter.

Det finns unga som har svårt att klara skolan och att etablera sig på arbetsmarknaden. I flera kommuner har därför mötesplatser för unga blivit en allt viktigare arena för arbetsmarknadspolitiska insatser. På mötesplatser placeras särskilda verksamheter för att hjälpa unga utanför skola och arbetsmarknad eller för att på andra sätt arbeta med det kommunala uppföljningsansvaret för unga under 20 år. Verksamheter som Bryggeriet i Malmö och Urkraft i Skellefteå bygger på en strategi där de tar emot unga utanför skola och arbete och där ungdomarna genom praktiskt arbete i verksamheten och med stöd från handledare får möjlighet att klara skolan och etablera sig på arbetsmarknaden.

Kunskap om äldre ungdomars fritidsbehov

Ungdomsstyrelsens rapport Fokus 06– *En analys av ungas kultur och fritid* visar att äldre ungdomar har ett stort behov av mötesplatser. Runt 30 procent av killarna och 40 procent av tjejerna på gymnasiet saknar mötesplatser. Samtidigt uppger hela 87 procent av 16–25-åringarna att de aldrig besöker ungdomens hus, fritidsgård eller

liknande verksamheter (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2007). Tendensen är att andelen som aldrig besöker några mötesplatser ökar med stigande ålder. Det är också en mindre andel kvinnor som besöker mötesplatserna.

Det är rimligt att utgå från att unga har gjort ett aktivt och medvetet val när de valt bort de befintliga mötesplatserna. Hur ska vi då på bästa sätt kunna möta de äldre ungdomarnas behov och förväntningar? Hur ska pedagogik och verksamhet anpassas?

Ungdomsstyrelsens erfarenheter från satsningen *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* visar att de äldre ungdomarna ställer högre krav på inflytande i verksamheten samt högre krav på kvalitativa aspekter av verksamheten som till exempel estetiska (utformningen av lokalerna) och geografiska (att möteslokalerna finns på en attraktiv plats för de äldre ungdomarna). Fler framgångsfaktorer är att aktiviteterna ska bygga på ungas egna intressen samt professionell och engagerad personal.

Utvecklingsarbetet av mötesplatser för äldre ungdomar bör även vara kunskapsbaserat. Det behövs fler och djupare analyser av de äldre ungdomarnas fritidssituation och behov. Det behövs också en avgränsad undersökning om antalet mötesplatser för yngre och äldre ungdomar som också täcker in fler aktörer än kommunerna. Även om Sveriges kommuner och landsting, SKL, genomför kontinuerliga kartläggningar av kommunernas anläggningar finns inte heltäckande kunskap om hur många mötesplatser som finns för yngre respektive äldre ungdomar.

Mer forskning kring hur verksamhetsformer och pedagogiskt arbete matchar de äldre ungdomarnas behov är också viktigt. Med bra kunskap om ungas vanor, intressen, smak och stil ökar möjligheterna för ett framgångsrikt arbete.

Kunskap om olika professioners arbetssätt

Fritidsledare är den yrkeskategori som i störst utsträckning arbetar professionellt på fritidsgårdar och andra mötesplatser. Det finns också verksamheter som drivs på ideell basis eller med både anställda och ideellt arbetande personer. En tendens som Ungdomsstyrelsen har kunnat se är att det nu i större utsträckning även finns andra professioner på arenan – oftare på mötesplatser för äldre. Det handlar om pedagoger inom olika kulturområden men även om socionomer och fältarbetare.

De utbildade fritidsledarna står för en verksamhetstradition som har vuxit fram inom folkrörelser, frivilligorganisationer och folkbildning och som många idag formulerar som ett främjande förhållningssätt. En utmaning är hur långt personalens mandat kan sträcka sig i arbetet med ungdomar som har en svårare problematik. Det är viktigt att veta var gränsen går för vad den egna professionen kan, ska och bör hantera innan andra yrkeskategorier kopplas in. För att möta och arbeta med unga som befinner sig i utsatthet och riskzon för droger, kriminalitet och missbruk behövs kvalificerad kompetens. Finns den generellt bland fritidsledare eller är det

andra professioner som ska tillföra den på mötesplatserna? Hur omfattande behöver den kompetensen vara i personalgruppen? Det handlar också om att hitta sätt där professionerna kompletterar varandra genom samverkan.

Om mötesplatsen har i uppdrag att arbeta med utsatta ungdomar behövs kompetens om risk- och skyddsfaktorer och en orientering kring preventiva strategier. Breddningen med fler professioner och också samverkan mellan olika aktörer på mötesplatserna ställer krav på samordning och ledning av arbetet. Även fortbildningen av personalen är viktig.

Generellt kan vi se att det skapas möjligheter och öppningar när fler aktörer och professioner kommer in i arbetet på mötesplatserna. Men den lokala variationen är stor och det utvecklas olika sätt att hantera samverkan mellan professioner, mellan kommunala enheter och mellan kommunerna och den ideella sektorn. Vi kan konstatera att det behövs utökad kunskap om denna utveckling.

Det handlar också om vilken pedagogik och metodik man väljer i verksamheten, framförallt går en skiljelinje mellan *öppen* respektive *strukturerad* verksamhet. Under 1990-talet pågick en diskussion om expressivt och instrumentellt orienterade ungdomar som gick ut på att de expressivt orienterade ungdomarna främst valde spontana och oplanerade aktiviteter och de instrumentellt orienterade främst valde planerade och återkommande aktiviteter. Är en sådan åtskillnad hållbar än idag?

Ungdomsstyrelsen har kunnat se att verksamheter på många av de nya mötesplatserna för äldre ungdomar har en tonvikt på kulturprofilerad gruppverksamhet. I vilken omfattning den når utsatta ungdomar saknas det kunskap om – men att den gör det finns det flera exempel på inom satsningen *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet*. Det behövs en fortsatt diskussion om och metodutveckling av öppen respektive strukturerad verksamhet med speciellt fokus på hur de kan nå olika målgrupper.

Forskning och utveckling av det främjande arbetssättet

Idag är det ett främjande arbets- och förhållningssätt som genomsyrar verksamheterna på mötesplatserna. Inom socialt arbete har ett omfattande vetenskapligt arbete vuxit fram som beskriver pedagogik, metoder och historia inom fältet. De verksamheter som finns inom kultur- och fritidssektorn har inte alls samma vetenskaplighet att falla tillbaka på. Det saknas kvalificerade dokumentationer och utvärderingar och därmed analys av sektorns utveckling. Inte heller finns någon omfattande litteratur om professionens utveckling och arbetsmetoder. En förklaring är att mötesplatser som fritidsgårdar och ungdomens hus inte finns inom den av kommunen reglerade verksamheten som till exempel socialtjänst och skola. En annan förklaring är att det saknas omfattande högskoleutbildning och därmed även forskning inom området.

Idag finns fritidsledarutbildningen som ges på folkhögskolor samt fritidsvetenskapliga högskoleutbildningar i Malmö, Lund och Luleå. Andra högskolor har under de senaste tio åren också gjort ansatser och försök till kurser eller längre utbildningar inom det ungdoms- och fritidsvetenskapliga fältet men utbildningarna har inte permanentats. Olika försök till sammankoppling mellan fritidsledarutbildningen på folkhögskola och fortsatt högskoleutbildning har också genomförts under de senaste tio åren men inte fått en varaktig förankring och infrastruktur.

Det finns ett stort behov av vetenskaplig utveckling av det fält som handlar om främjande arbets- och förhållningssätt. Inom sektorn finns en lång tradition av att arbeta med det som idag kallas främjande – dess rötter finns inom folkbildningens arbetssätt och metoder. De tidiga hemgårdarna som föregick ungdoms- och fritidsgårdarna hade en stark koppling till folkbildningen. Folkhögskolans fritidsledarutbildning växte fram under 1960-talet med många av folkrörelsernas ungdomsorganisationer som huvudmän tillsammans med de kommunala ungdomsledarinstituten. Den utbildning som i huvudsak servat mötesplatserna med personal har alltså en stark koppling till folkbildning och frivilligorganisationernas pedagogiska tradition och människosyn.

De framväxande kommunala ungdoms- och fritidsgårdarna under 1950- och 1960-talen var på många sätt omgärdade av ett socialpreventivt perspektiv. Under 1970-talet fick mötesplatserna ett mer kommerspreventivt synsätt som innebar att man ville främja alternativ till den kommersiella ungdomskulturen. Under de senaste tio åren har den hälsofrämjande diskussionen i samhället också bidragit till främjandebegreppet inom den ungdoms- och fritidspolitiska arenan. Det är ett perspektiv som har tagits väl emot på det folkrörelsepedagogiska och folkbildningsmässiga området.

Som tidigare nämnts saknas omfattande forskning inom fältet och det främjande arbets- och förhållningssättet som präglar verksamheterna på den fria tidens område behöver kartläggas och utvärderas. Hur ser de metoder ut som används? Vilken koppling finns till teoretiska utgångspunkter? Vilka är de pedagogiska grundtankarna? Är de främjande metoderna och arbetssätten framgångsrika? Hur går det att mäta resultat i ett främjande arbets- och förhållningssätt? Vilken effekt får ett främjande arbets- och förhållningssätt i verksamheter med unga i utsatthet? Det här är exempel på frågor som kan ingå i forskning om det främjande arbets- och förhållningssättet.

Inom ramen för satsningen *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* har flera lokala projekt utvärderats av forskare som hanterar främjandeperspektivet i ett både teoretiskt och praktiskt perspektiv. Det är mycket viktigt att detta vetenskapliga arbete fortsätter för att verksamheterna vid mötesplatserna ska kunna utvecklas.

Summering

Ungdomsstyrelsen har identifierat fem utvecklingsområden:

- systematiskt kvalitetsarbete om uppdrag, mål, målgrupp och uppföljning
- kunskap om breddad roll för mötesplatser
- kunskap om äldre ungdomars fritidsbehov och besök på mötesplatser
- kunskap om olika professioners arbetssätt
- forskning och utveckling av det främjande arbets- och förhållnings-sättet.

Utmaningen att hantera dessa utvecklingsområden riktas till flera aktörer och kräver samverkan och olika partnerskap. Det förutsätter kontakt och kommunikation mellan statliga myndigheter, Sveriges kommuner och landsting, enskilda kommuner, regioner och aktörer inom det civila samhället men också att dessa aktörer samverkar med aktörer inom utbildningsområdet som folkhögskolor och högskolor.

Ytterst är det också en utmaning att möta den situation som ungdomar befinner sig i idag. Samhället har under de senaste decennierna utvecklats och förändrats. Ungdomstiden har förlängts, globalisering, ökad kommersialisering, ökad kulturell mångfald och ökad tillgång till information och medier har på många sätt förändrat vardagen för unga. Vilken betydelse ska de offentligt stödda mötesplatserna för unga ha i denna samtid? Kan de stödja en integration till samhället och till vuxenlivet? Vilka frågor är viktiga för unga idag? Kring vilka frågor behöver de professionellt stöd och vägledning? Att tydligt kunna analysera och formulera dessa behov är en utmanande framtidsfråga. ●

Referenser

Andersson, P. & Jordan, T. (2007). *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande? Reflektioner kring Mixgården i Hammarkullen*. Göteborg: Göteborgs stad.

Blomdahl, U. & Claeson, Å. (1989). *Fritidsgården – dess besökare och framtid*. Stockholm: Fritid Stockholm.

Mahoney, J. L., Stattin H. & Lord, H. (2004). *Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers*. International Journal of Behavioral Development 2004 28 (6) pp. 553–560.

Regeringens budgetproposition för 2008 (2007/08:1).

Sarnecki, J. & Ekman, L. (1978). *Vad skall vi ha gårdarna till? En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar*. Stockholm: Fritidsavdelningen, Stockholms stads socialförvaltning.

Svenska Kommunförbundet (2002). *Verksamhet utan avsikt? en debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Ordförrådet.

Ungdomsstyrelsen (2006). *Fokus 06. En analys av unga kultur och fritid*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen. (2007). *Unga och nätverkskulturer – mellan moralpanik och teknikromantik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Epilog

Varifrån
kommer
lusten att
le och
viljan
att se?

Vad skulle Sokrates säga om dagens ungdomsdebatt? Vilka mötesplatser och öppna verksamheter skulle han besöka? Hur skulle han trivas i utbildningsministerns skola? Vad skulle han säga till Anna och Hussein, Nadja och Erik? Vilka samtal idag skulle få honom att vilja agera barnmorska och föda fram pånyttfödelse och nytändning hos sökande unga?

I VILKEN FRITIDSGÅRDSSOFFA SITTER DEN HEMLIGE GÄSTEN MED BUD om individens skönhet mitt i puberteten och sårbarhet? I vilket slitet hörn hänger kompositören till nästa musikexport? Varifrån får fritidsgårdspersonal kraften att se och lusten att le? Är det från handlingsplanerna eller uppdragsdokumenten? Vilken ekonom har räknat ut vad en vuxenkram kostar? Går det att standardisera en teknik att få byxfickans knutna hand att lösas upp? Hur ska man kvantifiera ögonblick av insikt, vidgning och förvandling? Varför är det ingen evidensbaserad karriärväg att äga gåvan att få ett *förlåt* ur en ung människa?

Tillbaka till historiens början?

En effekt av globaliseringsprocesserna är att nationalstatens välfärdsmodell försatts i gungning. Sveriges modernisering handlar i hög grad om processer genom vilka nya sociala grupper inlemmas i beslutsfattande och delaktighet. Nya institutioner, nya förhållningssätt och ny metodik har vuxit fram ur syftet att kombinera samhälllig stabilitet med individuell tillfredsställelse. Ramen var ett äktenskap mellan olika samhällsaktörer. Målet var trygghet åt alla. Idag är detta äktenskap uppslaget. Än en gång gapar stora hål i folkhemsbygget. Otrygghet, osäkerhet och bristande tillit breder ut sig.

Ingen annanstans får dessa omvälvningar genomslag som i ungdomars liv. Deras lojalitet till *det rådande* är inte självklar. En dimension av demokratibygget har i hög grad handlat om att skapa en annan bild av verkligheten än den som uppfattat den nya generationens urbaniserade och proletariserade unga som ett hot, och därmed som föremål för en uppifrån kommande kontroll-, korrigerings- uppfostrans- och normaliseringspolitik. Dagens uppbrutna sociala mönster, kombinerad med polarisering och marginalisering bland unga och deras föräldrar, har satt i gungning tidigare landvinningar inom social ingenjörskonst och socialt arbete. Ett växande antal unga identifierar sig allt mindre med samhällets bärande institutioner. Gamla tiders patruller av ungdomsförbättrare har kommit tillbaka. Vilka ska räddas idag? Pojkar från sin aggressivitet och sexism? Invandrarflickor från kultur och kollektiv? Hur lätt är det inte att gamla maktstrukturer rusar in i välmeningens "åtgärder" och "stärkande" projekt.

Åter har det uppstått ett glapp mellan vad etablerade institutioner gör och vad som allt tydligare behöver göras. Alltmer beskrivs det som angeläget att utsätta unga för *tydlighet* och *struktur* i normer, förväntningar och värderingar. Från utspel i samband med *Pisarapporter* – OECD:s internationella rapporter om elevers resultat – till att "ställa högre krav" på såväl professionella kårer som civilsamhällets föreningar och samfund. Ingen får störa i det offentliga rummet – och det utsätts alltmer för kontroll och utrensning av alla osäkerhetsmoment. Stadens offentliga rum, från åkant till galleria, ska vara till för konsumtion, transport, friskvård, skönhetsupplevelse och flanerande njutning. Samtidigt bågner städerna av oro, missnöje och utdefiniering. Vems "kultur" är rumsren och friskfrämjande? Tidigare rädsla för proletariatet har idag ersatts av farligheter från *andra kulturer*. Det är inte enbart kinesiska olympiavärdar som önskar rensa bort och osynliggöra samhällets paradoxer. Framtida städer handlar mycket om vem som bestämmer vem som får synas. Vem har makten över det offentliga rummet? Vem kastar stenar i vems glashus?

Denna antologi visar hur ungdomspolitikens historia, liksom allt samhällsbygge, handlar om makt. Makten att definiera de grupper och generationer som bebor ett samhälle. Makten att definiera vad som är problem och vem som orsakar problemen. Makten att ge eller ta ifrån individer deras värdighet, att ifrågasätta eller tilltro, stigmatisera eller locka. Boken visar hur man inom ett viktigt fält kämpat med såväl definitioner och metoder som med mer eller mindre välgrundade synpunkter hos omgivande politiker, tjänstemän och opinion. Flera bidrag försöker beskriva den professionaliseringsprocess som pågått bland fritidsarbetarna. Andra visar hur nationella och kommunala beslut och verksamheter pendlat mellan att betrakta unga utifrån riskbeteenden eller utifrån tilltro till människors inneboende kapacitet att odla lusten att leva. Det blir även tydligt att 1990-talets drastiska besparingar och värdeförskjutningar banat väg för ett brist- och kristänkande om

nästa generation. Särskilt om den definieras som manlig och icke svensk. Som sagt, vems är problemet? Svaret avgör var man letar lösningarna och metoderna. Och vad man menar med de politiskt korrekta honnörsord som råkar vara i svang, i stil med värdegrund, delaktighet, kunskap, kulturarv. Honnörsord är aldrig neutrala. Särskilt inte inom pedagogiken.

Diskussioner om unga och framtid, skola och fritid, förebyggande och främjande kan aldrig isoleras från de generella maktfrågorna. En diskussion om ilskekontroll (ART) och kognitiv beteendeterapi blir ofullständig i ett individuellt *symptom*-perspektiv. Attraktionskraften hos fritidsgårdens pingisbord hör ihop med både strukturellt och pedagogiskt samhällsklimat. Kommunala verksamheters *hipfaktor* påverkas av ekonomisk och politisk maktfördelning. Att koppla ihop fritidsgården med *fjortisar* eller utåtagerande killar hänger inte minst ihop med såväl en galopperande konsumism och forskningsbaserad marknadsisering av kropp, känslor och identitetsbygge som med ett förakt för offentlig sektor. Inte undra på att fritidsledare kippar efter andan i all konkurrensutsatthet. Ska de tävla med förnedrings-tv? Med upplevelseindustrin? Med karriärvägarna inom sport, scenkonst, kriminalitet, sexualitet? Till vad räcker väl ett projekt?

Antologins funktion är att visa hur komplexa frågorna är. Många texter försöker bringa reda i alla ambivalenser och områdets skiftande historiska förskjutningar. Det viktigaste budskapet är förstås att visa på angelägenheten hos den öppna ungdomsverksamheten. Hans-Erik Olson fångar in det svårfångade fenomenet genom att skriva att "i sin renodlade form är den icke-målinriktad, oplanerad och därför oförutsägbar, men har som mål att främja kreativitet och personlig utveckling". Flera bidrag anstränger sig för att redovisa kvalitet och innebörd i de beprövade erfarenheter som finns av högkvalitativ öppen verksamhet, erfarenhet som dessutom är belagd i forskning. Inte minst ger Björn Anderssons rumsliga metaforer åskådlig ram åt den öppna verksamhetens dubbelhet och pendling mellan "kravlöshet" och struktur för inre odling, mellan förebyggande och främjande, mellan relationsskapande och aktivitetsinriktning samt mellan riskzon och frizon.

Många passager handlar om att verbalisera den tysta kunskap som är så signifikativ för karriärfattiga verksamheter med sviktande status – inte minst pedagogiska och kvinnodominerande verksamhetsområden som drar till sig dem som mer privilegierade kan kalla "målgrupp", "resurssvaga" eller "utsatta".

Som exempel talar Leif Berggren om fritidsgårdarnas förkättrade ostruktur och *bara vara*-kultur snarare som en inbjudande *atmosfär av otvungenhet*. Björn Andersson refererar till Gunnar Törnqvists utläggningar om *kreativitetens* geografi.

Antologin ger intryck av att tidigare framsynta politikerbeslut och alla trägna fritidsledares vardagliga demokratiarbete skymms av dagens samhällsklimat av hot och förfall. Inte undra på att slutordet i Mia Hanströms och Diana Pettersson Svenekes bidrag är att det "är dags att den öppna verksamheten får en självklar plats i

fritidsutbudet utan att behöva legitimera sig som en socialt förebyggande verksamhet utan som en verksamhet som innehåller många viktiga delar i ett gott samhällsbygge”.

För att tydliggöra innehållet i mötesplatsernas öppenhet och för att återge beslutsfattare, föräldrar och ledare tilltron till den, så ägnar sig flera bidragsgivare åt försök att beskriva osynliga och icke tillräckligt värderade dimensioner i det dagliga arbetet. På så sätt kan yrkesroll och verksamhet stärkas i ett allt snålare budgetklimat. En viktig allians som behöver skapas är den mellan å ena sidan fritids- och ungdomssektorns forskare och professionella och å andra sidan insiktsfulla föräldrar, journalister, debattörer och tjänstemän inom till exempel skola, socialtjänst och polis. Antologin verkar alltså säga till oss att det behövs en mobilisering underifrån och inifrån – från dem som både drabbas och vet effekterna av alla omställningar. Demokratins *skarpa lägen* handlar alltid om motsättningar. Då som nu. Demokrati mår aldrig bra av överslätningar och hyssjanden. Inte heller barn och unga.

Demokratiens födslovåndor genomför samhällskroppen i slutet av 1800-talet, när det traditionella samhällets strukturer briserade och när folk Rörelserna växte fram för att kanalisera nya behov. Vi är verkligen tillbaka på 1880-talet. Överhuvudtaget bekräftar antologin hur viktigt det är att ha ett samhällshistoriskt perspektiv på sin egen vardag och yrkesroll. Ju mer man känner de historiska sammanhangen, desto starkare blir man i sin yrkesidentitet, vilket är viktigt om man ifrågasätts eller behäftas med låg status. All grundutbildning och fortbildning bör ge ett sådant historiskt kunnande – som i sin tur stärker både enskild och kår.

Min egen erfarenhet som utbildare och handledare visar att det är mentalhygieniskt välgörande att äga förmågan att placera sin vanmakt och sin flaxiga och överbelastade vardag i ett begripliggörande strukturellt och historiskt sammanhang. Att betrakta sig själv med sådana ögon stärker såväl egen integritet och självrespekt som självhållningsförmåga, metod- och prioriteringsmedvetenhet. En viktig statlig funktion är just att förse verksamheter i kommun och civilsamhälle med sådant kunnande. Därför är antologins komplexa budskap viktigt för en vardagsnära fritidsverksamhet. Både för ledarna själva, som lätt drunknar i allt praktiskt, men även för beslutsfattarna som riskerar att drunkna i ogrundad ideologism.

Vuxenvärldens och samhällslivets trovärdighet

I förlängningen av antologin finns budskapet att vi behöver blåsa nytt liv i allt som stavas *underifrånperspektiv, empowerment, delaktighet, inkludering* och *människovärde*. Vuxna måste andas tillit, lust och lidelse i sina relationer till unga. Ärligt och äkta. Inte som floskler i en svada av verksamhetsmål och politisk korrekthet. Unga ser igenom falskhet. Fostrade i budskap om rätten att både ha och uttala en åsikt, har de dessutom lärt sig att vända ryggen till dem de inte tror på. Just därför kräver yrket

som fritidsledare toppkvalitet när det gäller förmåga att kommunicera och skapa trovärdiga relationer. Det tål att tänkas på om det är lättare för unga att ge och hitta förtroenden på fritidsgården än i skolan.

Texterna leder alltså till den obönhörliga frågan för alla pedagoger och värdeförmedlare; den om trovärdighet. Hur bygger man bärande relationer? Hur förtrollar och snärjer man med sitt socialiserande budskap? Vad behöver man själv ha erövat för att skapa förutsättningar för överskridande möten? Hur mycket eklut och civilisationskritik måste man ha tagit sig igenom? Hur blir man trovärdig i ungas ögon? Kan man samtidigt vara läckert ung och vis som en uggla? Var går gränsen mellan professionell vuxenhet och allas längtan efter *delande* och *uppgående*? Kan man gå på utbildning, fortbildning, handledning? Vem betalar? Vem är guru? Hur gör man sig till en tulipanaros som attraherar alla slags variationer av ungdomsintressen? Hur skapa infrastruktur för alla former av intelligenser, lärande och fritidsvanor? Var finns politiker som ödmjukt förstår? Hur översätter man att *nå fram* till en ung människa till vettig kostnadskalkyl?

Var hittar man dessa sociala arkitekter, kameleonter och trapetskonstnärer, utrustade med ett handledande förhållningssätt? Kan man vara naturbegåvning i intuition och timing? Gör man sig besvär om man kommer från städade förhållanden eller behöver man vara piercad eller ha sitt namn i felaktiga register? Visserligen säger antologin att vi inte ska romantisera kopplingen mellan kaotiskhet och kreativitet, men jag undrar. Min egen bakgrund handlar mycket om att omvandla social skam till ett skimrande försvarstal för människans skönhet och icke förhandlingsbara värdighet. Till detta behövdes en stor dos kreativitet. Fritidsverksamhetens viktigaste funktion är kanske att sätta ord på tabuerade känslor, för att förlösa sådan kreativitet.

Trots allt tal om hur varierad ungdomen är som letar sig till öppen verksamhet och gårdar, så säger antologin att mötesplatserna främst möter dem som inte har vana att tas på allvar, argumentera, ta ansvar och bygga tålamod. Det är kanske just dessa ungdomar som vi mest ska ömma för. De som befinner sig rätt nära olust, desillusion och uppgivenhet. Dessa har ofta svagt stöd hemifrån och hamnar lätt på efterkälken i skolan. Som pedagog, utbildare och handledare har jag mött alldeles för många präktiga vuxna, som inte har något att tillföra dessa unga. *Jag har inget hopp! Jag brinner väl inte för något! Vad är lönt – en graviditet?* Tack och lov att det ändå finns mirakelmänniskor – med sprickor i fasaden och sprucken röst. Förhoppningsvis finns dessa både i skola och fritid, som hör ungas (outtalade) existentiella behov. Ett samhälles demokratiska halt syns i hur man hanterar låg status och tynande livsmod.

Kanske är det till skolorna som de mer präktiga och strömlinjeformade pedagogerna söker sig? Formell kunskap räknas som viktigare än livskunskap och bearbetning av existentiella frågor. Kanske är det därför som så skräckinjagande

många unga upplever skolan som en black om foten – som något bredvid livet. Magnus Nordqvist skriver om hur han betraktade dem (=lärarna) "som hycklare och smått korkade". En bra fritidsledare, men även en bra lärare, behöver veta extra mycket om *emo*, kampsport, självskada, ilskeomsluten förlustsorg, revanschbegär, veganism, tatuering, *heavy*, Ras Tafari, *gnosos* och alienation. Kanske är hela antologins sprängkraft att den går emot all standardisering av socialt arbete och fostran i sin hyllning av reflekterande förhållningssätt och processer av lärande. Lisbeth Lindström formulerar att öppen verksamhet handlar om att sociala sammanhang växer fram kring brukarnas intressen, med referens till ett kommunalt samverkansdokument som beskriver den öppna verksamhetens metod som något "där ett gemensamt utforskande och reflekterande ersätter färdiga svar". Är det månne denna medvetandegörelsens innersida som skolan riskerar att förlora i jakt på mätbara kunskaper och nationella mål? Att förmedla kunskap utan känslor är ett svek. Kunskap är aldrig neutral? Det vet dagens unga.

Utan att idealisera, delar jag antologins uppfattning att fritid och ungdomstid alltmer kommer att prägla framtidens människor – även när de är 40 eller 70 år gamla. Samtidigt som jag arbetat med antologin har jag haft e-postkorrespondens med min dotter på andra sidan jordklotet. Den har bland annat handlat om ungdomstidens längtan att spränga gränser, avgränsningar och inskränkningar. Vår tids törst efter existentiella spårämnen i den dagliga kosten är häpnadsväckande mitt i en välfärdsstat. Vi har tydligen glömt bort människors inre välfärd. *Hållbar utveckling* handlar inte bara om ekologi och rena mjölkförpackningar. Främst måste människan själv hålla ihop i en allt hårdare global socio-ekonomisk miljö.

Alltfler av oss behöver idag hitta ett sätt att hantera den utsatthet vi genom-borras av i det dagliga. Känslan att livet är ett tomt tidsfördriv. Vanmakten över all kränkning och ylig konsumism. Chocken över ätberg, sopberg och smältande isberg. Inre torka och social trötthet – bortom ord och utan vardaglig förebild. Här behöver vi vuxna antändas. Alla unga orkar inte elda sin lidelse och dra lasset ensamma – i äckel över vuxnas gynnade generation. Ungdomstidens paradoxalitet är att den samtidigt gör individen svåruthärdligt självupptagen och känsligt civilisationskritisk. Det är inte alltid man orkar mer än att härbärgera sina egna hormoner.

Mina mejl till dottern har handlat om allt detta – mellan raderna. Vem tar emot detta i skolan eller fritidsgården? Är det just dessa grubblerier som gör det så skönt att dräsa ned i fritidssoffan och sofa? Bara vara. Eller häva ur sig.

Allians i lokalsamhället som svar på globala skeenden?

Som metodutvecklare och handledare kring fördjupad professionalism fastnar jag för antologins passager om samarbete mellan fritidsgårdarna, lokalsamhället och skolan. Dagens samhälle behöver humanistiska fästen och salutogena centra. Alla

krafter behövs för att värna om det goda, mjuka och prestigelösa. Det unga behöver, just som komplement till ett ökande generationsapartheid, är att hitta lyssnande individer utanför familjen att spegla sig i och pröva sig på. Det krävs ett helt kvarter för att fostra en kosmopolit. I dagens förvirring har vi inte råd med den traditionella konkurrensen mellan hem och skola, skola och fritid, kommun och föreningsliv – särskilt inte som besparingarna inom offentlig sektor medför att alltmer av fritidsverksamhet överförs på föreningar i civilsamhället. När globala processer slår sönder traditionella normer och institutioner behövs en ny mobilisering för att skapa KASAM, känsla av sammanhang.

Det är i detta sammanhang som vi bör förstå både antologin, innebörden i föräldrarollen, skolans utveckling, fritidsutbud och mötesplatsernas funktion som buffert, tröstare och omladdare. Dagens bristande koordination mellan kommunala verksamheter måste bort. Det duger inte att fritid alltmer blir en födkrok åt föreningslivet. Inte heller duger det att kommun och civilsamhälle betraktar varandra med misstro. Föräldrars förhoppningar och förväntningar på sina barn kan inte hamna i antagonistisk konkurrens med kommunens. Alla parter som är inne i uppgiften att förmedla värden och beteendeförändringar behöver respektera varandras avskildhet. Först därigenom kan man verka för att rollerna i lokalsamhällets djungel kan bli komplementära. Här finns mycket plats för ödmjukhet, inte minst från statligt håll. Kanske än mer från kommunalt håll.

I framtiden kan mycket vinnas genom ett närmande mellan skola och fritid. Vilken nytta kan personal dra av varandras erfarenheter som formell och informell auktoritet? Hur kan man samarbeta kring delad metodik och insikter om olika intelligenser och lärtilar? Hur kan fritidsverksamheten förlänga skolans fostransarbete kring värden, demokrati och likabehandling? Hur kan man samarbeta kring identitetsprocesserna och livsfrågorna? Hur kan man koordinera varandras insatser för att säkra uppnåelsemålen i skolan? Hur kan fritidsverksamheten bidra till att begripliggöra skolans metodik och pedagogik, och stävja ungas – och föräldrars – lust att demonisera skolan? Hur kan skolan "docka" elevens behov av psykosocial träning och spegling till de olika formerna av fritidsverksamheter? Vad kan fritidslivet göra av all elevenergi som "spills ut" i korridorer och foajéer? Hur kan lokalsamhällets aktörer tillsammans driva föräldraorienterat utvecklingsarbete? Kan man göra shower tillsammans?

Hur vet man att man gjort ett bra jobb?

Som förälder behöver jag komplement. Dagens komplexitet gör att ens barn behöver andra vuxna att ty sig till. Fritiden är ju en allt viktigare arena för identitetskapandet, på bekostnad av skola, föräldrar och arbetsliv. Vi ser en esteticering och en hedonisering av livet, med betoning på självständighet och oinskränkt rätt

till sin frihet. Allt detta i kombination med att samhälls- och livsvärden alltmer omvandlas till individuella och privata angelägenheter. Detta gör det svårare för de klassiska normförmedlande institutionerna att vara tillräckligt trovärdiga. Samtidigt lurar kommersialismen med sin egen uppsättning värden som ofta går stick i stäv med demokratins humanistiska och existentiella innersida. Då behövs alla former av hängställen och gathörn som inbjudande övergångar till mys och överraskningar, bekräftelse och utmaning, slentrian och rannsakan. Med tillförsikt kan jag som förälder vara tacksam för att välfärdssamhället värdesätter ungas behov av stökig men avslappnad miljö, där de kan upptäcka världar som föräldrar och skola inte kunde – eller hann – visa dem. Öppen verksamhet som andningshål, långt borta från kontroll, krav och förväntningar. Som förlängning av både föräldrarna och skolan. Som öar mitt emellan. Som rangerbangård mellan enskildas drömmar och samhällets möjligheter.

Öppen fritidsverksamhet handlar om att få kontakt. När så sker har man lyckats, med eller utan loggbok eller kvantifierbar evidens. Kontakt handlar om förtroende och tid. Sådant måste få kosta. Särskilt som penningstarka krafter konkurrerar med både föräldrar och institutioner om ungas inre rum och energi. Vuxenblivande handlar om relationer och inre mognande, letande efter värden, värdighet och hållbara livsstrategier. Hela livet handlar om detta lärande. "Bildning" och "livslångt lärande" handlar om att lita till egen energi och omvandla denna till tillit till andras förmågor. Detta är demokratins och humanismens etiska och existentiella sida.

Som pedagog och handledare finner jag inspiration ur liknelsen om fågelmannan. Med mat i halsen gäller det att vänta in det ögonblick då ungen pickar på halsen. Allt måste ske på den andres villkor. Vägleda genom att vägledas. Detta handlar även fritidsledaryrket om – att finnas till och vänta in. Att utandas budskapet *vad kan jag göra för dig just nu*. Att inandas den unges förtroende, förklätt i allsköns skepnader. Att här och nu skapa en ändring i energiflöden och livstankar. Öppet. Just nu. Detta, på ytan så lilla, kan vara början till något stort. Svårt att klä i ord. Underbart att uppleva. ●

Fotoreferenser

Omslag: Sjöhagens ungdomsgård, Västerås 1965, upphovsrätt VLT, Vestmanlands Läns Tidning.

Sidan 6, övre: Hemgården, Hälsingborg 1940-tal, Lindberg, Fritidsforum.

nedre: Kobjers fritidsgård, Lund 1977, E. Henriksson, Fritid Lund.

Sidan 16: T 39 ungdomsgård, Norrköping 1957, Ingvar Anehed, Norrköpings Tidningar.

Sidan 46: Midsommargården, Stockholm 1958, fotograf okänd, Midsommargården.

Sidan 72: T 39 ungdomsgård, Norrköping 1957, Ingvar Anehed, Norrköpings Tidningar.

Sidan 98, övre vänster: Kobjers fritidsgård, Lund 1976, Marika Jardert, Fritid Lund.

övre höger: Bryggargården, Västerås 1970-tal, Per-Ola Holm, Vestmanlands Läns Tidning.

nedre vänster: Klostergården, Lund 1970-tal, fotograf okänd, Fritid Lund.

nedre höger: Centrumgården CeGe, Skellefteå 1970-tal, fotograf okänd, Fritid Skellefteå.

Sidan 122: Bryggargården, Västerås 1975, Per-Ola Holm, Vestmanlands Läns Tidning.

Sidan 140: Mariebergsgården, Stockholm 1950-tal, Sam Stadener, Fritidsforum.

Sidan 166: Midsommargården, Stockholm 1958, fotograf okänd, Midsommargården.

Sidan 184: Klostergården, Lund 1960-tal, fotograf okänd, Fritid Lund.

Sidan 204: övre: Malmgården, Falun 1959, fotograf okänd, Fritidsforum.

nedre: Vallhamra fritidsgård, Partille 1970-tal, Ronny Bengtsson, Fritidsforum.

Sidan 242, övre: Katarina fritidsgård, Stockholm 1991, Martin Appel, Fritidsforum.

nedre: Getbergsgården, Skellefteå (Fritidsnämnden inviger miniracingbana) 1960-tal, fotograf okänd, Fritid Skellefteå.

Sidan 262: övre: Stadsparken, Västerås 1959, Åke Larsson, Vestmanlands Läns Tidning.

nedre: Centrumgården CeGe, Skellefteå 1970-tal, fotograf okänd, Fritid Skellefteå.

Sid 48, 51, 54, 57, 59, 61: affischer och omslag från Fritidsforum.

Mötesplatser för unga

– aktörerna, vägvalen och politiken

Mötesplatser för unga är en antologi om ungas mötesplatser som fritidsgårdar och ungdomens hus. Den ger en samlad bild av dagens forskning om ungas mötesplatser och en historisk överblick av ungdomspolitikens och de öppna verksamheternas framväxt. Tillsammans ger texterna intressanta utgångspunkter för dagens diskussion om unga och deras mötesplatser. Antologin ställer många frågor men ger också många svar, inspiration och konkreta förslag på hur man kan skapa en fungerande verksamhet som verkligen gör skillnad i unga människors liv.

Boken vänder sig till dig som på ett eller annat sätt har eller kommer att ha kontakt med unga i din vardag, till exempel som fritidsledare i en verksamhet, som tjänsteman eller politiker eller genom att du utbildar dig för verksamhet inom ungdomsområdet.

Boken har tagits fram inom satsningen *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet*. Mer material finns på myndighetens webbplats www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-04-4 ISSN 1651-2855